

INSTITUT PRO KROMINOLOGII A SOCIÁLNÍ PREVENCI

KRIMINÁLNÍ RECIDIVA A RECIDIVISTÉ

(charakteristika, projevy, možnosti trestní justice)

**Alena Marešová
Šárka Blatníková
Petr Kotulan
Milada Martinková
Markéta Štěchová
Miroslav Tamchyna**

Praha 2011

Zpracovali:

PhDr. Alena Marešová, Ph.D. (úvod, kap. 1.1., kap. 2., 6., závěr, celková redakce a vedení autorského kolektivu)

PhDr. Šárka Blatníková (kap.1.2., 2.1.)

Mgr. Petr Kotulan (kap. 2.2. a 4.)

PhDr. Milada Martinková, CSc. (kap. 5.2., 5.3.)

PhDr. Markéta Štěchová (kap. 5.1., 5.3.)

PhDr. Miroslav Tamchyna (kap. 3., 6.)

Recenzenti:

PhDr. Ivan Budka, Ph.D.

Doc. PhDr. Vratislava Černíková, CSc. (Technická univerzita v Liberci, Katedra Sociálních studií a speciální pedagogiky)

Tento text neprošel jazykovou korekturou

ISBN 978-80-7338-119-6

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011

www.kriminologie.cz

Obsah

Stránka

Úvod	5
1. Problematika recidivy v kriminologii a kriminologickém výzkumu	7
1.1. Obsah pojmů kriminální recidiva a recidivisté užívaných ve studii. Výzkumy kriminálních recidivistů v ČR.	7
1.2. Kriminální recidiva – interpretace pojmu a výzkumy kriminální kariéry v zahraniční literatuře	19
2. Statistiky o současné recidivě a recidivistech v ČR	45
2.1. Recidiva trestné činnosti podle statistických výkazů MV ČR (Policie ČR)	46
2.2. Recidiva trestné činnosti podle statistických výkazů MSp	50
3. Základní informace o realizovaném výzkumu	60
4. Výsledky výzkumu – část I.	
Analýza údajů o recidivě respondentů ze soudních rozhodnutí	69
4.1. Vývoj právní úpravy recidivy od roku 1918	69
4.2. Analýza údajů o recidivě respondentů ze soudních rozhodnutí a z opisu Rejstříku trestů	82
5. Výsledky výzkumu – část II.	
Výzkum recidivistů – pachatelů majetkové a násilné trestné činnosti	136
5.1. Recidivisté – pachatelé majetkové trestné činnosti	136
5.2. Recidivisté – pachatelé násilné trestné činnosti	169
5.3. Celkový pohled na zkoumané skupiny recidivistů	194
6. Další poznatky z psychologického vyšetření respondentů rozšířené o srovnání s výsledky starších výzkumů a dílčích šetření	211
6.1. Některé širší sociálně psychologické aspekty výzkumu současných „novorecidivistů“	211
6.2. Srovnání výsledků provedeného výzkumu s výsledky starších výzkumů a dílčích šetření	218
6.3. Výsledky šetření provedeného mezi recidivisty kontaktujícími po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody sociální služby	240
7. Závěr	246
Literatura	254
Resume	260
Summary	266
Přílohy: 5 kazuistik pachatelů majetkové kriminality	
a 5 kazuistik pachatelů násilné kriminality	272

Úvod

Recidiva a recidivisté je téma, které některé členy autorského kolektivu provází po celou dobu jejich působení v kriminologickém a penologickém výzkumu. V posledních letech však nebyla možnost, ale ani podmínky, realizovat ve vězeňství a v kriminologických institucích rozsáhlejší výzkum nebo výzkumné šetření, zaměřené na bližší zkoumání recidivistů, a to především tzv. nových recidivistů, tj. opětovných pachatelů trestné činnosti, kteří zahájili svoji kriminální kariéru v letech po roku 1990. Když se v roce 2007-2008 tato možnost naskytla, část pracovníků Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (dále jen IKSP) a spolupracující externisté IKSP se jí s nadšením chopili s cílem zúročit své letité poznatky a zkušenosti a obohatit sebe navzájem i odbornou veřejnost o nové poznatky a zkušenosti s novou recidivou a recidivisty. Sestavení řešitelského týmu tak bylo relativně jednoduchou záležitostí – jeho složení bylo ovlivněno především dlouholetým zájmem jednotlivých řešitelů o problematiku kriminální recidivy a recidivisty. Vzhledem ke stále se zhoršujícím podmínkám pro penologický výzkum a plánovaným odchodům mnoha zkušených kriminologů a penologů do důchodu, to současně chápali jako příležitost uskutečnit terénní výzkum recidivistů po delší době první, a také možná na delší dobu poslední výzkum.

Výsledkem iniciativního přístupu řešitelů je následující studie, která obsahuje: 1) pohled na recidivu a recidivisty z hlediska různých přístupů odborníků zabývajících se pachateli trestných činů (konkrétně kriminologů a penologů, dále psychologů, sociologů, trestních právníků, statistiků), 2) výsledky výzkumu provedeného u 126 novodobých recidivistů ve věku do 35 let (tj. opětovných pachatelů trestných činů z posledních 20ti let), v době výzkumu vykonávajících nepodmíněný trest odnětí svobody ve dvou českých věznicích (Stráž pod Ralskem a Všehrdy) a 3) analýzu a syntézu 60 kazuistik recidivistů vybraných ze základního vzorku (rozdělených podle převažující trestné činnosti – majetkové a násilné do dvou skupin).

Základ studie - výzkum současných vězněných recidivistů - vychází z názorů autorů studie, že poznání osobnosti recidivujícího pachatele, jejího vývoje a vlivu životních podmínek na tento vývoj, tj. etiologie recidivujícího kriminálního jednání a motivace

takového jednání je klíčové pro porozumění příčinám trestné činnosti obecně a následně i pro omezování výskytu kriminality snižováním počtu pachatelů opětovně páchajících trestnou činností. Předpokládali jsme, že vlastnosti, které vytvářejí sklon k porušování zákonů, ale i „jen“ sociálních norem, budou u zkoumané populace recidivistů pravděpodobně snadněji odhalitelné než u osob, jejichž kriminalita má zřetelně epizodický charakter, pokud vůbec není výsledkem náhodné konstelace podmínek (včetně společenských změn a opatření), či výjimečného osobního selhání. Kriminální recidivisté totiž, bez ohledu na čas a prostor, představují „tvrdé jádro“ mezi pachateli trestných činů především proto, že jsou zjevně rezistentní vůči snahám společnosti o jejich opětovné začlenění do normálního tj. nekriminálního života, že kriminalita se postupem času stává u většiny recidivistů relativně přirozenou součástí jejich života.

1. Problematika recidivy v kriminologické literatuře a kriminologickém výzkumu

1.1 Obsah pojmů kriminální recidiva a recidivisté užívaných ve studii.

Výzkumy kriminálních recidivistů v ČR.

Pojem recidivy je užíván více vědními obory (např. medicínou) k vyjádření „opakování něčeho, co již minulo“¹. Z tohoto důvodu je vhodné užívat pro označení opětovného kriminálního jednání výstižnější termín, a to **kriminální recidiva**, i když i v této studii je často užíván pojem recidiva a recidivisté bez přívlastků.

Přívlastků a rozlišení u kriminální recidivy je užíváno snad až nepřiměřeně mnoho: např. recidiva stejnorodá (monotropní), homotropní, ditropní, amfitropní, polytropní, nesteriodová, všeobecná, druhová, individuální, souběh (konkurence) trestných činů² (bližší význam těchto označení viz dále v textu). V této kapitole jsou uvedeny ještě i další přívlastky. V zahraniční odborné literatuře se v této souvislosti užívají, mimo již výše uvedená zpřesnění, i další víceméně synonymické pojmy vztahující se jak k opakovanému kriminálnímu jednání, tak k osobě recidivujícího pachatele. Např. chronický pachatel (*chronic offender*), zločinec ze zvyku (*habitual offender*).

Mezi recidivisty bezprostředně nezahrnujeme tzv. „sériového pachatele“ (serial offender) a „intenzivního pachatele“ (Intensivtäter, Mehrfach Täter), i když se v průběhu svého dalšího života mohou mezi „klasické“ recidivisty „propracovat“. První označení je užíváno pro pachatele, kteří páchají řadu shodných trestných činů bezprostředně za sebou (vraždy, ale i „jen“ vloupání do bytů) a v případě intenzivního pachatele se tak v německé odborné literatuře označují mladiství pachatelé, kteří se dopustili 10 trestných činů celkem nebo minimálně 3 násilných trestných činů v cca 18 měsících³.

¹ Petráčková, V., Kraus, J.: Akademický slovník cizích slov. Praha: Academia, 1995, s. 650.

² Např. Madliak, J., Čverčko, T., Baňacký, M.: Kriminológia. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika 2005, s. 326, Kuchta, J., Válková, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. Praha: C.H.BECK 2005, s.330.

³ Kuchta, J., Válková, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. Praha: C.H.BECK 2005, s.273.

Za samostatnou zmínku při objasňování pojmu kriminální recidiva stojí užití pojmů kriminální kariéra (*criminal career*)⁴ a kriminální životní styl (*criminal lifestyle*), příp. kriminální dráha apod. **Nelze je užít jako synonymum kriminální recidivy**, protože „obsahují významné aspekty vývoje individuální trestné činnosti, předpokládají začátek, trvání a eventuálně konec páčání trestné činnosti“⁵ (srov. dále na str. 19).

Pojem **recidivy** je ve studii užíván ve třech základních významech:

1. V **trestně právním vymezení**, podle kterého o recidivu (zpětnost) jde tehdy, když se **pachatel dopustí trestného činu poté, co byl již za předchozí trestný čin pravomocně odsouzen**. Recidivní trestná činnost pak bývá soudem zohledňována při ukládání trestu obžalovanému.

Dřívější odsouzení pachatele pro jiný trestný čin je základním znakem recidivy, který ji odlišuje od souběhu trestných činů. U recidivy rozsudek o dřívějším odsouzení musí být v právní moci a až poté musí být spáchán nový trestný čin. Pokud byl další trestný čin spáchán před právní mocí rozsudku o dřívějším odsouzení, jde o souběh trestných činů, podle okolností případu jednočinný nebo vícečinný.

V případech, kdy je další trestný čin spáchán v době po vyhlášení odsuzujícího rozsudku soudem prvního stupně za trestný čin předchozí (resp. po doručení trestního příkazu vydaného za něj), ale ještě předtím, než tento rozsudek (trestní příkaz) nabyl právní moci, nejde o souběh a ani o recidivu. Tento případ je označován jako recidiva nepravá, označovaná také jako „recidiva zdánlivá“, neboť neobsahuje oba znaky recidivy.

Do roku 2010 platný trestní zákon (č. 140/1961 Sb.) obsahoval speciální kategorii pachatelů - **zvlášť nebezpečných recidivistů**. V ustanovení § 41 odst. 1 tohoto tr.zák. byly uvedeny dvě podmínky zvlášť nebezpečné recidivy, při jejichž pojmovém vymezení se vycházelo jednak ze znaku zvláštní závažnosti spáchaných úmyslných trestných činů (písm.a) a jednak ze soustavného páčání úmyslných trestných činů téže povahy (písm.b). Na rozdíl od recidivy, jako obecné přitěžující okolnosti podle § 34 písm.k) tr.zák č. 140/1961 Sb., již nestačilo předchozí odsouzení, ale zákon zde výslovně vyžadoval předchozí pachatelovo potrestání, tedy alespoň částečný výkon trestu odnětí svobody. Výrok o uznání pachatele zvlášť nebezpečným recidivistou měl za následek podstatné zvýšení trestní sazby trestu odnětí svobody

⁴ Viz např. Blumstein, A., Cohen, J., Roth, J., Visher, C. (1986): Criminal Careers and „Career Criminals (sv.2). Washington: Panel on Research on Criminal careers, National Academ Press. Maguire, M., Morgan, R., Reiner, R. (eds.): The Oxford Handbook of Criminology. Oxford: Oxford University Press 1994, s. 528-530.

⁵ Kuchta, J., Válková, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. Praha: C.H.BECK 2005, s.331.

stanovené pro daný trestný čin ve zvláštní části trestního zákona (§ 42 odst. 1 tr.zák.) a přísnější podmínky pro podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (§ 62 tr.zák.).

V novém trestním zákoníku (zákon č. 40/2009 Sb.) doznal koncept právního pojetí recidivy opět změn - např. se zde kategorie zvlášť nebezpečné recidivy již nevyskytuje, ale je zde zakotvena **možnost mimořádného zvýšení trestu odnětí svobody u pachatele, který znovu spáchal zvlášť závažný zločin, ačkoli již byl pro takový nebo jiný zvlášť závažný zločin potrestán.**⁶ Recidiva „vytváří“ přítěžující nebo zvlášť přítěžující okolnost (§ 42 písm. p) tr.z.). Je určující pro povahu a závažnost spáchaného trestného činu, i pro možnosti nápravy pachatele a je také významná pro zařazování odsouzených do jednotlivých typů věznic. Při individualizaci trestu (§ 39 odst. 1 tr.z) recidiva určuje povahu a závažnost trestného činu i možnosti nápravy pachatele. Trestní zákoník platný od 1.1.2010 přikládá recidivě silnější akcent v tom smyslu, že se **dvojnásobně zvýšil počet skutkových podstat, u nichž „dřívější odsouzení a potrestání“, respektive „opětovné spáchání trestného činu“ vystupuje jako okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby.** Recidiva se neposuzuje pouze v rovině úvah o trestu, nýbrž je rozhodná i pro vyřešení otázky viny daným trestným činem⁷

2. Ve významu **kriminalisticko-statistickém** jako označení **opětovných trestních stíhání a odsouzení pachatelů** k trestu, tj. pachatelů **opakovaně evidovaných v kriminální (soudní, vězeňské) statistice.** Je-li tatáž osoba opětovně vězněna (opakovaně vykonávala trest nepodmíněného odnětí svobody) jedná se o recidivu označovanou též jako penologická recidiva.

Data, která jsou používána ve studii pro popis rozsahu, intenzity a dynamiky recidivy v ČR, pocházejí především ze zdrojů MV ČR (konkrétně Policie ČR) a jsou doplněny statistickými údaji z resortu MSp ČR. Statistiky obou resortů však blíže recidivisty nediferencují, nelze je proto využít pro rozlišení pachatelů recidivujících ve stejném druhu kriminality a pachatele recidivující v různorodé trestné činnosti. V oficiálně publikovaných statistikách MV ČR ani MSp ČR nejsou k dispozici ani data, která by umožnila blíže popsat složení populace recidivistů podle pohlaví, věku, rodinného stavu a zázemí, páchaní trestné činnosti ve skupině (spolupachatelství) nebo osaměle,

⁶ srov. Chromý, 2009.

⁷ Chromý, 2009.

kriminální kariéry a příp. dalších charakteristik. Z nestandardních sestav kriminální statistiky byly využitelné pro naši studii jen některé údaje a jen z určitého období.⁸

3. Ve významu **kriminologickém** (též někdy označovaném jako kriminologicko-behaviorální⁹), tj. jako **opakování asociálního jednání (nejen kriminálního) a jako pokračování v kriminální kariéře**. V tomto významu je recidiva popisována především v literární části studie a v části věnované psychologickému vyšetření respondentů.

Kriminologické pojetí recidivy je širší, než je zákonná definice recidivy v jejím právním pojetí. Toto pojetí vychází z faktického stavu opětovného spáchání trestného činu (přechinu, přestupku, závažného asociálního skutku), bez ohledu na to, zda k předchozí trestné činnosti a k předchozímu odsouzení lze -podle právní definice recidivy – přihlížet. Značný význam má skutečnost, zda nově spáchanému trestnému činu předcházelo resocializační působení, ať již v jakékoli formě, které se však minulo účinkem. Kriminologické pojetí recidivy (pokud je uplatněno) právě svou šíří pomáhá orgánům činným v trestním řízení správně posuzovat osobu pachatele a jeho nebezpečnost pro společnost. To má význam z hlediska důsledné individualizace trestů a opatření ukládaných pachatelům trestných činů. Kriminologické pojetí recidivy bývá - při jeho správném chápání - vodítkem pro určení stupně nebezpečnosti trestného činu a jeho pachatele pro společnost.¹⁰ Další rozdíl mezi trestněprávním a kriminologickým pojetím recidivy je dán skutečností, že v právním smyslu nejde o recidivu, hledí-li se na pachatele, pokud jde o dřívější odsouzení, jako by nebyl odsouzen, což je pro kriminologické pojetí recidivy irelevantní.

Souhrn: kriminologické pojetí recidivy tak obsahuje opětovné spáchání trestného činu (přestupku, přechinu, zločinu, závažného asociálního skutku), bez ohledu na to, zda pachatel byl za předchozí trestný čin (přestupek, přečin, zločin, závažný asociální skutek) odsouzen nebo potrestán, nebo vůbec stíhán.

Penologické (penitenciární) pojetí recidivy je naopak užší i než recidiva v právním pojetí, neboť eviduje pouze pachatele, kteří již dříve byli vězněni. Opakovaný výkon trestu odnětí svobody u těchto osob, u nichž se předchozí výkon trestu minul svým výchovným účinkem, by měl probíhat odlišně od výkonu trestu u osob, které jsou vězněny poprvé (v rámci vnitřní diferenciací trestu). Penologické pojetí recidivy bylo i pojetím právním svým vyjádřením v trestním zákoně č. 140/1961 Sb. v ustanovení § 39a odst. 2 písm. a), b), které upravovalo diferencovaný výkon trestu odnětí svobody v jednotlivých typech věznic podle kriminální minulosti odsouzeného.

⁸ Existují další policejní databáze, které obsahují informace nezbytné pro vyšetřování konkrétní trestné činnosti a konkrétních pachatelů včetně recidivistů, ale ty nejsou pro kriminologický výzkum přístupné.

⁹ Suchý, O.: Recidiva. Komparativní studie. Praha: VÚK 1971, s. 211-220.

¹⁰ Suchý, O.: Příčiny a prvence recidivy. Praha: Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře ČSSR 1983. Studie 1/1984, s. 89.

V české kriminologii je několik prací, které se věnovaly speciálně kriminální recidivě – všechny (před rokem 1990) jsou spojeny s existencí **Výzkumného ústavu kriminologického při Generální prokuratuře ČSSR**¹¹ (dále též VÚK) a soustředěny do let 1971 –1984. Jako první je uváděna studie pracovníka Výzkumného ústavu kriminologického O.Suchého, který v roce 1971 publikoval komparativní studii s jednoduchým názvem „**Recidiva**“. Suchý ve své monografii¹² definuje pojem **kriminální recidivy** jako „stav pachatele, který po předchozím odsouzení k trestu pravomocným rozsudkem spáchá nový trestný čin“. Takto definovaný pojem zahrnuje nejen fakt navzájem nezávislého opakovaného porušování trestněprávních norem (tj. opakovaného odsouzení za trestný čin), ale také přítomnost určitého sklonu pachatele k více či méně soustavnému páčání trestné činnosti.

Zvláštní postavení mezi publikacemi VÚK má kniha M. Dufka: **Některé poznatky ke kriminální recidivě (se zaměřením na psychologické fenomény a sociální prostředí)**“, která byla vydána jako studie VÚK, přestože se jednalo o výsledky prvního celostátního výzkumu kriminálních recidivistů provedeného podle ne zcela jasného zadání v roce 1963-64 předním českým psychiatrem, který nebyl zaměstnancem VÚK. Rozsah výzkumu je ohromující, o takovém by se nám mohlo maximálně zdát. (Bylo vyšetřeno relativně hloubkově 769 recidivistů.) Určitá spolupráce byla uskutečněna s HS VB (Hlavní správou Veřejné bezpečnosti – snad jako důsledek kriminalistické konference, která se v roce 1961 konala v Praze), dále s tehdejšími ÚNZ (Útvary nápravného zařízení záhy přejmenovanými na Ústavy nápravné výchovy - tj. nynějšími Věznicemi Vězeňské služby ČR)¹³ a Ministerstvem zdravotnictví. Součástí výzkumu bylo i katamnestické¹⁴ šetření provedené v letech 1969-1974 na 163 recidivistech. Studie byla publikována v roce 1980 v edici VÚK pod redakcí pracovníka VÚK J.Neumanna.

V roce 1983 pak byla publikována VÚK další studie věnovaná kriminální recidivě , a to souhrnná práce O.Suchého „**Příčiny a prevence recidivy**“. Její jednotlivé části byly zaměřeny: na recidivu ve světle statistických údajů, příčiny a podmínky recidivní trestné činnosti, osobnost pachatele recidivisty a prevenci recidivy. V části věnované osobnosti pachatele vycházela z poznatků ze závěrečné národní zprávy VÚK a Výzkumného ústavu

¹¹ VÚK byl v roce 1990 přejmenován na Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

¹² Suchý, O.: Recidiva. Komparativní studie. Praha: VÚK 1971, s. 221.

¹³ Tehdy ovšem byly v resortu Ministerstva vnitra.

¹⁴ Katamnéza – zjištění nebo zjišťování stavu a vývoje pacienta po léčbě v určitém časovém odstupu

penologického Správy Sboru nápravné výchovy ČSR z roku 1982 – O. Suchý a kol.: Výzkum osobnosti pachatele. Z této zprávy byla později – v roce 1986 – využita značná část při zpracování známé dvoudílné publikace VÚK „Osobnost pachatele“.

A tak mezi práce věnující se kriminální recidivě snad lze zahrnout i jmenovanou studii Výzkumného ústavu kriminologického „**Osobnost pachatele**“. Její druhý díl¹⁵, který je věnován výsledkům výzkumu osobnosti pachatele, konkrétně osobností pachatelů v 80. letech vězněných v českých věznicích zahrnuje poznatky jak o pachatelích prvovězněných, tak i **recidivujících**, a to pachatelích jak úmyslné, tak i neúmyslné trestné činnosti. Práce je zaměřena především na poznatky z oblasti forenzní psychologie, a to v souladu s převažujícími psychology v autorském kolektivu. Jednalo se o přední české odborníky v oblasti výzkumu vězněných pachatelů z Výzkumného ústavu kriminologického a Výzkumného ústavu penologického: J. Neumanna, K. Netíka, M. Urbanovou, I. Dobešovou.

Od té doby byla prováděna další, ale již jen dílčí šetření kriminální recidivy v rámci řešení jiných úkolů, a to jak pracovníky VÚK (Neumann, Voňková, Zapletal aj.)¹⁶ i jednotlivými psychiatry (Dufek, Študent, Zemek, Grumlík, Uhlíř aj.). Po roce 1990 většina pracovníků IKSP vždy, když prováděla výzkum, jehož součástí byly informace o kriminální aktivitě respondentů, nikdy neopomenula zjišťovat maximum dostupných informací i o jejich kriminální recidivě.

Avšak samotný **pojem kriminální recidivy** měl již v době vzniku vyjmenovaných publikací, a stále má, nepřehledné množství výkladů, a to nejen v zahraniční literatuře, ale i v ČR. **Nejčastěji je obsah pojmu kriminální recidiva definován podle trestně právního a kriminalisticko-statistického vymezení**, což je dáno převažujícím využitím v soudní a kriminalistické praxi. Jen někteří autoři odborných prací věnovaných kriminální recidivě odlišují od legálního aspektu recidivy (zastoupeného důrazem na předchozí odsouzení pravomocným rozsudkem- tj. trestně právního vymezení) též pojetí kriminologické, které vyhrazují pro opakování trestné činnosti bez ohledu na odsouzení pachatele. Upřednostňování trestně právního pojetí je způsobeno tím, že využitelnost kriminologického pojetí často bývá zpochybňována množstvím problémů spjatých s identifikací konkrétního pachatele s jeho

¹⁵ Kolektiv autorů. Osobnost pachatele. Praha: Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře ČSSR 1986, 373 s. II. díl, s. 188-260.

¹⁶ Výzkumný ústav penologický byl v roce 1980 zrušen.

minulou trestnou činností, natož s jednáním, které bylo „jen“ asociálním jednáním (tj. nenaplnovalo skutkovou podstatu trestného činu). A tak jen kriminologický výzkum, obsahující studium osobních dokumentů konkrétních recidivujících pachatelů a jejich psychologické vyšetření, případně analýza podrobných kazuistik vybraných recidivistů může vyhovět požadavkům kriminologického pojetí recidivy v plném rozsahu.

Suchý doporučoval základní rozdělení kriminální recidivy v trestně právním pojetí na 1) širší obecné pojetí, které bere v úvahu opakování trestné činnosti jako takové, bez ohledu na povahu trestného činu a 2) užší pojetí, které vyžaduje opakování spáchání téhož nebo alespoň druhově shodného trestného činu. Z hlediska praktického (posuzování nebezpečnosti pachatele) i teoretického (pojmová jednoznačnost) doporučoval odlišovat na uvedeném základě obecnou a speciální recidivu. **Obecná kriminální recidiva** se pak vztahuje k opakování trestné činnosti jako takové, a **speciální** k opakování konkrétního druhu trestného činu.¹⁷

Při posuzování intenzity kriminální recidivy (délka intervalu mezi jednotlivými odsouzeními) Suchý rozlišoval **trvalou a dočasnou recidivu** (Suchý, 1971, str. 224). Za trvalou recidivu označoval stav, kdy se justice při identifikaci kriminální recidivy a následných úvahách o zotřetí sankce opírá o skutečnost, že daná konkrétní osoba byla někdy v minulosti odsouzena za trestný čin, a to bez ohledu na dobu, která mezitím uplynula. Recidivistou v pojetí dočasné recidivy je pachatel, který opakuje trestnou činnost v určitém, časově přesně vymezeném období, např. pěti let. Z takového rozlišení vycházela a vychází i statistika MSp – srov.předposlední poznámku k tabulce 1.

Kriminální recidivu lze však dělit podle řady jiných kritérií, např. i podle přiměřenosti sankcí.

Z pohledu trestního práva recidiva bývá zkoumána jako:

- obecná přitěžující okolnost,
- jako zákonný znak základní skutkové podstaty trestného činu
- jako zákonný znak kvalifikované skutkové podstaty trestného činu
- jako zvlášť nebezpečná recidiva
- jako okolnost významná pro zařazení pro výkon trestu odnětí svobody.

¹⁷ Suchý, O.: Recidiva. Komparativní studie. Praha : VÚK 1971, s. 222.

Kriminální recidiva z pohledu současné právní vědy představuje pluralitní formu trestné činnosti, která se stejně jako souběh¹⁸ vyznačuje jediným pachatelem a alespoň dvěma tímž pachatelem spáchanými trestnými činy. Základním identifikačním znakem takové recidivy je tedy pravomocný odsuzující rozsudek, resp. pravomocný trestní příkaz, „vklíněný“ mezi několik (nejméně však dva) za sebou spáchaných trestných činů. Tímto se recidiva (pravá) odlišuje od souběhu a dále také od tzv. „recidivy zdánlivé“ a z obecného hlediska teorie je považována za závažnější, společensky nebezpečnější (škodlivější), než je souběh (Kratochvíl, 2002, str. 347).

Rozlišuje recidivu **stejnorodou**, kdy byl pachatel dříve odsouzen pro stejný trestný čin (speciální recidiva) nebo stejného druhu (např. podvod a zpronevěra), a recidivu **nestejnorodou**, kdy byl pachatel dříve odsouzen pro trestný čin jiného druhu (např. pachatel krádeže dříve odsouzený pro ublížení na zdraví). Recidivistou je pachatel, který se dopustil recidivy, bez ohledu na to, zda jde o recidivu stejnorodou, nebo nestejnorodou. (Hendrych, 2009).

Roční statistické sestavy resortních statistik Policie ČR a statistiky trestní justice zachycující četnost výskytu pachatelů recidivistů mezi statistikou evidovanými pachateli trestných činů jsou zpracovávány podle odlišných přístupů obou resortů ke kriminální recidivě. Blíže jsou tyto rozdíly uvedeny v následující tabulce:

¹⁸ Pozn.: Od souběhu trestných činů se recidiva liší tím, že trestný čin je spáchán až po pravomocném odsouzení, po vyhlášení odsuzujícího rozsudku, tzn., že klíčovým momentem recidivy je odsouzení pachatele pravomocným rozsudkem. O recidivu nejde v případě, kdy pachatel spáchal další trestný čin v době mezi vyhlášením odsuzujícího rozsudku do doby, kdy tento rozsudek nabyl právní moci (v odborné literatuře označeno jako „recidiva zdánlivá“ či „mnohost trestných činů sui generis“ (Kratochvíl, 2002, str. 353).

Tabulka 1

Policejní evidence (kriminální statistika)	Recidivistou ve smyslu policejní statistiky je pachatel úmyslného trestného činu, který již byl za trestný čin dříve odsouzen ¹⁹
Statistika státních zastupitelství	Výskyt recidivistů mezi osobami trestně stíhanými a obžalovanými statistika státní zastupitelství nevykazuje
Soudní statistika	Recidivisté v údajích soudů – viz §34 tr.zákona ²⁰ -
Vězeňská statistika	Údaje o počtu recidivistů (včetně tzv. penologických) nejsou od roku 2005 zpracovávány do výstupů Statistické ročenky VS ČR. Před tímto rokem byly v ní uvedeny i počty osob opětovně vykonávajících nepodmíněný trest odnětí svobody ve věznicích ČR vždy k 31.12. hodnoceného roku.

Zpřesňující poznámky k tabulce.:

K policejní evidenci - Obsah pojmu, tak jak je uváděn v posledních Zprávách o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti ..., je totožný s trestně právním vymezením. Léta byl v kriminálních statistikách jako recidivista označován pachatel, který již byl veden v evidenci kriminální policie jako pachatel trestného činu (tj. byl již dříve na něj vyhotoven **Formulář o známém pachateli**, kde je recidiva sledována pod pol. 10 – Kriminální hledisko). Formulář je základním sběrným formulářem kriminální statistiky stále a kriminální hledisko je stále členěno na : a) byl již v minulosti vyšetřován – 1, trestán – 2, recidivista – 3, recidivista – na pohybu – 4, nevykazuje nic z uvedeného – 5, zvlášť nebezpečný recidivista – 6, nezjištěno – 0, přičemž kód 3 je používán u pachatele, který byl pravomocně odsouzen pro úmyslnou trestnou činnost a dopustil se další úmyslné trestné činnosti a kód 4 u takového, který je veden v celostátním seznamu recidivistů anebo, který spáchal trestnou činnost na různých místech – blíže zpřesněno ve služebním předpise.

Před rokem 1990 se zvlášť sledovaly počty osob pachatelů dříve trestaných pro úmyslné trestné činy a dříve trestaných pro nedbalostní trestné činy (zvlášť byly vykazovány i osoby u nichž nebyla trestní minulost zjištěna – představovaly cca 6-7 % z celkem trestně odpovědných pachatelů trestných činů i přečinů).

Ke statistice státních zastupitelství²¹ – Ke každé známé osobě, zapsané v rejstříku pro dozor v trestním řízení se vyplňuje **statistický list trestní**, a to včetně pachatelů, u nichž dochází k odložení věci před začátkem trestního stíhání, např. z důvodu amnestie, nepřičetnosti či nedostatku věku. Údaje o pachateli v položce 18 – předchozí odsouzení obsahovaly (v souladu se zněním trestního zákona platného do konce roku 2009) znak 1 – zvlášť nebezpečný recidivista, znak 9 – jiné. Obecně se znak 9 používal pro údaje, které se statisticky nesledovaly a nevyhodnocovaly. V návodu pro vyplňování statistických listů trestních SLT s platností od 1. ledna 1992, Generální prokuratura ČSFR, odbor prokurátorské informatiky uvádí v položce 15 předchozí odsouzení podstatně více znaků: **a)** znak 1 – pro úmyslné trestné činy 1x, 2 – pro úmyslné trestné činy 2x, 3 – pro úmyslné

¹⁹ Citováno ze Zprávy o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2009, Praha: MVČR 2010, s. 9.

²⁰ Citováno ze Statistické ročenky kriminality MSp. Rok 2009, s. 5.

²¹ Srov. Návod k vyplňování statistických listů trestních pro státní zastupitelství, platný od 1.1.2005.

trestné činy více než 2x, 4 - zvlášť nebezpečný recidivista, 5 - pro nedbalostní trestné činy 1x, 6 – pro nedbalostní trestné činy více než 1x, 9 – netrestán pro trestné činy, **b)** pro úmyslné trestné činy téže povahy znak 1 – 1x, 2 – 2x, 3 – více než 2x, 9 – netrestán, **c)** k předchozím odsouzením při návrhu trestu, znak 1 – přihlédnuto (§ 34 písm. j tr.zák.), znak 2 – nepřihlédnuto, 3 – přihlédnuto – zvlášť nebezpečný recidivista, 9 – netrestán.

K soudní statistice -§ 34 zák.č.140/1961 Sb. patřil do oddílu: Obecné zásady pro ukládání trestů a zněl: „Při výměře trestu se jako k přitěžující okolnosti přihlédne zejména k tomu, že pachatel...písm. l) byl již pro trestný čin odsouzen; soud je oprávněn podle povahy předchozího odsouzení nepokládat tuto okolnost za přitěžující, zejména s ohledem na význam chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsob provedení činu a jeho následky, okolnosti, za kterých byl čin spáchán, osobu pachatele, míru jeho zavinění, jeho pohnutku a dobu, která uplynula od posledního odsouzení, a jde-li o pachatele trestného činu nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů podle § 187a odst. 1, také tím, že se tohoto činu znovu dopustil proto, že se oddává zneužívání omamných nebo psychotropních látek a jedů.“

V návodu k vyplňování Statistického listu trestního pro soudy je v položce 15 – **Soudem označený recidivista** uvedeno jen: bude označen tehdy, když soud přihlíží při ukládání trestu odsouzenému k jeho dřívější trestné činnosti podle § 34 písm. 1) tr. zákona (resp. § 42 písm. p) tr. zákoníku – změna od 1.1.2010). Není přitom nutné, aby byl odsouzenému uložen nepodmíněný trest. Vykazovány mají být případy, kdy soud přihlédl při výměře trestu jako k přitěžující okolnosti k tomu, že odsouzený byl již pro jiný trestný čin odsouzen - § 34 písm.l) tr. zákona (resp. § 42 p) trestního zákoníku – změna od 1.1.2010). Kód 1 – pak značí ano, kód 2 – ne.

Dále v položce 16 – **Počet dřívějších odsouzení** – se vyznačí počet dřívějších odsouzení. Souhrnný trest se vyznačuje jako jedno odsouzení (jiné vyznačování by zkreslovalo počty uložených trestů jednomu odsouzenému, zejména trestu odnětí svobody). U osob, které dosud nebyly pravomocně odsouzeny bude v položce zapsána číslice 0- nula).

Před rokem 1992 ve vysvětlivkách k ročenkám Generální prokuratury ČSFR, které byly jedinými přístupnými zprávami o kriminalitě v ČR, bylo u pojmu recidivisté uvedeno: „osoby obžalované, které byly v dřívější době již nejméně jedenkrát pravomocně odsouzeny, přičemž od jejich předchozího nepodmíněného výkonu trestu odnětí svobody neuplynula doba delší než 5 roků a trestu odnětí svobody podmíněně odloženého, nápravného opatření aj. trestu neuplynula doba delší než 3 roky.“

K vězeňské statistice- Před rokem 1990 statistika odsouzených s pomocí tiskopisu Statistický list ve statistice odsouzených v ukazateli č. 15 sledovala recidivu v těchto položkách: - nemá záznam v rejstříku trestů, nebyl ještě ve výkonu trestu odnětí svobody, ale má záznam v rejstříku trestů – 1x, 2x, 3x, 4x, 5x, více x.²²

V současnosti je bráno jako úspěch pokud můžeme ve výzkumu rozdělit recidivisty do dvou základních skupin: na pachatele jednodruhové kriminality a vícedruhové. Ty tam jsou

²² Srov instruktážní materiál k provádění nového způsobu sběru a pořizování dat, SNV ČR 25.10.1982.

doby, kdy bylo možno z prokurátorské statistiky zjistit, jak jednodruhovou, tak vícedruhovou recidivu, a zjistit počty pachatelů - recidivistů v úmyslné a zvláště neúmyslné trestné činnosti.

V kriminologii bývá kriminální recidiva nejčastěji zkoumána v rámci šetření osob recidivistů, poznatků z psychiatrického a psychologického vyšetření jejich osobnosti a sociologických výzkumů jejich sociální prostředí. Často se vyskytují i výzkumy zaměřené především na kriminální specializace pachatelů-recidivistů.

Kritérium kriminální specializace pachatele využil ke klasifikaci recidivy i japonský kriminolog Yoshimasu²³ (viz dále v textu), kterou zde uvádíme jako příklad. Rozlišoval:

- monotropní recidivu, kdy pachatel opakovaně páchá tentýž delikt, např. loupež,
- homotropní recidivu, kdy pachatel páchá několik stejnorodých trestných činů, např. násilných (loupež, ublížení na zdraví, vraždu),
- ditropní nebo amfitropní recidivu, kdy pachatel páchá trestné činy ze dvou skupin trestné činnosti, např. majetkové a násilné (krádeže a vraždy),
- polytropní recidivu, kdy se pachatel dopouští trestných činů spadajících do více než dvou kategorií.

Těmto různým mírám specializace odpovídá označení pachatele, tedy monotropní, homotropní apod. recidivista. Tato klasifikace se však s ohledem na obtížnou dostupnost informací nezbytných pro správné zařazení neujala. Od té doby bylo vytvořeno mnoho jiných klasifikací podle specializace pachatele (viz dále), ale obvykle se potýkají se stejnými problémy jako klasifikace Yoshimasu.

Za nejrizikovější období (pro recidivu) se považuje prvních 6 měsíců po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a maximum recidivujících pachatelů se dopouští nového trestného činu v průběhu 3 let po propuštění. Např. v rámci verifikace predikčního instrumentu (Voňková & Neumann, 1987) byla skutečnost, kdy interval mezi pravomocným odsouzením a spácháním další trestné činnosti byl maximálně 6 měsíců, identifikována jako **zvláště rychle vznikající recidiva**. V exponovaném období – tj. první půlrok po propuštění –

²³ Yoshimasu, S., & Kogi, S. (1969): Études criminologiques et psychiatriques au Japon. *Acta Criminologica*, 2(1), str. 145-168.

se kriminální recidiva objeví spíše u pachatelů trestných činů majetkových a trestného činu loupeže, než pachatelé trestných činů sexuálních a násilných. U pachatelů, kteří byli ve výkonu trestu odnětí svobody víc, jak pětkrát u pachatelů kteří spíše inklinují k různorodé než druhové (stejnorodé) recidivě. Selhání se objeví u pachatelů, kteří nemají pozitivní pracovní návyky a také spíše u pachatelů, kteří se dopustili prvního trestného činu jako mladiství. Za poslední rizikový faktor recidivy byla uvedena skutečnost, že pachateli byl již v minulosti uložen ochranný dohled (Voňková, 1982).

Suchý uvádí, že v době zpracování publikace Příčiny a prevence recidivy (1983, s. 15) se zhruba více než 50 % ze všech statisticky podchycených recidivistů dopouštělo nového trestného činu v době do jednoho roku po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, zbytek pak v období od jednoho roku do pěti let. Dufek (1980) uvádí, že v jejich katamnestickém sledování z let 1969-1974 z 163 do vzorku zahrnutých recidivistů do 5 let recidivovalo 121 osob.

Časový horizont mezi spácháním dvou následných deliktů v kriminální kariéře pachatele je, při kriminologickém zkoumání a analýzách deliktů recidivních pachatelů, v našich podmínkách poměrně obtížně zjistitelnou proměnou. Omezení vyplývá zejména z dostupnosti (resp. nedostupnosti) dat pro potřeby výzkumu, čemuž nahrává i způsob evidence recidivních pachatelů (srov. přehledy MSp) a kriminální recidivy obecně. Pokud byly zkoumány časové intervaly recidivní činnosti v rámci jednotlivých výzkumů u nás, tak zpravidla to byly intervaly mezi pravomocným odsouzením, propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody a následujícím trestným činem, příp. pravomocným odsouzením. Zjišťována byla jak recidiva pachatele bez ohledu na typ deliktu (opakování trestné činnosti, bez ohledu na její druh – tj. včetně nedbalostních trestných činů), tak i s přihlédnutím k typu deliktu. Nejčastěji se sleduje období od půl roku do dvou let od propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, příp. déle. Z výzkumu realizovaného Suchým (1984, str. 71) vyplynulo, že 65 % pachatelů, kteří recidivovali a byli poprvé odsouzeni ve věku mladistvém, se dopustí dalšího kriminálního jednání do půl roku po propuštění a dalších 31 % do jednoho roku. U pachatelů nad padesát let v tomto intervalu recidivuje 30 %. Je zřejmé, že průběh může kolísat, nejčastěji v závislosti na délce trestu, někdy na aktuální sociální situaci jedince. Může se, např. vlivem nového partnerského vztahu či nového, subjektivně atraktivního zaměstnání, změny zdravotního stavu, interval recidivy dočasně prodloužit. Autoři dali mj. do souvislosti délku intervalů recidivy se vzděláním pachatele a s jeho rodinným stavem. S nižším dosaženým vzděláním u pachatele se snižuje délka intervalu recidivy, tzn., že nejkratší

intervalu mají recidivisté s nedokončeným základním vzděláním a nevyučení. Stejně tak svobodní a rozvedení bez partnerského vztahu (družky) mezi recidivisty převažují s intervalem do půl roku po propuštění, zatímco ženatí, osamělí vdovci a vdovci s aktuálním partnerským vztahem dominují mezi těmi, kteří recidivují po třech a více letech (Suchý 1984, str. 72-73). Voňková (1986, str. 192) charakterizuje recidivistu s typicky krátkým intervalem recidivy – tj. do 6 měsíců po propuštění – jako pachatele majetkových trestných činů a loupeže, multirecidivistu, bez pracovních návyků, inklinujícího k různorodé recidivě, s prvním odsouzením ve věku mladistvém.

Samostatnou částí pojednání o kriminální recidivě bývají diskuse o **prevenci recidivy**, ve kterou by veškerá snažení omezit kriminalitu měla mj. vyústit. A to především proto, že předcházení recidivě není jen záležitostí zdokonalování institutů trestního práva, výkonu trestů - včetně výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody vykonávaného ve věznicích. Je to záležitost celospolečenská, kde součinnost státních, ale i nestátních, dobrovolných institucí je nezbytná a výsledky zatím neuspokojivé. Jednou z možností, jak preventivní opatření zkvalitnit je i pokračování v kriminologických výzkumech kriminální recidivy a recidivistů, a to především formou rozsáhlých tzv. longitudinálních²⁴ výzkumů, které snad jako jediné jsou optimálním zdrojem poznatků, důležitých pro vytvoření funkčních zásahů a opatření proti stupňování kriminální recidivy v ČR. Výzkumů, odpovídajících složitosti a nebezpečnosti kriminální recidivy pro společnost, zaměřených do větší hloubky než námi prezentovaný jednorázový výzkum jen dostupných – okleštěných- informací o několika desítkách vězněných kriminálních recidivistů.

1.2 Kriminální recidiva - interpretace pojmu a výzkumy kriminální kariéry recidivistů v zahraniční literatuře

Na základě analýzy zejména zahraniční odborné literatury k problematice kriminální recidivy a pachatelů – recidivistů (včetně kriminálních kariér pachatelů), nezbytné pro zpracování studie, jsme získali velké množství poznatků, které nabízíme v následující „informační nadstavbě“²⁵ naší studie. V následující části textu jsme se pokusili prezentovat

²⁴ Víceletých, zahrnujících šetření i více generací jedné rodiny (optimálně. recidivistů, jejich rodičů a sourozenců, příp. jejich potomků).

²⁵ Pro primární informace o recidivě zde odkazujeme zejména na učebnice kriminologie (např. Kuchta & Válková, 2005; Novotný & Zapletal, 2004; Kaiser, 1994 a další) nebo na některé monografie, kde se pracuje

variabilitu tématu jak z hlediska vymezení pojmů, tak z hlediska zaměření jednotlivých empirických i teoretických studií, které byly v této oblasti realizovány²⁶.

Vymezení kriminální recidivy

Přes nejrůznější snahy o přesné vymezení zůstává kategorie kriminální recidivy, pro kriminology teoretiky i pracovníky z praxe nejen v ČR, ale i v zahraničí, do jisté míry určitou akademickou metaforou. Nekonzistentní používání pojmu je dáno jednak zvolenými metodologickými přístupy, ale i teoretickými koncepty, ze kterých daná studie vychází; a vymezení kriminální recidivy tak může být odlišné výzkum od výzkumu. K tomu je pak nezbytné přihlížet jak při interpretaci dat, tak zejména při pokusech o generalizaci výzkumných závěrů.

Recidiva znamená v obecné rovině, jak již bylo uvedeno, návrat ke kriminálnímu chování. V zahraniční literatuře bývá častěji než v ČR jako synonymum pojmu kriminální recidiva užíván pojem kriminální kariéra a počátek kriminální kariéry (pokračování kriminální kariéry) pachatele je kladen do doby, co již byla vůči němu uplatněna nějaká intervence nebo sankce ze strany systému trestní justice (Bushway, Brame, & Paternoster, 2004). Závažnost či nebezpečnost recidivního kriminálního chování pachatele nespočívá v jednom konkrétním deliktu, ale v *repetitivní povaze* takového chování, v absenci *nápravy na straně pachatele-recidivisty* a jak doplňuje Schoemanová (2002) také v *dopadu recidivních skutků na společnost*. Maltz (1984 (2001)) na kriminální recidivu nahlíží jako na „akumulaci či shluk několika selhání“ – Prvním *selháním* je samotné kriminální jednání pachatele - porušil normy a nenaplnil očekávání společnosti. Následně pachatel *selhal* ve své snaze nebýt dopaden, vyhnout se trestu, a dále *selhal* ve snaze zužitkovat efekt „nápravných opatření“, které mu byly uloženy v průběhu předchozího odsouzení či uvěznění. Posledním „selháním“ je pak pro recidivního pachatele *jeho snaha* ve své kriminální kariéře pokračovat.

I v zahraniční kriminologii je kriminální recidivou opakování trestné činnosti bez ohledu na pravomocné odsouzení pachatele. Tzn., že oproti trestně právnímu pojetí recidivy, recidivisty jsou i osoby, které např. nebyly v době spáchání prvního trestného činu ještě

s tématem rizikových kriminogenních faktorů, osobnosti pachatele, predikcí apod. (přehled odkazů možno najít v publikacích z dílny IKSP (srov. Marešová & Blatníková, 2010; Blatníková & Netík, 2008).

²⁶ Pozn. Pojmy: trestný čin, delikt, skutek, kriminální jednání jsou v tomto textu použity jako synonyma, stejně tak i kriminální či delikventní chování, kriminální aktivita, trestná činnost; pokud není uvedeno jinak.

trestně odpovědné pro nedostatek věku nebo pro nepřičetnost, či jejichž trestný čin byl amnestován. Kriminální recidivou jsou i kriminální aktivity pachatele, které jsou trestně postižitelné, ale nezjištěné – zde označované jako latentní kriminalita. V tomto případě jsou v zahraniční kriminologii před viktimologickými výzkumy upřednostňovány výzkumy zaměřené na subjektivní výpovědi pachatele o jeho aktivitách (kriminálních, ale i asociálních, které ještě nemají charakter trestného činu) především na tzv. self report data²⁷.

Z praktických důvodů se empirická šetření zaměřují na kriminalitu (a recidivu) zjistitelnou na základě oficiálních, úředně zaznamenaných údajů. Informace o kriminální aktivitě (trestné činnosti) pachatele nabízí orgány činné v trestním řízení v rámci svých evidencí a v každé z resortních statistických evidencí najdeme specifické – a více či méně odlišné - vymezení recidivy (a recidivistů).²⁸ Orgány činné v trestním řízení mají pro posuzování stavu a vývoje kriminality svá vlastní kritéria tzn. pachatelé (recidivisté) stíhání, obžalování, odsouzení, příp. věznění. To vše je samozřejmě pro kriminologický výzkum omezením.

²⁷ Informace získané z vlastních líčení (zpráv), ve kterých přiznávají vlastní neoznámené kriminální jednání, neevidované orgány činnými v trestním řízení.

²⁸ Stejně jako u nás to jsou evidenční a statistické databáze policejní, soudní (příp. státních zastupitelství) a vězeňské.

Tabulka 2: **Kriminální recidiva – různé pohledy** (dle Davidsona, 2007)

	Recidiva jako:	výhody	nevýhody
<i>Policejní evidence</i>	<i>opětovné ZATČENÍ</i>	Znovuzatčení je lepším ukazatelem chování pachatele než opětovné odsouzení, mj. i proto, že soudní projednávání a dokazování může nakonec „snížit“ závažnost deliktu, jehož se pachatel dopustil	Standardy pro zadržení pachatele jsou méně přísné, než je tomu u odsouzených (příp. i obviněných). Opětovné zatčení jako měřítko recidivy může nadhodnocovat kriminální jednání, jelikož zadržení jedinci mohou být nevinní.
<i>Soudní evidence</i>	<i>opětovné ODSOUZENÍ</i>	Toto pojetí recidivy jako opětovného odsouzení redukuje možnost nadhodnocení kriminálního jednání populace. Je relativně solidním měřítkem, neboť je založeno na pravomocném odsouzení a prokázání viny u soudu.	Opětovné odsouzení jako měřítko recidivy může podhodnocovat její výskyt; ne u všech spáchaných deliktů dojde k odsouzení, včetně rizika souvisejícího s latentní a neoznámenou kriminalitou; případně soudní projednávání může „snížit“ závažnost spáchaného deliktu.
<i>Vězeňské evidence</i>	<i>opětovné UVĚZNĚNÍ</i>	Opětovné uvěznění může být užitečné pro výzkumné sondy zaměřené např. na zjištění nákladů spojených s uvězněním, recidivou, neboť informace o nákladech na vězně jsou obvykle dostupné.	Ke zkreslení může snadno dojít, pokud je pachatel znovu uvězněn ne z důvodu spáchání a odsouzení za nový delikt, ale třeba v souvislosti s přeměnou trestu (oficiální data sledující opětovné uvěznění nemusí tento rozdíl „rozlišit/rozpoznat“).

Kriminální recidiva ve výzkumných studiích

Jak již bylo zmíněno, nejen u nás se při zkoumání recidivy můžeme setkat s různými pohledy. Např. ve studii Wartna, Bloma a Tollenaara (2008) jich najdeme hned několik. Autoři pracovali s pěti kategoriemi, které vyjadřovaly urč. aspekt recidivního jednání pachatelů v jejich souboru. První tři kategorie recidivy – obecná, závažná a velmi závažná recidiva (srov. Tabulka 3) – se zde navzájem odlišovaly v míře závažnosti aktuálně projednávaného, tj. recidivního deliktu. Jako kritérium závažnosti byla zvolena délka uloženého trestu²⁹. V případě speciální a specifické recidivy (viz Tabulka 3) se význam odvíjel od povahy (zaměření) recidivního trestného činu: speciální recidivou označili opětovné odsouzení pachatele za trestný čin, který byl stejného typu/druhu jako předchozí delikt, např. pachatel znásilnění, který je soudem znovu projednáván za sexuální zneužití dítěte. Specifickou recidivu vymezili jako opětovné odsouzení za totožný trestný čin (např. krádeže).

²⁹ Pozn.: U jiných autorů může se pod „závažnou“ (*serious*) recidivou myslet „násilná“, tzn. že v recidivní trestné činnosti pachatele byly skutky s prvkem násilí.

Tabulka 3

Typ recidivy	Popis
Obecná recidiva (<i>general recidivism</i>)	Opětovné odsouzení za jakýkoli delikt, bez ohledu na jeho povahu a závažnost
Závažná recidiva (<i>serious recidivism</i>)	Opětovné odsouzení za jakýkoli delikt s délkou trestu odnětí svobody od 4 do 8 let
Velmi závažná recidiva (<i>very serious recidivism</i>)	Opětovné odsouzení za jakýkoliv delikt s uloženým trestem odnětí svobody nad 8 let
Speciální recidiva (<i>special recidivism</i>)	Opětovné odsouzení za delikt stejného typu/druhu jako byla trestná činnost pachatele v minulosti
Specifická recidiva (<i>specific recidivism</i>)	Opětovné odsouzení za stejný delikt jako v minulosti (při předchozím odsouzení)

V jiném výzkumu kategorii kriminální recidivy sledovali autoři (Mulder, Van, Brand, & Bullens, 2011) tři různé roviny. Nejprve se zaměřili na „obecnou“ recidivu (zda u pachatele došlo k dalšímu pravomocnému odsouzení či nikoli), u recidivní podskupiny pachatelů pak mapovali přítomnost „násilné recidivy“ (recidivní delikt byl s prvkem násilí). Třetím hlediskem pak bylo posouzení závažnosti (hloubky, intenzity) recidivy, což zjišťovali podle typu/druhu deliktu³⁰, který byl hodnocen podle jimi sestaveného 12 položkového seznamu (více Mulder, Van, Brand, & Bullens, 2011).

Studium kriminální recidivy analýzou kriminální kariéry (vybrané dimenze kriminální kariéry)

Při zkoumání kriminální recidivy je v současné době favorizován výzkum kriminální kariéry. Pojetí kriminální *kariéry*, ve srovnání s konceptem kriminální *recidivy*, obsahuje aspekty vývoje kriminálního chování u dané osoby a předpokládá začátek, trvání a eventuálně konec páchaní trestné činnosti. **Kriminální recidiva** se užívá k obecnému označení opakování trestné činnosti a z tohoto pohledu **vytváří jednu z komponent kriminální kariéry pachatele**. Odlišení - kariéra a recidiva - je v tomto smyslu spíše didaktické a v kriminologických výzkumech jsou zmíněné kategorie často integrovány. Děje se tak zejm. z toho důvodu, že kriminální chování pachatele (a tedy i spáchání konkrétního trestného činu) není izolovanou událostí, ale do určité míry souvisí „s tím, co se rozvíjí a vyvíjí v průběhu jeho života“.

³⁰ Pozn.: Závažnost byla stanovena na základě zvyšující se přítomnosti násilí během spáchaného deliktu (více (Mulder, Van, Brand, & Bullens, 2011, str. 122).

Ve výzkumných studiích, které analyzují kariéry pachatelů, se mj. sleduje, jaká část populace je zapojena do kriminální činnosti³¹, u těchto „kriminálně aktivních jedinců“ se sleduje povaha, charakter nebo rozsah jejich kriminálního chování (např. v jakém věku se kriminální chování u pachatele objeví poprvé, v jakém věku páčání trestné činnosti u pachatele končí, tedy, kdy pachatel opouští svou kriminální kariéru (koncept *desistence*, viz dále v textu). Výzkumy se snaží zmapovat také, jak dlouho kriminální kariéra trvá (délka), kolika deliktů se pachatel v průběhu své kariéry dopustí apod.

Pozn.: V odborné literatuře můžeme narazit na dva relativně podobné pojmy- Criminal Careers a Career Criminals. První z nich se zaměřuje na studium **kriminálních kariér** pachatelů obecně. Tzn., že se u pachatelů sledují jednotlivé dimenze jejich kriminální dráhy, jako je četnost spáchaných deliktů apod. Označení Career Criminals je vymezeno pro „kariérové“ **chronické pachatele- tedy pro recidivisty** a jejich recidivní kriminální kariéru.

³¹ Pozn.: Participace vyjadřuje rozdíl mezi těmi, kteří se kriminálního jednání dopustili a kriminálně neaktivními osobami.

Výzkum kriminální recidivy analýzou životní dráhy

1. Zahájení kriminální kariéry

Iniciace, okamžik zahájení kriminálního chování patří k poměrně dobře výzkumně zmapovaným proměnným. Většina pachatelů, kteří zahájí své delikventní chování v raném věku, kriminální dráhu opouští mnohem později než ti, kteří zahájili kriminální kariéru až v dospělosti. Piquero, Farrington a Blumstein (2007) uvádějí, že průměrný věk v době prvního odsouzení, v rámci jejich studie byl 16 let. Výzkumy v této oblasti sledovali také věk v době zahájení kriminální kariéry a jeho souvislosti s ostatními charakteristikami – jako je délka kariéry, věk pachatele v době posledního deliktu (příp. v době odsouzení), celkový počet odsouzení nebo frekvence (λ) – četnost odsouzení. Analýzy ukázaly (či spíše potvrdily) že, osoby s „časným počátkem“ kriminálního chování s větší pravděpodobností vykazují delší kriminální kariéru, spáchají mnohem více trestných činů a jsou odsouzeny za mnohem rozmanitější druhy trestných činů než pachatelé, kteří zahájí kriminální kariéru později (Piquero, Farrington, & Blumstein, 2007, str. 72). Studie doložily vyšší míru recidivy u pachatelů, kteří měli první záznam o kriminálním jednání v období adolescence – tj. v období od 15 – 16 let do 18 – 19 let věku (srov. např. Blumstein, Cohen, Roth, & Visser, 1986).

Piquero a spol. (2007) sledovali vzájemnou souvislost mezi věkem počátku a závažností kriminálního jednání (která byla přiznávána trestným činům s prvky násilí) a zjistili, že u pachatelů, kteří patřili do skupiny „raný počátek kriminálního jednání“ byla větší pravděpodobnost budoucího násilného kriminálního jednání, než u pachatelů s „pozdním

Vybrané dimenze kriminální kariéry

- Participace (prevalence),
- frekvence (četnost deliktů) či míra kriminální aktivity/trestné činnosti u pachatelů,
- délka kriminální kariéry (období během kterého je pachatel kriminálně aktivní),
- specializace nebo různorodost v kriminálním chování pachatele/ů,
- závažnost či nebezpečnost kriminálního chování, resp. eskalace a závažnost trestných činů a
- spolupachatelství.

(dle: Piquero, Farrington, & Blumstein, 2007; Blumstein, Cohen, Roth, & Visser, 1986)

startem“. Následnou regresní analýzou nicméně zjistili, že zatímco celkový počet odsouzení byl signifikantním prediktorem³² budoucího kriminálního jednání s prvky násilí, věk zahájení nikoli (Piquero, Farrington, & Blumstein, 2007, str. 71). Znamenalo by to, že věk

³² Prediktory jsou pravděpodobné ukazatele budoucího kriminálního (delikventního) jednání.

zahájení kriminálního jednání spouští a „uvádí v činnost“ frekvenci (četnost) kriminálního jednání. To lze interpretovat i tak, že, pachatelé, kteří zahájí svou kriminální kariéru velmi brzy, se s větší pravděpodobností dopustí i násilných trestných, protože „nahromadí“ větší počet deliktů (u osob, které mají v záznamech více trestných činů, se tedy pravděpodobněji objeví i násilný čin).

2. Délka kriminální kariéry, počet trestných činů a intervaly recidivy

Období mezi zahájením a ukončením kriminální aktivity pachatele – délka kriminální kariéry - bývá nejčastěji a velmi jednoduše vymezeno prvním a posledním odsouzením (příp. znovuspácháním deliktu, zatčením nebo uvězněním). Zejména nejasnosti kolem „opravdového konce“ kariéry (viz koncept desistance) vysvětlují variabilitu výsledků jednotlivých výzkumných studií, kde se výsledky odlišují zejména v důsledku zvolené metodologie a též sledovaným obdobím. Ve výzkumech Greenea (1977), Greenberga (1975) nebo Shinnarových (1975), cit. podle Francis, Soothill, & Piquero (2007, str. 84), se uvádí odhady délky kriminální kariéry v rozsahu od 5 do 12 let. Blumstein a spol. (1982) dospěli k závěru, že většina kriminálních kariér trvá přibližně pět let. Šest až sedm let kriminální kariéry zjistil u pachatelů ve své studii Spelman (1994; cit. podle Piquero, Farrington, & Blumstein, 2007, str. 13). Další longitudinální výzkum (Piquero, Brame, & Lynam, 2004) nabídl průměrnou délku kriminální kariéry v trvání 17 let, Laub a Sampson (2003, str. 90) zjistili průměrnou délku kriminální kariéry - mezi prvním a posledním zatčením - 25 let (jednalo se o Glueckův soubor delikventních mužů a analýzu jejich životní dráhy do 70 let věku). Francis, Soothill a Piquero (2007) se pokusili modelovat délku kriminální kariéry s využitím dat, které získali ze šesti kohortových studií (celkem cca 58 000 mužů a žen z Anglie a Walesu, ročník narození 1953 až 1978). Z jejich studie mj. vyplynulo, že délku kariéry je možno odhadovat z proměnných, které jsou dostupné již při pachatelově prvním odsouzení (jako nejvýznamnější proměnnou související s délkou kriminální kariéry pak zmiňují právě *věk v době prvního odsouzení*).

Piquero a spol. (2003, str. 479) uvádí, že znalosti o délce kriminální kariéry pachatele představují jednu z nejkritičtějších oblastí výzkumu, která by ale mohla poskytovat nejcennější informace pro legislativní opatření trestně právní politiky, protože se přímo dotýká ukládání trestů. Bylo by například možné předejít některým rozhodnutím, která jsou často řízena spíše ideologií (či „populistickým gestem“) než empirickými znalostmi.

Blumstein a spol. (1982) se k možnostem takového „globálního“ predikování vyjádřil poměrně opatrně: „*Pozorování klesajících hodnot míry zatčení (četnosti) u populace s rostoucím věkem ... vedlo ke konstatování, že uvěznění pachatele staršího třiceti let není účinné, protože tito pachatelé pravděpodobně svoji kriminální kariéru brzo ukončí.*“ (str. 11)

Dále autoři uvádí, že ačkoli podíl jedinců, kteří jsou kriminálně aktivní po 30. roce věku je relativně malý (!?)³³, „není jasné....zda očekávaná (budoucí) délka kariéry této hrstky pachatelů, kteří jsou kriminálně aktivní ještě ve věku 30-ti let a víc, je tak krátká“. Participace a míra kriminálního chování se u všech pachatelů snižuje s věkem pachatelů (srov. např. Laub & Sampson, 2003).

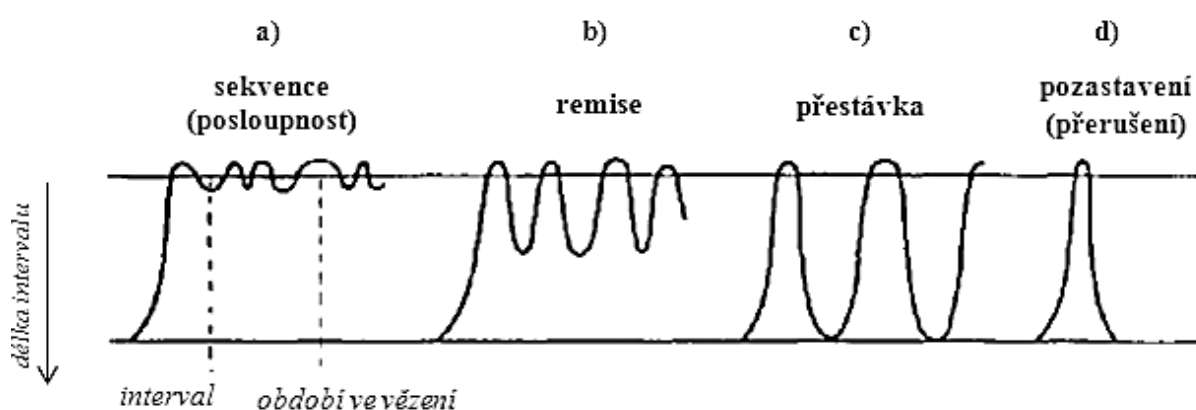
Kriminální kariéru pachatele lze charakterizovat **počtem spáchaných deliktů** a **intervaly** mezi nimi. Uspořádání a sekvence trestných činů v kariéře pachatele může vykazovat určité zákonitosti (či naopak nahodilosti) a v odborné literatuře se v této souvislosti objevuje označení „formy kriminální kariéry“, „typy kriminálního chování“, „intervaly recidivy“ apod. (srov. např. Engel, 1973; Čepelák, 1982, str. 123-124; Netík, 2005, str. 332; Yoshimasu & Kogi, 1969, str. 152-155).

Zkoumat kriminální recidivu analýzou životní, resp. kriminální dráhy se pokoušel v padesátých letech minulého století již zmiňovaný japonský kriminolog Yoshimasu (Yoshimasu & Kogi, 1969, str. 152-153). Při deskripci recidivního jednání pracoval se třemi znaky: 1) věkem při prvním deliktu, 2) druhem (typem) trestných činů, kterých se pachatel během své kariéry dopustil a 3) intervalem mezi opakováním delikventního jednání. Pokud se pachatel prvního deliktu dopustil do svých 25 let, byl označen jako „časný pachatel“, pokud byl prvopachatel starší, byl „pozdním“ pachatelem. Druhým sledovaným znakem byl druh (typ) trestné činnosti pachatele (např. majetkové, násilné, sexuální, podvody, vandalismus). Následně podle posloupnosti jednotlivých deliktů v jeho kariéře rozlišil pachatele monotropní (*monotropic*), homotropní (*homotrope*), amfitropní (*amphitrope*) nebo polytropní (*polytropic*); vymezení pojmů viz předchozí text. Posledním indexem, se kterým při analýze recidivy Yosimasu pracoval, byl interval mezi opakováním jednotlivých deliktů, resp.

³³ Neplatí to v současné ČR, protože různá legislativní opatření posledních let snížila podíl nezletilých mezi pachateli více méně uměle a automaticky se pak zvýšil podíl dospělých pachatelů mezi vyšetřovanými a trestně stíhanými. Dnes dospělí pachatelé starší 30 let tvoří ve statistikách policie více než 50 % ze všech trestně stíhaných osob.

obdobím mezi propuštěním z vězení/výkonem trestu a recidivou) a vymezil následující čtyři varianty (viz Obrázek 1). Časové období kratší než 2,5 roku nazval **sekvencí/posloupností** – viz Obrázek 1, varianta a). Interval od 2,5 let do 5 let označil jako **remisi** (viz b), období od 5 do 10 let charakterizuje jako „**přerušení- přestávka**“ (c) a u intervalu nad 10 let jde dle autora o „**pozastavení**“ (viz Obrázek 1, d).

Obrázek 1: **Intervaly mezi delikty** (upraveno podle Yoshimasu & Kogi, 1969, str. 152)

Pokud je spáchání trestného činu ojedinělým delikventním vybočením, u jinak prosociálně orientované osoby, jde o **kriminální exces**, ne o kriminální kariéru. Jako **epizoda** se označuje ohraničený časový úsek (do 3 let), ve kterém došlo k delikventnímu jednání a během života jedince se objeví jen jednou. V případě, že se takových období u pachatele objeví víc (ne jen výskyt jedné epizody), je teprve možné mluvit o kriminální kariéře. Další forma - **perseverace** - je již „klasickým“ modelem delikventní kariéry, která je charakterizovaná delším obdobím kriminálního chování (uvádí se od tří do deseti let). **Kontinuální** průběh delikventní dráhy (trvalá kriminální recidiva), nastává, pokud je období kriminální aktivity pachatele delší než 10 let a trestná činnost tak provází velkou část života pachatele³⁴. Tyto formy chování je možné dále členit podle počtu, dominance – převládajícího druhu trestné činnosti, uspořádání nebo závažnosti deliktů, tzn. že mohou být např. epizody s velkou nebo malou frekvencí deliktů, perseverace s dominancí majetkových nebo mravnostních deliktů a přibývajících nebo slábnoucích závažností po sobě následujících deliktů (Engel, 1973, cit dle Čepeláka, 1982, str. 123-126).

³⁴ Tato forma byla zjištěna u pachatelů majetkových deliktů a trestného činu loupeže (srov. též Suchý, 1986).

Vysoká intenzita kriminální aktivity (recidivy) pachatele, tzn. krátké intervaly mezi trestnými činy, je charakteristická pro mladší pachatele, s dospělostí se pak frekvence spáchaných skutků mírně snižuje (srov. např. Farrington, 1994, str. 536; Farrington & Wikström, 1994). Je zřejmé, že interval recidivy může kolísat, nejčastěji v závislosti na délce trestu, někdy na aktuální sociální situaci jedince. Tak se může např. vlivem nového partnerského vztahu či nového, subjektivně atraktivního zaměstnání interval recidivy dočasně prodloužit. Výsledky získané v Cambridgeské studii vycházely z dat podsouboru pachatelů s nejméně dvěma trestnými činy. Rozdíl mezi prvním a druhým odsouzením byl v průměru tři roky, ale s širokým rozptylem (směrodatná odchylka byla 4 roky a např. maximální hodnota pro první interval byla 26 let). U osob s nejméně dvěma časovými intervaly (tzn., dopustili se minimálně 4 deliktů) autoři vypočítali rozdíl mezi druhým a třetím odsouzením. Průměrný časový interval se snížil na 2 roky, a variace (rozptyl) kolem této střední hodnoty se snížila. Podle jejich výsledků se **průměrná hodnota intervalu mezi jednotlivými trestnými činy, stejně jako směrodatná odchylka a maximální hodnota, se snižovala stoupajícím počtem odsouzení** (např. u podskupiny s pěti a více odsouzeními byl průměrný časový interval mezi odsouzeními méně než jeden rok (srov. Piquero, Farrington, & Blumstein, 2007).

3. Závažnost kriminální recidivy a eskalace kriminálního chování pachatele

Nejlepším prediktorem frekvence budoucí trestné činnosti je četnost dosavadní kriminality (srov. např. Farrington, 1994). **Eskalace** kriminálního chování ale popisuje posun v kariéře pachatele k závažnějším typům kriminálního jednání. Farrington a spol. (cit. dle Farringtona 1994, str. 536) zjistili postupný nárůst závažnosti s rostoucí věkem pachatele a s každým následujícím deliktem. Benavidesová (2007) uvádí, že pachatelé, kteří získali určitou úroveň kriminální odbornosti (či specializace) v jednom druhu/typu deliktů, se mohou následně dopustit závažnějších a komplikovanějších trestných činů. Tento závěr je diskutabilní a i sama autorka v závěru uvádí, že „kariérová eskalace“ neplatí obecně pro všechny pachatele a např. u odsouzených za trestný čin znásilnění se objevuje spíše opak eskalace - zmírnění závažnosti následujících – tj. recidivních - skutků (Benavides, 2007). Řada recidivních pachatelů začíná svou kriminální kariéru velmi závažným násilným trestným činem a v další kariéře se pak závažnost spíše oslabuje (srov. Netík, 2005). Závažnost a určitá nebezpečnost kriminální recidivy občas neleží v deliktu samotném, ale pramení z potenciální tendence k jeho opakování.

4. Chronicita (intenzita) a perzistence (stálost, trvání) kriminálního jednání

V terminologickém slovníku kriminologů pojem „**chronický pachatel**“ zdomácněl i díky práci Wolfganga a Sellina (1964). Jejich zjištění, že malá podskupina z výzkumného souboru byla odpovědná za většinu kriminálních aktivit, je podporováno závěry i z dalších longitudinálních studií. Uvádí se, že častěji se u těchto pachatelů můžeme setkat s časnějším zahájením jejich kriminálních aktivit, s delším trváním jejich kriminální kariéry a s větší mírou zapojení do závažných forem trestných činů – včetně násilných – než u ostatních pachatelů (Loeber & Farrington, 1998). V odborné literatuře nacházíme několik definic a vymezení, které určují, kterého pachatele lze považovat za „chronického“ (přehled viz níže). Chronickému pachateli se blíží koncepce tzv. kariérových kriminálků (*Career Criminals*). Těmi jsou pachatelé, kteří se dopouští závažných trestných činů, s vysokou četností (frekvencí) a po velmi dlouhé období (Weiner & Wolfgang, 1989, str. 41). Smith a spol. (1991) pracovali se self report daty a pachatel, který uvedl, že v posledních třech letech nebyl kriminálně aktivní, že se nedopustil trestného činu, byl označen a jako **perzistentní pachatel**.

Výše uvedené ilustruje skutečnost, že ve výzkumných studiích chybí jednoznačné teoretické a hlavně empirické vymezení **chronicity pachatele**. Wolfgangova hranice („pět záznamů“) zůstává proto sporná. Ve výzkumech, které sledovaly kratší časové období, bývá za takový „hraniční bod“ chronicity považováno spáchání tří kriminálních skutků/trestných činů (Jones, Harris, Fader, & Grubstein, 2001). Tímto tématem se podrobně zabýval také Blumstein (1985), který poukazuje mimo jiné na skutečnost, že definice nehodnotí adekvátně význam chronických pachatelů, zejména pokud se za základní výzkumný soubor považuje celá populace (pro výzkum a výpočty doporučoval jako srovnávací soubor použít jen aktivní pachatele, tedy osoby, které byly alespoň jednou zadrženy policií).

Blumstein a spol. (1985), cit podle Piquero, Farrington, & Blumstein, 2007, str. 17, zjistili, že **chroničtí** pachatelé (zde pachatelé s pěti a více záznamy o zatčení), tvoří většinu ze skupiny pachatelů označených jako **perzistentní**, tedy ti s minimálně třemi záznamy o zatčení.

Různá vymezení pojmu chronický pachatel ve výzkumných studiích:

- Delikvent, který se opakovaně, zpravidla již od dětství, dopouští kriminality, a který odpovídá za velkou část všech spáchaných trestných činů (Kuchta, Válková, 2005, str. 528).
- Označení tradičně užívané pro pachatele s nejméně deseti záznamy o odsouzení (Farrington a další, 2008, str. 25).
- Pachatel se čtyřmi nebo více záznamy o odsouzení soudem pro mladistvé (Frazer a Norman, 1988).
- Osoby s nejméně deseti záznamy o odsouzení (Farrington, Coid, Jolliffe, Soteriou, Turner a West, 2006).
- Za chronického pachatele je označen celoživotní perzistentní pachatel (life course perzistent offender) jako protiklad pachatele, u kterého je kriminální aktivita vymezena obdobím adolescence (Moffitt, 1993).
- „Chronický závažný pachatel“ je takový pachatel, který recidivuje během 36 měsíců po propuštění ze zařízení pro mladistvé (Visser, Lattimore, Linster, 1991).
- Jde o osoby, které byly zatčeny čtyřikrát (a více) během tříletého období (Kurz a Moore, 1994).
- Pachatelé, kteří byli zatčeni nejméně pětkrát (Wolfgang, Tracy, Figlio, 1990) – toto vymezení bývá užíváno i v dalších výzkumech.
- a četné jiné výklady.

5. Specializace versus univerzálnost/různorodost/rozmanitost v kriminálním chování

Určit pravděpodobnost, že pachatel se dopustí recidivního kriminálního chování z okruhu určité trestné činnosti, případně „přejde“ k jinému typu/druhu trestné činnosti, se pokouší výzkumy zabývající se **kriminální specializací**. Výzkumy používající oficiální záznamy o trestných činech prokázaly pouze nízkou míru specializace (srov. Bursik, 1980), a i v šetřeních, která mapovala specifické typy trestných činů (jako je např. krádež auta, krádež vloupáním apod.) byla zjištěna „nízká míra specializace“. Další výzkumy ukazují, že pachatelé svou kriminální aktivitu zaměřují spíše na určitý okruh trestných činů, častěji to platí u nenásilných deliktů než u násilných (blíže např. Cohen, 1986, Piquero, Farrington, & Blumstein, 2003). Jiné studie uvádějí, že pachatelé s penologickou recidivou vykazují ve svém kriminálním chování větší míru rozmanitosti či různorodosti (Chaiken & Chaiken,

1982). Na druhé straně, výzkumy založené na subjektivních výpovědích (self-report) prokázaly kriminální specializaci u pachatelů majetkové kriminality (Piquero, Farrington, & Blumstein, 2007, str. 14). Obecně nejvyšší míra specializace bývá uváděna u pachatelů trestných činů souvisejících s návykovými látkami, pachatelů podvodů a krádeží aut. Pachatelé impulsivních (násilných) trestných činů, jako například zabítí, znásilnění a trestných činů souvisejícím s držením a použitím zbraně, patří mezi nejméně specializované (Benavides, 2007). Stander a kol. (cit. dle Farringtona, 1994, str. 535) zjistili, že určitou míru specializace lze nalézt u pachatelů sexuálně motivované trestné činnosti a u pachatelů trestného činu podvodu, jejichž kriminalita má trvalý charakter.

Naproti tomu u souboru našich recidivistů, který zahrnoval pachatele majetkové, násilné a sexuální trestné činnosti, Voňková (1986, str. 188-193) monotropní recidivisty, tedy pachatele specializované na jeden trestný čin, prakticky nenalezla. Zato dvě třetiny pachatelů vraždy náleželo do kategorie homotropních pachatelů, kteří se dopouštějí druhové recidivy. K nejčastěji zastoupeným pachatelům ditropní recidivy patřily osoby, v jejichž kriminální kariéře dominovaly sexuální trestné činy (znásilnění a pohlavního zneužívání), do sféry jejich zájmu patřila – kromě sexuální kriminality – též majetková trestná činnost. Polytropní recidiva byla charakteristická pro pachatele trestných činů krádeže, loupeže a výtržnictví.

Výzkumné studie se ve svých závěrech spíše kloní ke konstatování, že „**univerzálnost**“ je v **kriminální kariéře pachatele normou** (Farrington, 1988). Pokud jsou uváděny významné rozdíly v úrovni specializace, tak spíše v souvislosti s ohledem na věk pachatelů - specializace v kriminální chování se zdá být výraznější u dospělých pachatelů (srov. Le Blanc & Fréchette, 1989; Kazemian, 2007). Zvláštní pozornost při sledování „kriminální specializace“ má mezi výzkumníky **násilná kriminalita**. Na základě výzkumů založených na úředních, oficiálních záznamech o odsouzení pachatele i výzkumech, kde pracovali se self-report daty (Capaldi & Patterson, 1996), však nebyly zjištěny signifikantní zákonitosti. Tedy, spáchání násilného trestného činu v kriminální kariéře jedince je do značné míry spíše funkcí četnosti (frekvence) kriminálního chování – tzn., že chroničtí pachatelé (ti s vyššími hodnotami frekvence kriminálního jednání) se dříve či později v průběhu své kariéry pravděpodobně násilného jednání dopustí.

6. Ukončení kriminální kariéry (koncept desistance)

Otázky související s ukončením kriminálního chování se snaží objasnit koncept **desistance**, který je v posledních letech v kriminologii poměrně důkladně mapován (např.

Farrington, 2007; Kazemian, 2007; Piquero, 2004 aj). Situaci, kdy pachatel opustí svou kriminální dráhu, definoval v sedmdesátých letech minulého století Meisenhelder (1977) jako „vystoupení z“, nebo "zdárné odpoutání se od předtím rozvinutého a subjektivně rozpoznaného vzorce kriminálního chování" (str. 319). Konec kriminální kariéry a období, které mu předchází, dle Le Blanca a spol. (1990), charakterizuje klesající četnost kriminálního jednání, v trestné činnosti pachatele se objevuje více specializovaných deliktů a dochází k páchání méně závažných deliktů. V tento okamžik nastává, dle autorů, tzv. kulminační bod. Uggen a Kruttschnittov (1998) definují ukončení kariéry jako situaci (či stav), kdy dojde u pachatele k posunu od aktivního kriminálního chování (páchání trestné činnosti) do udržované pozice „kriminální pasivity“ pachatele. Zde je významnějším faktorem trvání a udržení takového stavu, než samotný konec kriminálního jednání (srov. Maruna, 2001). Bushway se svými kolegy (2001) definuje pokles kriminální aktivity jako „...proces snížení úrovně kriminálního chování (tedy míry kriminality) z nenulové hodnoty na stabilizovanou úroveň, která je empiricky k nerozeznání od nuly" (str. 500); tzn. míra kriminálního chování je u nich nerozeznatelná od míry kriminality u nepachatelů. Protože kriminální události jsou často závislé na různých faktorech a okolnostech, měly by se výzkumy sledující proces ukončení kriminální kariéry více zaměřit na změny, ke kterým dochází u samotného pachatele (např. na změny osobnosti apod.). Zkoumat by se tak měly spíše proměny ve sklonu chovat se kriminálně/porušovat zákon (*criminality*), než změny např. v zaměření či typu deliktu (*crime*); (Uggen & Massoglia, 2003). Pro lepší porozumění procesu, kdy dochází k ukončení kriminálního chování a související změně „self“ (tzn. k vnitřní změně identity pachatele), pracují kriminologové také s konceptem „*knifing off*“ (např. Maruna & Roy, 2006). Podle nich je trvalá změna identity snadněji proveditelná, pokud je jedinec vytržen z nežádoucího sociálního prostředí a nalezne nové prostředí, kde je pod menším tlakem přizpůsobovat se své minulé identitě. Popisuje situaci či okamžik, kdy pachatelé mění své životy „odříznutím se“ od nežádoucího okolního prostředí, vztahů s osobami z minulosti - od své minulosti jako celku. Také Sampson a Laub (2003, str. 148-149), uvádí, že události, které nastanou v průběhu života pachatele, predikují ukončení (ustávání) v kriminální aktivitě lépe než rané rizikové faktory. V této souvislosti autoři nabízejí své „body obratu“, tedy okamžiky či situace, které byly v rámci jejich longitudinální studie identifikovány jako související s procesem ukončení kriminální aktivity. Těmito okolnostmi je např. manželství/životní partnerství, služba v armádě, pobyt v nápravném zařízení nebo změna bydliště aj. Každá z těchto nových okolností vytváří nové situace, které (1) odříznou minulost pachatele od

přítomnosti (*knifing off*); (2) poskytnou nejen dohled a kontrolu nad jeho chováním, ale také příležitost pro poskytnutí sociální podpory a osobní růst jedince; (3) přinesou změnu do každodenních aktivit; a (4) poskytnou příležitost pro přeměnu vlastní identity.

Variabilitu charakteristik, kterými mohou být vydefinováni pachatelé označení jako **desisters** ve výzkumných studiích, uvádíme v následujícím přehledu.

Desisters, tedy pachatelé, kteří s kriminální kariérou končí, jsou

• pro Farringtona a Hawkinse (1991) osoby, které byly odsouzeny za kriminální jednání k trestu do 21. roku věku a v dalším období jejich životní dráhy (do 32 let) již nebylo zaznamenáno žádné další odsouzení. • Farrington a Wikström (1994) tímto termínem popisují pachatele, který získal poslední (úřední/oficiální) záznam o porušení zákona maximálně do svých 25 let. • V longitudinální studii Haggarda a spol. (200) museli násilní pachatelé-desisters být v posledních 10ti letech bez záznamu o odsouzení. • U Kruttschnitta, Uggena a Sheltona (2000) nesmí pachatel-desister získat nový trest za trestný čin nebo záznam o porušení podmínky v průběhu dvou let. • Pro Lauba a Sampsona (2003) ukončení kriminálního chování znamená, že nedošlo k zatčení respondenta v průběhu doby sledování (longitudinálního výzkumu); pro sledovaný soubor mladistvých delikventů (sledovaných longitudinálně až do 70 let jejich věku) to znamená, že respondenti-desisters nebyli v dospělosti nikdy zatčeni. • Loeber, Stouthamer-Loeberová a kol. (1991) ve výzkumné studii zaměřené na průběh kriminální dráhy takto označili osoby „bez kriminálního chování“ v období jednoho roku. • Maruna jako desisters vidí osoby, které se identifikovaly (technikou self-reportu) jako dlouhodobí recidivisté, ale zároveň sdělovaly, že v budoucnosti by již podobné trestné činy nespáchaly a byl u nich prokázán nejméně 1 rok bez kriminálního chování. • V jiném výzkumu je za projev ukončení kriminální dráhy považována absence opětovného odsouzení po propuštění z vězení po dobu 10 let (Maruna, LeBel, Burnett, Bushway, & Kierkus, 2002).

- Mischkowitz (1994) uvádí, že desister je takový pachatel, který byl odsouzen k poslednímu trestu jako osoba mladší 31 let, a v horizontu 10 let nedošlo u něho k dalšímu odsouzení/uvěznění.
- Pro Shovera a Thompsonovou (1992) je znakem „ukončení“ kriminální kariéry a důkazem, že došlo k nápravě pachatele, absence jeho zatčení v průběhu tří let po jeho propuštění z vězení.
- Uggen a Kruttschnitt (1998) ve svém výzkumu kombinovali oficiální a self report data o kriminální recidivě a důležitým znakem pro ně bylo, že v časovém horizontu tří let osoby neuvedly ilegální příjmy (self report) a nebyl zjištěn záznam o jejich zatčení.
- Graham a Bowling (1995) takto definují osobu, která se dopustila tří trestných činů (nebo jednoho závažného tr. činu) v minulosti, ale v posledním roce je bez záznamu o trestné činnosti.
- Pro Warra (1998) to jsou osoby, které podle self-reportovaných údajů nevykazují spáchání trestného činu v uplynulém roce.

7. Chroničtí a celoživotní pachatelé, pachatelé, kteří svou kriminální aktivitu ukončili a osoby, které nepáchají trestnou činnost – tzv. kriminálně rezistentní osoby – nepachatelé

Vývojová kriminologie posunula debatu o kriminální kariéře od zkoumání jednotlivých dimenzí o kus dál. Mimo jiné s sebou přinesla představu o dvou odlišných skupinách kriminálních trajektorií- dráhách, z nichž každá má svou vlastní vývojovou etiologii (Loeber & Le Blanc, 1990; Moffitt, 1993; Patterson & Yoerger, 2002). Např. rozdělení Moffittové (1993) předpokládá existenci dvou typů antisociálních osob – **celoživotních asociálních pachatelů** (*life-course persistent offender*) a **epizodických** (*adolescence-limited offender*). Navzájem se liší v mnoha znacích. Mezi odlišující znaky patří např. věk, ve kterém se objevují první projevy problémového chování (rizikové faktory), závažnost nebo vzrůstající intenzita rizikového jednání (faktor eskalace nebezpečnosti kriminálního chování) a také věk, ve kterém dochází k ústupu od kriminálního chování (procesu *desistance*). Moffittová předpokládá, že repertoár trestných činů u epizodických pachatelů, tj. pachatelů limitovaných věkovým obdobím adolescence, je omezen především na trestné činy majetkové (krádeže), vandalství a užívání drog, ale nezahrnuje násilné činy. Celoživotní pachatelé ve svém kriminálním jednání pokračují i v období dospělosti a jejich kriminální repertoár je rozmanitý a zahrnuje též násilnou kriminalitu.

Na ověření hypotézy o výskytu minimálně dvou základních vzorců kriminálního chování u mladistvých (tj. na rozdělení pachatelů na chronické a epizodické) se zaměřila řada studií (srov. Nagin 2005). Sampson a Laub (2005) glosují: „...*není zcela jasné, co je nového v konceptu „celoživotního“ pachatele ve srovnání s „chronickým“ pachatelem, kromě jiného označení.*“ Pojetí celoživotního pachatele se jakoby vrací zpět k vymezení zavedenému Wolfgangem a Sellinem. Další empirické i teoretické studie ve svých závěrech naznačují, že dvě skupiny nejsou dostačující, aby charakterizovaly trajektorie kriminálního chování (srov. Sampson & Laub, 2003, str. 334). Sampson a Laub (2003) ve své analýze (sledování souboru delikventních osob do 70 let jejich věku), **nenašli důkaz o tom, že by celoživotní-perzistentní pachatelé mohli být výhledově (nebo dokonce zpětně) identifikováni podle míry rizikových faktorů v dětství a dospívání.**

Kriminologické výzkumy se však převážně věnují porovnávání skupin **recidivistů** (*perzistentních* či celoživotních pachatelů) a **pachatelů, kteří kriminální kariéru ukončili** (*desisters*). Obě skupiny mají společnou minulost, kterou je kriminální jednání.

Rozlišování pachatelů, u kterých kriminální chování přetrvává (jsou *perzistentními pachateli*) a pachatelů, kteří svoji kriminální kariéru již opustili (*desisters*), nabízí např. Burnettová (2000). Na základě šetření mezi pachateli majetkových trestných činů, kteří byli propuštěni z vězení po výkonu trestu, identifikovala tři kategorie perzistentních pachatelů a tři kategorie pachatelů, kteří svých aktivit zanechávají. Sama autorka poznamenává, že nejde o skupiny fixní, ani vzájemně se vylučující. Osoby, které spadají do první podskupiny u kategorie trvalých/perzistentních pachatelů označila jako **požitkáře** (hédonisty). Jsou prý motivováni a přitahováni pocitu pohody a blahobytu, které získávají svým kriminálním chováním; někdy ve smyslu „bzukotu a vzruchu“. Vyhledávají rizikové situace pro uspokojení své potřeby vzrušení nebo jako způsob dosažení prostředků k zabezpečení svého životního stylu (často spojeného s alkoholem a drogami). Druhou skupinu nazvala **„osoby samostatně výdělečně činné“**, které pohlíží na kriminální činnost jako na určitý způsob životašopného podnikání. Třetí kategorie – **„přežívající“** – jsou obecně osoby závislé na určitém životním stylu, dopouštějící se vytrvale majetkové trestné činnosti s cílem takový životní styl zachovat.

V rámci skupiny osob, které se rozhodly opustit kriminální kariéru (*desisters*), našla také tři podskupiny. První označila jako „**neúspěšní**“ (*non-starters*), kteří v záznamech o odsouzeních mají méně záznamů, než ostatní z výzkumného souboru a kteří tvrdí, že oni nejsou skutečnými zločinci. Pro osoby tvořící druhou podskupinu „**vyhýbavých**“ je klíčovou záležitostí zůstat na svobodě (vyhnout se uvěznění). Podle Burnettové se zdá, že u nich „cena za spáchaný zločin převážila nad ziskem“. Osoby z třetí podskupiny - tzv. „**konvertité**“ - jsou nejvíce odhodláni opustit kriminální kariéru a svým rozhodnutím „jít správnou cestou“ jsou si zcela jisti. Našli si nové zájmy, které zcela převrátily jejich hodnotový systém a upoutaly jejich pozornost (partner, dítě, práce, nová profese). Nejsou ochotni nově nabyté hodnoty „ohrozit“ kriminálním jednáním. Burnettová nakonec dodává, že proces ústupu od kriminálního jednání byl u zkoumaných osob typický svou ambivalencí prezentovaných pocitů, nerozhodností a váháním.

Skupina „končících pachatelů“ tak má něco společného i s **osobami vůči kriminalitě rezistentním**-nepachateli, především je spojuje společná zkušenost s odoláváním kriminogenním situacím, kriminálnímu jednání. Jak osobám bez kriminální zkušenosti (nepachatelům), tak obecně rezistencí osob vůči kriminálním aktivitám, se zabývá studie Murrayové (2009). V této studii recidivním pachatelem (recidivistou) je osoba, která opakovaně selhává ve schopnosti odolat páchání trestné činnosti. Do kriminologické terminologie přináší studie pojem „**aktivní resistance**“. Murrayová (2009) definuje rezistentního mladistvého (*resisters*) jako osobu bez záznamu o delikventním/kriminálním jednání. Ti ve studii tvoří jeden soubor osob. Druhým sledovaným souborem osob jsou pachatelé, kteří se v minulosti deliktů dopouštěli, ale od kriminálního jednání následně upustili (*desisters*). Cílem autorky bylo vysledovat, jak si tyto dva soubory osob udržují odolnost vůči kriminálnímu jednání. Srovnávala přitom: 1) dva typy kriminálně rezistentních osob a 2) tři typy pachatelů-*desisters*.

ad 1) Za „kriminalitě odolávající“, rezistentní označila osoby jednak „**nevinné**“ (*innocents*), ale také ty „**odolné, které už s kriminalitou mají zkušenost**“ (*streetwise resister*). U této podskupiny se Murrayová zmiňuje o důležitých životních faktorech, zde konkrétně o vlivu okolního prostředí na úrovni komunity na jedince. Tento vliv pak považuje za významný ochranný či naopak rizikový faktor vzniku kriminálního chování. „*Osoby žijící*

ve vysoce rizikovém místě/bydlišti přizpůsobují své chování požadavkům 'zákona ulice', zatímco na druhé straně mohou vést řádný/zákonů dbalý život.“

ad 2) U mladistvých, kteří od kriminálního chování ustoupili - *desisters* – vyčlenila tři podskupiny: a) „**napravené**“ (*reformed characters*), b) dále osoby balancující/které jsou „**na hraně**“ (*desisters on the margins*) a c) tzv. „**zdánlivě odolávající- zdánlivě rezistentní**“ (*quasi-resisters*). Z pohledu recidivy je významná skupina osob „desisterů na hraně“ (ad b)) „...jedinci odpovídající tomuto typu představují osoby, které se v budoucnu s vysokou pravděpodobností dopustí recidivy“ (Murray, 2009, str. 125). Mezi jejich přáteli i jejich rodinou jsou výrazně zastoupeny kriminálně infikované osoby a tak reakce okolí na dřívější kriminální jednání odolávajících „na hraně“ byla jen mírně negativní. V rozhovorech s nimi totiž byla zřejmá absence uvědomění si dopadu jejich kriminálního jednání na ostatní a celkově vyjadřovali jen slabé rozhodnutí ukončit svou krimi kariéru. Jejich aktuální status - odolávajícího opakování kriminálního jednání (desistera) – se tak víc podobal přestávce než konci páchání trestné činnosti. Maruna a spol. (2005) takovou pozici popisují jako „období klidu“ období *primární desistance*. Laub a Sampson uvádí, že proces desistance je „sociálním přechodem“, který má za následek přeměnu identity osoby desistera (Laub & Sampson, 2001). Tento moment je možné najít i u napravených osob (ad a), u nichž Murrayová identifikovala změněnou identitu z delikventa na nedelikventa. U osob z podskupin: pachatelů „na hraně“ a zdánlivě rezistentních pachatelů nelze tvrdit, že podstoupili „transformaci identity“ v Sampson-Laubově pojetí. Sampson a Laub nabízí kriminologii koncept **celoživotních desisterů** (*life - course desister*), který je založen na skutečnosti, že všichni pachatele nakonec od kriminálních aktivit upustí, jen v odlišném bodě své životní dráhy (Sampson & Laub, 2003). „...Sampson a Laub, i obecná teorie zločinu reprezentovaná Gottfredsonem a Hirschim, se kloní k názoru, že kriminální chování u všech osob může objasnit jeden kauzální proces“ (Paternoster & Brame, 1997, str. 57).

Je třeba poznamenat, že dělení osob do odlišných kategorií či typů je zavádějící; a v tomto případě možná i nesprávné, protože je zřejmé, že období kriminální nečinnosti může být u desistera pouze přechodným úsekem jeho životní i kriminální dráhy, jde u něj pouze o určitou „pauzu“ mezi jednotlivými delikty. Maruna k tomu uvádí, že „obě skupiny zahrnují podobné osoby, ale na různých stupních procesu změny ... a nikoli dva ostře rozdílné typy

lidí“ (Maruna, 2001, str. 74). Laub a Sampson (2003) obdobně zdůrazňují (na základě analýz životních příběhů) dvojznačnost obou jasně ohraničených skupin – *persister* a *desister* – a dodávají, že „čím je časové rozpětí kriminální nečinnosti delší, tím více se stávají předkládaná rozdělení do skupin nejistými, neurčitými a zjednodušujícími“ (s. 240). Odmítají představu, že „pachatelé mohou být úhledně seskupeni do jednoznačných a odlišných kategorií, kde každá zobrazuje unikátní dráhu a etiologii kriminálního chování“ (s. 4). Také správně připomínají, že typologie pachatelů „nezachytí proměnlivost a složitost kriminálního chování v průběhu celé životní dráhy jedince“ (s. 248), a to ani při použití vysoce sofistikovaných statistických technik.

Takové argumenty silně zpochybňují validitu typologií pachatelů a dalších druhů klasifikací. Na druhou stranu roztržení pachatelů do skupin může být užitečným pomocníkem např. při diferenciaci pachatelů, v rámci programů zacházení s vězni nebo při prezentaci statistických údajů. Kategorizace pachatelů na odolávající kriminálnímu jednání (*persisters*) a na ukončující svojí kriminální kariéru (*desisters*) může být velmi zajímavá pro kriminologický výzkum i pro hledání argumentů pro odlišné zacházení s různými skupinami pachatelů, ale je zřejmé, že uvnitř těchto kategorií osob existuje velká variabilita. Rizikem se pak může stát trend prezentovat skupiny jako rozdílné (s důrazem na jejich odlišnosti), na úkor toho, že se jedná o osoby „navzájem v mnohém podobné“ (s důrazem na převažující shodné znaky). Kriminologie by v takových případech měla upřednostňovat přístup konfrontace s názorem, že odlišné typy, identifikované podle vědecké studie, možná v reálu neexistují. Navíc, každá výzkumná studie má trochu jiný metodologický základ, odlišné soubory respondentů i výzkumníků, výzkumy se liší místem i dobou realizace a zpravidla i používaným pojmoslovím. Tyto okolnosti je nezbytné zohlednit při interpretaci získaných výsledků a zejména při vytváření jakýchkoliv generalizací (!).

Predikce recidivy

Kriminální recidiva a problematika predikce kriminálního chování představuje v kriminologii vzájemně propojenou oblast. Snahy badatelů se zaměřují na vývoj, rozvoj či ověření instrumentů, které jsou sestaveny právě pro předvídání kriminální recidivy u osob již opakovaně trestně stíhaných nebo odsouzených. Ověření recidivy kriminálního jednání zpravidla probíhá zjištěním dalšího pravomocného odsouzení vybrané osoby za novou trestnou činnost. Kriminologický výzkum je však zaměřen i na zjišťování rizika opakovaného

spáchání trestného činu vyšetřovaným pachatelem-recidivistou. Metody odhadu pravděpodobnosti budoucího kriminálního jednání mají většinu proměnných zaměřených (nejen) na kriminální anamnézu jedince (statické faktory) a maximálně využívají dosud získané poznatky z výzkumů kriminální a zvláště pak recidivující populace publikovaných u nás i v zahraniční literatuře. Vybrané proměnné – tzv. prediktory - jsou identifikovány pomocí moderních statistických procedur a každý z nich má určitou výpovědní hodnotu. Následně pak jejich sloučením vznikají nejrůznější posuzovací nástroje a instrumenty³⁵ (více např. (Gottfredson & Moriarty, 2006). Gendreau, Goggin a Little (1996) provedli metaanalýzu výzkumných studií zaměřených na predikci recidivy a v závěrech pak potvrzují to, co kriminologie tvrdí již od samotného svého vzniku: „...**že proměnné jako například věk, kriminální historie, společníci, rodinné faktory, pohlaví, sociální podmínky a zneužívání drog jsou významné a silně účinné prediktory kriminální recidivy**“.

Správnost predikce kriminální recidivy je v rámci jednotlivých výzkumů zpravidla ověřována po předem stanoveném intervalu – zpravidla od 6 měsíců až po tři léta od propuštění sledované osoby (respondenta) z věznice.

V našich podmínkách je **časový horizont mezi spácháním prvního trestného činu a opětovného trestného činu u téhož pachatele po vykonání trestu za první trestný čin** při kriminologickém zkoumání a analýzách deliktů recidivních pachatelů obtížně zjištělný. Jsme limitováni dostupností dat pro potřeby výzkumu i způsobem evidence, která je zaměřena na recidivní pachatele a kriminální recidivu obecně³⁶. Pokud byly zkoumány časové intervaly recidivní činnosti v rámci jednotlivých výzkumů, tak zpravidla to byly intervaly mezi spácháním trestného činu - nejen prvního v kriminální kariéře pachatele - i když na ten je vždy kladen zvláštní důraz – a trestným činem následujícím po potrestání pachatele. Jednalo se především o rozlišení opakování trestné činnosti (bez ohledu na její druh – tj. včetně nedbalostních trestných činů), a to do doby jednoho roku (zřídka i do 6 měsíců), do dvou let a maximálně, v rámci jednoho výzkumu, do šesti let (Blatníková, Netík, 2007).

³⁵ Jako např. Static 99; Psychopathy Checklist – Revised; Level of Service Inventory – Revised; Historical, Clinical and Risk Management Factors – 20; Violence Risk Scale; Violence Risk Scale - Sexual Offender Version aj. (přehled vybraných zahraničních i našich predikčních nástrojů viz Blatníková, Netík 2007, str. 140-150).

³⁶ Pozn.: např. MSp v roce 2009 provedlo změnu v metodice vykazování odsouzených osob. V případě, že pachatel jedním skutkem naplní více různých skutkových podstat tr.činů je ve statistice vykazován u všech skutkových podstat, které naplnil. V předchozích letech byl pachatel vykazován pouze pod nejzávažnějším tr. činem, jehož se dopustil. cit. dle (MV ČR, 2010, str. 14)

Z realizovaných kriminologických studií našich i zahraničních uvádíme následující postřehy:

Vysoká intenzita kriminální kariéry pachatele, tzn. krátké intervaly mezi trestnými činy, je charakteristická pro mladé pachatele, s dospělostí (od cca 35, 40 let) se pak frekvence mírně snižuje. Ze zahraniční literatury víme, že **nejlepším prediktorem frekvence budoucí trestné činnosti je frekvence dosavadní kriminality.** Tvrdí to např. Barnett a Lofaso (1985). Farrington (1994, str. 536) v přehledové studii uvádí data z kohortové studie, kde byl zjištěn postupný nárůst závažnosti spáchaných trestných činů rostoucí s věkem a každým následujícím deliktem (tento závěr je diskutabilní). Z českého výzkumu realizovaného Suchým (1984, str. 71) vyplynulo, že 65 % pachatelů, kteří recidivovali a byli poprvé odsouzeni ve věku mladistvém, se dopustí dalšího kriminálního jednání do půl roku po propuštění a dalších 31 % do jednoho roku. U pachatelů nad padesát let v tomto intervalu recidivuje 30 %. Je zřejmé, že průběh může kolísat, nejčastěji v závislosti na délce trestu, někdy na aktuální sociální situaci jedince. Může se, např. vlivem nového partnerského vztahu či nového, subjektivně atraktivního zaměstnání, změny zdravotního stavu apod. – jak již bylo uvedeno, interval recidivy dočasně prodloužit.

Nejčtenějším typem kriminální recidivy po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody bývá ditropní a homotropní recidiva. Ditropní recidivista se dopouští deliktů ze dvou oblastí - nejčastěji kombinace majetkové a násilné trestné činnosti³⁷; homotropní recidivista se dopouští stejnorodých trestných činů (např. násilných: loupeže, ublížení na zdraví, vraždy apod.). Blatníková a Netík (2007) sledovali rozdíly v typu kriminální recidivy a druhu převládající trestné činnosti obecně mezi podsoubory pachatelů, kde po propuštění z vězení došlo k recidivě a kde již nedošlo k dalšímu odsouzení. Byl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi oběma skupinami (podsoubory) v proměnné „typ recidivy před propuštěním z vězení“: u osob, které byly opětovně za kriminální skutek odsouzeny, významně převládal ditropní typ kriminální recidivy (nejčastěji majetková a jiná, např. drogová nebo násilná nebo sexuální trestná činnost).

Pozn.: kategorie „ditropní typ recidivy“ sama o sobě nevypovídá o skladbě spáchaných činů, ani o jejich poměru.

³⁷ Pozn.: kategorie „ditropní typ recidivy“ sama o sobě nevypovídá o skladbě spáchaných činů, ani o jejich poměru

Dále byl zjištěn statisticky vysoce významný rozdíl mezi oběma skupinami v proměnné „druh převládající trestné činnosti“³⁸: osoby, které po propuštění z vězení zrecidivovaly, se vysoce významně častěji dopouštěly majetkové a méně často násilné trestné činnosti. „...u našeho výzkumného souboru osob (n=114) propuštěných z výkonu trestu, došlo častěji k recidivě u osob, v jejichž kriminální kariéře obecně, tj. bez ohledu na dobu spáchání deliktu, převládá majetková trestná činnost a osoby, které k majetkové kriminalitě „přidávají“ ještě některý z dalších druhů deliktů...“ (Blatníková & Netík, 2007).

Při sledování problematiky „specializace“ se výzkumníci zaměřují zejména na oblast násilné kriminality. Na základě výzkumů, kde byly použity oficiální záznamy o odsouzení i self-report data (subjektivní výpovědi pachatelů o jejich kriminálním jednání) a kde byla studována specializace pachatelů - zaměření na násilné delikty nebyly zjištěny signifikantní zákonitosti (Piquero, Farrington, & Blumstein, 2007, str. 74-82; Piquero A., 2000; Capaldi & Patterson, 1996). Spáchání násilného trestného činu v kriminální kariéře jedince je do značné míry spíše funkcí četnosti (frekvence) kriminálního chování. Tzn., že **pachatelé, kteří se během své kariéry dopustí velkého množství deliktů, se pravděpodobně dopustí také násilného jednání.** Také z pohledu kriminologických teorií nevyplývají jednoznačné závěry (obecná teorie zločinu Gottfredsona a Hirschiho předpokládá specializované kriminální jednání v kariéře pachatele minimálně, vývojová taxonomie Moffittové zase určitou míru specializace předpokládá pro pachatele, který se dopouští kriminálních deliktů zejména v období adolescence a větší kriminální všestrannost u tzv. celoživotního/perzistentního pachatele).

S dimenzí kriminální specializace pachatele souvisí také změna v zaměření trestné činnosti u pachatele – většinou se delikty, kterých se pachatelé dopustí, vyskytují v rámci určitého typu (např. majetkové). Řada recidivních pachatelů začíná svou kriminální kariéru velmi závažným násilným trestným činem a v další kariéře se pak závažnost spíše oslabuje, u některých pachatelů pak sice dochází k eskalaci trestné činnosti, ale tato eskalace trvá řádově týdny či měsíce a končí uvězněním za závažný násilný delikt. (srov. Netík, 2005). Trend u pachatelů směřující k těžkým/závažným deliktům, stejně jako ke kriminální specializaci recidivistů, lze nalézt jen příležitostně (Kaiser, 1994, str. 217). U trestné činnosti

³⁸ Proměnnou „druh převládající trestné činnosti“ jsme nakonec transformovali jen do tří kategorií: „*násilí*“, „*majetek*“ a „*ostatní*“, v důsledku velmi nízkých četností jiných druhů trestné činnosti.

spojené s návykovými látkami se neobjevuje tendence „přejít“ na násilné nebo na majetkové trestné činy (Blumstein, Cohen, Das, & Moitra). Podle Benavidesové pachatelé, kteří získali určitou úroveň odbornosti (specializace) v jednom typu kriminálního jednání (nebo v několika podobných typech), se mohou následně dopustit závažnějších a komplikovanějších trestných činů. Samozřejmě, že tato eskalace neplatí obecně pro všechny pachatele, a delikventi mohou prezentovat deeskalaci v závažnosti svých deliktů, kterých se dopustí např. po tr. činu znásilnění (Benavides, 2007).

Součástí našeho výzkumu bylo srovnání dvou skupin pachatelů-recidivistů, jejichž trestná činnost byla především majetková a především násilná. Už z předběžných výsledků jednoznačně vyplynulo, že rozdíl mezi skupinami není výrazný, jak by se podle převažující skladby trestné činnosti dalo předpokládat. **Potvrzují se tak i výše citované poznatky ze zahraničních výzkumů:** v obou skupinách převládají pachatelé ditrovní recidivy se špatnou prognózou jejich dalšího života – konkrétně lze u většiny z nich reálně očekávat opakování trestné činnosti. Převažující motivací téměř u všech zkoumaných recidivistů je totiž ziskuchtivost, kterou uspokojují bez ohledu na nezákonnost jejich jednání. A příliš nerozlišují, zda to jednání má charakter majetkové, násilné, či hospodářské kriminality a svůj životní styl v budoucnosti ani neplánují změnit. Velmi špatnou prognózu, pokud jde o recidivní trestnou činnost, měli i naši respondenti – muži i ženy z již ukončených výzkumů zaměřených na prvopachatele, u kterých převládala majetková a hospodářská trestná činnost (Marešová, Kotulan, Martinková 2004, 2009). Značná část z nich dokonce svojí trestnou činnost popírala a neprojevovala tendenci uznat, že svým jednáním porušila trestní zákon a že by se měli podobného jednání v budoucnosti vyvarovat. Kromě toho z výzkumu vyplynulo, že u mnoha majetkových a především hospodářských trestných činů jsou oprávněné obavy, že pachatelé nejsou souzeni za všechna porušení zákona a že i před svým prvním odsouzením se dopouštějí latentní trestné činnosti, v tomto případě stejnodruhové.

Např. první místa v počtu stíhaných a vyšetřovaných osob za hospodářskou kriminalitu zaujímají, co do absolutních čísel, pachatelé následujících trestných činů u kterých je latence velmi vysoká: úvěrový podvod, podvod, zpronevěra, neoprávněné držení platební karty, podvody proti sociálnímu zabezpečení a nemocenskému pojištění a je nepřehlédnutelným faktem, že to jsou všechno trestné činy s největším podílem recidivistů. Takže lze z toho odvodit, že se jedná o osoby s určitým neměnným způsobem života, na který

si vydělávají hospodářskou (případně majetkovou) trestnou činností, a to dlouhodobě, a není předpoklad, že si v budoucnosti budou opatřovat finanční prostředky na svoje živobytí prací.

2. Statistiky o současné recidivě a recidivistech v ČR

Kriminální recidiva, její četnost a vývoj, může sloužit jako kritérium účinnosti intervenčních aktivit společnosti (výkonu trestu odnětí svobody, programů zacházení s pachateli jak ve výkonu trestu odnětí svobody, tak i trestů nespojených s odnětím svobody či alternativních opatření).

Pokud kriminální recidiva slouží jako kritérium účinnosti programů zacházení s pachateli, bývá bráno v úvahu zpravidla jinak nepoužívané dvouleté období následující po propuštění pachatele z výkonu trestu nebo z programu zacházení realizovaného na svobodě, např. v rámci probace³⁹.

2.1. Recidiva trestné činnosti podle statistických výkazů Ministerstva vnitra ČR (Policie ČR)

Informace o recidivě obsahují jak základní statistické sestavy Policie ČR, tak i základní **sběrný formulář o známém pachateli**. Pod položkou 10 – Kriminální hledisko jsou uvedeny následující varianty: **a)** byl již v minulosti vyšetřován - 1, trestán – 2, recidivista – 3, recidivista na pohybu – 4, nevykazuje nic z uvedeného – 5, zvláště nebezpečný recidivista (podle dříve platného tr.zákona) – 6, nezjištěno – 7.

Ve **Statistickém výkazu č. 1 Policejního prezidia ČR⁴⁰** – kriminalita za období odje u jednotlivých položek TSK (takticko statistické klasifikace) v části **Spácháno skutků** vždy uveden údaj o tom, kolik z evidovaných skutků spáchali recidivisté a v části **Stíháno, vyšetřováno osob** je zvláštní sloupec – **Recidivisté**.

³⁹ Wilson, D. Recidivism. In: McLaughlin, E., Muncie, J. The Sage Dictionary of Criminology. London: Sage Publ. Ltd. 2001, s. 236-238, s. 237.

⁴⁰ Srov. www.mvcr.cz -v části Policie ČR – statistické údaje

Tabulka 4

Podíl recidivistů na stíhaných osobách v ČR v letech 1997 - 2010

(ze statistických dat Policie ČR)

Rok	1997	1998	1999	2000	2001
Celkem stíháno osob	118 395	129 271	127 887	130 234	127 856
Z toho recidivistů	33 732	37 095	36 096	38 664	40 736
tj. %	28,5	28,7	28,2	29,7	31,9

Rok	2002	2003	2004	2005	2006
Celkem stíháno osob	123 964	121 393	121 531	121 511	122 753
Z toho recidivistů	48 764	51 838	54 880	55 856	56 661
tj. %	39,3	42,7	45,1	45,9	46,2

Rok	2007	2008	2009	2010
Celkem stíháno osob	127 718	122 053	123 235	112 497
Z toho recidivistů	56 773	53 321	56 594	53 405
tj. %	44,45	43,68	45,92	47,47

Pozn.: Nejvyšší hodnoty jsou zvýrazněny.

Z tabulky je zjevné, že vždy je vhodné porovnávat trendy vývoje zastoupení recidivistů mezi pachateli za delší časové období (zpravidla dekádu), a to nejen jejich procentní podíl, ale i skutečný počet. Vzhledem k výrazným změnám současného trestního zákonodárství – kriminalizaci nových a dekriminalizaci delší dobu kriminalizovaných jednání – dochází automaticky ke zvyšování zastoupení tu prvopachatelů mezi všemi trestně stíhanými osobami na úkor recidivujících pachatelů (při kriminalizaci nových jednání) – srov. např. rok 2007, kdy bylo kriminalizováno řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění a naopak v roce 2010, kdy bylo dekriminalizováno.

Před rokem 1990 se podíl recidivních pachatelů mezi všemi stíhanými pachateli pohyboval zpravidla kolem 50 %.

Tabulka 5

Pořadí 10 trestných činů, za které jsou recidivisté nejčastěji stíháni

Druhy tr.činnosti	2007 – počty osob	2008 – počty osob	2009 – počty osob
Krádeže	12 931	12 479	12 827
Zanedb. pov. výživy	5 528	5 224	6 042
Krádeže vloupáním	4 254	4 179	4 583
Maření výk.úř.rozh.	3 168	2 727	3 719
Ohrož.pod vlivem návyk.l.,opilství	2 508	2 794	3 288
Podvody	7 223	4 777	4 150
Doprav.nehody siln.	1 424	1 482	1 543
Úmysl.ubl.na zdraví	1 672	1 547	1 441
Loupeže	855	963	1 141
Výtržnictví	1 097	1 029	1 094

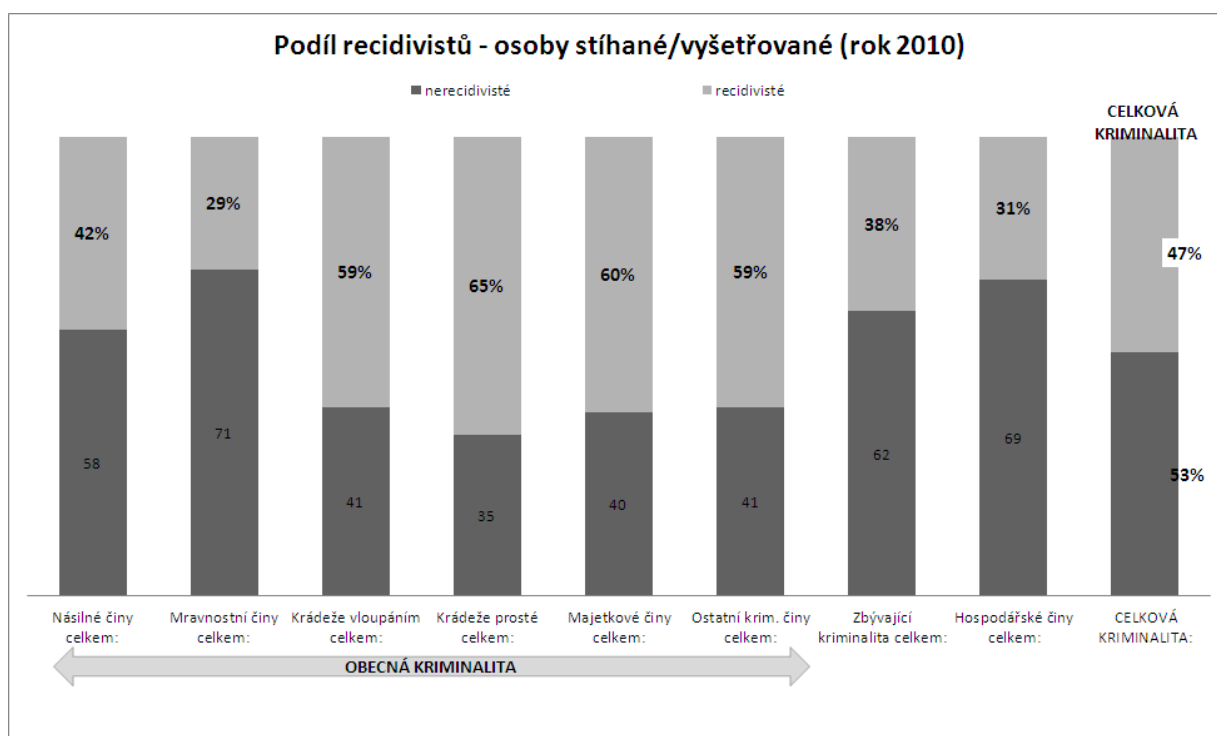
Pozn.: Velmi vysoký počet i podíl recidivistů je každoročně vykazován v policejní statistice v položce **ostatní trestná činnost** zahrnuté ve skupině trestných činů označených jako **Zbývající kriminalita** (TSK 790), které v tabulce chybí. V roce 2007 to bylo 8 258 recidivistů – tj. druhé místo za počtem recidivistů stíhaných za krádeže, obdobně v roce 2008 to bylo 8 240 recidivistů, v roce 2009 – 8 515. Blíže to nelze specifikovat. Podle číselníku policejní statistiky položka TSK 790 zahrnuje následující trestné činy: vyhrožování státním organizacím, obecné ohrožení, včetně ohrožení z nedbalosti, neoznámení trestného činu, zásah do nezávislosti soudu, pohrdání soudem, křivou výpověď, lichvu, porušování povinnosti při správě cizího majetku aj.

Tabulka ukazuje zajímavý fakt, že když pomineme krádeže (včetně vloupáním) – **na čelních místech se vyskytují trestné činy, které do obecné kriminality nepatří:** mimo již zmíněnou ostatní kriminalitu, zanedbání povinné výživy, maření výkonu úředního rozhodnutí, ohrožení pod vlivem návykových látek a opilství, dopravní nehody silniční. Dalším nepřehlédnutým faktem je skutečnost, že všechny uvedené trestné činy jsou pověstné svojí vysokou latencí – tj. jen relativně malá část z nich je Policií ČR každoročně evidována. Jedná se o trestné činy, které často nejsou ohlašovány a policie, s ohledem na jejich nízkou objasněnost – nemožnost zjistit pachatele - o jejich ohlašování ani nestojí. Z tohoto faktu pak můžeme odvozovat vysvětlení pro opakovanou zkušenost výzkumných pracovníků, že mnoho pachatelů trestných činů, vykazovaných ve statistikách jako prvopachatelé jsou ve skutečnosti recidivisty se stejnorodou kriminální recidivou (především u kapesních krádeží, krádeží v bytech apod.) nebo i nestejnorodou (krádeže – loupeže – výtržnictví – obchodování s drogami, kradenými věcmi atd.).

Informace navíc, získané až při zpracování závěrečné zprávy z výzkumu:

Graf 1 (zdroj: www.policie.cz, statistiky kriminality: Analýza stavu a vývojových trendů kriminality v České republice k 31. prosinci 2010) znázorňuje podíl recidivistů, kteří byli v minulém roce (2010) vyšetřováni/stíháni Policií ČR. Jejich podíl tvoří téměř polovinu (47 %) všech stíhaných/vyšetřovaných osob (viz poslední sloupec v Grafu 1). Na **obecné kriminalitě** (srov. výčet jednotlivých tr. činů evidovaných a vymezených dle TSK) se **recidivisté podílí 55%**, ale např. u hospodářské kriminality⁴¹ představuje podíl pachatelů již dříve odsouzených za úmyslný čin téměř třetinu (31%). Z tabulky je však současně vidět, že je přehlednější uvádět jak procenta zastoupení, tak i absolutní počty trestných činů a pachatelů-recidivistů.

Graf 1

⁴¹ Pozn.: přehled tr. činů zařazených do hospodářské kriminality dle TSK viz Tabulka 6

Tabulka 6 Hospodářská kriminalita (TSK 801-890)			
	celkem	Z toho recidivisté	%
Tr.č. proti př. o nekalé soutěži	10	0	0%
Neoprávněné podnikání	77	28	36%
Pašování a krácení cla	1	0	0%
Zkreslování údajů o stavu hosp.a jmění	160	43	27%
Poruš. závaz. práv. hosp. styku	1	0	0%
Poruš. povinností v řízení o konkursu	38	14	37%
Poruš. povinností při správě cizího majetku	90	8	9%
Krádež	414	121	29%
Neoprávněné užívání cizí věci	8	3	38%
Poškození cizí věci	2	2	100%
Podvody proti soc. zabezpečení a nem. pojištění	423	144	34%
Ochrana měny	289	76	26%
Krácení daně	545	111	20%
Zneužívání pravomoci veřejného činitele	48	2	4%
Úplatkářství - přijímání úplatku	26	4	15%
Poškodzování věřitele	104	19	18%
Padělání a pozměňování veřejné listiny	381	76	20%
Nedovolená výroba a držení státní peč. a úředního razítka	2	1	50%
Ohrožování zdraví závadnými potravinami	1	0	0%
Neoprávněné užívání motorových vozidel	14	6	43%
Porušení tajemství dopravních zpráv	4	0	0%
Zpronevěra	2 177	687	32%
Podvod	2 819	1 014	36%
Pletichy při veřejné soutěži a dražbě	10	0	0%
Zneužívání informací v obchodním styku	16	1	6%
Neoprávněné provozování loterie	9	3	33%
Porušení předpisu o nálepkách	76	8	11%
Neoprávněné nakládání s osobními údaji	4	0	0%
Ostatní tr. činy proti měně	5	2	40%
Neoprávněné držení platební karty	1 175	536	46%
Por. př. o zahr. ob. s voj. mat.	3	1	33%
Rozkrádání přepravních zásilek – želez.,pošt., siln.,letec.,lodn.	33	16	48%
Maření úkolu veřejného činitele z nedbalosti	3	0	0%
Úplatkářství – podplácení	87	18	21%
Úplatkářství – nepřímé	1	0	0%
Zvýhodňování věřitele	42	4	10%
Ohrožení poškození životního prostředí - úmysl.	26	3	12%
Ohrožení poškození životního prostředí - nedbal.	10	1	10%
Předlužení	13	5	38%
Podílnictví	55	16	29%
Porušení práv k ochranné známce	236	26	11%
Porušení průmyslových práv	7	0	0%
Porušení autorského práva, k datab.a padělání díla	184	19	10%
Zastření původu věci	53	14	26%
Poškození a zneužití záznamu na nosiči informací	31	6	19%
Provozování nepoctivých her a sázek	1	0	0%
Havárie a provoz. poruch. - úmysl.	13	1	8%
Pojistný podvod	456	87	19%
Úvěrový podvod	3 786	1 277	34%
Dotační podvod	15	3	20%
Neodvedení daně, pojist. a přísp.	381	57	15%
Ostatní hospodářské trestné činy	82	27	33%
Hospodářské činy celkem	14 453	4 491	31%

2.2. Recidiva trestné činnosti podle statistických výkazů Ministerstva spravedlnosti ČR

Recidiva trestné činnosti a ukládání trestů odsouzeným, kteří byli soudy označeni jako recidivisté, je Ministerstvem spravedlnosti ČR dlouhodobě sledována a každoročně vykazována ve statistické Ročence kriminality. V posledních letech je tato ročenka dostupná jen na webových stránkách MSp. Do roku 2005 měla tištěnou podobu. Údaje jsou zpracovány na základě statistických údajů soudů a zčásti i na základě údajů státních zastupitelství, pokud jde o zjištění ve fázi přípravného řízení.

Tabulka 7
Recidivisté označení soudem:

Rok	Odsouzeno osob celkem	Odsouzeno recidivistů označ.soudem	Podíl recidivistů v %
1989	57743	15560	26,9
1990	18871	4957	26,3
1991	27964	6122	21,8
1992	31032	5028	16,7
1993	35157	5459	15,5
1994	51931	7137	13,7
1995	54957	8535	15,5
1996	57974	9228	15,9
1997	59777	10020	16,8
1998	54083	9582	17,7
1999	62954	9906	15,8
2000	63211	9932	15,7
2001	60182	9574	15,9
2002	65098	10413	16,0
2003	66131	10476	15,8
2004	68443	11096	16,2
2005	67561	10273	15,2
2006	69445	8948	12,9
2007	75728	8144	10,8
2008	75761	7422	9,8
2009	73787	6738	9,1

Ve vysvětlivkách se v Ročence kriminality MS ČR u recidivistů v údajích soudů odkazuje na § 34 tr.zák. Jako recidivisté jsou ve shora uvedené tabulce uvedeni odsouzení, kteří již byli pro trestný čin odsouzeni a spáchali druhý nebo další trestný čin pro právní moci předchozího odsuzujícího rozsudku, a soudy tuto okolnost, podle povahy předchozího

odsouzení, považovaly za přítěžující. Zvlášť nebezpeční recidivisté podle § 41 tr.zák. jsou v Ročence kriminality vykazováni pouze v části týkající se státních zastupitelství. Tato kategorie zvlášť nebezpečných recidivistů dále již soudy není vykazována a toto posuzování obviněného použité státními zastupitelstvími nemusí ve všech případech odpovídat odsuzujícím rozsudkům.

V ČSSR se podíl recidivistů na celkovém počtu odsouzených pohyboval kolem 30 %. V ČR byl vyšší než v SR – 31,6/29,3 %. U přečinů byly podíly recidivistů trochu vyšší 30 %.⁴² Podíl obžalovaných recidivistů byl vyšší – činil cca 50 %. Nejčastěji se recidiva vyskytovala u trestného činu zanedbání povinné výživy (72 %), příživnictví – vyhýbání se zákonem stanovené povinnosti pracovat (69 %), krádeže, zpronevěry a podvodu (57 %), znásilnění (48 %), loupeže (47,5 %), výtržnictví (35 %), rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví (33 %), úmyslného ublížení na zdraví a rvačky (30 %).

Statistická data ve shora uvedené tabulce ukazují, že v roce 1990 došlo oproti roku 1989 k prudkému poklesu počtu odsouzených osob (- 38 872). Od roku 1991 se počet odsouzených osob postupně zvyšoval z 27 964 na 75 761 v roce 2008. K velkému zvýšení počtu odsouzených oproti předchozímu roku došlo v letech 1991 (+ 9 093), 1994 (+16 774), 1999 (+8 881), 2002 (+4 916) a naposledy v roce 2007 (+6 283). Větší pokles počtu odsouzených po roce 1990 byl v uvedených pramenech zaznamenán pouze v letech 1998 (-5 694), 2001 (-3 029) a 2009 (-1 974).

K soustavnému zvyšování počtu odsouzených osob ve sledovaném období (až na uvedené výjimky) docházelo i přesto, že byla přijata řada hmotněprávních i procesních legislativních opatření, jejichž cílem bylo snížit tyto počty. Šlo především o oblast majetkové kriminality, která je ve struktuře kriminality dominantním činitelem. Z hmotněprávních ustanovení lze sem zařadit především novelizaci trestního zákona provedenou zák.č. 265/2001 Sb., která s účinností od 1.1.2002 změnila rozsah jednotlivých kategorií škod a vyloučila z trestního postihu škody do výše 5.000 Kč (pokud zde nejsou další v zákoně uvedené okolnosti). Nevedla však ke snížení počtu odsouzených osob. Na druhé straně ke zvýšení počtu odsouzených osob v posledních letech přispěla i nová skutková podstata trestného činu řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění podle § 180d tr.zák., která byla zakotvena do trestního zákona novelou provedenou zákonem č. 411/2005, účinnou od 1.7.2006. V roce 2008 bylo evidováno 18 752 těchto trestných činů a více než 15 tis.

⁴² Suchý, O.: Příčiny a prevence recidivy. Praha:VÚK 1983, s. 5.

pachatelů (není evidován v Ročence MS ČR).⁴³ Z nového trestního zákona (platnost od 1.1.2010) byl již tento trestný čin vypuštěn.

Stejně tak ke snížení počtu odsouzených osob měly přispět i odklony, které patří mezi alternativy trestního práva procesního. Součástí trestního řádu se staly instituty podmíněného zatavení trestního stíhání, který zaveden novelou trestního řádu provedenou zákonem č. 292/1993 Sb., s účinností od 1.1.1994, a narovnání, které bylo do trestního řádu včleněno novelou č. 152/1995 Sb., s účinností od 1.9.1995. Další dvě nové formy odklonu zakotvila novela trestního řádu provedená zákonem č. 283/2004 Sb., a to podmíněné odložení návrhu na potrestání a odložení věci za současného schválení narovnání, s účinností od 1.7.2004.

Odklon byl využíván především státními zástupci, kteří např. v roce 2008 podmíněně zastavili trestní stíhání 7 459 obviněných, podmíněně odložili podání návrhu na potrestání u 1.793 obviněných a o schválení narovnání rozhodli ve 148 případech. Ve stejném roce soudy podmíněně zastavily trestní stíhání 1 903 obžalovaných a v 90 případech rozhodly o schválení narovnání.

V posledních letech se podle statistických výkazů soustavně snižoval počet odsouzených osob označených soudy za recidivisty. Jejich nejnižší podíl z celkového počtu odsouzených odsouzených osob byl vykázan v roce 2008 - 9,8 % a v roce 2009 – 9,1 % (např. v r. 1989 - 26,9 %, v r. 2000 – 15,7 %). Na postupné snižování podílu recidivy u odsouzených osob měla vliv i novelizace ustanovení § 34 písm. l), dříve písm. k) tr.zák., která dále zdůraznila materiální pojetí recidivy jako přitěžující okolnosti tím, že do uvedeného ustanovení doplnila výčet okolností, které soud musí brát v úvahu, a na základě nichž může dojít k závěru, že předchozí odsouzení pachatele nebude považovat za přitěžující okolnost recidivy. Toto ustanovení výslovně zakotvilo fakultativnost posuzování recidivy jako přitěžující okolnosti a vytváří překážku pro její mechanické posuzování soudní praxí.

U vybraných trestných činů jsme ze statistiky zjišťovali podíl recidivy a zvlášť nebezpečné recidivy podle druhového objektu trestných činů a dále i podle individuálního

⁴³ Analýza trendů kriminality v roce 2008. Sborník statí pracovníků IKSP a časové řady vybraných ukazatelů kriminality. Praha: IKSP 2009, str. 8.

objektu u vybraných trestných činů, kde došlo k pravomocnému odsouzení jejich pachatelů v roce 2008.

Tabulka 8

Recidiva a zvláště nebezpečná recidiva podle druhového objektu trestného činu:

Hlava trestního zákona	Odsouzeno osob celkem	Odsouzeno recidivistů celkem	Podíl recidivistů v %	Zvláště nebezpeč.rec. celkem
hlava I.	1	0	0	0
hlava II.	1182	29	2,5	3
hlava III.	4067	390	9,6	15
hlava IV.	11971	1147	9,6	26
hlava V.	16742	765	4,6	31
hlava VI.	7034	800	11,4	8
hlava VII.	4124	239	5,8	30
hlava VIII.	4691	609	13,0	163
hlava IX.	25862	3440	13,3	100
hlava X.	60	3	5,0	0
hlava XI.	0	0	0	0
hlava XII.	15	0	0	0

Při zkoumání recidivy v roce 2008 podle druhového objektu, který je základem systematiky zvláštní části trestního zákona lze zjistit, že jak v počtu odsouzených trestných činů, tak i v recidivě zaujímají dominantní postavení trestné činy proti majetku (hlava IX. zvláštní části trestního zákona). Téměř stejný podíl recidivy vykazují trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti (hlava XIII), a poté následují s menším odstupem trestné činy proti rodině a mládeži (hlava VI).

Tabulka 9

Recidiva u vybraných trestných činů v roce 2008:

Trestný čin	Odsouzeno osob celkem	Odsouzeno recidivistů označ.soudem	Podíl recidivistů v %
201	13485	498	3,7
202	2537	202	8,0
213	6081	724	11,9
219	133	8	6,0
221	1760	150	8,5
234	1291	175	13,6
238	2272	345	15,2
241	141	20	14,2
247	13377	2584	19,2
248	1877	116	6,4
249	609	66	10,8
250	2741	219	7,8

Při zkoumání trestných činů podle individuálního objektu byly vybrány nejzávažnější a nejfrekventovanější trestné činy. Podle očekávání nejvyšší podíl recidivy v roce 2008 byl zaznamenán u trestného činu krádeže podle § 247 tr.zák., a u souvisejícího trestného činu porušování domovní svobody podle § 238 tr.zák., který je s krádeží většinou páčán v jednočinném souběhu. Vysoký podíl recidivy vykazují i trestný čin znásilnění podle § 241 tr.zák., loupeže podle § 234 tr.zák. a zanedbání povinné výživy podle § 213 tr.zák.

Statistika trestní justice tak obraz recidivistů „vybarvuje“ trochu jinak než statistiky Policie ČR. – srov. výše uvedené tabulky.

Zvlášť nebezpečná recidiva (§ 41 a § 42 tr.zák.), jako nejzávažnější kvalifikovaný projev recidivy, je vykazován v Ročence kriminality MS ČR pouze v části týkající se státního zastupitelství. Této kvalifikace bylo v obžalobách použito:

v r. 1995 u 783 obžalovaných,
v r. 2000 u 180 obžalovaných,
v r. 2004 u 227 obžalovaných,
v r. 2005 u 204 obžalovaných,
v r. 2006 u 220 obžalovaných,
v r. 2007 u 278 obžalovaných,
v r. 2008 u 377 obžalovaných,
V r. 2009 u 396 obžalovaných.

Zvlášť nebezpečná recidiva u obžalovaných osob od roku 2000 neustále narůstala a vzrostla v roce 2008 o více než 100 %. Výraznější vzestup oproti předcházejícímu roku byl zaznamenán v roce 2008. Příčiny tohoto vzestupu nelze jednoznačně určit. V roce 2008 bylo nejvíce zvlášť nebezpečných recidivistů státními žalobci obžalováno u trestných činů podle hlavy VIII. (především u trestných činů loupeže a znásilnění), a hlavy IX. zvláštní části trestního zákona. Tato kategorie pachatelů s nabytím účinnosti nového trestního zákona však zanikne a zpřísnění trestního postihu nejzávažnějších případů recidivy bude nadále možné podle ustanovení § 59 tr.zák. č. 40/2009 Sb., o mimořádném zvýšení trestu odnětí svobody.

Tabulka 10

Uložené nepodmíněné tresty odnětí svobody:

Rok	Uložené NEPO tresty celkem	Podíl NEPO trestů v %	Uložené NEPO tresty recidivistům	Podíl NEPO trestů u rec. v %
1989	18284	31,7	14899	95,8
1990	5687	30,1	4516	91,1
1991	8261	29,5	5139	83,9
1992	7430	23,9	4266	81,9
1993	8244	23,4	4239	77,6
1994	11126	21,4	5010	70,2
1995	12552	22,8	5776	67,7
1996	13375	23,1	5989	64,9
1997	13933	23,3	6421	64,1
1998	14656	27,1	6166	64,3
1999	15340	24,5	6273	63,3
2000	14114	22,3	5635	56,7
2001	12533	20,8	5157	53,9
2002	9659	14,8	4242	40,7
2003	9797	14,8	4164	39,7
2004	10192	14,9	4402	39,7
2005	10078	14,9	4073	39,6
2006	9997	14,4	3550	39,7
2007	9871	13,0	3340	41,0
2008	10255	13,5	3282	44,2
2009	10687	14,5	2891	42,9

V posledních letech podíl uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody obecně klesá a ustálil se mezi 13 – 15 % ze všech uložených trestů. V ustanovení § 39 odst. 2 tr.zák. je vyjádřena subsidiární povaha trestu odnětí svobody, když u méně závažných trestných činů zpřísnuje podmínky pro uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody. Na snížení počtu těchto trestů v roce 2002 a v letech následujících měla nesporně vliv novela uvedeného ustanovení, provedená zák.č. 265/2001 Sb., která u uvedeného omezení zvýšila horní hranici

trestu odnětí svobody do tří let (vychází se z trestní sazby stanovené u jednotlivých trestných činů ve zvláštní části trestního zákona). Na snížení počtu ukládaných nepodmíněných trestů odnětí svobody mělo výrazný vliv i větší využívání trestu obecně prospěšných prací, který je významnou alternativou k trestu odnětí svobody. V roce 2008 byl trest obecně prospěšných prací uložen 11 193 odsouzeným (v roce 1999 byl uložen 3 251 a v roce 2000 byl uložen 7084 odsouzeným). V posledních dvaceti letech se soustavně snižoval počet i podíl uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody i u osob označených soudy za recidivisty. I přes mírné zvýšení podílu (+ 3,2 % oproti předcházejícímu roku) tento trend pokračoval i v roce 2008, když se celkový počet těchto trestů uložených recidivistům opětovně snížil. V roce 2009 trend pokračoval a dosáhl nejnižšího počtu za sledované období (2 891 NEPO trestů).

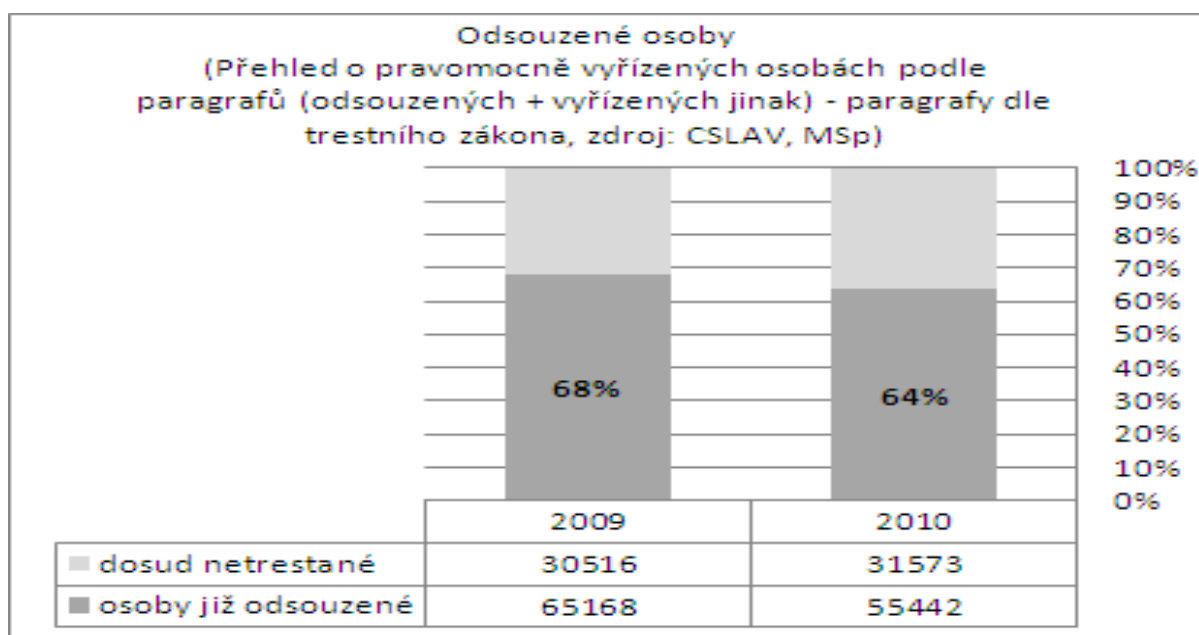
V letech 1975 – 1980 byly recidivistům ukládány nepodmíněné tresty odnětí svobody v průměru v 82 % případů.⁴⁴

V posledních čtyřech statisticky sledovaných letech (2006 – 2009) tedy došlo ke zvýšení celkového počtu osob odsouzených za trestnou činnost. Na tomto růstu se stále méně podíleli odsouzení, kteří byli soudy označeni za recidivisty. Tento pokles podílu recidivistů (i přes nový přístup soudů k jejich posuzování) je možno na první pohled hodnotit jako příznivý ukazatel, ale na druhé straně se ukazuje, že dochází k nárůstu počtu prvopachatelů trestné činnosti (manipulací s kriminalizací nových asociálních jednání).a také na neúčinnost preventivních prostředků a opatření v boji proti sociálně patologickým jevům včetně kriminality.

V resortních statistických přehledech a evidencích Ministerstva spravedlnosti (konkrétně databáze CSLAV, přehledy o pravomocně vyřízených osobách podle paragrafů za rok 2009 a **2010**) představují osoby dosud netrestané cca jednu třetinu (32 % v roce 2009, 36 % v roce 2010). Zbýlých 64 % v roce 2010 a 68 % v roce předchozím, tvoří osoby již dříve pravomocně odsouzené (100 % sloupcový Graf 2).

⁴⁴ Suchý, O.: Příčiny a prevence recidivy. Praha:VÚK 1983, s. 15.

Graf 2

Samostatnou část statistik o recidivistech, v tzv. **penologickém významu slova recidiva**, tvoří statistiky zpracovávané **Vězeňskou službou ČR**.

Mají letitou historii avšak v posledních letech dochází ke stálému snižování počtu sledovaných statistických dat o vězněných osobách.

Tabulka 11

Složení odsouzených podle počtu předchozích odsouzení:

	Stav k 31.12. 2004				Stav k 31.12. 2005			
	Muži	Ženy	Celkem	%	Muži	Ženy	Celkem	%
nebyl odsouzen	1 844	170	2 014	13,36	1 877	198	2 075	12,91
1 x odsouzen bez VTOS	1 213	98	1 311	8,70	1 152	96	1 248	7,76
2 x odsouzen bez VTOS	981	40	1 021	6,77	1 060	51	1 111	6,91
3 x odsouzen bez VTOS	1 466	95	1 561	10,36	1 679	123	1 802	11,21
byl ve VTOS 1x	2 563	97	2 660	17,65	2 795	120	2 915	18,13
byl ve VTOS 2x	1 872	47	1 919	12,73	2 021	41	2 062	12,83
byl ve VTOS 3x	1 386	36	1 422	9,43	1 465	48	1 513	9,41
byl ve VTOS 4x	901	15	916	6,08	1 022	19	1 041	6,47
byl ve VTOS 5x	617	18	635	4,21	612	18	630	3,92
byl ve VTOS více než 5x	1 594	21	1 615	10,71	1 653	27	1 680	10,45
Celkem	14 437	637	15 074	100,00	15 336	741	16 077	100,00

Zdroj: Ročenka GR VS – od roku 2005 tyto údaje již bohužel nejsou součástí ročenky, přestože je to velmi cenný statistický údaj k recidivě

Při zpracovávání materiálu k návrhu redukce typů věznic jsme získali následující tabulku o složení odsouzených v českých věznicích v **listopadu 2010**, v pořadí podle počtu předchozích odsouzení. Tato tabulka, bohužel, již dále nespecifikuje, kolik z uvedených osob bylo před nástupem do posledního trestu ve věznici odsouzeno k jinému než NEPO trestu, tzn. kolikrát byly odsouzeny bez VTOS (do roku 2005 byl tento údaj rovněž k dispozici).

Tabulka 12

Složení odsouzených podle počtu předchozích odsouzení- listopad 2010:

Pohlaví	Kolikrát ve VTOS	Celkem osob
muž	0	6548
	1	4033
	2	2565
	3	1680
	4	1115
	5	752
	6	540
	7	369
	8	258
	9	158
	10	118
	11	68
	12	73
	13	55
	14	27
	15	22
	16	11
	17	13
	18	3
	19	2
	20	4
	21	1
	22	2
	23	2
	24	1
Celkem mužů		18 420

Pohlaví	Kolikrát ve VTOS	Celkem osob
žena	0	654
	1	236
	2	110
	3	56
	4	33
	5	18
	6	17
	7	1
	8	2
	9	3
	16	1
	18	1
Celkem žen		1 132
Celkový součet		19 552

Zdroj: GR VS

Tabulka ilustruje na počtu v listopadu 2010 vězněných osob jednak **výrazně odlišné počty recidivujících mužů** (cca 12 tis. osob) **od počtu recidivujících žen** (necelých 500 osob), jednak rozdíl v četnosti výkonu trestů odnětí svobody u jedinců-mužů od četnosti žen. Což znamená rozdíl nejen v kvantitě, ale i v kvalitě penologických recidivistů. V obou případech je sice nejvyšší zastoupení počtu prvovězněných osob, ale u opakovaně vězněných mužů 21 % bylo vězněno již více než 4 x. U žen je penologická recidiva menší - jen 9 % vězeňkyň bylo vězněno více než 4 x.

3. Základní informace o realizovaném výzkumu

Cíl výzkumu, volba místa a podmínek realizace výzkumu

Základním cílem našeho výzkumu bylo popsat současnou kriminální recidivu a recidivisty – jejich základní charakteristiky a odlišnosti od charakteristik recidivy a recidivistů 70. let, kdy vznikaly první české práce o recidivě a recidivistech. Pracovně jsme pojmenovali skupinu námi šetřených kriminálních recidivistů jako „novorecidivisté“ a skupiny ze srovnávaných šetření a výzkumů uskutečněných do roku 1990 jako „starorecidivisté“. Pro novorecidivisty jsme pak orientačně stanovili věkovou hranici 35 let. Tj. viděli jsme je jako osoby, které v roce 1990 se staly trestně odpovědnými osobami – tj. bylo jim 15 let a do doby výzkumu (přelomu roku 2008 – 2009) uběhlo cca 20 let dostatečných pro rozvinutí kriminální kariéry jedince. Věkovou hranici 35 let se nakonec v několika případech nepodařilo udržet – dali jsme přednost celému množství recidivistů, kteří byli ochotni postoupit výzkum před dodržením horní hranice věku. Pokud jde o trestnou činnost v které převážně případní respondenti recidivovali, zúžili jsme výběr jen na majetkovou a násilnou trestnou činnost. Oba druhy trestné činnosti totiž doznaly poměrně nejméně změn v uplynulých cca 40 letech a patří mezi základní klasické druhy kriminální recidivy v ČR.

S ohledem na možnost provedení hlubšího psychologického vyšetření respondentů – recidivistů a potenciální dostupnost jejich materiálů, rozhodli jsme se plánovaný výzkum uskutečnit ve věznicích. V neposlední řadě hrál významnou roli i fakt, že všechny předchozí šetření a výzkumy recidivistů v ČR byly též realizovány ve věznicích a respondenty byli vězni. Při výběru konkrétních osob do výzkumného vzorku jsme pak upřednostnili recidivisty již opakovaně vězněné – tj. recidivisty v penologickém smyslu.

Možnost realizace výzkumu kriminální recidivy byla předběžně dohodnuta počátkem roku 2008 s tehdejším Generálním ředitelem Vězeňské služby ČR. V původním projektu výzkumného úkolu bylo počítáno s realizací výzkumu v cca 3-4 věznicích. Plánovaný výzkum byl ale nakonec uskutečněn hlavně ve **Věznici Stráž pod Ralskem (16 osob bylo vyšetřeno ve Věznici Všehrdu)**, přičemž výzkum bylo možno provést jen díky maximální

vstřícnosti a osobní podpoře ředitele věznice plk.PaedDr. Františka Vacha. (Výzkum prováděl psycholog – zaměstnanec jiné věznice, konkrétně Věznice Všehrdu).

Ve Věznici Stráž pod Ralskem vykonává nepodmíněný trest odnětí svobody kolem necelého jednoho tisíce odsouzených. Většina z nich je pracovně zařazena, průběžně okolo 80 % i více, což je v současné době v podmínkách vězeňství nezvyklý fenomén. Vězni pracují jednak přímo ve věznici, jednak na pracovištích mimo věznici. Ve Stráži pod Ralskem je zřízena věznice typu s ostrahou a dozorem, v níž vězni vykonávají trest odděleně od sebe. Tato okolnost musela být zohledněna při realizaci psychologických vyšetření, tedy již při vytváření skupin. Vytváření skupin bylo limitováno rovněž okolností pracovního zařazení a směnností odsouzených na pracovištích.

Předmět výzkumu a výběr vzorku respondentů

Předmětem výzkumu byli dospělí recidivisté, v době šetření vykonávající nepodmíněný trest odnětí svobody v českých věznicích za především majetkovou a násilnou trestnou činnost ve věku do 35 let⁴⁵. Věk 35 let byl stanoven s ohledem na vytčený cíl – srovnání s recidivisty ze 70.-80. let minulého století.

- a) Rozsah výzkumného souboru byl stanoven na cca 100-130 dospělých recidivistů- mužů, umístěných – jak již bylo zmíněno – ve 3-4 věznicích (vybrány byly: Všehrdu, Plzeň, Valdice, Stráž pod Ralskem), které měly být zpřesněny po dohodě s řediteli jednotlivých věznic. Nakonec byl proveden právě jen ve Věznici Stráž pod Ralskem. Také náš záměr provést kvótní výběr mezi recidivisty nebyl naplněn – s obtížemi byl dodržen rozsah respondentů.
- b) Poznatky pro trestně právní analýzu jsme se rozhodli čerpat z odsuzujících rozsudků vyžádaných z věznic, přičemž zkoumání se zaměřilo jak na recidivu v širším smyslu (všechna odsouzení vyznačená v rejstříku trestů), tak na recidivu ve smyslu § 34 písm. k) tr.zák. (podle odůvodnění rozsudků). Poznatky k recidivě měly být zkoumány i z rejstříku trestů, který ke jménu pachatelů bude dodatečně vyžádán.

⁴⁵ Stanovená horná hranice věku byla v několika případech překročena.

Soudní rozhodnutí vybraných respondentů nám byla předána ve formě kopii prostřednictvím Generálního ředitelství vězeňské služby ČR. Poznatky ze soudních rozhodnutí, výrokových částí i z odůvodnění, a z opisů rejstříku trestů byly nejprve přeneseny do předem připravených záznamových listů, kde bylo sledováno 55 zjistitelných dílčích hledisek. V poznámkové části byly vyznačeny další skutečnosti, které jsme považovali z hlediska jejich dalšího vyhodnocení za podstatné a doplňující. Záznamový list byl členěn na základní údaje o odsouzených, jejich trestné činnosti a následcích, o uložených trestech, způsobu jejich výkonu, ochranných opatřeních a o opravných prostředcích. Samostatnou část tvořily údaje o recidivě odsouzených v pojetí právním, penologickém i kriminologickém, jejím charakteru, intervalech a vyhodnocení jejich důsledků v soudních rozhodnutích.

c) Samostatně – jako 2 podskupiny z celkového souboru respondentů – bylo plánováno zpracovat kazuistiky na recidivisty v majetkové a násilné kriminalitě.

Ad 1) z recidivistů s **majetkovou trestnou činností** byli vybráni takoví, kteří mají v anamnéze majetkovou trestnou činnost s tím, že se u nich v minulosti **nevyskytla násilná** trestná činnost, příp. výskyt jiných deliktů byl možný. Jednotlivé případy (pachatelé) byly vybírány na základě informací z osobních spisů, které jsou k dispozici ve věznicích. Podsoubor měl zahrnovat cca 30 osob.

Ad 2) z recidivistů s **násilnou trestnou činností** byli vybráni takoví, kteří mají v anamnéze násilnou trestnou činnost, ale nemusí být jednodruhá, ale i v souběhu s dalšími druhy trestné činnosti, včetně majetkové. Rozsah tohoto podsouboru měl být shodný s předchozím – tj. 30 osob.

Při výběru byl uplatněn požadavek, aby se pokud možno jednalo o osoby, které připravovaly promyšleně násilné jednání za které byly uvězněny (vraždy, loupeže). Byly vyloučeny vraždy v afektu, vraždy dětí, domácí násilí. Tento podsoubor měl též zahrnovat cca 30 osob.

Věznice Stráž pod Ralskem se nakonec projevila jako vhodná: kromě samotného faktu možnosti vůbec výzkum provést, právě i z důvodu možnosti soustředění dostatečně velkého vzorku odsouzených recidivistů, kteří by jednoznačně splňovali zadání projektu. To znamenalo, aby bylo možno dodržet požadované kritérium opakování pouze majetkové trestné činnosti, což vesměs bylo možno zajistit výběrem vězňů vykonávajících trest

v podmínkách dozoru, zatímco opakovaná násilná trestná činnost se v souladu s předpoklady vyskytovala hlavně u vězňů vykonávajících trest v ostraze. Rovněž byl umožněn psychologovi z jiné věznice vstup do věznice a provedení vyšetření.

Organizační a personální zajištění

Přípravné práce, spočívající zejména ve výběru šetřených osob, jakož i zajištění anamnéz v podobě pedagogických a sociálních charakteristik byly ředitelem věznice svěřeny psychologce Mgr. J. Růžkové. Bez její aktivní spolupráce by byl výběr osob zdoluhavý a komplikovaný. Byla rámcově seznámena s cíli výzkumu a kritérii výběru. Předběžně bylo dohodnuto vytvoření zprvu více skupin o celkovém počtu 60ti respondentů, přičemž původně bylo uvažováno psychologické vyšetření kolem 100 respondentů. To se v průběhu realizace výzkumu ukázalo být nereálné, vzhledem k nízké motivovanosti šetřených. Vzhledem k velikosti vzorku bylo rovněž nereálné realizovat individuální vyšetření, která jsou však s přihlédnutím k současné populaci a složení vězňů optimální. Proto bylo nutno zvolit efektivnější techniku skupinového vyšetření. Velikost skupin byla stanovena na maximálně patnáct respondentů (dílem z kázeňských, dílem z bezpečnostních, dílem z kapacitních důvodů). Jednotlivá skupinová vyšetření byla realizována v dobře osvětlené, moderně zařízené místnosti, kde obvykle probíhají návštěvy odsouzených, ale také porady pracovníků oddělení výkonu trestu. Je zařízena kulatými skleněnými stoly, pohodlnými židlemi, není příliš vzdálena od ubytoven vězňů. Předvádění a občasná kontrola byla zajišťována službu konajícím dozorcem, který předváděl a odváděl skupiny vězňů, případně rychleji pracující jednotlivce, kteří po dokončení testů byli vždy rušivým elementem, a eventuálně ty jedince, kteří vyšetření odmítli podstoupit. Mnozí vězni se odmítli účastnit již na ubytovně a z toho důvodu nebyli ani účastní vyšetření.

S ohledem na skutečnost, že **základní podmínkou možnosti realizovat výzkum vězněných osob (jednotlivců) je jejich souhlas (dnes již dokonce písemný)**, je při srovnání získaných poznatků s poznatky starších penologických výzkumů nezbytné vždy na tuto okolnost upozornit. Je zcela zjevné, že tato podmínka značně ovlivňuje jak skladbu respondentů a tak zprostředkovaně i získané poznatky včetně jejich interpretace.

Psychologické vyšetření a výběr metod a stavba psychodiagnostického instrumentária

Psychologické vyšetření provedl. M. Tamchyna – vězeňský psycholog, který se na penologickém výzkumu podílí či sám jej provádí již více než 30 let. Externím spolupracovníkem IKSP je již několik let. Okolnost, aby vyšetření prováděl vězeňský psycholog se ukázala jako jediné možné řešení pro možnost uskutečnění výzkumu v dostatečně širí, při přístupu k materiálům vězňů a i využití mnohých vlastních zkušeností z vězeňského prostředí. Tato pozitiva byla plně využita nejen při sběru dat, ale i při následné interpretaci výsledků výzkumu.

Pro samotné psychologické vyšetření bylo připraveno jednoduché a empiricky odzkoušené i osvědčené psychodiagnostické instrumentarium, jež pro penitenciárně psychologické účely dostatečně pokrývá základní sledované osobnostní proměnné. Přitom byla využita testová baterie, k níž Tamchyna dospěl po létech psychodiagnostické praxe při vyšetřování odsouzených⁴⁶. Tato vcelku konzistentní, relativně ucelená a časově poměrně nenáročná baterie se mu dobře osvědčuje při realizaci základních standardních vstupních psychologických vyšetření vězňů a je jimi vcelku dobře přijímána. Respondenti obvykle dobře spolupracují během vyšetření, rozumí většině položek, baterie metod u nich nevyvolává zvláštní odpor ani nedochází k zkruslování odpovědí, a má tudíž vcelku uspokojivou validitu. Mimo jiné se osvědčuje zvláště proto, že dostatečně postihuje osobnost respondenta, ale také je ještě časově relativně přiměřená mentalitě, udržení pozornosti, motivace a volní výdrži vězňů. Nicméně nutno přiznat, že i tak pro řadu z nich představuje toto vcelku nenáročné penzum značnou psychickou zátěž. Její provedení obvykle vyžaduje v průměru 1- 2 hodiny času.

V průběhu vyšetření byly u respondentů použitými metodami orientačně zjišťovány jejich schopnosti, osobnost, psychopatologie, stupeň socializace. K tomu účelu sloužil jeden krátký nonverbální inteligenční test, jeden osobnostní dotazník, dva klinické dotazníky a jedna poloprojektivní technika. Od projektivních technik, jinak obvykle doplňujících individuální vyšetření, bylo upuštěno vzhledem k velmi uspokojivým zkušenostem s touto poloprojektivní technikou, která se snáze aplikuje i vyhodnocuje. Při vyšetření vězňů je totiž třeba brát ohled na podmínky negativně limitující jejich skupinové vyšetření, kdy se projevuje

⁴⁶ Část metod byla převzata z instrumentária zrušeného Výzkumného ústavu penologického v Praze.

nejen tenze z vyšetření, ale i tendence k jejímu odtlumení, tendence k negativní sebereprezentaci, různým formám sociálního exhibicionismu, ve snaze se předvést a ukázat před druhými, ventilovat nahromaděné averze z výkonu trestu, skrytou i zjevnou hostilitu⁴⁷ a agresivitu. Bylo proto potřebné, aby se vyšetření zbytečně neprotahovalo, protože uvedené negativní reakce mohou nejen ztížit, ale dokonce zmařit jeho zdárný průběh. Z obdobných důvodů bylo upuštěno i od administrace anamnestického dotazníku, kde otázky se mohou zdát jako příliš osobní, a tedy budit odpor, a také vzhledem k okolnosti, že bylo možno zajistit obdobné informace jinak, především ze sociální a pedagogické charakteristiky vězně. Rovněž byla v této souvislosti vzata v úvahu velmi dobrá vypovídající hodnota techniky doplňování vět.

Byly administrovány následující metody a techniky: Říčanův Test intelektového potenciálu TIP /forma A,B/ vhodný pro mírně podprůměrnou a podprůměrnou populaci, Eysenckův osobnostní dotazník, verze Dopen, která je rozšířena o škálu psychoticismu, postihující psychopatické rysy (ostatně původně aplikovaný právě na populaci vězňů), dále Crown, Cripsův dotazník neurotických symptomů Middlesex Hospital Questionnaire /MHQ/, dále Buss, Durkee-ové inventář agresivity a hostility B-D-I, a Doležalovo Doplňování vět (Můj život v jednadvaceti větách).

Průběh a organizace psychologických vyšetření a zhodnocení možných úskalí a limitů

Psychologické vyšetření respondentů bylo provedeno ve dnech 19.11. a 20.11. **2008**, 28.11.2008 a 8.1.**2009**. Kromě toho bylo průběžně individuální formou vyšetřeno rovněž 16 respondentů z jiné věznice (Všehrady), smíšený vzorek majetková (13) a násilná (3) TČ/dozor 15. dohled 1 respondent. Tento vzorek lze považovat spíše za doplňující vzhledem k odlišnému způsobu a podmínkám vyšetření. **Celkový počet anamnesticky podchycených byl 126 osob a z toho psychologicky vyšetřených 63 osob.**

Průběh vyšetření byl velmi ovlivněn a znesnadněn umělostí situace, vězni totiž vcelku ještě akceptují psychologické vyšetření jako součást přijímací procedury v rámci nástupního oddělení (kolečko: lékař, psycholog, pedagog, sociální pracovníce) avšak podstupují testování s minimálním zájmem, spíše odporem. V tomto případě tedy faktickou nemožností přiměřeně

⁴⁷ Obsah pojmu je podrobně vysvětlen dále v textu.

pozitivně či negativně motivovat respondenty, i přes apel na jejich dobrou vůli, což se zejména projevilo po několika opakovaných vyšetřeních, kdy tato okolnost již dostatečně ve věznici prosákla a vešla ve známost. Po třetím opakování po více než měsíc trvajícím odstupu bylo zřejmé, že terén je již vytěžen a předpoklad úspěšnosti minimální. Také proto bylo přes nedostatečný počet respondentů prozatím od dalšího šetření upuštěno a další výzkum se uskutečnil až když byly předchozí akce poněkud pozapomenuty, ale přesto byla výslednost pouze zhruba 50 %. Ochota ke spolupráci byla vyjádřena počtem 66:110, což je relativně úspěch vzhledem ke složení vězňů, délce trestů a situaci bez možnosti stimulovat zájem. Po zjištění okolnosti, že za účast na vyšetření nebude následovat odměna ani trest, bylo na zvážení každého jedince, zda je ochoten vyšetření podstoupit. Pokud se tak už ale rozhodli, byla spolupráce často sice u některých skupin či jedinců obtížnější, avšak pak až na výjimky, bez výraznějších tendencí po zkreslování ve smyslu sociální desirability nebo dokonce maření vyšetření. Celkově výpovědi vykazují dobrou validitu. Sporadicky docházelo k odmítnutí některé z metod, např. BDI nebo Doplnování vět, když respondentům přišly položky příliš „osobní“.

Snad mottem celého strážského výzkumu by se mohl stát výsměšně hořký výrok - zvolání jednoho z odsouzených po přečtení dotazu po současném citovém životě v Doplnování vět „mě se ptají na city, vždyť já přece žádné nemám“ !?.

Před vyšetřením byla respondentům poskytnuta informace, že se jedná o výzkum pro IKSP Praha k poznání osobnosti lidí ve výkonu trestu, účast je dobrovolná, výběr proveden náhodně, jeho výsledky nemohou ovlivnit jejich poměry ve věznici a jsou mimo dosah věznice a Vězeňské služby ČR. Tato informace korespondovala s dotazy a obavami odsouzených, aby výsledky neměly dopad například na jejich hodnocení ve věznici a další život zde, nebo také negativní účinky pro účely podmíněného propuštění. Značná část vězňů odmítla se psychologického vyšetření zúčastnit a to již na ubytovně, někteří před zahájením vyšetření, zvláště pokud se nepodařilo jejich kompletní soustředění, ale byli předváděni v časovém odstupu po částech, někteří odmítli účast po zahájení nebo těsně před zahájením. Důvody byly různé: nejsme pokusní králíci, nesouhlas bez zdůvodnění, nechut' k testování, nesouhlas pro dřívější negativní zkušenost, např. 4 hodiny trvající psychologické vyšetření, demonstrativní jednání, vliv neformálních vůdců, neochota spolupracovat, hostilita. Jistou roli

mohl sehrát i způsob jejich seznámení s akcí, obratnost jednotlivých dozorců; dobře to ostatně vyjádřil jeden z dozorců: „co jim mám říct, než je předvedu?“.

Obecně ochota a kázeň odpovídala celé současné vězeňské populaci, a snad ani ji nelze zdůrazňovat u recidivistů, a to je ještě nutno brát v úvahu skutečnost, že se vlastně jednalo o lepší vzorek populace, kdy všichni účastníci jsou pracovně zařazení, a s tím srozumění, což je v podmínkách zdejší věznice sice běžné, ale z celkového pohledu na současnou situaci ve věznicích (s přihlédnutím k jejich nízké kvalifikovanosti a sociální problematičnosti i jejich standardní dlouhodobé či spíše trvalé nezaměstnanosti), je tato okolnost v podstatě pozitivně vyděluje. Dlužno konstatovat, že při neformálních rozhovorech v průběhu vyšetření byla skutečnost jejich pracovního zařazení ve zdejší věznici odsouzenými příznivě hodnocena a oceňována, což výmluvně svědčí o pravých potřebách českého vězeňství.

Celá organizace testového skupinového vyšetření byla náročná a vyžadovala soustředění a připravenost k řešení konfliktní situace, a její okamžité reflektování a zpracování. Byla třeba překonána situace, kdy si náhle jeden, dva, tři účastníci spolupráci rozmysleli, a rychle se začali připojovat ostatní, takže vlastně by všichni přestali pracovat, typická ukázka pasivního odporu a rezistence vězňů a recidivistů zvláště, a tedy by odešli, takže bylo nutno vytrvat v neustálém opakovaném instruování celé skupiny (konkrétně při zadávání instrukce k inteligenčnímu testu vyžadující soustředění, pozornost a spolupráci), nedbat odmítajících a postupně je eliminovat a vzdálit z vyšetřovací místnosti. Značnou roli sehrálo i řazení jednotlivých testů ve složce, které hned po první skupině muselo být změněno, protože stačil okamžik k zpřeházení materiálu, kritické bylo také vyčkávání příchodu další části skupiny a vůbec hluchá místa testové situace hrozila kdykoli a v kterékoli fázi vyšetření přispět k dezorganizaci akce.

Celkově se nepochybně podílela na atmosféře i otázka dlouhých trestů, frustrace z věznění, depravace⁴⁸ a skladba vězňů, častá bezvýchodnost jejich celkové životní situace i jejich postavení v neformální hierarchii, ale, předběžně z výsledků anamnestických posouzení a psychologických vyšetření vyplývajících, vesměs značná poškozenost osobnosti ve

⁴⁸ Obsah pojmu je podrobně vysvětlen dále v textu.

smyslu poruch osobnosti a zjištěná bohatá patologická symptomatika, a to bez ohledu na charakter spáchané trestné činnosti a závažnost provinění.

Během dalších šetření se leckde nepříznivě mohla projevit okolnost značně nestejnorodé úrovně jednotlivých pedagogických a sociálních posouzení. Nelze ale vyloučit ani možné, ne zcela přesné, rozlišení kriminální kariéry ve smyslu jednoznačnosti a vyhraněnosti majetkové či násilné trestné činnosti. Kromě uvedeného se z hlediska realizace výzkumných projektů rovněž ukázaly **stále se zhoršující možnosti a dostupnost pořízení relevantních vzorků respondentů pro účely výzkumu, a to zejména s ohledem na projevovanou stále nižší ochotu respondentů – vězňů se výzkumných šetření dobrovolně účastnit.**

Pokud jde o věcnou stránku vlastní praktické realizace výzkumu spočívající v psychologickém vyšetření vězňů, je nutné mezi recidivisty zařazenými do výzkumu rozlišovat mezi spolupracujícími jedince, kteří souhlasili s podstoupením testových vyšetření (63 osob), a mezi těmi, kteří rovnou odmítli spolupracovat(tj. $126 - 63 = 63$ osob). Spolupracující jedinci (v tomto smyslu necelá polovina vybraných probandů) se totiž vlastně pozitivně vydělují a představují ve skutečnosti tu lepší část kriminální populace, tím spíš, že se ukázalo, že všichni byli ve věznici pracovně zařazeni, zatímco ta horší část vybraných probandů byla pro účely výzkumu nepoužitelná. Proto, **i přes jinak dobrou validitu výsledků, zjištěné výsledky spolupracujících respondentů z jejich testových vyšetření a anamnestická šetření zpracovaná do výsledných kazuistik nemusí vždy zcela věrně zachycovat, vzhledem ke kritériu dobrovolnosti psychologického vyšetření, pravý obraz kriminální scény.**

4. Výsledky výzkumu – část I.

Analýza údajů o recidivě respondentů ze soudních rozhodnutí

Získaných výsledků z našeho výzkumu je více, než jsme si dovedli představit, proto je členíme podle druhu do samostatných částí. Také skutečnost, že každý ze spoluautorů zpracovával svoji část zcela samostatně, tj. konečné výsledky byly shrnuty až při zpracování závěrečné zprávy činí z jednotlivých podkapitol výsledků výzkumu samostatné části, nikoliv však nesourodé s celkem.

Jako první je mezi výsledky z výzkumu zařazena analýza údajů o kriminální recidivě respondentů ze soudních rozhodnutí a Rejstříku trestů - jednak byla jako první zpracována, protože pro ní byly dodány základní materiály nejdříve - jednak až do zpracování závěrečné zprávy již nebyla konfrontována s dalšími výsledky výzkumu - psychologickým vyšetřením a kazuistikami, které však spolu navzájem přímo souvisely.

4.1. Vývoj právní úpravy recidivy od roku 1918

Právní úprava recidivy a jejích následků v našem trestním právu prošla od vzniku Československé republiky určitým vývojem, ale k podstatnějším legislativním změnám došlo až po 1.1.1962, kdy nabyl účinnosti nový trestní zákon č. 140/1961 Sb.

Zákonem č.11 Sb.z. a n. z 28.října 1918, o zřízení samostatného československého státu, bylo prohlášeno, že dosavadní zákony a nařízení, které platily v Rakousku, zůstávají zatím v platnosti. Tak byl zachován v platnosti i trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích, uvedený patentem č. **117/1852 ř.z.**, i ostatní trestní zákony. Některá ustanovení byla později zrušena a další trestněprávní zákony byly v následujících letech vydány.

Tento zákon rozeznával obecné a zvláštní přitěžující okolnosti. **Mezi zvláštními přitěžujícími okolnostmi byla** v ustanovení § 44 písm. c) tr.zák. **uvedena skutečnost, že „zločinec byl již trestán pro stejný zločin“.** V ustanovení § 48 tr.zák. bylo stanoveno, že k přitěžujícím okolnostem se má přihlížet potud, pokud proti nim není polehčujících okolností. V té míře, jak jedny nebo druhé mají převahu, má se jich užití k zstřžení nebo zmírnění trestu. Zostřovací právo bylo omezeno ustanovením § 49 tr.zák. tak, že nebylo možno změnit způsob trestu, jenž byl uložen a ani trest prodloužit přes dobu zákonem vyměřenou.

Rovněž u přečinu a přestupku bylo přitěžující okolností podle § 263 písm. b) tr.zák. opakování činu, přestože pachatel byl již trestán pro stejný přečin nebo pro stejný přestupek. V ustanovení § 265 tr.zák. bylo dále stanoveno, že při vyměřování trestu se má přihlížet k přitěžujícím nebo polehčujícím okolnostem podle toho, jak jedny nebo druhé mají převahu. Trest za přečin nebo přestupek se měl vyměřit v mezích zákonné trestní sazby. Pro přitěžující okolnosti však bylo možno trest zstřžit (§ 250 tr.zák.) nebo zstřžit vězení (§ 253 tr.zák.).

Tato právní úprava platila až do poloviny roku 1950, kdy v rámci tzv. „kodifikační dvouletky“ byly vydány i nové trestní zákony. **Trestní zákon č. 86/1950 Sb.,** který nabyt účinnosti 1.8.1950, **mezi přitěžujícími okolnostmi** v ustanovení § 20 písm. e) **uváděl i odsouzení pro trestný čin stejného druhu. Tato přitěžující okolnost se tedy nevztahovala na obecnou recidivu.** K přitěžujícím a polehčujícím okolnostem, vedle dalších skutečností, byl soud povinen přihlédnout při výměře trestu (§ 19 odst. 1 tr.zák.). Dále zde bylo výslovně stanoveno, že k okolnosti, která je zákonným znakem trestného činu, nelze při vyměřování trestu přihlížet, jako k okolnosti přitěžující nebo polehčující.

Novela trestního zákona, provedená zákonem č. 63/1956 Sb., oproti předcházející právní úpravě recidivy jako přitěžující okolnosti, žádné změny nepřinesla.

Nový trestní zákon č. 140/1961 Sb., který nabyt účinnost dnem 1.1.1962, **umožnil přísnější postihování pachatelů – recidivistů.** V ustanovení § 34 písm. j) tr.zák. bylo stanoveno, že **předchozí odsouzení za trestný čin je přitěžující okolností recidivy,** a nelze k ní při výměře trestu přihlížet, pokud je zákonným znakem trestného činu nebo podmiňuje použití vyšší trestní sazby. Oproti předcházejícímu vymezení této přitěžující okolnosti, nová

zákonná úprava již nerozlišuje mezi jednotlivými druhy recidivy, a spadá sem jak recidiva obecná, tedy předchozí odsouzení za jakýkoli trestný čin, tak recidiva druhová a speciální. Soudu však byla dána možnost, podle povahy předchozího odsouzení, nepokládat tuto okolnost za přitěžující. Bylo zde tak výslovně zdůrazněno materiální hledisko při posuzování recidivy.

Tento trestní zákon vytvořil novou kategorii pachatelů - zvláště nebezpečných recidivistů. V ustanovení § 41 tr.zák. jsou uvedeny dvě eventuality zvláště nebezpečné recidivy, při jejichž pojmovém vymezení se vychází jednak ze znaku zvláštní závažnosti spáchaných úmyslných trestných činů (písm. a) a jednak ze soustavného páchání úmyslných trestných činů téže povahy (písm. b). Na rozdíl od recidivy, jako obecné přitěžující okolnosti podle § 34 písm. j) tr.zák., již nestačí předchozí odsouzení, ale zákon zde výslovně vyžaduje předchozí pachatelovo potrestání, tedy alespoň částečný výkon trestu odnětí svobody. Výrok o uznání pachatele zvláště nebezpečným recidivistou měl za následek podstatné zvýšení trestní sazby trestu odnětí svobody stanovené pro daný trestný čin ve zvláštní části trestního zákona (§ 42 tr.zák.) a přísnější podmínky pro podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (§ 62 tr.zák.).

Novelizace trestního zákona z roku 1990, provedená **zákonem č. 175/1990 Sb., vyloučila možnost posuzovat za zvláště nebezpečného recidivistu pachatele, který soustavně páchá trestné činy téže povahy.** Nadále bylo možno takto posuzovat jen případy páchání zvláště závažných trestných činů. Dále novela upravila omezení při ukládání výjimečného trestu odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let tak, že horní hranice nesmí převyšovat dvacet pět let.

Materiální pojetí recidivy jako přitěžující okolnosti (§ 34 písm. k) tr.zák.) zdůraznila novela trestního zákona č. 253/1997 Sb., když doplnila demonstrativní výčet okolností, které mohou vést soud k závěru, že nebude předchozí odsouzení považovat za přitěžující okolnost. Kromě doby, která uplynula od předchozího odsouzení, jde o tytéž skutečnosti, jež jsou rozhodné i pro posouzení stupně nebezpečnosti činu pro společnost obecně, jak je příkladmo uvádí ustanovení § 3 odst. 4 tr.zák.

Další novelizace trestního zákona, provedená **zákonem č. 112/1998 Sb.**, jež zavedla mimo jiné trestnost neoprávněného přechovávání omamné nebo psychotropní látky nebo jedu v množství větším než malém (§ 187a tr.zák.), a zároveň **doplnila i ustanovení § 34 písm. k) tr.zák. o další kritérium při posuzování recidivy.**

Přísnější postih vysoce nebezpečných recidivistů umožnila další novela trestního zákona č. 320/2006 Sb., která v ustanovení § 29 odst. 4 tr.zák. **umožnila ukládat výjimečný trest odnětí svobody na doživotí zvláště nebezpečným recidivistům, kteří se dopustili opakovaně v zákoně výslovně uvedeného závažného násilného trestného činu (§ 222 odst. 3, § 234 odst. 3, 234a odst. 3, § 235 odst. 4, § 241 odst. 4 a § 242 odst. 4 tr.zák.) a byli již pro takový trestný čin potrestáni.**

Nový trestní zákon č. 40/2009 Sb. (dále jen TrZ), který platí od 1.ledna 2010, přinesl další významné změny v právním pojetí recidivy trestné činnosti.

Nejpodstatnější změnu přináší nový trestní zákoník v oblasti posuzování recidivy v tom, že **již neobsahuje pojem zvláště nebezpečného recidivisty**, který byl opakovaně kritizován a není součástí zákonodárství v jiných zemích EU. Podle důvodové zprávy k novému trestnímu zákoníku, byl tento institut příznačný pro trestní zákonodárství zemí bývalého východního bloku, a po změně politických poměrů byl v průběhu devadesátých let minulého století nebo počátkem tohoto století ve většině těchto zemí odstraněn (na Slovensku k tomu došlo novým trestním zákonem č. 300/2005 Z.z.). Opakovaně byl institut zvláště nebezpečné recidivy kritizován i v rozhodnutích Ústavního soudu České republiky (např. nález ze dne 13.5.2004, sp.zn. IV. US 396/03, publikovaný pod č. 72 ve sv. 33 Sb.nál. a usn. ÚS ČR).

Vzhledem k závažnosti recidivní trestné činnosti však **byla zachována možnost přísnějšího postihu recidivy ve zvláště závažných případech v ustanovení o mimořádném zvýšení trestu odnětí svobody podle § 59 TrZ.** Podle odst. 1 tohoto ustanovení může soud uložit trest v horní polovině trestní sazby stanovené v trestním zákoně, jejíž horní hranice se zvyšuje o jednu třetinu pachateli, který znovu spáchal zvláště závažný zločin (§ 14 odst. 3 TrZ), ač již byl pro takový nebo jiný závažný zločin potrestán, jestliže závažnost zvláště závažného zločinu je vzhledem k takové recidivě a ostatním okolnostem případu vysoká,

nebo možnost nápravy pachatele je ztížená. Tento postup je omezen na malý počet úmyslných trestných činů, na které trestní zákon stanoví horní hranici trestní sazby trestu odnětí svobody nejméně deset let. Je u nich vyžadována vysoká míra závažnosti nebo ztížená možnost nápravy pachatele. Závěry o ztížených možnostech nápravy je nutno dovodit z celkového chování pachatele v minulosti i z charakteristik v době spáchání zločinu.

U zvlášť nebezpečného recidivisty podle § 42 odst. 1 tr.zák. **byl soud povinen** uložit trest odnětí svobody v horní polovině zvýšené trestní sazby (o jednu třetinu). Nová právní úprava, podle okolností konkrétního případu, dává soudu **jen možnost využít** zvýšené trestní sazby za uvedených podmínek nebo postupovat při ukládání trestu podle obecných ustanovení o ukládání trestů (§ 39 a násl. TrZ). Na druhé straně ustanovení § 59 odst. 2 TrZ umožňuje, aby horní hranice trestní sazby odnětí svobody po zvýšení podle odst. 1 mohla přesáhnout obecnou horní hranici dvacet let (§ 55 odst. 1 TrZ), což podle důvodové zprávy má význam zejména při opakování nejzávažnějších trestných činů. Při ukládání výjimečného trestu odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let však nesmí horní hranice převyšovat třicet let (podle druhé věty uvedeného ustanovení).

Pachatel, který byl odsouzen k výjimečnému trestu nad dvacet až do třiceti let (§ 54 odst. 2 TrZ) může být podmíněně propuštěn až po výkonu dvou třetin uloženého trestu odnětí svobody. V ustanovení § 88 odst. 4 TrZ je stanovena další podmínka pro podmíněné propuštění, že s ohledem na okolnosti činu, za kterých byl odsouzen, a povahu osobnosti pachatele nehrozí opakování spáchaného nebo jiného obdobného zvlášť závažného činu. Reálnost nebezpečí opakování závažné trestné činnosti bude muset soud zvlášť bedlivě zvažovat u osob, které vykonávají trest odnětí svobody uložený za podmínek § 59 odst. 1 TrZ. Ustanovení § 59 TrZ o mimořádném zvýšení trestu odnětí svobody se na mladistvé nevztahuje.

Prohlášení pachatele za zvlášť nebezpečného recidivistu podle dříve platné právní úpravy vymezovalo specifickou kategorii pachatelů, s níž byly spjaty další trestně právní účinky ohledně přísnějšího zařazování do typu věznice a zpřísnění podmínek pro podmíněné propuštění. Nová právní úprava se týká pouze zvýšení horní hranice trestní sazby, bez dalších obligatorních důsledků pro odsouzeného.

Úprava mimořádného zvýšení trestu odnětí svobody podle § 59 se tedy **významně odlišuje** od dřívějšího institutu zvlášť nebezpečné recidivy, zejména v těchto směrech:

- a) **zvýšení trestní sazby není spojeno se žádným zvláštním označením pachatele**, které by bylo otázkou viny a součástí výroku rozsudku o vině, ale jde jen o otázku trestu,
- b) **zvýšení horní hranice příslušné zákonné sazby trestu odnětí svobody není ani za splnění všech zákonných podmínek obligatorní**, ale vždy záleží na úvaze soudu,
- c) **horní hranice trestní sazby trestu odnětí svobody po uvedeném zvýšení může převyšovat 20 let**, tedy jinak obecně platnou nepřekročitelnou nejvyšší výměru trestu odnětí svobody.⁴⁹

Nově bylo upraveno ustanovení o **přítěžující okolnosti recidivy**. V ustanovení § 42 písm. p) TrZ byl okruh hledisek, podle nichž je soud oprávněn nepřihlížet k recidivě jako k přítěžující okolnosti rozšířen i na pachatele, který spáchal trestný čin ve stavu vyvolaném duševní poruchou, anebo na pachatele, který se oddává zneužívání návykové látky a spáchal trestný čin pod jejím vlivem anebo v souvislosti s jejím zneužíváním, pokud takový pachatel započal léčeni nebo učinil jiná potřebná opatření k jeho zahájení. Posouzení závažnosti recidivy vždy záleží na úvaze soudu a soud má vždy možnost předchozí odsouzení nepokládat za přítěžující okolnost, ale vždy se musí s touto otázkou vypořádat.

Ve zvláštní části trestní zákoníku u vybraných trestných činů nově stanoví recidivu jako **okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby**. Speciální recidiva nově již není znakem základních skutkových podstat, ale tvoří kvalifikované skutkové podstaty.

U některých trestných činů je recidiva ve formě odsouzení nebo potrestání v posledních třech letech důvodem pro použití přísnější právní kvalifikace ve vyšším odstavci dané skutkové podstaty (např. trestné činy zanedbání povinné výživy podle § 196 odst. 3 písm. b), krádež podle § 205 odst. 2, zpronevěra podle § 206 odst. 2, podvod podle § 209 odst. 2, pojistný podvod podle § 210 odst. 3, poškozování spotřebitele podle § 253 odst. 2 písm. c), nedovolené výroby a jiného nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy podle § 283 odst. 2 písm. b) TrZ aj. – celkem u 13 trestných činů).

⁴⁹ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. Komentář § 1 – 139. 1. vyd. Praha: C.H.Beck 2009, str. 702.

V dalších případech byla okolností podmiňující použití vyšší trestní sazby „opětovnost“ spáchání stejného trestného činu (např. trestné činy vraždy podle § 140 odst. 3 písm. h), těžké ublížení na zdraví podle § 145 odst. 2 písm. g), prostituce ohrožující mravní vývoj dětí podle § 190 odst. 3 písm. b), ohrožování výchovy dítěte podle § 201 odst. 3 písm. c), neoprávněné nakládání s odpady podle 298 odst. 3 písm. c), výtržnictví podle § 358 odst. 2 písm. a) TrZ aj. - celkem u 25 trestných činů). V těchto případech postačovalo opětovné spáchání daného trestného činu bez dalšího omezení, kterým v předchozích případech bylo pravomocné odsouzení nebo potrestání pro stejný trestný čin ve stanoveném časovém období. Zákonodárce v těchto případech považuje recidivu za závažnější a ukládání přísnějších trestů za nezbytné s ohledem na ochranu společnosti.

Při **zařazování odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody** postupuje soud podle ustanovení § 56 TrZ. Tak jako v předcházející právní úpravě, je trest odnětí svobody vykonáván ve čtyřech typech věznic, do nichž jsou odsouzení soudem zařazováni podle své kriminální minulosti, povahy a závažnosti trestného činu a výměry uloženého trestu. Nový trestní zákoník nedoznal ve sledované oblasti žádných změn a nadále v ustanovení § 56 odst. 3 TrZ umožňuje zařadit pachatele do jiného typu věznice, než do kterého by měl být zařazen podle odst. 2 uvedeného ustanovení.

V přechodném ustanovení § 419 TrZ je stanoveno, že trest uložený přede dnem nabytí účinnosti tohoto zákona za čin, který není trestným činem podle tohoto zákona, popřípadě jeho nevykonaný zbytek, se nevykoná. Ustanovení o souhrnném trestu se v takovém případě neužije. Byl-li za takový a sbíhající se trestný čin uložen úhrnný nebo souhrnný trest, soud trest poměrně zkrátí; přitom přihlédne ke vzájemnému poměru závažnosti činů, které od nabytí účinnosti tohoto zákona nejsou trestnými činy, a sbíhajících se trestných činů. Toto ustanovení, při splnění zákonných podmínek, bylo aplikováno po nabytí účinnosti nového zákona i v případech odsouzených recidivistů za trestný čin krádeže podle § 247 odst. 1 písm. e) tr.zák.

Právní vymezení recidivy, zvlášť nebezpečné recidivy a jejich právní následky podle trestního zákona č. 140/1961 Sb.

Ve zkoumaných případech odsouzených osob byla jejich recidiva posuzována a důsledky z ní vyvozovány za účinnosti trestního zákona č. 140/1961 Sb., platného do 31.12.2009. Proto je této právní úpravě recidivy věnována zvýšená pozornost.

Trestní zákon č. 140/1961, podle něhož byla recidiva posuzována ve všech zkoumaných případech, nevymezuje recidivu obecně, ale počítá s jejími různými formami. Podle toho, jaký význam recidiva má, můžeme rozlišovat, jak již bylo uvedeno:

- a) recidivu jako obecnou přitěžující okolnost,
- b) recidivu jako základní znak skutkové podstaty,
- c) recidivu jako zákonný znak tzv. kvalifikované skutkové podstaty,
- d) zvlášť nebezpečnou recidivu,
- e) recidivu jako okolnost ovlivňující zařazení odsouzeného k výkonu trestu odnětí svobody.⁵⁰

Ad a)

Podle § 34 písm. l) - dříve písm. k) - tr.zák. se při výměře trestu přihlédne jako k přitěžující okolnosti, pokud byl pachatel trestného činu pro trestný čin již odsouzen. Pod toto ustanovení spadá jak recidiva obecná, v případech, že pachatel byl dříve pravomocně odsouzen za jakýkoli jiný trestný čin, včetně nedbalostního, tak i recidiva druhová a speciální. Odsouzení soudem pro přečin podle již zrušeného zákona č. 150/1969 Sb., recidivu nezakládá.

Fakultativní posuzování recidivy jako přitěžující okolnosti vychází z jejího materiálního pojetí. Je vyjádřeno přímo v ustanovení § 34 písm. l) tr.zák., které stanoví, že soud je oprávněn podle povahy předchozího odsouzení nepokládat okolnost, že pachatel byl již pro trestný čin odsouzen, za přitěžující, zejména s ohledem na význam chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsob provedení činu a jeho následky, okolnosti za kterých byl čin spáchán, osobu pachatele, míru jeho zavinění, jeho pohnutku a dobu, která uplynula od posledního odsouzení. Tento výčet okolností významných pro hodnocení povahy předchozího

⁵⁰ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář I.díl, 6. doplněné a přepracované vydání. Praha: C.H.BECK 2004, s. 290.

odsouzení je demonstrativní. Nutno z něj dovodit, že při posuzování materiální podmínky recidivy je třeba vycházet z obecných hledisek určujících stupeň nebezpečnosti činu pro společnost a okolností spojených s předchozím odsouzením. Vedle délky, která uplynula od předchozího odsouzení jde zejména o vnitřní vztah mezi minulým a nynějším trestným činem. Dále nutno hodnotit celkový osobní profil pachatele, jeho způsob života a z toho vyplývající předpoklad, že pachatel bude i nadále páchat trestnou činnost. Toto materiální pojetí bránilo mechanickému posuzování recidivy jako přitěžující okolnosti, která má podstatný vliv na stanovení druhu a výměry ukládaného trestu.

Jak již bylo uvedeno, novelizace trestního zákona provedená zákonem č. 112/1998 Sb. již zavedla mimo jiné i trestnost neoprávněného přechovávání omamné nebo psychotropní látky nebo jedu v množství větším než malém a zároveň doplnila i ustanovení § 34 písm. l) tr.zák. o dalším posuzování recidivy, které má vést k zvláštnímu ohledu vůči pachateli trestného činu podle § 187a odst. 1 tr.zák., jestliže spáchal tento trestný čin opětovně proto, že se oddává zneužívání omamných nebo psychotropních látek a jedů. Zákonodárce zde – i přes ne zcela vhodnou formulaci, která dobře nenavazuje na předchozí text – nepřímou vyjádřil požadavek, aby v reakci na tzv. drogovou závislost takového pachatele byla dána přednost jiným opatřením (včetně léčebných postupů) před zpříšňování represe v důsledku recidivy založené na opětovně páchaných trestných činech spočívajících v držení a používání drogy pro vlastní potřebu. U zmíněného pachatele by soud tedy neměl považovat jeho recidivu, ovšem jen ve vztahu k trestnému činu podle § 187a odst. 1 tr.zák., za přitěžující okolnost, ani když by k tomu jinak byly splněny formální a materiální podmínky. To se projeví v možnosti uložení mírnějšího trestu, resp. v jeho možné kombinaci s jinými vhodnými opatřeními, zejména s ochranným léčením podle § 72 tr.zák. nebo s přiměřenými omezeními a povinnostmi demonstrativně vypočtenými v § 26 odst. 4 tr.zák.⁵¹

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, v ustanovení § 25 odst. 1 mezi obecná kritéria pro stanovení druhu a výměry trestního opatření výslovně řadí pouze polehčující okolnosti. Při hodnocení přitěžujících okolností se u mladistvých vychází z ustanovení § 34 tr.zák. Přitěžující okolnost recidivy je však soud pro mládež oprávněn podle povahy předchozího odsouzení, způsobu provedení

⁵¹ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.. Trestní zákon. Komentář I.díl, 6. doplněné a přepracované vyd. Praha: C.H.Beck 2004, s. 293.

činu a jeho následky, okolnosti za kterých by spáchán, osobu mladistvého, míru jeho zavinění, pohnutku a dobu, která uplynula od posledního odsouzení, nepokládat za přitěžující.

Ad b) a c)

V některých případech je recidiva přímo zákonným znakem skutkové podstaty trestného činu. V jednotlivých skutkových podstatách trestných činů je vyjádřena podmínkou opětovného odsouzení (event. propuštění z výkonu trestu odnětí svobody) za stejný trestný čin (event. i obdobný přestupek). Tato recidiva je zákonným znakem skutkových podstat některých trestných činů (§ 181f odst. 1 písm. b), § 203 odst. 1, § 247 odst. 1 písm. c) tr.zák.), nebo jde o okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby (§ 121 odst. 2 písm. c), § 178a odst. 2, 201 odst. 2 písm. a) tr.zák.). U některých trestných činů zákon požaduje „opětovnost“ - opakování trestného činu - jako podmínku pro použití vyšší trestní sazby (§ 181a odst. 2 písm. a), § 219 odst. 2 písm. c) tr.zák.). V těchto případech jde o stejnorodý vícečinný souběh trestných činů a není třeba, aby pachatel byl za takový čin již pravomocně odsouzen. Pod tuto právní kvalifikaci však patří i případy, kdy došlo k pravomocnému odsouzení, tedy recidiva a případy, kdy se na pachatele hledí, jako by odsouzen nebyl. Určitá skutečnost může být hodnocena jako okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby u více sbíhajících se trestných činů.

K okolnosti, která je zákonným znakem trestného činu, nelze přihlížet jako k okolnosti přitěžující a ani polehčující (§ 31 odst. 3 tr.zák.). To platí také tehdy, když je recidiva okolností, která podmiňuje použití vyšší trestní sazby. Toto ustanovení zamezuje dvojímu přičítání téže okolnosti k tíži nebo ve prospěch pachatele, a uplatní se i u mladistvého pachatele. Jestliže však soud, se zřetelem na ustanovení § 88 odst. 1 tr.zák., nepoužil při vyměření trestu vyšší trestní sazby, je třeba při ukládání trestu recidivu hodnotit jako přitěžující okolnost ve smyslu § 34 písm. l) tr.zák.

Zásada vyjádřená v ustanovení § 31 odst. 3 tr.zák. nebrání tomu, aby při ukládání trestu v rámci zákonné sankce nebylo přihlédnuto k intenzitě, s jakou je v konkrétním případě zákonný znak trestného činu naplněn (R 45/1972-I.). Jestliže pro naplnění znaků trestného činu postačí jedno předchozí odsouzení, pachatel byl však odsouzen i potrestán vícekrát, musí soud při výměře trestu hodnotit tuto okolnost v neprospěch pachatele (R 10/1974).

Ad d/

Ustanovení § 41 a § 42 tr.zák. obsahují vymezení podmínek, za nichž lze považovat určitého pachatele za zvlášť nebezpečného recidivistu, a trestněprávní následky spojené s takovým označením pachatele. Zvlášť nebezpečná recidiva je, jak napovídá již její pojmenování, nejzávažnějším kvalifikovaným případem recidivy, proto – na rozdíl od jiných forem recidivy - je předmětem zvláštní právní úpravy v trestním zákoně. Smyslem takové úpravy je důraznější postup proti zvlášť nebezpečným recidivistům a jejich citelnější trestání, což ovšem může mít účinky jen ve spojení s dalšími opatřeními mimotrestní povahy. V ustanoveních upravujících zvlášť nebezpečnou recidivu se výrazně projevuje represivní stránka trestního práva České republiky a zdůrazňuje se jeho ochranná funkce. Zvlášť nebezpečná recidiva představuje závažný problém trestní politiky, protože souvisí s nejnebezpečnější kriminalitou.⁵²

Pojem zvlášť nebezpečný recidivista je vymezen v ustanovení § 41 odst. 1 tr.zák. Podle tohoto ustanovení se za zvlášť nebezpečného recidivistu se považuje pachatel, který:

- a) v minulosti spáchal zvlášť závažný úmyslný trestný čin,
- b) byl za tento trestný čin potrestán a lze k tomuto potrestání přihlížet,
- c) takový nebo jiný zvlášť závažný úmyslný trestný čin spáchal opětovně po předchozím potrestání,
- d) předchozí potrestání pro svou závažnost, zejména vzhledem k délce doby, která uplynula od posledního odsouzení, podstatně zvyšuje stupeň nebezpečnosti trestného činu.

Pod body a) až c) zákon stanoví formální podmínky pro aplikaci zvlášť nebezpečné recidivy, pod bodem d) je vyjádřena materiální podmínka, která navazuje na materiální pojetí trestného činu, a je výrazem vztahu mezi zvýšenou nebezpečností trestného činu pro společnost a zvýšenou nebezpečností pachatele recidivisty. Při posuzování materiální podmínky zvlášť nebezpečné recidivy orgány činné v trestním řízení posuzují povahu trestných činů, časový odstup jejich spáchání, jejich počet a druh, příčiny a podmínky recidivy, osobu pachatele apod.

Do zvlášť nebezpečné recidivy spadají případy recidivy stejnorodé a speciální, ale také některé případy recidivy nestejnorodé. Nepostačuje dřívější odsouzení, ale zákon vyžaduje

⁵² Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář I.díl, 6.doplňené a přepracované vyd. Praha: C.H.Beck 2004, s. 387.

předchozí potrestání, kterým se rozumí byť i částečný výkon trestu za předpokladu, že s vykonáním trestu není spojena zákonná fikce zahlázení nebo pokud předchozí odsouzení již nebylo zahlázeno. Za potrestání ve smyslu § 41 odst. 1 tr.zák. nelze považovat výkon vazby. Vzhledem k ustanovení § 41 odst. 2 tr.zák., a trestním sazbám stanoveným pro zvlášť závažné trestné činy, půjde vždy o výkon trestu odnětí svobody.

Za zvlášť nebezpečného recidivistu může být označen pouze pachatel, který spáchal zvlášť závažný trestný čin. Podle § 41 odst. 2 tr.zák. se za zvlášť závažné trestné činy považují trestné činy uvedené v § 62 tr.zák. a ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně osm let. Tato podmínka bude splněna i v případech, kdy předchozí trest za takový trestný čin byl uložen pod dolní hranici trestní sazby (§ 40 tr.zák.). Pro posouzení, zda pachatel v minulosti spáchal zvlášť závažný trestný čin, je rozhodující výrok rozsudku o jeho dřívějším odsouzení.

V ustanovení § 9 odst. 2 zák.č. 218/2003 Sb. je stanoveno, že ustanovení trestního zákona o zvlášť nebezpečném recidivistovi se u mladistvého neužijí. **Mladistvého tedy nelze posuzovat jako zvlášť nebezpečného recidivistu ani v případě, že znovu spáchal zvlášť závažné úmyslné provinění.**

Označení pachatele za zvlášť nebezpečného recidivistu má tyto důsledky :

a) **Zvýšení trestní sazby a uložení přísnějšího trestu** v jejím rámci (§ 42 tr.zák.). Horní hranice trestní sazby odnětí svobody stanovené v zákoně se zvyšuje o jednu třetinu a trest se zvlášť nebezpečnému recidivistovi uloží v horní polovině takto stanovené trestní sazby odnětí svobody (§ 42 odst. 1 tr.zák.). Horní hranice trestní sazby nesmí ani po tomto zvýšení převyšovat patnáct let. Při ukládání výjimečného trestu odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let nesmí horní hranice převyšovat dvacet pět let (§ 42 odst. 2 tr.zák.).

Zvlášť nebezpečnému recidivistovi nelze podle § 40 tr.zák. snížit trest pod dolní hranici trestní sazby stanovené podle § 42 odst. 1 tr.zák. vzhledem k výjimečným okolnostem případu. Použití § 40 tr.zák. vzhledem k mimořádným poměrům pachatele však není vyloučeno ani u zvlášť nebezpečného recidivisty (R 35/1974). Není vyloučeno snížení trestu odnětí svobody pod dolní hranici zvýšené trestní sazby za podmínek uvedených v ustanovení

§ 32 odst. 2 tr.zák. za současného uložení ochranného léčení, které zde nahrazuje trest a účelněji čelí zvýšené nebezpečnosti pachatele.

b) **Zpravidla zařazení pachatele pro výkon trestu odnětí svobody do věznice s nejpřísnějším režimem** - podle § 39a odst. 2 písm. d) tr.zák. do věznice se zvýšenou ostrahou.

c) **Zpřísnění podmínek pro podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.** K podmíněnému propuštění zvláště nebezpečného recidivisty z výkonu trestu odnětí svobody může dojít až po výkonu dvou třetin uloženého trestu (§ 62 odst. 1 tr.zák.). Od 1.1.2002 je také možno vyslovit dohled nad podmíněně propuštěným, který je fakultativní a zejména u zvláště nebezpečných recidivistů posiluje kontrolu nad jejich chováním.

d) Okolnost, že pachatel trestného činu je zvláště nebezpečným recidivistou, je okolností která podmiňuje **použití vyšší trestní sazby a je tedy zákonným znakem trestného činu.** Je nutno tuto skutečnost pojmut do rozsudku a uvést ji jako součást výroku o vině.

Novelou trestního zákona č. 320/2006 Sb. bylo do trestního zákona zavedeno ustanovení § 29 odst. 4, které je zvláštním případem ukládání trestu zvláště nebezpečnému recidivistovi. V tomto ustanovení je uvedeno šest úmyslných trestných činů, kde je kvalifikační okolností usmrcení z nedbalosti. Jde o trestné činy ublížení na zdraví podle § 222 odst. 3 tr.zák., loupež podle § 234 odst. 3 tr.zák., braní rukojmí podle § 234a odst. 3 tr.zák., vydírání podle § 235 odst. 4 tr.zák., znásilnění podle § 241 odst. 4 tr.zák. a pohlavní zneužívání podle § 242 odst. 4 tr.zák. U trestného činu loupeže podle § 234 odst. 3 tr.zák. je touto okolností i způsobení škody velkého rozsahu. Pachateli těchto trestných činů lze uložit, za podmínek uvedených v § 29 odst.3 tr.zák., trest odnětí svobody na doživotí, pokud se některého z těchto trestných činů dopustili opakovaně a byl již pro takový trestný čin potrestán. Jde o ustanovení speciální ve vztahu k ustanovení § 42 odst. 1 tr.zák. Toto nové ustanovení mělo zosílit postih vybraných případů zvláště nebezpečné recidivy. Bylo novým trestním zákonem, tak jako ustanovení o zvláště nebezpečné recidivě, zrušeno.

Ad e)

Recidiva je také okolností, která ovlivňující zařazení odsouzeného k výkonu trestu odnětí svobody. Je vyjádřena v ustanovení § 39a odst. 2 tr.zák., které upravuje diferencovaný výkon trestu odnětí svobody v jednotlivých typech věznic, mj. i podle kriminální minulosti odsouzeného. Podle tohoto hlediska je při rozhodování o zařazení odsouzeného k výkonu trestu odnětí svobody podstatné, zda již v minulosti byl či nebyl ve výkonu trestu odnětí svobody pro úmyslný trestný čin. Toto zařazení odsouzeného platí pouze pro nástup a zahájení výkonu trestu odnětí svobody a může být v jeho průběhu změněno podle chování odsouzeného a plnění stanovených povinností. Toto přefazování odsouzeného do věznice jiného typu je řešeno v ustanovení § 39b tr.zák.

Vedle pravidelného zařazování odsouzených pro výkon trestu odnětí svobody podle ustanovení § 39a odst. 2 písm. a) až d) tr.zák., umožňuje ustanovení § 39a odst. 3 tr.zák. i jiné zařazení odsouzeného. Tato změna je možná směrem k mírnějšímu i přísnějšímu typu věznice a není omezen ani počet stupňů odchýlení, než do kterého má být podle § 39a odst. 2 tr.zák. odsouzený zařazen. Zásada individualizace trestu platí i pro způsob jeho výkonu a změnu výkonu trestu odnětí svobody. Podle zákona soud může pachatele zařadit do jiného typu věznice, má-li se zřetelem na závažnost trestného činu a na stupeň a povahu narušení pachatele za to, že bude jeho náprava v jiném typu věznice lépe zaručena.

4.2. Analýza údajů o recidivě respondentů ze soudních rozhodnutí a z opisů Rejstříku trestů

Jedna z hlavních metod, kterou jsme použili při výzkumu kriminální recidivy, byla analýza soudních rozhodnutí - rozsudků (trestních příkazů) soudů prvního stupně, rozhodnutí odvolacích soudů a dalších soudních rozhodnutí vydaných ve vykonávacím řízení, zejména rozhodnutí o změně způsobu výkonu trestu odnětí svobody. U odsouzených osob jsme dále zkoumali jejich recidivu z opisu rejstříku trestů.

Celkem byly analyzovány údaje 126 odsouzených mužů, kteří v roce 2008 vykonávali trest odnětí svobody ve vybraných českých věznicích. Šlo o odsouzené k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, nebo k trestu výchovnému, který byl později změněn na nepodmíněný trest odnětí svobody. U těchto odsouzených nešlo o jejich první

odsouzení, ale o recidivu, tedy o opakování trestné činnosti po právní moci jednoho nebo více odsuzujících rozsudků, jimiž byli odsouzení uznáni vinnými předchozími trestnými činy a kteří byli opakovaně vězněni. (Většina odsouzených z našeho vzorku tak naplnila všechny tři významy kriminální recidivy uvedené v první části studie, tj. trestně právní, kriminalisticko-statistický a kriminologický.)

Získané poznatky z rozhodování okresních a krajských soudů o trestné činnosti recidivistů a poznatky z opisů rejstříku trestů byly analyzovány **s cílem především zjistit:**

- právní vyhodnocení recidivy v soudních rozhodnutích:
- jako obecné přitěžující okolnosti,
- jako zákonného znaku základní skutkové podstaty,
- jako zákonného znaku kvalifikované skutkové podstaty,
- jako zvlášť nebezpečné recidivy,
- jako okolnosti významné pro zařazení odsouzeného pro výkon trestu odnětí svobody,
- recidivu ve zkoumaných případech v pojetí kriminologickém a penologickém,
- dostupné poznatky o odsouzených osobách (věk, rodinný stav, zaměstnání, osobní hodnocení, vliv alkoholu, spolupachatelství, kriminální minulost, aj.),
- charakter trestné činnosti a její následky, použitá právní kvalifikace a souběhy,
- uložené tresty a jejich výměru, způsob výkonu trestu odnětí svobody a jeho následné změny, ukládání dalších trestů, ochranných opatření a rozhodování o náhradě škody způsobené trestnou činností v adhezním řízení,
- využívání řádných opravných prostředků a jejich výslednost,
- počet předchozích odsouzení, jejich interval, právní kvalifikace trestné činnosti, počátek páchání trestné činnosti, uložené tresty, podmíněné propuštění z výkonu trestu,
- délku řízení od spáchání prvního trestného činu do právní moci zkoumaného rozhodnutí.

Písemná vyhotovení rozhodnutí soudů prvního stupně a soudů odvolacích nám umožnila získat poznatky potřebné z hlediska naplnění uvedených hledisek, zejména trestněprávních důsledků recidivy v rozhodnutích o vině, trestu a způsobu jeho výkonu. **Samotná soudní rozhodnutí, bez bližší znalosti obsahu konkrétních trestních spisů, ke splnění sledovaného cíle postačují, ale jsme si vědomi i toho, že neposkytují vždy zcela vyčerpávající a přesná zjištění, a neumožňují nám sledovat a vyhodnotit použitou právní kvalifikaci a procesní postupy v jednotlivých fázích trestního řízení. Z hlediska**

zkoumání recidivy je podstatné doplnění zjištění ze soudních rozhodnutí o poznatky z rejstříku trestů, který umožňuje poznání registrované kriminální recidivy, především její četnosti, charakteru a vývoje kriminální kariéry odsouzených.

Pokud je v dalším textu odkazováno na příslušná ustanovení trestního zákona, jde o trestní zákon č. 140/1961 Sb., ve znění dalších zákonů, který byl platný **do 31.12.2009**.

Recidiva jako obecné přitěžující okolnost podle § 34 písm. l) tr.zák.

Podle § 34 písm. l) (dříve písm. k) tr.zák. je přitěžující okolností skutečnost, že pachatel byl již pro trestný čin odsouzen. Zákon nerozlišuje mezi stejnorodou a nestejnorodou recidivou. Recidiva jako přitěžující okolnost je v tomto ustanovení vyjádřena fakultativně a dává tak soudu možnost, podle povahy předchozího odsouzení, nepokládat tuto okolnost za přitěžující, zejména s ohledem na význam chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsob provedení činu a jeho následky, okolnosti, za kterých byl čin spáchán, osobu pachatele, míru jeho zavinění, jeho pohnutku a dobu, která uplynula od posledního odsouzení. Stejně tak soud nemusí považovat recidivu trestného činu nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů podle § 187a odst. 1 tr.zák. za přitěžující okolnost, pokud se pachatel tohoto trestného činu dopustil opětovně proto, že se oddává jejich zneužívání.

Pro nedostatek formálního znaku nebude možno recidivu považovat za přitěžující okolnost podle § 34 písm. l) tr.zák. v případech, kde nastala zákonná fikce, že se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen, nebo kde předchozí odsouzení bylo zahlazeno soudem (§ 24 odst. 2, § 26 odst. 8, § 45a odst. 5, § 50 odst. 2, § 54 odst. 4, § 60 odst. 3, § 70 odst. 1 a další tr.zák., § 13, § 14 odst. 6, § 30 odst. 4, § 35 zák.č. 218/2003 Sb., a dále ustanovení některých rozhodnutí o amnestii).

Pro účinky fikce, že se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen, je rozhodující stav v době rozhodování a nikoli v době spáchání trestného činu. Jestliže soudní rozhodnutí o zahlazení odsouzení dosud nebylo vydáno, ale materiální podmínky pro zahlazení odsouzení (tj. uplynutí příslušné doby, v které odsouzený vedl řádný život) jsou splněny, předcházející odsouzení zásadně nebude možno považovat za přitěžující okolnost recidivy podle § 34 písm. k) tr.zák. (později písm. l) pro nedostatek materiální podmínky. Přitěžující okolnost recidivy ve smyslu § 34 k) zakládá u trestného činu jen předcházející odsouzení za

trestný čin.⁵³ Fikce neodsouzení však nebrání tomu, aby soud při hodnocení osoby pachatele přihlížel k tomu, že pachatel v minulosti spáchal trestný čin a vyvodil z toho odpovídající závěry při ukládání trestu. Kriminální minulost pachatele vypovídá o tom, jak uložený trest bude působit na pachatele a jaká je prognóza splnění jeho účelu.

Soud při zkoumání, zda přihlédnout k předchozímu odsouzení jako k okolnosti přitěžující, musí obecně brát v úvahu a hodnotit zejména tyto okolnosti:

- a) druh, povahu a závažnost předcházejícího a nyní posuzovaného trestného činu, pohnutky trestné činnosti, počet trestných činů, počet a frekvenci odsouzení, druh a výměru odpykaných trestů, jejich vliv na pachatele, dobu, která uplynula mezi předchozími odsouzeními, i od odpykání posledního trestu, způsob života pachatele v době mezi jednotlivými odsouzeními, dále skutečnost, zda pachatel nespáchal nový trestný čin v době výkonu předcházejícího trestu, ve stanovené zkušební době;
- b) vnitřní vztah mezi minulým a nynějším trestným činem (zejména zda trestné činy nevycházejí ze stejné pohnutky, z týchž ustálených záporných sklonů nebo povahových rysů pachatele, z jeho určitého trvalého záporného postoje ke společnosti a jejím hodnotám (apod.);
- c) celkový osobní profil pachatele a jeho způsobu života, který spolu s ostatními hledisky odůvodňuje předpoklad, že pachatel bude pravděpodobně i nadále pokračovat v páčání trestné činnosti, jestliže se mu v tom nezabrání rozhodnými opatřeními, anebo lze předpokládat, že trestné činy jsou v jinak řádném životě pachatele jen ojedinělými a náhodnými výjimkami a nejsou projevem asociálně zaměřené osobnosti pachatele; v prvním případě předcházející odsouzení zvyšuje společenskou nebezpečnost pachatele a jeho trestného činu, a zakládá proto recidivu podle § 34 písm. k), ve druhém případě nejde pro nedostatek materiální podmínky o recidivu ve smyslu této přitěžující okolnosti.⁵⁴

To, že je recidiva v zákoně výslovně zakotvena jakožto přitěžující okolnost, znamená, že se s ní soud musí, jsou-li pro to předpoklady, vypořádat. Soud musí zaujmout stanovisko k opakovanému páčání trestné činnosti (rozuměj v tom nejširším slova smyslu): zda připadá

⁵³ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář I.díl, 6.dopl. a přepr. vyd. Praha: C.H.Beck 2004, s. 291-292.

⁵⁴ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář I.díl, 6.dopl. a přepr. vyd. Praha: C.H.Beck 2004, s. 295.

v úvahu její subsumpce pod zákonnou definici recidivy a zda je možné s ní spojit stanovené právní důsledky. Modifikovaná situace platí pro nepravou recidivu, neboť tato není reglementovaná jako přitěžující okolnost. Může být soudem brána v potaz jako přitěžující okolnost v zákoně neupravená. Nebude ji ovšem možné přičíst shodnou míru významu jako recidivě pravé.⁵⁵

Výrok o trestu musí být v rozsudku odůvodněn především z hlediska ustanovení § 23 a 31 tr.zák. Nezbytné dále je, aby se soud v odůvodnění rozhodnutí dostatečně zabýval polehčujícími a přitěžujícími okolnostmi (§ 33 a § 34 tr.zák.), které významnou měrou snižují nebo zvyšují stupeň nebezpečnosti činu pro společnost. Nelze se omezit jen na jejich vyjmenování, ale je třeba se zabývat významem každé z nich pro konkrétní stupeň nebezpečnosti činu pro společnost. V písemném odůvodnění rozsudku je proto nezbytně nutné vyhodnotit i předchozí odsouzení obžalovaného, a podle shora uvedených hledisek každé z nich posoudit z hlediska přitěžující okolnosti recidivy podle § 34 písm. l) tr.zák.

Pokud ve zkoumaných případech rozsudek obsahoval odůvodnění, z jeho obsahu jsme zjišťovali, zda se soudy dostatečně zabývaly vyhodnocením předchozích odsouzení z hlediska recidivy trestné činnosti.

Tabulka 13

Recidiva podle hodnocení soudů v odůvodněních zkoumaných rozhodnutí:

Rozhodnutí vyhodnocená podle 34 písm. l) tr.zák.	Celkový počet	Podíl v %
nepřichází v úvahu	30	23,8
1 odsouzení soudem vyhodnoc.	18	14,3
2 odsouzení	10	7,9
3 – 5 odsouzení	5	4,0
nekonkrétní konstatování	52	41,3
nelze z rozsudku zjistit	11	8,7
Celkem	126	100,0

Nutno zdůraznit, že **žádný ze 126 odsouzených nebyl osobou prvotrestanou**. Všichni měli v rejstříku trestů vyznačeny záznamy o předchozích odsouzeních (nejméně jeden

⁵⁵ Chromý, J.: K právnímu pojetí recidivy v novém trestním zákoníku. Trestněprávní revue, 2009, č. 11, str. 235-331.

záznam) z doby před odsouzením k nepodmíněnému trestu odnětí svobody (nařízením jeho výkonu), který právě vykonávali. Tato předchozí odsouzení tedy podléhala hodnocení soudu z hlediska přitěžující okolnosti recidivy a toto hodnocení mělo být součástí odůvodnění výroku o trestu v odsuzujícím rozsudku.

Podle uvedené tabulky u 30 (23,8 %) odsouzených písemné hodnocení předchozích odsouzení v odůvodněních soudních rozhodnutí nepřicházelo v úvahu, když o jejich vině a trestu bylo rozhodnuto zjednodušeným písemným rozsudkem, který ve smyslu ustanovení § 314d odst. 3 tr.ř. neobsahuje odůvodnění, nebo samosoudce, bez projednání věci v hlavním líčení, podle § 314e odst. 1 tr.ř. rozhodl vydáním trestního příkazu (v 5 případech).

Řádné vyhodnocení předchozích odsouzení z hlediska přitěžující okolnosti recidivy, v souladu se zákonnou dikcí ustanovení § 34 písm. l) tr.zák., nebo vyhodnocení postačující, bylo provedeno v odůvodněních rozsudků u 33 (26,2 %) odsouzených. U 18 odsouzených bylo jako přitěžující okolnost hodnoceno jedno odsouzení, u 10 odsouzených dvě a u 5 tři až pět předchozích odsouzení. Jako příklad těchto dobrých vyhodnocení přitěžující okolnosti recidivy možno uvést některé z nich:

Obžalovaný R.P. byl uznán vinným spácháním trestných činů loupeže podle § 234 odst. 1 tr.zák., výtržnictví podle § 202 odst. 1 tr.zák. a ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1 tr.zák., a odsouzen k úhrnnému nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání 3 roků, pro jehož výkon byl podle § 39a odst. 2 písm. c) tr.zák. zařazen do věznice s ostrahou. V odůvodnění rozsudku se uvádí, že „opisem rejstříku trestů a připojenými spisy (uvedeny OS a sp.zn., uložené tresty a jejich výkony) bylo prokázáno, že obžalovaný páchal převážně majetkovou trestnou činnost. Soud polehčující okolnosti ve smyslu § 33 tr.zák. neshledal, jako přitěžující okolnost ve smyslu ustanovení § 34 j) tr.zák. vyhodnotil to, že obžalovaný spáchal více trestných činů, jako přitěžující okolnost ve smyslu § 34 písm. l) tr.zák. soud vyhodnotil pak skutečnost, že obžalovaný byl již pro trestný čin odsouzen OS v ..., sp.zn. 18 T 210/2001 a OS v ..., sp.zn. 70 T 258/2000. S ohledem na majetkový aspekt trestného činu loupeže a skutečnost, že citovanými rozhodnutími byl uznán vinným spácháním majetkových trestných činů, a velmi důrazný nepodmíněný trest odnětí svobody, vykonaný dne 2.1.2003, který u obžalovaného nevedl k nápravě, což dle názoru soudu naplňuje materiální znak recidivy ve smyslu ustanovení § 34 písm. l) tr.zák. Dále hodnotil odsouzení OS v ..., sp.zn. 70 T 79/2002, kdy předmětného protiprávního jednání se dopouští ve zkušební době podmíněného odsouzení pro mimo jiné zcela shodnou trestnou činnost a ve vztahu k protiprávnímu jednání pod bodem 2/ výrokové části tohoto rozsudku rovněž odsouzení OS v ..., pod sp.zn. 70 T 111/2004, neboť předmětného jednání se dopouštěl v době výkonu trestu obecně prospěšných prací, uloženého rovněž za majetkový trestný čin, což rovněž dle názoru soudu naplňuje materiální znak recidivy ve smyslu § 34 písm. l) tr.zák. Jako přitěžující okolnost, v zákoně neuvedenou, tzv. mnohost sui generis, soud vyhodnotil odsouzení...“

Obžalovaný D.N. byl odsouzen za trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí podle § 171 odst. 1 písm.c) tr.zák. a další trestné činy k úhrnnému nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání 10 měsíců, s výkonem ve věznici s dozorem. V odůvodnění rozsudku soud uvedl, že „obžalovaný byl celkem třikrát trestán. K prvním dvěma odsouzením již nelze přihlížet, protože ve zkušební době podmíněného odsouzení se osvědčil a trest zákazu činnosti vykonal. Naposledy byl odsouzen již citovaným trestním příkazem OS v ... pro trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí podle § 171 odst. 1 písm. c) tr.zák. k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání 4 měsíců, který vykonal 12.4.2002, a k trestu zákazu činnosti spočívajícímu v zákazu řízení motorových vozidel na dobu 5 let. Jak je tedy patrné, obžalovaný je osobou se sklony k páchání majetkových trestných činů a co se týče trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí je speciálním recidivistou. S ohledem na tyto skutečnosti, dospěl soud k závěru.....“

Rozsudkem OS v ... byl obžalovaný S.K. uznán vinným trestnými činy útoku na veřejného činitele podle § 155 odst. 1 písm. a) tr.zák. a výtržnictví podle § 202 odst. 1 tr.zák., a odsouzen k úhrnnému nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání 8 měsíců, pro jehož výkon byl zařazen do věznice s ostrahou. V odůvodnění rozsudku se uvádí, že „obžalovaný má v opise rejstříku trestů 6 záznamů pro různou majetkovou trestnou činnost. Rozsudkem OS v ..., sp.zn. 1T 252/2001 ze dne 13.2.2002, byl uznán vinným ze spáchání trestných činů nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů podle § 187 odst. 1, odst. 2 písm.b) tr.zák. a odsouzen k úhrnnému nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání 2 roků, pro jehož výkon byl zařazen do věznice s ostrahou. Z výkonu trestu byl podmíněně propuštěn dne 8.6.2004 za současného stanovení tříleté zkušební doby s dohledem. Jednání v bodě I. rozsudku se tedy obžalovaný dopustil ve zkušební době podmíněného propuštění v této trestní věci - toto odsouzení mu přitěžuje. Dalším rozsudkem OS v ... , sp.zn. 1 T 113/2000 ze dne 25.10.2000 byl jako mladistvý uznán vinným ze spáchání trestných činů krádeže podle § 247 odst. 1 písm. a), d) tr.zák. a odsouzen k souhrnnému nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání 1 roku a 2 měs., pro jehož výkon byl zařazen do věznice s dozorem, za současného zrušení výroku o trestu zdejšího soudu sp.zn. 18 T 162/99. Rozsudkem OS v ... byl uznán vinným ze spáchání trestných činů nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů podle § 187 odst. 1, odst. 2 písm. b) tr.zák. a šíření toxikomanie podle § 188a odst. 1, odst. 2 tr.zák. a odsouzen k souhrnnému nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání 26 měsíců, pro jehož výkon byla zařazen do věznice s ostrahou, za současného zrušení výroku o trestu z rozsudku OS v ...sp.zn. 1 T 113/2000. S.K. trest vykonal 9.3.2003, toto odsouzení mu rovněž přitěžuje, když dosud neuplynula pětiletá lhůta k možnému zahlázení. Naposledy byl S.K. odsouzen zdejším soudem pod sp.zn. 18 T 318/2006, rozsudkem z 19.3.2007 pro trestný čin výtržnictví podle § 202 odst. 1 tr.zák., za což byl odsouzen k trestu obecně prospěšných prací ve výměře 400 hodin, za současného uložení povinnosti zdržet se jakékoliv konzumace alkoholických nápojů a zákazu navštěvovat restaurační zařízení za účelem konzumace alkoholu. Trest obecně prospěšných prací dosud nevykonal. I toto odsouzení mu přitěžuje, jde o speciální recidivu..... U obžalovaného nebyly shledány polehčující okolnosti, naopak přitěžovaly předchozí odsouzení citovaná výše, jakož i to, že se dopustil více trestných činů.“

Obžalovaný R.CH. byl uznán vinným spácháním trestných činů krádeže podle § 247 odst. 1 písm.e), odst. 2 tr.zák. a řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění podle § 180d tr.zák., a odsouzen k úhrnnému nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání 18 měs., s výkonem ve věznici s dozorem a k trestu zákazu činnosti, spočívajícímu v zákazu řízení motorových vozidel na dobu dvou roků. Podle odůvodnění rozsudku „při ukládání trestu bylo

soudem zhodnoceno ve prospěch obžalovaného doznání, kterým přispěl k objasnění věci, ale přitěžuje mu spáchání více trestných činů. Obžalovanému nelze znovu přičítat odsouzení zakládající recidivu trestného činu krádeže podle § 247 odst. 1 písm. e) tr.zák., ale nelze odhlédnout, že oba trestné činy spáchal krátce po právní moci tohoto odsouzení, které tak nepochybně nemělo efekt předpokládaný trestním zákonem.“ Dále soud v odůvodnění rozsudku vyhodnotil další odsouzení z hlediska ustanovení § 34 písm. l) tr.zák.

Ve věci odsouzeného J.K. okresní soud v odůvodnění rozsudku ve výroku o trestu uvedl, že „Výměra osmi měsíců je výměrou zohledňující skutečnost, že na obžalovaného je nutno hledět jako na osobu soudem netrestanou, neboť uplynula jednorozční garanční doba k případnému přeměnění původně podmíněně odloženého trestu, když 27.4.2007 skončila zkušební doba podmíněného odsouzení pro trestný čin loupeže. Nebylo proto možno k němu přihlídnout jako k přitěžující okolnosti podle § 34 písm. l) tr.zák.“

U 52 (41,3 %) odsouzených bylo zjištěno, že hodnocení přitěžující okolnosti recidivy podle § 34 písm. l) tr.zák. v odůvodnění rozsudků bylo stručné a málo konkrétní. Někdy nebylo v odůvodnění rozsudku výslovně uvedeno, že zmíněná odsouzení byla vyhodnocena jako přitěžující okolnost recidivy. Tak např.:

Odvolací soud v odůvodnění rozsudku v trestní věci odsouzeného J.V., který byl uznán vinným spácháním trestného činu krádeže podle § 247 odst. 1 písm. e) tr.zák., uvedl: „Pachatel přitěžuje i jeho trestní minulost, když jeho opis rejstříku trestů vykazuje celkem 11 odsouzení pro trestnou činnost majetkové povahy, k nimž lze přihlížet, a z nichž je zřejmé, že obžalovanému byly ukládány jak tresty podmíněné, tak i tresty nepodmíněné, nicméně žádný druh ukládaných trestů na něj neměl patřičný výchovný vliv. Vzhledem k předchozím odsouzením je třeba na obžalovaného pohlížet jako na tzv. speciálního recidivistu.“

Odvolací soud přesně nevymezil, které z předchozích 11 odsouzení pro majetkovou trestnou činnost hodnotí jako přitěžující okolnost recidivy (byla mezi nimi i odsouzení zrušená v rámci ukládání souhrnného trestu podle § 35 odst. 2 tr.zák. a s fikcí neodsouzení), a do uvedeného počtu započítal i odsouzení, které zakládalo znak tzv. „zpětnosti“ u trestného činu krádeže podle § 247 odst. 1 písm. e) tr.zák., a které soud prvního stupně v odůvodnění svého rozsudku správně vyhodnotil tak, že k němu nelze přihlížet jako k přitěžující okolnosti.

V odůvodnění výroku o trestu v dalším rozsudku soudu prvního stupně v trestní věci odsouzeného V.Š., který byl uznán vinným spácháním trestného činu podvodu podle § 250 odst. 1, odst. 3 písm. b) tr.zák., je uvedeno, že „odsouzený je osobou, která již má zkušenost s trestním stíháním i odsouzením, a to i pro majetkovou trestnou činnost, a tu, o níž jde nyní, se dopustil zhruba 1/2 roku poté, co byl podmíněně propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody uloženému mu pro trestný čin krádeže podle § 247 odst. 1 písm. b), odst. 2 tr.zák. OS... pod sp.zn. 6 T 36/99, ve zkušební době podmíněného propuštění.“

Odvolací soud se s tímto hodnocením ztotožnil, přestože odsouzený má v trestním rejstříku vyznačeno 7 odsouzení pro různorodou trestnou činnost a ve dvou případech se na

uložené tresty vztahovala fikce neodsouzení. Každé z odsouzení vzhledem, k charakteru trestné činnosti i povaze uloženého trestu, bylo nutno samostatně vyhodnotit ze všech hledisek ustanovení § 34 písm. l) tr.zák.

V další trestní věci byl odsouzený J.G. uznán vinným spácháním trestného činu porušování domovní svobody podle § 247 odst. 1, odst. 2 a další tr.zák. a byl mu uložen souhrnný trest odnětí svobody v trvání 18 měs., pro jehož výkon byl podle § 39a odst. 2 písm. c) tr.zák. zařazen do věznice s ostrahou. OS v odůvodnění rozsudku uvedl, že „při úvaze o trestu přihlédl soud ke společenské nebezpečnosti trestné činnosti, k tomu, že obžalovaný G. Je osobou v minulosti již mnohokrát opakovaně trestanou, převážně pro majetkovou trestnou činnost. Poslední trest , který obžalovaný vykonal v trvání dvou měsíců, byl uložen pro jiný druh trestné činnosti a obžalovaný ho vykonal dne 19.3.2006. “

Z popisu trestního rejstříku bylo zjištěno, že tento obžalovaný J.G. zde má vyznačeno celkem 18 záznamů pro různorodou trestnou činnost, s řadou trestů výchovných i nepodmíněných trestů odnětí svobody, trestů souhrnných a záznamů o podmíněném propuštění z výkonu trestu s pozdějším nařízením výkonu jejich zbytků. Jednotlivá odsouzení nebyla vyhodnocena z hlediska ustanovení § 34 písm. l) tr.zák., a stejně tak bez potřebného závěru zůstalo konstatování o posledním, v odůvodnění rozsudku uvedeném trestu odnětí svobody.

Je možno uvést řadu dalších rozsudků okresních i krajských soudů, kde předchozí odsouzení byla hodnocena velmi obecně, často i tak, že nešlo vůbec zjistit, zda byla soudy hodnocena jako přitěžující okolnost recidivy. Z odůvodnění těchto rozhodnutí uvádíme:

- „Pokud jde o obžalovaného J.S., tento má v rejstříku trestů čtrnáct záznamů pro rozmanitou trestnou činnost. Naposledy byl odsouzen rozsudkem okresního soudu v T. ze dne 16.2.1999 pro trestné činy podvodu podle § 250 odst. 1 tr.zák. a zanedbání povinné výživy podle § 213 odst.... “

- „K osobě obžalovaného V.bylo zjištěno, že má od roku 1991 dvanáct záznamů o předchozích odsouzeních, vesměs pro trestné činy krádeže a neoprávněné užívání cizí věci. Ve většině případů byl trestán nepodmíněnými tresty odnětí svobody v celkové délce téměř osmi let. Obžalovanému nic nepolehčovalo, naopak mu přitěžovala jeho recidiva speciální a to, že způsobená škody již výrazněji přesáhla částku 25.000,- Kč. “

- „Obžalovanému naopak přitěžuje ukládání trestu za více trestných činů, skutečnost, že byl v minulosti opakovaně odsouzen, byl rovněž opakovaně v přímém výkonu trestu a trestné činnosti se dopustil krátce po předchozím výkonu trestu „ (z rozsudku odvolacího soudu ve věci odsouzeného V.D.).

- „V neprospěch obžalovaného R.F. byl dále hodnocen jeho dosavadní způsob života. Do současné doby byl obžalovaný soudně trestán v letech 1999 – 2006, avšak je třeba uvést, že do dat spáchání nyní projednávané trestné činnosti nebyl v přímém výkonu trestu odnětí svobody a některá odsouzení nelze klást v současné době odsouzenému k tíži. “

- *Obžalovaný M.Ž. byl uznán vinným pokusem trestného činu ublížení na zdraví podle § 8 odst. 1 k § 222 odst. 1 tr.zák., a odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání 2 roků, pro jehož výkon byl zařazen do věznice s ostrahou. V odůvodnění rozsudku se uvádí, že „Na druhou stranu nelze přehlédnout, přitěžující okolnost, že v rejstříku trestů má řadu záznamů především pro majetkovou trestnou činnost, ale z poslední doby také pro násilnou trestnou činnost. To, jakým způsobem byl předchozí trestný čin ublížení na zdraví spáchán vyplývá z rozsudku, který byl čten a z výkonu trestu odnětí za tento trestný čin byl obžalovaný propuštěn v lednu 2005. Je zjevné, že si z toho nevzal poučení, když 28.července téhož roku se dopouští dalšího závažného útoku proti zdraví.“*

- *„Obžalovaný J.M. byl v minulosti opakovaně soudně trestán. V minulosti stál celkem 8 x před soudem, ale k řadě odsouzení se dnes již nepřihlíží. Naposledy byl odsouzen shora zmíněným rozsudkem OS v B. ze dne 15.5.2003 k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a bylo mu také uloženo ochranné psychiatrické léčení..... Obžalovanému přitěžuje, že byl v minulosti soudně trestán a to, že se dopustil dvou trestných činů.“*

U 11 (8,7 %) odsouzených nebylo možno z odůvodnění rozsudků zjistit vyhodnocení jejich předchozích odsouzení z hlediska přitěžující okolnosti recidivy ve smyslu § 34 písm. l) tr.zák. Šlo přitom většinou o odsouzené, kteří měli v trestním rejstříku vyznačenu řadu trestů, často nezahlazených nebo se trestné činnosti dopouštěli ve zkušební době stanovené při předchozím odsouzení nebo při podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Tak např.:

- *Odsouzený V.P. byl uznán vinným spácháním trestného činu neoprávněného užívání cizí věci podle § 249 odst. 1 tr.zák., a odsouzen k souhrnnému trestu odnětí svobody v trvání 8 měs., pro jehož výkon byl zařazen do věznice s dozorem. Z trestního rejstříku bylo zjištěno, že odsouzený zde má vyznačeno celkem 8 záznamů o odsouzeních převážně za majetkovou trestnou činnost. Byly mu ukládány tresty podmíněné, obecně prospěšné práce i trest nepodmíněný. V době rozhodování měl uložen další, dosud nevykonaný nepodmíněný trest odnětí svobody. Neoprávněného užívání cizího motorového vozidla se odsouzený dopustil ve zkušební době stanovené při uložení podmíněně odloženého trestu odnětí svobody.*

- *V odůvodnění rozsudku ve věci odsouzeného R.B. okresní soud pouze uvedl, že „bylo zjištěno, že jde o osobu v minulosti opakovaně soudně projednávanou, celkem v 10-ti případech, a to pro trestnou činnost jak majetkového charakteru, tak i násilného a výtržnického charakteru.“ Vyhodnocení předchozích odsouzení nebylo vůbec provedeno, přestože nejméně ve 4 případech šlo o nezahlazená odsouzení a trestného činu se dopustil ve zkušební době stanovené při podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.*

I v těchto případech, kdy výrok o trestu nebyl řádně odůvodněn, soudy při stanovení druhu a výměry ukládaného trestu musely hodnotit předchozí odsouzení obžalovaných, jako okolnosti významné pro dosažení účelu trestu, zejména z hlediska možností dosažení jeho nápravy. Bylo však jejich povinností, v souladu s ustanovením § 125 odst. 1 tr.ř. v odůvodnění rozsudku stručně vyložit, které skutečnosti soud vzal za prokázané a jakými právními úvahami se řídil v otázce ukládání trestu. Pro osoby zúčastněné na trestním řízení je

důležité se dozvědět, proč soud takto rozhodl nejen v otázce viny, ale i v otázce trestu, a řádné odůvodnění rozsudku má význam i pro přezkumnou činnost odvolacího soudu.

Nesprávné hodnocení předchozích odsouzení bylo ve spisech zaznamenáno např. v trestní věci odsouzeného D.H., kde podle odůvodnění rozsudku bylo k přitěžující okolnosti recidivy přihlédnuto i k dvěma odsouzením, tehdy mladistvého pachatele, k nepodmíněným trestům odnětí svobody za majetkovou trestnou činnost. V obou případech byla tehdy mladistvému D.H. uložena trestní opatření v délce kratší než jeden rok (50 dnů a 1 rok) a obě trestní opatření vykonal v letech 2004 a 2005. Podle ustanovení § 35 odst. 1 zák.č. 218/2003 Sb., se ihned po výkonu trestního opatření odnětí svobody v délce nepřevyšující jeden rok, na mladistvého hledí, jako by nebyl odsouzen. I u dalších odsouzených byla jako přitěžující okolnost recidivy, bez jejich bližšího vyhodnocení, uvedena v odůvodnění rozsudků všechna odsouzení z trestních rejstříků, přestože některá z nich byla zahlazena nebo se na ně vztahovala fikce, že se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen (např. odsouzení P.V., P.P., K.K., a další).

Ve věci odsouzeného M.P., který byl rozsudkem ze dne 3.8.2006 uznán vinným spácháním trestného činu loupeže podle § 234 odst. 1 tr.zák. a krádeže podle § 247 odst. 1 písm. a), b), e) tr.zák., a odsouzen k úhrnnému nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání 30 měsíců, s výkonem ve věznici s ostrahou, byla jako přitěžující okolnost ve smyslu ustanovení § 34 písm. j) tr.zák. hodnocena pouze odsouzení z roku 2000 pro trestný čin podle § 247 odst. 1 písm.b) tr.zák. a z roku 2002 pro trestný čin podle § 238 odst. 1 tr.zák. Nevyhodnocena zůstala další odsouzení z let 1999 - 2002 k nepodmíněným trestům odnětí svobody, a zejména poslední odsouzení z roku 2004, pro trestné činy podle § 247 odst. 1, 2, § 238 odst. 1, 2 a § 257 odst. 1, za které mu byl uložen rovněž úhrnný nepodmíněný trest odnětí svobody v trvání 18 měsíců, který vykonal ve věznici s ostrahou dne 2.5.2005.

Recidiva jako zákonný znak skutkových podstat trestných činů

Speciální recidiva je u některých zákonem stanovených trestných činů zákonným znakem jejich základních nebo kvalifikovaných skutkových podstat. Tato konstrukce je v základních skutkových podstatách trestných činů spíše výjimečná, a vyskytuje se pouze u tří trestných činů. Častějším důvodem je pro kvalifikované skutkové podstaty trestných činů

V základních skutkových podstatách jednotlivých trestných činů je opakování vyjádřeno „postižením pro přestupek obdobné povahy“ a „odsouzením nebo potrestáním pro takový trestný čin“ (§ 181f odst. 1 písm. b), § 203 odst. 1, § 247 odst. 1 písm. c) tr.zák.). „Odsouzením“ se rozumí speciální recidiva, nemusí dojít k výkonu trestu, nesmí se však v době rozhodování na pachatele hledět, jako by odsouzen nebyl. Pro naplnění znaku „potrestání“ je třeba alespoň částečného výkonu trestu, opět za předpokladu, že právní moc

rozsudku o uložení trestu nebo výkon alespoň části z uloženého trestu nemá za následek, že se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen (§ 50 odst. 2, § 55 odst. 4 tr.zák.). K odsouzení nebo potrestání musí dojít v zákonem stanovené lhůtě (jeden nebo dva roky u přestupku, dva nebo tři roky u trestného činu).

Speciální recidiva je dále okolností podmiňující použití vyšší trestní sazby **v kvalifikovaných skutkových podstatách** (§ 121 odst. 2 písm. c), § 178a odst. 2, § 201 odst. 2 písm. a) tr.zák.). U dalších trestných činů zákon vyjadřuje recidivu znakem „opětovnosti“ - opakování trestného činu - pro použití vyšší trestní sazby (§ 181a odst. 2 písm. a), § 219 odst. 2 písm. c) tr.zák.). Tato okolnost vyjadřuje vyšší typový stupeň nebezpečnosti činu pro společnost. V ustanovení § 88 odst. 1 tr.zák. je stanoven požadavek zákona, aby k okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby, se přihlíželo jen tehdy, jestliže pro svoji závažnost podstatně zvyšuje stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost.

Tabulka 14

Recidiva v rozsudku jako znak skutkové podstaty:

Recidiva jako znak skutkové podstaty	Celkový počet	Podíl v %
nebyla hodnocena	87	69,0
v základní skut.podstatě	37	29,4
v kvalifikované skut.podstatě	2	1,6
Celkem	126	100,0

Ve zkoumaných případech byla při splnění zákonných podmínek v soudních rozhodnutích **speciální recidiva vyjádřena v základní skutkové podstatě trestných činů u 37 odsouzených, tedy téměř u třetiny ze všech odsouzených. Ve všech případech šlo o trestný čin krádeže** podle § 247 odst. 1 písm. e) tr.zák. Tato kvalifikace, při splnění podmínky předchozího „potrestání“ nebo „odsouzení“ v posledních třech letech, přicházela v úvahu bez ohledu na výši způsobené škody. Pokud byla za podmínek opakování současně způsobena škoda nikoli malá, bylo jednání kvalifikováno i podle odst. 2 § 247 tr.zák., a v jednom případě bylo použito kvalifikace i podle odst. 3 písm. b) § 247 tr.zák., když odsouzený způsobil takovým činem značnou škodu.

U dvou odsouzených byla jejich recidiva okolností podmiňující použití vyšší trestní sazby. V obou případech byli odsouzení uznáni vinnými trestným činem ohrožení po vlivem návykové látky podle § 201 odst. 1, odst. 2 písm. b) tr.zák., když za obdobný čin spáchaný pod vlivem návykové látky byli v posledních dvou letech postiženi.

Ve věci odsouzeného M.K. odvolací soud z podnětu odvolání státního zástupce zrušil rozsudek soudu prvního stupně v celém rozsahu a nově jej uznal vinným trestnými činy ohrožení pod vlivem návykové látky podle § 201 odst. 1, odst. 2 písm. b) tr.zák. a dvěma trestnými činy maření výkonu úředního rozhodnutí podle § 171 odst. 1 písm. c) tr.zák. a řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění podle § 180d tr.zák.,. Za to byl odsouzen k úhrnnému trestu odnětí svobody v trvání 1 roku, s výkonem ve věznici s ostrahou. Dále mu byl uložen trest zákazu řízení motorových vozidel na dobu 5 let. Odvolání obžalovaného bylo podle § 256 tr.ř. zamítnuto. Opilství se odsouzený dopustil tím, že dne 8.7.2006 řídil osobní automobil, přestože měl v krvi nejméně 2,03 g/kg alkoholu. Zpětnost u trestného činu opilství, byla v daném případě dovozena z jeho postižení v posledních dvou letech za obdobný čin spáchaný pod vlivem návykové látky. Podle rozsudečného výroku byl rozhodnutím odboru dopravy Magistrátu města J. ze dne 26.7.2005, čj. OD/05/5316,8011, postižen za řízení motorového vozidla pod vlivem alkoholu, a byla mu za to uložena pokuta ve výši 9.000 Kč a zákaz řízení všech motorových vozidel na dobu 1 roku.

V § 31 odst. 3 tr.zák. je stanoveno, že k okolnosti, která je zákonným znakem trestného činu, nelze přihlídnout jako k okolnosti polehčující nebo přitěžující nebo k okolnosti, která podmiňuje použití vyšší trestní sazby. Nelze tedy okolnost, která je zákonným znakem skutkové podstaty trestného činu, v daném případě speciální recidivu, v základní nebo v kvalifikované skutkové podstatě, ještě hodnotit jako obecně přitěžující okolnost. Respektování této zásady soudy ve sledovaných trestních věcech často vyjádřily i v odůvodněních svých rozhodnutí. Tak např.:

V odůvodnění rozsudku ve věci odsouzeného J.V, bylo uvedeno, že „K odsouzení okresního soudu v P. pod sp.zn. 1 T 98/2003 nebylo přihlídnuto, když toto odsouzení zakládá znak tzv. zpětnosti, požadovaný pro trestnost jednání obžalovaného podle § 247 odst. 1 písm. e) tr.zák. Předchozí trestní minulost však soud hodnotil jako okolnost přitěžující ve smyslu § 34 písm. j) tr.zák“.

Stejně tak ve věci odsouzeného P.C. odvolací soud v rozsudku uvedl, že „Při úvahách o uložení druhu a výměry trestu vychází soud s kritérii uvedených v ustanovení § 23 odst. 1 a § 31 odst. 1 tr.zák., přičemž vyhodnotil především, že obžalovaný se v minulosti opakovaně dopouštěl majetkové trestné činnosti (prítěžující okolnost), vyjma zohlednění posledního odsouzení, které tvoří pojmový znak trestného činu krádeže ve smyslu ustanovení § 247 odst. 1 písm.e), odst. 2 tr.zák. a dále, že je zjevně ve větší míře narušen ve smyslu sklonu k páčání trestné činnosti“.

Institut zvlášť nebezpečné recidivy

Kategorie zvlášť nebezpečné recidivy byla až do 30.6.1990 v trestním zákoně vymezena ve dvou formách tak, že pachatel a) opětovně spáchal zvlášť závažný úmyslný trestný čin, ač již byl za takový nebo jiný zvlášť závažný trestný čin potrestán, nebo b) soustavně páchá úmyslné trestné činy, ač již byl pro takové trestné činy vícekrát potrestán, za předpokladu, že uvedené okolnosti pro svou závažnost, zejména vzhledem k délce doby, která uplynula od posledního odsouzení, podstatně zvyšují stupeň nebezpečnosti činu pro společnost.

Tato právní úprava zvlášť nebezpečné recidivy byla nahrazena úpravou novou, která zahrnovala pouze opakování závažných úmyslných trestných činů. Za závažné trestné činy se považují pouze trestné činy uvedené v § 62 tr.zák. a ty úmyslné trestné činy, na něž zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně osm let (§ 41 odst. 2 tr.zák.). Zákon nadále vychází z materiálního pojetí zvlášť nebezpečné recidivy, když stejně jako předcházející právní úprava stanoví další podmínky, ke kterým je nutno přihlížet a které určují stupeň společenské nebezpečnosti jednání zvlášť nebezpečného recidivisty.

Vzhledem k délce doby, která uplynula od novelizace ustanovení o zvlášť nebezpečné recidivě, jsme zaznamenali pouze případy posuzované podle nové právní úpravy. Nebyl také zjištěn žádný případ ukládání trestu odnětí svobody na doživotí zvlášť nebezpečnému recidivistovi podle § 29 odst. 4 tr.zák.

Ve zkoumaných trestních věcech soudy v pravomocných rozsudcích prohlásily 4 osoby za zvlášť nebezpečné recidivisty ve smyslu ustanovení § 41 odst. 1 tr.zák. Z celkového počtu odsouzených recidivistů šlo o 3,2 %. Soudy z této právní kvalifikace vyvodily odpovídající hmotněprávní (ve výrocích o trestu a zařazení odsouzených pro výkon trestu odnětí svobody) a procesní (součást výroku o vině) důsledky. Podle závažnosti spáchaných trestných činů, vyjádřené v použité právní kvalifikaci, šlo o následující případy:

Pravomocným rozsudkem krajského soudu byl M.S. uznán vinným spácháním trestného činu vraždy podle § 219 odst. 1, odst. 2 písm. h) tr.zák., jako zvlášť nebezpečný recidivista podle § 41 odst. 1 tr.zák., a za použití § 42 odst. 1 tr.zák. byl odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání 14 let, pro jehož výkon byl podle § 39a odst. 2 písm. d) tr.zák. zařazen do věznice se zvýšenou ostrahou. Výrok o náhradě škody byl změněn odvolacím soudem z podnětu odvolání státního zástupce, další výroky nebyly změněny. Trestné činnosti se M.S. dopustil přesto, že byl pravomocným rozsudkem ze dne 11.11.1996

odsouzen pro trestný čin ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1 tr.zák. k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání 1 a ½ roku, který vykonal dne 25.12.1997. Přesto již dne 1.5.1998 opakovaným bodáním do různých částí těla kuchyňským nožem usmrtil J.N. Odsouzený se trestného činu dopustil jako výrazný odpůrce homosexuální minority. Cíleně, v úmyslu usmrtit, se seznámil s J.N., předstíral mu možnost homosexuálního styku, ozbrojen se dostavil do jeho bytu a zde svůj záměr uskutečnil. Jako okolnost přitěžující (§ 34 písm.b) tr.zák.) byla vyhodnoceno spáchání trestného činu zákeřně se zvláštní lstí. Soud se v odůvodnění rozsudku rovněž detailně zabýval i otázkou event. uložení výjimečného trestu odnětí svobody podle § 29 odst. 1, odst. 2 tr.zák. a neshledal u odsouzeného splnění zákonné podmínky pro uložení takového trestu, kterou je obzvlášť ztížená možnost nápravy pachatele.

Odsouzený J.Š. byl, jako zvlášť nebezpečný recidivista podle § 41 odst. 1 tr.zák., uznán vinným spácháním trestného činu znásilnění podle § 241 odst. 1, odst. 2 tr.zák., a odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí v trvání 9 let, pro jehož výkon byl podle § 39a odst. 3 tr.zák.zařazen do věznice s ostrahou. Poškozené v době znásilnění bylo 15 let. Odsouzený se tohoto trestného činu dopustil 6 měsíců po výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody v trvání 2 a 1/2 roku, který mu byl uložen rovněž za trestný čin znásilnění podle § 241 odst. 1 tr.zák., a za trestný čin loupeže podle § 234 odst. 1 tr.zák.

Rozsudkem okresního soudu byl T.K. uznán vinným jako zvlášť nebezpečný recidivista trestného činu loupeže podle § 234 odst. 1 a § 41 odst. 1 tr.zák., kterého se dopustil tím, že za použití fyzického násilí se zmocnil mobilního telefonu zn. Nokia 3510, a tohoto jednání se dopustil přesto, že byl dne 6.2.2003 odsouzen pro dva trestné činy loupeže podle § 234 odst. 1 tr.zák. Dále byl uznán vinným trestným činem krádeže podle § 247 odst. 1 písm. d), e) tr.zák. Za to mu byl uložen souhrnný nepodmíněný trest odnětí svobody v trvání 7 roků a 8 měsíců, za současného zrušení výroku o trestu z trestního příkazu. Pro výkon byl podle § 39a odst. 2 písm. c) tr.zák. zařazen (nesprávně) do věznice s ostrahou.

Posledním zvlášť nebezpečným recidivistou byl prohlášen odsouzený P.V., který se dopustil pokusu trestného činu ublížení na zdraví podle § 8 odst. 1 k § 222 odst. 1 tr.zák. a trestného činu vydírání podle § 235 odst. 1, odst. 2 písm. b) tr.zák., v obou případech i podle § 41 odst. 1 tr.zák. Již v roce 2002 byl potrestán pro trestný čin loupeže podle § 234 odst. 1 tr.zák. trestem odnětí svobody v trvání 4 roků, z jehož výkonu byl podmíněně propuštěn na zkušební dobu 4 roků. Byl mu uložen úhrnný nepodmíněný trest odnětí svobody v trvání 6 roků a 6 měsíců, pro jehož výkon byl podle § 39a odst. 3 tr.zák. zařazen do věznice s ostrahou. Obou trestných činů se odsouzený dopustil do půl roku po podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, a ve stanovené zkušební době.

Ve všech shora uvedených případech, kde došlo k prohlášení odsouzených za zvlášť nebezpečné recidivisty ve smyslu § 41 odst. 1 tr.zák., soudy správně vyhodnotily základní zákonnou podmínku pro uznání této právní kvalifikace, kterou je předchozí potrestání pachatele za zvlášť závažný úmyslný trestný čin. Vždy předcházelo odsouzení za úmyslný trestný čin, na něž zákon stanovil trest odnětí svobody s horní hranicí nejméně osm let (§ 41 odst. 2 tr.zák.). Ve dvou případech šlo o recidivu speciální (u odsouzených za trestné činy

znásilnění a loupeže), ve dvou případech o recidivu druhovou (vražda a ublížení na zdraví - vydírání a loupež). V odůvodnění svých rozhodnutí se soudy podrobně zabývaly všemi důležitými okolnostmi, které pro svou závažnost podstatně zvyšovaly stupeň nebezpečnosti činu pro společnost (materiální pojetí zvlášť nebezpečné recidivy). Vedle v zákoně uvedených materiálních předpokladů hodnotily nebezpečnost celkové trestné činnosti, způsobenou škodu, další odsouzení, celkový způsob života odsouzeného, a pod.

Nedostatek materiální podmínky § 41 tr.zák. naopak shledal okresní soud ve věci odsouzeného M.D., na kterého státní zástupce podal obžalobu pro trestný čin loupeže podle § 234 odst. 1 tr.zák., který měl spáchat jako zvlášť nebezpečný recidivista podle § 41 odst. 1 tr.zák. V odůvodnění rozsudku okresní soud uvedl:

„Pokud státní zástupce delikt ní jednání obžalovaného právně kvalifikoval i podle ustanovení § 41 odst. 1 tr.zák., tedy, že se jej obžalovaný dopustil jako zvlášť nebezpečný recidivista, s tímto názorem se soud neztotožnil. Soud má zato, že pro použití této právní kvalifikace není splněna materiální podmínka, to znamená, zda recidivou došlo k podstatnému zvýšení stupně nebezpečnosti trestného činu pro společnost. Stupeň nebezpečnosti jednání obžalovaného je dán významem chráněného zájmu, který byl jeho činem dotčen a kterým je jednak osobní svoboda a majetek. Pokud jde o okolnosti, za kterých byl čin spáchán, tak tyto úměrně korespondují s typovou nebezpečností daných trestných činů. Stupeň nebezpečnosti je pak snižován způsobem provedení činu, velmi malou intenzitou fyzického násilí, že při něm nebyla způsobena žádná tělesná újma, jak uvedl poškozený a proto jednání obžalovaného nezanechalo výrazně negativní následek. Stupeň nebezpečnosti pak je naopak zvyšován osobou obžalovaného, který byl v minulosti celkem 6krát soudně trestán, přičemž poslední odsouzení rozsudkem... pak soud hodnotil jako přitěžující okolnost ve smyslu § 34 písm. k) tr.zákona, neboť jde o odsouzení podobného charakteru, přičemž od propuštění z výkonu tohoto trestu uplynula doba cca 1,5 roku. Soud má zato, že podmínky aplikace institutu zvlášť nebezpečné recidivy podle § 41 odst. 1 tr.zákona je nutné interpretovat restriktivně, tzn., že odchýlení od obecné trestní sazby musí být podloženo zcela mimořádnými a náležitě zdůvodněnými okolnostmi. Nelze dospět k závěru, že by opakování mělo být postihováno zvlášť ztřešenou trestní sazbou“. Rozsudek nabyl právní moci dnem jeho vyhlášení.

Stejně u odsouzeného R.P. soud prvního stupně v odůvodnění rozsudku uvedl, že „.....stupeň společenské nebezpečnosti je zvyšován zejména rozsahem jejich trestné činnosti i speciální recidivou, když pro obdobnou trestnou činnost již v minulosti stál jako mladistvý 2x před soudem a byl vždy odsouzen k nepodmíněným trestům či opatřením, přičemž pouze první odsouzení bylo zahlazeno. Nicméně právě přihlédnutí k tomu, že u těchto odsouzení byl kvalifikován jako mladistvý, vedlo soud k tomu, že obžalovaného pro jeho jednání, kterého se dopustil pouhý měsíc po podmíněném propuštění z výkonu trestu, nekvalifikoval za použití § 41 tr.zák. jako zvlášť nebezpečného recidivistu“.

Naopak v usnesení o zamítnutí odvolání odsouzeného J.K. proti rozsudku soudu prvního stupně, kterým byl uznán vinným spácháním trestného činu loupeže podle § 234 odst.

1, ve spolupachatelství podle § 9 odst. 2 tr.zák., a odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání 5 let do věznice s ostrahou, odvolací soud uvedl:

„Pomíne-li se fakt (který ovšem nelze jen z podnětu odvolání obžalovaného změnit), že skutek měl být u odvolatele posouzen i podle § 41 odst. 1 tr.zák., jestliže byl obžalovaný 17.3.1999 podmíněně propuštěn na zkušební dobu 4 let z výkonu trestu odnětí svobody uloženého mu rovněž za trestný čin loupeže, pak mělo najít výraz ve výši uloženého trestu alespoň zjištění, že obžalovaný je speciálním recidivistou i pokud jde o loupež a čin byl spáchán ve zkušební době podmíněného propuštění (o tom se rozsudek vůbec nezmiňuje)“.

Zvlášť nebezpečným recidivistům byly uloženy tresty podle směrnice uvedené v ustanovení § 42 odst. 1 tr.zák. Zde uvedené zpřísnění trestu odnětí svobody je obligatorní. Současně bylo respektováno omezení horní hranice trestu podle § 42 odst. 3 tr.zák. Všem odsouzeným byly uloženy nepodmíněné tresty odnětí svobody při dolní nebo na samé dolní hranici zvýšené trestní sazby (např. odsouzenému T.K. byl uložen trest odnětí svobody v trvání 7 roků a 8 měsíců, v rámci zvýšené trestní sazby od 7 roků a 8 měsíců do 10 roků a 8 měsíců; odsouzenému P.V. byl uložen trest odnětí svobody v trvání 6 roků a 6 měsíců, v rámci zvýšené trestní sazby od 6 roků a 4 měsíce do 10 roků a 8 měsíců). Odůvodnění uloženého trestu pouze odkazem na zvlášť nebezpečnou recidivu pachatele z hlediska požadavku ustanovení § 125 odst. 1 tr.ř. však nepostačuje.

Z hlediska výroku o trestu je důsledkem označení pachatele za zvlášť nebezpečného recidivistu zpravidla jeho zařazení k výkonu trestu odnětí svobody od nejprísnejšího režimu, podle § 39a odst. 2 písm. d) tr.zák. do věznice se zvýšenou ostrahou. Ze čtyř odsouzených zvlášť nebezpečných recidivistů, byl pouze jeden pro výkon trestu zařazen do věznice se zvýšenou ostrahou. Další tři byli zařazení do věznice s ostrahou, když soudy dospěly k závěru, že v tomto mírnějším typu věznice bude náprava odsouzených lépe zajištěna. Proto u dvou odsouzených využily ustanovení § 39a odst. 3 tr.zák., které takový postup umožňuje. U odsouzeného P.V. to soud odůvodnil pouze věkem odsouzeného a u odsouzeného P.V. k odůvodnění jeho zařazení do věznice s mírnějším režimem uvedl:

„....že jeho nápravu s ohledem a povahu narušení (když soud vzal do úvahy i vyjádření znalců ohledně smíšené poruchy osobnosti obžalovaného a možnou částečnou úpravu projevů této poruchy) lze zajistit i v mírnějším typu věznice, tj. věznice s ostrahou“.

U odsouzeného T.K. došlo ve výroku rozsudku k pochybení, když pro výkon trestu odnětí svobody byl zařazen do věznice s ostrahou podle ustanovení § 39a odst. 2 písm. c) tr.zák. Tento postup soud odůvodnil tím, že jde o odsouzení pro úmyslný trestný čin ve

výměře přesahující dva roky, ale nedosahující osmi roků a T.K. již byl ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin. Při svém hodnocení však pominul, že trest byl ukládán odsouzenému jako zvlášť nebezpečnému recidivistovi, u kterého zákon v ustanovení § 39a odst. 2 písm. d) tr.zák. předpokládá jeho zařazení do věznice se zvýšenou ostrahou. Pokud soud shledal podmínky pro zařazení tohoto odsouzeného do věznice s mírnějším režimem, měl postupovat podle ustanovení § 39a odst. 3 tr.zák.

Konečně označení pachatele za zvlášť nebezpečného recidivistu má i procesní důsledky. Součástí výroku o vině je též zjištění, že odsouzený se považuje za zvlášť nebezpečného recidivistu (§ 120 odst. 3 a § 122 odst. 1 tr.ř.). Ve skutkové větě musí být uvedeno předchozí odsouzení pro zvlášť závažný trestný čin, z něhož se dovozuje zvlášť nebezpečná recidiva, a v právní větě musí být vyjádřeny její znaky zákonným pojmenováním. Ve zkoumaných případech u všech odsouzených zvlášť nebezpečných recidivistů výroky odsuzujících rozsudků splňovaly tyto zákonné podmínky. Pouze v jednom případě došlo v tomto směru k pochybení, které odvolací soud nemohl napravit, a v důsledku toho u obžalovaného R.T. nemohl ani použít kvalifikace podle § 41 odst. 1 tr.zák. Toto pochybení odvolací soud vytknul v odůvodnění svého rozsudku:

„Jednání obžalovaného R.T. soud I.stupně kvalifikoval jako skutek spáchaný zvlášť nebezpečným recidivistou. Uvedená právní kvalifikace se ve výroku rozsudku objevila i přesto, že okresní soud nerespektoval ustanovení § 120 odst. 3 tr.ř. Podle něj výrok, jímž se obžalovaný uznává vinným, musí přesně označovat trestný čin, jehož se výrok týká, a to nejen zákonným pojmenováním a uvedením příslušného zákonného ustanovení, nýbrž i uvedením místa, času a způsobu spáchání, popř. jiných skutečností, jichž je třeba k tomu, aby skutek nemohl být zaměněn s jiným, jakož i uvedením všech zákonných znaků včetně těch, které odůvodňují určitou trestní sazbu. V daném případě určitou trestní sazbu mělo odůvodňovat předchozí odsouzení obžalovaného T. a jeho potrestání za celou řadu trestných činů loupeže. Okresní soud měl proto podle § 120 odst. 3 tr.ř. uvedené skutečnosti uvést nejenom v odůvodnění napadeného rozsudku, ale byl povinen pojmut je i do výroku o vině. Protože se tak nestalo a protože ve věci podal odvolání pouze obžalovaný a nikoliv také státní zástupce, nemohl s ohledem na zákaz změny napadeného rozsudku v neprospěch odvolatele, Krajský soud v ... doplnit skutková zjištění obsažená ve výroku o vině napadeného rozsudku o údaje, které by odůvodňovaly kvalifikaci jednání obžalovaného T. jako skutek spáchaný zvlášť nebezpečným recidivistou podle § 41 odst. 1 tr.zák.“

Označení pachatele za zvlášť nebezpečného recidivistu má vliv i na podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Ustanovení § 62 tr.zák. zpříšňuje možnost podmíněného propuštění těchto pachatelů tak, že se u nich prodlužuje doba výkonu trestu odnětí svobody, po které mohou být podmíněně propuštěni z výkonu trestu na svobodu. Podle uvedeného ustanovení mohou být zvlášť nebezpeční recidivisté podmíněně propuštěni na

svobodu až po výkonu dvou třetin z uloženého trestu odnětí svobody. Tento institut nebyl předmětem našeho zkoumání a pro jeho zkoumání jsme neměli ani dostatek podkladů.

Recidiva jako okolnost ovlivňující zařazení odsouzeného pro výkonu trestu odnětí svobody

Zásada individualizace výkonu trestu odnětí svobody se realizuje již ve stadiu ukládání tohoto trestu. Náležitá diferenciací výkonu trestu je důležitým prostředkem resocializace odsouzených. Podle ustanovení § 39a tr.zák. se trestu odnětí svobody diferencovaně vykonává ve čtyřech základních typech věznic, a to ve věznicích s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. Trestní opatření odnětí svobody uložené mladistvým pachatelům se vykonává odděleně od ostatních odsouzených, s uplatňováním vnitřní diferenciací. O zařazení odsouzeného do příslušného typu věznice rozhoduje pouze soud a toto rozhodnutí je neoddělitelnou součástí výroku o nepodmíněném trestu odnětí svobody.

Ustanovení § 39a odst. 2 tr.zák. obsahuje základní směrnice, jimiž se soud řídí při zařazování pachatele k výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody do věznice určitého typu. Jde o postup pravidelný, pokud nevyužije výjimečný postup podle § 39a odst. 3. tr.zák. Diferenciací v zařazování k výkonu trestu odnětí svobody vychází z toho, jak přísný režim výkonu trestu je v každém typu věznice, a z těchto dalších kritérií:

- a) z osoby odsouzeného, jeho kriminální minulosti,
- b) z povahy a závažnosti spáchaného trestného činu, za který byl trest odnětí svobody uložen,
- c) z výměry uloženého trestu odnětí svobody, o jehož výkon jde.⁵⁶

V hledisku kriminální minulosti odsouzeného rozhoduje, zda již byl nebo nebyl v minulosti ve výkonu trestu odnětí svobody pro úmyslný trestný čin (penitenciární recidiva) při zařazení do věznice s dohledem nebo s dozorem, a zda jde o zvláště nebezpečného recidivistu při zařazení do věznice se zvýšenou ostrahou. Podmínkou je, že vykonal alespoň část z dříve uloženého nepodmíněného trestu odnětí svobody, a že lze k takovému odsouzení ještě přihlížet (odsouzení nebylo zahlazeno).

⁵⁶ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář I.díl. 6. dopl. a přepr. vyd. Praha: C.H.Beck 2004, s.354 – 355.

Ve výrocích o nepodmíněném trestu odnětí svobody bylo ve zkoumaných soudních rozhodnutích vždy současně i rozhodnuto o způsobu výkonu uloženého trestu. Způsob výkonu trestu byl stanoven i v případech rozhodnutí o nařízení výkonu trestu odnětí svobody původně podmíněně odloženého a v případech přeměny trestu obecně prospěšných prací.

Tabulka 15

Zařazení odsouzeného do typu věznice:

Typ věznice podle § 39a odst. 1, 2 tr.zák.	Celkový počet	Podíl v %
s dohledem	1	0,8
s dozorem	49	38,9
s ostrahou	75	59,5
se zvýšenou ostrahou	1	0,8
Celkem	126	100,0

Podle uvedené tabulky byli odsouzení nejčastěji soudy prvního nebo druhého stupně pro výkon trestu odnětí svobody zařazeni do věznice s ostrahou (59,5 %). Do tohoto typu věznice jsou zařazováni pachatelé, kteří byli odsouzeni za závažnější trestnou činnost nebo výjimečně za nedbalostní trestný čin, pokud nesplňovali podmínky pro zařazení do věznice s dozorem nebo ostrahou (§ 39a odst. 2 písm. c) tr.zák.). Ve všech sledovaných případech byl důvodem pro jejich zařazení do věznice s ostrahou jejich předchozí výkon trestu odnětí svobody uložený za úmyslný trestný čin. Další odsouzení byli zařazeni do věznice s dozorem (38,9 %), když dosud nebyli ve výkonu trestu odnětí svobody pro úmyslný trestný čin (§ 39a odst. 2 písm. b) tr.zák.). Jak již bylo shora uvedeno jeden zvlášť nebezpečný recidivista byl zařazen pro výkon trestu do věznice se zvýšenou ostrahou, která je pro osoby s touto kvalifikací určena (§ 39a odst. 2 písm. d) tr.zák., když u dalších zvlášť nebezpečných recidivistů bylo použito ustanovení § 39a odst. 3 tr.zák.

Ve věci odsouzeného J.M. konstatoval Vrchní soud... pochybení soudu prvního stupně ve výroku o způsobu výkonu uloženého trestu odnětí svobody, když při výměře tohoto trestu ve výši devět let, nešlo s ohledem na odpovídající zákonná ustanovení zařadit odsouzeného podle § 39a odst. 2 písm. c) tr.zák. do věznice s ostrahou. Vrchní soud v napadeném rozsudku zrušil oddělitelný výrok o způsobu výkonu trestu, a s použitím ustanovení § 39a odst. 3 tr.zák. odsouzeného opětovně zařadil do věznice s ostrahou. Další

pochybení v zařazení odsouzeného T.K. pro výkon trestu odnětí svobody bylo popsáno v pojednání o zvlášť nebezpečných recidivistech. Vzhledem k absenci odvolání státního zástupce nemohlo být napraveno odvolacím soudem.

Odsouzený P.F. podal odvolání pouze proti výroku o způsobu výkonu trestu odnětí svobody, v němž uvedl, že nesouhlasí s tím, že byl pro výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody zařazen do věznice s ostrahou a požádal, aby mohl tento trest vykonat ve věznici s dozorem, kde se v současné době nachází. Odvolací soud jeho odvolání podle § 256 tr.ř. zamítl. V odůvodnění usnesení uvedl, že soud prvního stupně nepochybil, když pro zařazení pachatele aplikoval ustanovení § 39a odst. 2 písm. c) tr.zák., když v minulosti byl ve výkonu trestu odnětí svobody za úmyslnou trestnou činnost a nyní je opět za úmyslnou trestnou činnost odsuzován. V užití tohoto postupu nebrání ani skutečnost, že v současné době vykonává trest odnětí svobody ve věznici s dozorem. Ve smyslu ustanovení § 320 odst. 3 tr.ř. platí, že je-li u trestů odnětí svobody postupně uložených stanoven různý způsob jejich výkonu, určí společný způsob výkonu těchto trestů soud, v jehož obvodu se trest odnětí svobody vykonává.

Soud však může podle § 39a odst. 3 tr.zák. **zařadit pachatele do jiného typu věznice**, než má být podle zákona zařazen, dojde-li k závěru, že náprava odsouzeného, zejména se zřetelem k závažnosti trestného činu, ke stupni a povaze narušení pachatele, bude v jiném typu věznice lépe zaručena. Odchylka je možná v obou směrech, o jeden nebo více stupňů od toho typu věznice, který pro odsouzeného přichází v úvahu podle § 39a odst. 2 tr.zák. Ustanovení § 39a odst. 3 tr.zák. bylo soudy často využíváno i v případech odsouzených recidivistů.

Tabulka 16

Zařazení odsouzeného do jiného typu věznice podle § 39a odst. 3 tr.zák.:

Ustanovení § 39a/3 tr.zák	Celkový počet	Podíl v %
nepoužito	88	69,8
použito ke zmírnění	38	30,2
Celkem	126	100,0

Téměř ve třetině případů soudy rozhodly o zařazení odsouzených pro výkon trestu odnětí svobody do jiného typu věznice, než do které měli být podle § 39a odst. 2 tr.zák. zařazení. U 37 odsouzených bylo rozhodnuto o zmírnění o jeden stupeň, vždy z věznice s ostrahou, kde podle zákona měli být zařazení, do věznice s dozorem. U jednoho odsouzeného, který byl odsouzen za trestný čin podvodu podle § 250 odst. 1, 4 tr.zák. k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání 5 roků, soud rozhodl o zmírnění typu věznice o dva stupně, místo věznice se zvýšenou ostrahou jej zařadil do věznice s dozorem.

Ustanovení § 39a odst. 3 tr.zák. bylo nejčastěji aplikováno u odsouzených ve věku od 22 do 29 roků - u 13,5 % ze všech odsouzených v této věkové skupině, a ve věku od 30 do 39 roků - u 9,5 % odsouzených. Pokud jde o trestnou činnost, toto ustanovení bylo využito u 12,7 % recidivistů odsouzených pro majetkovou trestnou činnost a u 7,9 % odsouzených za trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti.

Soudy svá rozhodnutí o zmírnění typu věznice většinou odůvodnily velmi stručně povahou spáchaného trestného činu a osobními poměry odsouzeného. V jednom případě bylo odůvodněno využití tohoto moderačního oprávnění nízkým věkem odsouzeného (21 let), jeho chováním v posledním výkonu trestu odnětí svobody, z něhož byl podmíněně propuštěn a ve zkušební době se osvědčil, a dále i s ohledem na „ekonomické zájmy státu na nižších výdajích spojených s výkonem trestu“.

Zařazení odsouzeného do určitého typu věznice v rozsudku se může v průběhu výkonu trestu odnětí svobody změnit. Ustanovení § 39b tr.zák. umožňuje **přeřazení odsouzeného do věznice jiného typu**. Může o něm rozhodnout okresní soud, v jehož obvodu se trest odnětí svobody vykonává, na návrh státního zástupce nebo ředitele věznice, a též na žádost odsouzeného (§ 324 odst. 1 tr.ř.). Přeřazení je možné pouze o jeden stupeň a předpokladem pro toto rozhodnutí je chování odsouzeného a plnění povinností ve výkonu trestu, a zároveň předpoklad, že přeřazení přispěje k dosažení účelu trestu. Přeřazení mladistvého odsouzeného je upraveno v ustanovení § 79 zák.č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže.

Tabulka 17

Přeřazení odsouzeného do věznice jiného typu podle § 39b tr.zák.:

Změna způsobu výkonu trestu odnětí svobody	Celkový počet	Podíl v %
nezjištěno	115	91,3
přeřazen do mírnějšího režimu	10	7,9
přeřazen do přísnějšího režimu	1	0,8
Celkem	126	100,0

Ve sledovaných trestních věcech bylo o přeřazení v průběhu výkonu trestu odnětí svobody rozhodnuto u 11 odsouzených, z toho pouze u jednoho bylo rozhodnuto o přeřazení do věznice s přísnějším režimem. Při změně k mírnějšímu typu věznice šlo u 6 odsouzených o přeřazení z věznice s ostrahou do věznice s dozorem, u 2 z věznice se zvýšenou ostrahou do věznice s ostrahou, a u dalších 2 odsouzených o přeřazení z věznice s dozorem do věznice s dohledem (u jednoho odsouzeného bylo již v rozsudku rozhodnuto o zmírnění podle § 39a odst. 3 tr.zák.).

U odsouzeného V.T., který byl za trestný čin krádeže podle § 247 odst. 1 písm. b), e), odst. 3 písm. b) tr.zák., a další trestné činy, odsouzen k souhrnnému trestu odnětí svobody v trvání 4 roků a 6 měsíců, pro jehož výkon byl podle § 39a odst. 3 tr.zák. zařazen do věznice s dozorem, příslušný okresní soud v průběhu výkonu trestu odnětí svobody rozhodoval 2 x o jeho přeřazení. Nejprve usnesením ze dne 4.1.2007 rozhodl podle § 39b odst. 2, 6 tr.zák. o jeho přeřazení z věznice s dozorem do věznice s dohledem, a usnesením ze 22.1.2008 byl podle § 39b odst. 3 písm. a) tr.zák. odsouzený přeřazen zpět do věznice s dozorem. Důvodem přeřazení do přísnějšího typu věznice bylo podle použitého zákonného ustanovení závažné porušení stanoveného pořádku nebo kázně. Vzhledem k tomu, že v obou případech byla vyhotovena zjednodušená rozhodnutí (§ 134 odst. 3 tr.ř.), která neobsahovala odůvodnění, nepodařilo se zjistit přesné důvody, které k oběma rozhodnutím vedly.

Z písemných materiálů bylo dále zjištěno, že ne ve všech případech byly žádosti odsouzených o přeřazení do mírnějšího typu věznice úspěšné. Žádosti odsouzených V.P., J.M., D.Z. a V.Š. o přeřazení z věznice s dozorem do věznice s dohledem byly podle § 39b odst. 1,2, 6 tr.zák. zamítnuty. Odsouzení stížnost proti zamítavému rozhodnutí nepodali. Ve všech případech odpadlo odůvodnění usnesení a ani v těchto případech nebylo možno zjistit důvody zamítavých rozhodnutí. Odsouzený D.Z. byl následně podle § 61 odst. 1 písm. a) a § 62 odst. 1 tr.zák. podmíněně propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody, byl mu stanovena zkušební doba na 7 let, a současně byl nad ním vysloven dohled. Ve zkušební době se však neosvědčil a bylo rozhodnuto o výkonu zbytku trestu odnětí svobody.

Recidiva v pojetí kriminologickém a penologickém

Právní posuzování recidivy soudy se od kriminologického a penologického pojetí recidivy přirozeně liší – srov. též úvodní kapitolu. Ustanovení § 34 písm. l) tr.zák. demonstrativně uvádí okolnosti, které mohou soud vést k závěru, že nebude předchozí odsouzení pachatele považovat za přitěžující okolnost. Záleží tedy na úvaze soudu, zda po řádném vyhodnocení všech podstatných skutečností, přihlédne k předchozím odsouzením jako k přitěžující okolnosti recidivy. Při posuzování recidivy z hlediska kriminologického a z hlediska penologického toto hodnocení soudů není podstatné a rozhoduje pouze počet odsouzení vyznačených v opisech záznamů v rejstříku trestů. Z pohledu kriminologického pojetí jsou brány v úvahu všechny záznamy a v pojetí penologickém záznamy o výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody.

Poznatky o recidivě odsouzených získané z opisů trestních rejstříků v **kriminologickém pojetí**, tedy ze všech zde vyznačených odsouzení:

Tabulka 18

Kriminologické pojetí recidivy:

Celkový počet předcházejících odsouzení	Celkový počet	Podíl v %
1 x trestán	6	4,8
2 x trestán	10	7,9
3 x trestán	6	4,8
4 x trestán	10	7,9
5 x trestán	15	11,9
vícekrát trestán	79	62,7
Celkem	126	100,0

Podle záznamů v opisech rejstříku trestů měli všichni sledovaní odsouzení vyznačen **nejméně jeden záznam o předchozím odsouzení**. Převážná většina odsouzených byla z pohledu kriminologického výraznými recidivisty, když **62,7 % mělo v rejstříku trestu vyznačeno 6 a více záznamů**. Záznam pouze o jednom odsouzení byl vyznačen u 4,8 % odsouzených a stejný podíl byl vyznačen i u odsouzených se třemi záznamy. Více než 10 záznamů o předchozím odsouzení mělo v rejstříku vyznačeno 19 odsouzených, z toho jeden

měl 18 záznamů, tři 16, jeden 15 a 14, tři 13 a 12, a 7 odsouzených mělo v rejstříku 11 záznamů.

V rámci výzkumu jsme zjišťovali i zaměření trestné činnosti odsouzených recidivistů. Srovnávali jsme jejich předcházející trestnou činnost s charakterem jejich poslední trestné činnosti, za kterou jim byl uložen trest odnětí svobody, který vykonávali v roce 2008. V případě odsouzení za více trestných činů jsme sledovali jen vztah nejzávažnějších trestných činů, na které zákon stanoví nej přísnější trestní sazbu. Podle zaměření trestné činnosti jsme rozlišovali recidivu na speciální, druhovou a obecnou.

Tabulka 19

Charakter kriminální recidivy:

Druh recidivy	Celkový počet	Podíl v %
speciální	85	67,5
druhová (stejnorodá)	12	9,5
obecná	29	23,0
Celkem	126	100,0

U 67,5 % odsouzených se jednalo v případě posledního odsouzení o speciální recidivu, převážně majetkové trestné činnosti, a u 9,5 % šlo o recidivu druhovou (stejnorodou). U těchto dvou kategorií, v případě více předchozích odsouzení, alespoň k jednomu z nich bylo poslední odsouzení opakováním trestných činů stejné skutkové podstaty, anebo opakováním stejného druhu trestné činnosti. Pro recidivu ve zkoumaných případech je typická speciální recidiva a rozdíl mezi ní a recidivou obecnou je až překvapivě vysoký.

Z opisů trestních rejstříků odsouzených osob jsme zjišťovali jejich recidivu i z **penologického hlediska**. Byly hodnoceny všechny záznamy o výkonu trestu odnětí svobody. Recidivistou v tomto pojetí se stává odsouzený, který alespoň částečně vykonal druhý, a další nepodmíněný trest odnětí svobody. Není přitom podstatné, do jakého typu věznice byl pro výkon trestu odnětí svobody zařazen.

Tabulka 20

Počet pobytů odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody:

Počet pobytů ve výkonu trestu odnětí svobody	Celkový počet	Podíl v %
dosud nebyl ve VTOS	9	7,1
1 krát	27	21,4
2 krát	19	15,1
3 – 5 krát	49	38,9
vícekrát ve VTOS	22	17,5
Celkem	126	100,0

Velmi malý je počet odsouzených, u kterých vykonávaný trest odnětí svobody je prvním nepodmíněným trestem odnětí svobody (7,1 %). Naproti tomu více než polovina odsouzených již dříve vykonala více než 3 nepodmíněné tresty odnětí svobody (56,4 %). Z opisů trestních rejstříků bylo zjištěno, že čtyři odsouzení 11 x vykonávali trest odnětí svobody, dva jej vykonávali 10 x a 9 x a pět odsouzených 8 x a 7 x.

Trestní zákon v ustanoveních § 61 odst. 1 a § 62 umožňuje zkrátit přímý výkon trestu odnětí svobody institutem **podmíněného propuštění**. Při splnění zákonných podmínek je podmíněné propuštění možné po výkonu poloviny uloženého nebo rozhodnutím prezidenta republiky zmírněného trestu odnětí svobody, a u nejzávažnějších trestných činů (§ 62 tr.zák.) a zvláště nebezpečných recidivistů po výkonu dvou třetin uloženého trestu odnětí svobody. U pachatelů, jimž byl uložen výjimečný trest odnětí svobody a trest na doživotí, je podmíněné propuštění možné až po nejméně dvaceti letech výkonu tohoto trestu. Zkrácené účinky výkonu trestu se doplňují pohrůzkou pokračování jejich výkonu za předpokladu, že podmíněně propuštěný se ve zkušební době neosvědčí.

Podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody by mělo odsouzeného motivovat k řádnému životu nejen po dobu stanovené zkušební doby, ale k jeho resocializaci i po jejím uplynutí, zejména aby se nedopustil další trestné činnosti. Z písemných materiálů bylo zjištěno, že i u odsouzených recidivistů byl tento institut využíván, mnohdy i opakovaně v případech, kdy nevyhověli podmínkám předcházejícího podmíněného propuštění v výkonu trestu odnětí svobody.

Tabulka 21

Dřívější rozhodnutí o podmíněném propuštění z VTOS:

Rozhodováno o podmíněném propuštění z VTOS	Celkový počet	Podíl v %
dosud nebylo rozhodováno	64	50,8
1 krát	45	35,7
2 krát	13	10,3
3 krát	3	2,4
vícekrát	1	0,8
Celkem	126	100,0

U poloviny odsouzených nebylo soudy rozhodnuto o podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Šlo o odsouzené, kteří dosud nebyli ve výkonu trestu odnětí svobody (9 odsouzených), dále o ty, kteří nepodali žádost o podmíněné propuštění, nebo o případy, kde návrhy nebo žádosti odsouzených byly zamítnuty. Opakovaně bylo z výkonu trestu odnětí svobody propuštěno 17 odsouzených (13,5 % ze všech podmíněně propuštěných). V některých případech budí pochybnosti řádné vyhodnocení všech okolností souvisejících s osobou odsouzeného v souvislosti se splněním základní zákonné podmínky pro toto rozhodnutí, kterou je důvodné očekávání, že podmíněně propuštěný v budoucnu povede řádný život (§ 61 odst. 1 písm. a) tr.zák.).

Tak např. odsouzený L.H. má v době od r. 2003 do r. 2007 v trestním rejstříku vyznačeno 11 záznamů o odsouzeních převážně za majetkovou trestnou činnost, a 9 x mu byl uložen nepodmíněný trest odnětí svobody. Z výkonů trestů odnětí svobody byl 5 x podmíněně propuštěn v letech 2005 až 2007, a ve všech těchto případech byl nařízen výkon zbytku trestů odnětí svobody. U tohoto odsouzeného byl podle § 60 odst. 1 tr.zák. nařízen i výkon jednoho z podmíněně odložených trestů odnětí svobody. Za tohoto stavu očekávání, že tento odsouzený povede po podmíněném propuštění řádný život, nemůže mít reálný podklad.

Tabulka 22

Způsob ukončení podmíněného propuštění z VTOS:

Způsob ukončení PP z VTOS	Celkový počet	Podíl v %
nepřichází v úvahu	64	50,8
rozhodnuto o osvědčení	19	15,1
nařízen výkon zbytku trestu	30	23,8
nezjištěno	13	10,3
Celkem	126	100,0

Stanovení zkušební doby po podmíněném propuštění slouží k dovršení nápravy pachatele započaté výkonem trestu odnětí svobody a k tomu, aby se mohlo ověřit, zda účelu trestu bylo dosaženo v kratší době, než jaká byla stanovena rozsudkem (popřípadě agraciačním rozhodnutím prezidenta republiky). Závěr o tom, že k dosažení účelu trestu stačila i dosud vykonaná část trestu odnětí svobody, musí být odůvodněn chováním i způsobem života odsouzeného ve zkušební době.⁵⁷

Soudy ve zkoumaných trestních věcech rozhodovaly o splnění podmínek pro osvědčení nebo nařízení výkonu zbytku trestu odnětí svobody u 49 odsouzených. U 13 odsouzených, kde takové rozhodování rovněž přicházelo v úvahu, se nám výsledek nepodařilo zjistit, ať již proto, že zatím nebylo soudy rozhodnuto, nebo takové rozhodnutí zatím nebylo vyznačeno v trestním rejstříku. Poměr osob osvědčených (19) a osob neosvědčených (30) ve zkušební lhůtě vyznívá zcela jednoznačně pro ty z podmíněně propuštěných, kteří nevedli ve zkušební době řádný život a nevyužili možnosti nevrátit se do výkonu trestu. Ve všech případech bylo důvodem pro nařízení výkonu zbytku trestu odnětí svobody spáchání další trestné činnosti a odsouzení ve zkušební době stanovené při podmíněném propuštění.

Osoba odsouzeného a jeho kriminální minulost

Zkoumány byly i osobní údaje 126 odsouzených mužů, kteří v roce 2008 vykonávali uložené tresty odnětí svobody ve vybraných českých věznicích, a ve zvláštních odděleních vazebních věznic. Nešlo o prvotrestané, ale o osoby, které opakovaly trestnou činnost po právní moci jednoho nebo více odsuzujících rozsudků. Osobní údaje byly čerpány z výrokových částí a z odůvodnění pravomocných soudních rozhodnutí, jimiž bylo rozhodnuto o vině a trestu ve zkoumané trestní věci. Jde o údaje pouze orientační (blíže srov. psychologické vyšetření), když u některých odsouzených se všechna hlediska někdy ani nepodařila zjistit, buď proto, že bylo rozhodnuto trestním příkazem nebo zjednodušeným písemným rozsudkem, který neobsahuje odůvodnění, anebo v rozhodnutích nebyla uvedena.

⁵⁷ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon. Komentář I.díl. 6. dopl. a přepr. vyd. Praha: C.H.Beck 2004, s.565.

Z hlediska státní příslušnosti bylo zjištěno, že odsouzení byli převážně občany České republiky a pouze pět odsouzených bylo občany Slovenské republiky (4,0 %).

Tabulka 23

Věk v době spáchání nejzávažnějšího trestného činu:

Věk odsouzeného	Celkový počet	Podíl v %
19 - 21 let	19	15,1
22 - 29 let	66	52,4
30 - 39 let	37	29,3
40 - 49 let	3	2,4
50 - 59 let	1	0,8
Celkem	126	100,0

Mezi recidivujícími převažují odsouzení, kteří se nejzávažnějšího trestného činu dopustili převážně v mladší a střední věkové kategorii. Nejpočetnější je zastoupena věková skupina od 22 do 29 let (52,4 %), a s větším odstupem věková skupina od 30 do 39 let (29,3 %). Zcela zanedbatelný byl ve vzorku počet odsouzených nad 40 let (3,2 %). Tedy i u osob recidivujících s přibývajícím věkem prudce klesá páchaní trestné činnosti. **Průměrný věk odsouzených při spáchání nejzávažnějšího trestného činu byl 27,1 let.** Jako nejstarší se dopustil trestné činnosti odsouzený, který v 53 letech spáchal krádež se škodou do 1.000 Kč, za kterou mu byl uložen nepodmíněný trest odnětí svobody v trvání 10 měsíců, pro jehož výkon byl zařazen do věznice s dozorem.

Rodinný stav byl uveden u 26 odsouzených. Z toho bylo 17 svobodných, 4 byli ženatí a 5 bylo rozvedených. U zbývajících se tento údaj nepodařilo zjistit.

Socioprofesionální status se nám ze soudních rozhodnutí podařilo zjistit u 106 odsouzených. **Bez zaměstnání bylo 85 (67,5 %) odsouzených, z toho u 9 bylo uvedeno, že jsou evidováni na Úřadech práce, jako uchazeči o zaměstnání.** U osob recidivujících se v daleko větší míře projevují těžkosti spojené s hledáním zaměstnání a se zařazením do pracovního procesu, zejména po jejich propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Je jisté mezi nimi řada osob, které v minulosti řádně nepracovaly a nemají zájem o práci, ale obecně nutno konstatovat, že nezaměstnanost má přímý vliv na recidivu, zejména majetkové trestné činnosti. Z pracujících osob bylo 14 (11,1 %) dělnických profesí, 4 (3,2 %) byli zaměstnanci a

3 (2,4 %) byli jinak ekonomicky činní. Pracovní hodnocení bylo uvedeno u 8 odsouzených, z toho u 6 bylo bez závad, u 2 byly uváděny časté absence.

Osobní hodnocení z místa bydliště bylo v odůvodnění soudních rozhodnutí uváděno u 37 odsouzených. Chování bez závad bylo konstatováno u 19 odsouzených, u 2 byly uvedeny výhrady k chování a 15 odsouzených bylo projednáváno pro přestupky.

Jako jeden pachatel (§ 9 odst. 1 tr.zák.) bylo odsouzeno 81 (64,3 %) osob a ve spolupachatelství (§ 9 odst. 2 tr.zák.) bylo odsouzeno 45 (35,7 %) osob. Ve spolupachatelství s jednou osobou bylo odsouzeno 27 (21,4 %) osob, se dvěma osobami 13 (10,3 %) osob, se třemi osobami 4 (3,2 %), a v jenom případě bylo odsouzeno více spolupachatelů. Nejvíce trestných činů **ve spolupachatelství** spáchali odsouzení ve věkové skupině od 22 do 29 let, **nejvyšší podíl byl zjištěn ve skupině 19 až 21 let (52,6 %).** **V případech, kdy trestná činnost byla spáchána více osobami, šlo vesměs rovněž o osoby recidivující.** Z dalších forem účastenství (§ 10 tr.zák.) na dokonaném trestném činu byl zjištěn pouze jeden případ pomoci k trestnému činu krádeže podle § 10 odst. 1 písm.c) a § 247 odst. 1, odst. 2 tr.zák. (pomoc s odvozem odcizeného kovového schodiště se zábradlím do sběrných surovin).

V době rozhodování soudů byla osobní svoboda 43 (34,1 %) odsouzených omezena umístěním do **vazby**. Nejčastějším důvodem byla tzv.útečková vazba (§ 67 písm. a) tr.zák.) v kombinaci s vazbou tzv. předstižnou (§ 67 písm. c) tr.zák.) u 14 odsouzených, a dále pouze vazba předstižná u 9 odsouzených. Dalších 40 odsouzených bylo v době rozhodování soudů ve výkonu trestu odnětí svobody, který vykonávali z předcházejících odsouzení, z toho 5 odsouzených bylo v průběhu trestního řízení do výkonu trestu převedeno z vazby.

U odsouzených jsme dále sledovali jejich **kriminální minulost** od prvního odsouzení, časový interval mezi odsouzeními a charakter recidivy.

Obecně platí, že průběh ranné fáze kriminální kariéry určuje povahu rozvinuté fáze. Čím dříve daný jedinec začíná s trestnou činností, resp. s činností jinak trestnou, tím pravděpodobněji bude jeho kriminální kariéra stabilnější (kriminální kontinuita). Věk počátku je tedy významným prediktorem následné kariéry, ale není zcela jasné, zda časné zahájení

kriminálních aktivit predikuje vysokou frekvenci, vyšší (průměrnou) míru závažnosti kriminálního chování nebo delší kriminální kariéru. Tedy které aspekty budoucí kariéry brzký počátek ovlivňuje nejsilněji.⁵⁸

Tabulka 24

Věk při prvním odsouzení:

Věk pachatele při prvním odsouzení	Celkový počet	Podíl v %
15 - 18 let	70	55,5
19 - 21 let	39	31,0
22 - 29 let	16	12,7
30 – 39 let	1	0,8
Celkem	126	100,0

U více než poloviny recidivujících osob v našem vzorku spadá jejich první odsouzení mezi 15. až 18. rok jejich věku (mladiství), a téměř u třetiny mezi 19. až 21. rok. Recidivoval pouze jeden odsouzený, u kterého k prvnímu odsouzení došlo po 30. roku. Jde o odsouzeného J.E., který byl ve věku 31 let odsouzen za trestný čin zanedbání povinné výživy k podmíněnému trestu odnětí svobody, jehož výkon byl později nařízen, a v 33 letech byl opět odsouzen, tentokrát za trestný čin zpronevěry k trestu obecně prospěšných prací, který byl přeměněn na trest odnětí svobody. **Zkoumání tedy potvrdilo pravdivost kriminologických teorií, že počátek kriminální kariéry se objevuje ve věku mladistvém, a s přibývajícím věkem u prvního odsouzení nebezpečí recidivy klesá na minimum.**

Byla zkoumána i souvislost mezi věkem pachatelů při prvním odsouzení a počtem následných odsouzení.

⁵⁸ Blatníková, Š., Netík, K.: Predikce vývoje pachatele. Praha: IKSP 2008, str. 61-62.

Tabulka 25

Věk pachatelů při prvním odsouzení a jejich recidiva:

Věk			Celkový	počet	odsouz.		Celkem odsouz.
	1 x	2 x	3 x	4 x	5 x	vícekrát	
15 – 18	2	7	2	4	6	49	70
19 – 21	2	1	4	3	5	24	39
22 – 29	1	2	-	3	4	6	16
30 – 39	1	-	-	-	-	-	1
Celkem	6	10	6	10	15	79	126

Podle uvedené tabulky nejvýraznější recidivu jsme zaznamenali u osob, jejichž první odsouzení spadá do věku mezi 15 – 18 let, když po prvním odsouzení mělo 49 z nich vyznačeno v trestním rejstříku 6 a více odsouzení. V další věkové kategorii mezi 19 – 21 let to bylo 24 odsouzených a ve věku od 22 do 29 let jen 9 odsouzených. Čím dříve tedy sledovaní odsouzení zahájili kriminální chování, tím větší počet dalších odsouzení se u nich nahromadil.

U prvního odsouzení jsme dále zkoumali charakter trestné činnosti, uložené tresty, event. trestní opatření a jejich výkon, pokud nebyly spojeny s odnětím svobody.

Tabulka 26

Věk při prvním odsouzení a spáchaný hlavní trestný čin:

Trestný čin	hlava III.	hlava IV.	hlava V.	hlava VI.	hlava VII.	hlava VIII.	hlava IX.	ostatní tr.činy	Zrušený tr.čin přečin
věk									
15 – 18	2	1	2	-	2	11	44	1	7
19 – 21	3	2	-	1	2	3	21	4	3
22 – 29	2	-	1	-	1	3	9	-	-
30 – 39	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Celkem	7	4	3	1	5	17	74	5	10

Při prvním odsouzení recidivistů dominují trestné činy majetkového charakteru podle hlavy IX. zvláštní části trestního zákona ve všech věkových kategoriích (58,7 %). U mladistvých pachatelů tvoří jejich podíl 62,9 %, u prvotrestaných pachatelů ve věku od 19 do 21 let je jejich podíl 56,8 % a ve zbývajících věkových kategoriích činí podíl majetkových trestných činů 56,6 %. U 60 odsouzených byla hlavním trestným činem

krádež podle § 247 tr.zák. Kriminální kariéra odsouzených začala i závažnějšími trestnými činy, např. u 6 odsouzených trestným činem loupeže (§ 234 tr.zák.), u 3 pohlavním zneužíváním (§ 242 tr.zák.) a u 2 ublížením na zdraví s těžkým následkem (§ 222 tr.zák.). Věk pachatelů ve sledovaných případech tedy nijak výrazněji neovlivnil charakter spáchané trestné činnosti při jejich prvním odsouzení.

Tabulka 27

Věk při prvním odsouzení a uložený trest :

Věk	PO	NEPO	OPP	jiný druh trestu	upuštěno
15 – 18	46	12	5	4	3
19 – 21	28	8	2	-	1
22 – 29	12	3	-	1	-
30 – 39	1	-	-	-	-
Celkem	87	23	7	5	4

Odsouzeným, jako **prvopachatelům**, byly převážně ukládány tresty výchovné, které nejsou spojeny s odnětím svobody (78,6 %), nebo bylo u mladistvých upuštěno od potrestání (3,2 %). Již při prvním odsouzení byl nepodmíněný trest odnětí svobody ukládán při závažnějších případech spáchané trestné činnosti (18,2 %). **Nejčastěji bylo využíváno trestu odnětí svobody podmíněně odloženého (69,0 %).** Velmi málo byl ukládán trest obecně prospěšné práce (5,6 %).

Tabulka 28

Výkon uloženého výchovného trestu z prvního odsouzení:

Výchovný trest ukončen	Celkový počet	Podíl v %
nepřichází v úvahu	28	22,2
osvědčen v zkušební době	60	47,6
nařízen výkon trestu	38	30,2
Celkem	126	100,0

Při podmíněném odsouzení, ale i u některých dalších trestů, stanoví soud zkušební dobu v zákonem stanoveném rozpětí, v jejímž průběhu má odsouzený prokázat, že vedl v této době řádný život, vyhověl uloženým podmínkám a omezením, a že lze účelu trestu dosáhnout

i bez nařízení jeho výkonu. Trest obecně prospěšných prací lze přeměnit v trest odnětí svobody v případech, že není řádně nebo včas plněn. Při prvním odsouzení byl 98 osobám uložen trest, kde v případě porušení plnění podmínek řádného života nebo jeho nesplnění, hrozil trest odnětí svobody. K nařízení výkonu tohoto trestu došlo u 38 (38,8 %) odsouzených.

Poměrně vysoký podíl odsouzených, u kterých výchovný trest z prvního odsouzení nesplnil svůj účel, a musel být přeměněn na nepodmíněný trest odnětí svobody naznačil, nyní již prokázanou skutečnost, že nešlo u nich o delikventní vybočení a současně, jak se bude ubírat jejich další vývoj ve vztahu k dodržování norem trestního práva.

U odsouzených jsme dále sledovali časový interval mezi prvním, druhým a posledním odsouzením. Krátký časový interval mezi uloženým výchovným trestem a dalším odsouzením signalizuje, že výchovné působení tohoto trestu nesplnilo svůj účel. Krátký interval po propuštění z výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody pak znamená, že nápravný proces ve vězeňském zařízení nebyl úspěšně dokončen. Suchý⁵⁹ dal do souvislosti délku intervalů recidivy se vzděláním pachatele a s jeho rodinným stavem. Uvedl, že se snižujícím se vzděláním se snižuje délka intervalu, nejkratší intervaly mají tedy recidivisté s nedokončeným základním vzděláním a nevyučení. Stejně tak svobodní a rozvedení bez partnerského vztahu (družky) mezi recidivisty převažují s intervalem do půl roku po propuštění, zatímco ženatí, osamělí vdovci a vdovci s aktuálním partnerským vztahem dominují mezi těmi, kteří recidivují po třech a více letech. Podklady, které jsme měli k dispozici, nám umožnily zkoumat pouze vztah mezi věkem odsouzených a intervalem recidivy.

⁵⁹ in Blatníková, Š., Netík, K.: Predikce vývoje pachatele. Praha: IKSP 2008, str. 62.

Tabulka 29

Věk při prvním odsouzení a interval mezi prvním a druhým odsouzením:

Interval a věk	do 6 měsíců	do 1 roku	1-3 roky	3-5 let	5-7 let	nad 10 let
15 – 18	12	16	31	6	2	3
19 – 21	11	8	16	2	1	1
22 – 29	6	3	7	-	-	-
30 – 39	-	1	-	-	-	-
Celkem	29	28	54	8	3	4

U všech sledovaných věkových skupin odsouzených došlo nejčastěji k opakování trestné činnosti po prvním odsouzení ve lhůtě do tří roků; **u odsouzených ve věku 15 - 18 let v 84,3 % případů, ve věku 19 – 21 let v 89,87 % a ve věku 22 – 29 roků ve všech případech. Ke druhému odsouzení po delší době docházelo spíše výjimečně.** V nejkratší lhůtě do 6 měsíců došlo ke druhému odsouzení u první věkové skupiny v 17,1 % a u druhé skupiny v 22,9 % případů.

Rozhodování o vině, trestech a ochranných opatřeních v posledním odsouzení

O vině a trestu rozhodovaly okresní (obvodní) soudy u 113 (89,7 %) odsouzených, a u 13 (10,3 %) odsouzených rozhodovaly krajské soudy (městský soud v Praze), jako soudy prvního stupně za podmínek § 17 tr.ř. Rozsudkem rozhodly u 122 a trestním příkazem u 4 odsouzených.

Protiprávní jednání **ve zkoumaných soudních rozhodnutích** bylo vyjádřeno v použité **právní kvalifikaci**, v níž se projevila různorodost spáchaných protiprávních jednání na potřebném stupni jejich společenské nebezpečnosti.

Tabulka 30

Nejzávažnější trestný čin a věk v době jeho spáchání:

Tr.čin a věk	hlava III.	hlava IV.	hlava V.	hlava VI.	hlava VII.	hlava VIII.	hlava IX.	ostatní tr.činy	Celkem
19 - 21	-	-	1	-	1	9	8	-	19
22 - 29	1	2	5	1	4	21	31	1	66
30 - 39	2	4	1	2	7	12	13	1	37
40 - 49	-	-	-	-	1	2	-	-	3
50 - 59	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Celkem	3	6	7	3	8	42	55	2	126

Z analýzy druhů trestné činnosti vyplynulo zcela jednoznačně, že ve zkoumaných případech nejčastěji páchanými hlavními trestnými činy byly trestné činy majetkové povahy (43,7 %), a dále trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti (33,3 %). Jak ukazuje tabulka, tyto trestné činy v uvedeném pořadí, tvořily rozhodující část spáchané kriminality ve všech rozhodujících věkových kategoriích. Ve věkové kategorii 30 - 39 let se jim přibližují trestné činy proti životu a zdraví. Největší podíl u majetkové trestné činnosti byl zaznamenán ve věkové kategorii 22 – 29 let (46,7 %) a 19 – 21 let (42,1 %). Pouze u nejmladších odsouzených převažují nad majetkovými trestnými činy trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti. Počet odsouzených za trestné činy zařazené do dalších hlav trestního zákona je velmi malý. Odpovídá to výběru respondentů podle předem určených kritérií.

Z hlediska zavinění šlo o trestné činy úmyslné, pouze v jednom případě byl pachatel odsouzen za nedbalostní trestný čin (ublížení na zdraví podle § 224 odst. 1, odst. 2 tr.zák.). U trestného činu zanedbání povinné výživy podle § 213 odst. 1 tr.zák. bylo v právní větě výslovně uvedeno, že šlo o úmyslné zavinění.

U trestných činů majetkové povahy (hlava IX. zvláštní části trestního zákona) tvoří drtivou většinu kriminality trestný čin krádeže podle § 247 tr.zák., za který byl uložen trest 42 odsouzeným, z toho ve 2 odstavci 12, ve 3 odstavci 4 a ve 4 odstavci 1 odsouzenému. V dalších případech trestný čin krádeže nebyl hlavním trestným činem, ale byl vyjádřen v jednočinném souběhu se závažnějšími trestnými činy (např. s § 238 odst. 1, 2 tr.zák. tr.zák.), nebo byl součástí trestných činů spáchaných ve vícečinném souběhu. Dalších v pořadí četnosti z majetkových trestných činů je trestný čin podvodu podle § 250 tr.zák., za který byli odsouzeni 4 pachatelé, po jednom s kvalifikací podle odstavce 3 a podle odstavce

4. Převážně šlo o majetkové trestné činy, jimiž byla způsobena malá majetková škody a v 16 případech ani nedosáhla hranice škody „nikoli nepatrné“ ve smyslu ustanovení § 89 odst. 11 tr.zák. Důvodem pro trestní stíhání a odsouzení pachatele v těchto případech byla jeho speciální recidiva nebo spáchání krádeže vloupáním. Mezi odsouzenými však byli i pachatelé závažné majetkové trestné činnosti, s vysokou způsobenou škodou.

Rozsudkem Krajského soudu v... byl odsouzený uznán vinným trestným činem podvodu podle § 250 odst. 1, odst. 4 tr.zák, dílem dokonaným a dílem nedokonaným, ve stadiu pokusu podle § 8 odst. 1 tr.zák., a odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání 5 roků, pro jehož výkon byl podle § 39a odst. 3 tr.zák. zařazen do věznice s dozorem. Podle § 228 odst. 1 tr.ř. mu byla uložena povinnost k náhradě škody ve výši 16 502 992 Kč s příslušnými úroky a se zbytkem svého nároku byl poškozený podle § 229 odst. 2 tr.ř. odkázán na řízení ve věcech občanskoprávních. Skutek spočíval v tom, že odsouzený s dalšími osobami vyhotovil a vložil do poštovní přepravy padělky poštovních poukázek, kterými směřoval platby na účty založené dalšími osobami. Způsobená škoda výrazně přesahuje hranici škody velkého rozsahu.

Odsouzený D.Z.byl uznán vinným spácháním trestného činu krádeže podle § 247 odst. 1 písm. b), e), odst. 4 tr.zák., a odsouzen k úhrnnému trestu odnětí svobody v trvání 6 roků a 6 měsíců, pro jehož výkon byl podle § 39a odst. 2 písm. c) tr.zák. zařazen do věznice s ostrahou. Trestné činnosti se dopustil společně s M.P.tím, že odcizili čtyři nákladní vozidla, v jednom případě šlo o vozidlo s přívěsem, a o odcizení dalšího vozidla s přívěsem se pokusili. Celkem způsobili společným jednáním na vozidlech a věcech v nich uložených škodu ve výši 2 964 424 Kč.

Jako člen organizované skupiny se trestných činů krádeže podle § 247 odst. 1 písm. b), odst. 3 písm.a) tr.zák. a poškození cizí věci podle § 257 odst. 1 a § 9 odst. 2 tr.zák. dopustil odsouzený Š.K. tím, že po předchozí dohodě a rozdělení úloh s dalšími spolupachateli rozbili skleněnou výplň prodejny KLENOTY AURUM, s.r.o. a odcizili zde 43 kusů náramkových hodinek v hodnotě 475 070 Kč. Na zařízení prodejny způsobili další škodu ve výši 139 873 Kč. Za to mu byl uložen úhrnný nepodmíněný trest odnětí svobody v trvání 4 roků a 4 měsíců, s výkonem ve věznici s ostrahou, a byla mu uložena povinnost k náhradě způsobené škody.

Druhou nejpočetnější skupinu trestných činů spáchaných odsouzenými recidivisty tvoří trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti (hlava VIII.). Již z názvu této hlavy v trestním zákoně vyplývá, že jde o dvě skupiny druhových objektů, kterými jsou svoboda člověka a lidská důstojnost. Z celkového počtu trestných činů zařazených do této hlavy bylo 41 namířeno proti svobodě a pouze 1 proti lidské důstojnosti. Nejčastěji se těchto trestných činů dopouštěly osoby ve věku 22 – 29 let.

Mezi trestnými činy proti svobodě jednoznačně dominuje trestný čin loupeže podle § 234 tr.zák., kterého se dopustilo 29 odsouzených (ze všech trestných činů nejvíce po

krádeži). Nejpočetněji byly zastoupeny ty, které byly provedeny jako rychlý a ze strany poškozených nečekaný útok odsouzeného. Při loupežném útoku většinou nedošlo ke způsobení vážnější újmy na zdraví nebo větší materiální škody pro poškozeného. Jeden odsouzený se trestného činu loupeže dopustil jako zvlášť nebezpečný recidivista ve smyslu 41 odst. 1 tr.zák. Nejzávažnějším případem bylo odsouzení za loupež se dvěma smrtelnými následky.

Odsouzený M.K., společně s dalšími třemi osobami, byl uznán vinným spácháním trestných činů loupeže podle § 234 odst. 1, odst. 2 písm. a), odst. 3 tr.zák. a porušování domovní svobody podle § 238 odst. 1, odst. 3 tr.zák. Byl mu uložen trest odnětí svobody v trvání 14 roků a podle § 39a odst. 3 tr.zák. byl pro jeho výkon zařazen do věznice s ostrahou. Pachatelé se těchto trestných činů dopustili tím, že společně vnikli do rodinného domku, kde přiložili k obličejům poškozených L.H. a M.B. připravenou páru s nalitým chloroformem, po uspání je spoutali leukoplasty, přičemž obě poškozené, v důsledku vdechnutí žaludečního obsahu, zemřely zadušením. V bytě pak odcizili věci v hodnotě minimálně v hodnotě 72 763 Kč.

Trestným činem loupeže podle § 234 odst. 1 tr.zák. byl uznán vinným odsouzený J.S., který v pobočce e-Banky, a.s. položil na stůl recepce mezi dvě zaměstnankyně banky list papíru s textem „Nedělej problémy a vydej mi veškeré peníze. Budu střílet!“, přitom klepal prsty na stůl a řekl „Dělej“. Poté následoval zaměstnankyni banky k oddělení pokladny, přiložil jí k tělu hlavěň zapalovače a když pracovnice pokladny vložila do peněžního boxu hotovost ve výši 105 850 Kč, peníze vložil do batohu a odešel. Byl mu uložen trest odnětí svobody v trvání 2 roků, pro jehož výkon byl podle § 39a odst. 3 tr.zák. zařazen do věznice s dozorem. Podle § 228 odst. 1 mu byla uložena povinnost nahradit celou škodu.

Jeden pokračující trestný čin loupeže podle § 234 odst. 1 tr.zák. a další trestné činy spáchal ve spolupachatelství podle § 9 odst. 2 tr.zák. odsouzený Z.R., který ve dnech 8.5., 22.5. a 25.5. 2003, společně s nezjištěnou ženou, vylákal za účelem poskytnutí sexuálních služeb tři občany SRN do nezjištěného bytu a v dalších případech na odlehlé místo, kde pod pohrůzkou a za použití fyzického násilí poškozeným odcizili peníze, platební karty, mobilní telefon a další věci, vše v hodnotě nejméně 90 000 Kč. Byl mu uložen trest odnětí svobody v trvání 4 let, s výkonem ve věznici s ostrahou.

Mezi trestnými činy spáchanými odsouzenými recidivisty byl zjištěn pouze jeden, jehož objektem je lidská důstojnost. Šlo o trestný čin znásilnění podle § 241 odst. 1, odst. 2 tr.zák., kterého se dopustil odsouzený J.Š. jako zvlášť nebezpečný recidivista podle § 41 odst. 1 tr.zák., když násilím a pohrůzkou dalšího násilí donutil poškozenou K.Š. k pohlavnímu styku (bližší okolnosti případu jsou uvedeny v části týkající se zvlášť nebezpečné recidivy).

Další, sice méně početnou, ale velmi závažnou skupinu trestných činů spáchaných odsouzenými recidivisty, představují trestné činy proti životu a zdraví, které obsahovala hlava VII zvláštní části trestního zákona. Význam jejich ochrany, jako nejdůležitější společenské

hodnoty, zdůrazňuje nový trestní zákoník již v systematicce zvláštní části, když je zde řadí do první hlavy, a tím preferuje jejich trestněprávní ochranu. Život a zdraví člověka je však chráněn i v dalších hlavách v základních nebo v kvalifikovaných skutkových podstatách (viz shora trestný čin loupeže). Je trestné nejen jednání úmyslné, ale i jednání z nedbalosti. Podle závažnosti vzniklých následků rozlišujeme usmrcení, těžkou újmu na zdraví a ublížení na zdraví.

Z hlediska zavinění a způsobeného následku je nejzávažnější úmyslné usmrcení člověka. Mezi odsouzenými jsme zaznamenali dva pachatele vraždy podle § 219 tr.zák. U odsouzeného M.S. byla použita právní kvalifikace zvláště nebezpečného recidivisty podle § 41 odst. 1 tr.zák. (i u tohoto odsouzeného jsou další okolnosti jsou uvedeny v části týkající se zvláště nebezpečné recidivy). Dalšího trestného činu vraždy podle § 219 odst. 1 tr.zák. se dopustil odsouzený K.P., který podle výrokové části rozsudku:

...v podnapilém stavu, po předchozí slovní rozepři, fyzicky napadl P.H. v úmyslu jej usmrtit, zaútočil proti němu vojenským útočným nožem s délkou čepele 15 cm a její šířkou asi 3 cm, jímž jej nejméně 4 x bodl do oblasti trupu se zasažením srdce a hrudní srdečnice, další dvě rány pronikly do pravé a levé pohrudniční krajiny a způsobil poškozenému i další bodnořezné rány, kterýmžto zraněním poškozený podlehl, přičemž následně pak tělo zavražděného s pomocí R.R. zakopal v lesním porostu, kde bylo nalezeno. Byl mu uložen trest odnětí svobody v trvání 11 let, pro jehož výkon byl zařazen do věznice se zvýšenou ostrahou, a byla mu podle § 228 odst. 1 tr.ř. uložena povinnost k náhradě způsobené škody.

V dalších dvou případech došlo k odsouzení pachatelů za úmyslný trestný čin ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1, odst. 3 tr.zák., přičemž následek tohoto jednání, kterým bylo usmrcení dvou poškozených, byl způsoben pouze z nedbalosti (§ 6 písm a) tr.zák.).

Odsouzený J.M. žil u své babičky B.M., kterou se nechal živit a kterou fyzicky a psychicky týral. Kritického dne použil vůči ní nezjištěným způsobem násilí velké intenzity, které působilo na levou čelně spánkovou krajinu její hlavy a vedlo ke vzniku zlomeniny klenby lebni, ke krvácení do dutiny lebni a k pohmoždění mozku, přičemž na úrazový otok mozku poškozená zemřela. Odsouzenému byl uložen souhrnný trest odnětí svobody v trvání 9 roků s výkonem ve věznici s ostrahou.

Jednání odsouzeného P.T. bylo soudem prvního stupně kvalifikováno jako trestný čin ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1, odst. 3 tr.zák., a teprve z podnětu odvolání státního zástupce došlo k překvalifikaci na přísnější právní posouzení podle § 222 odst. 1, odst. 3 tr.zák. Odsouzenému byl uložen trest odnětí svobody v trvání 7 roků, s výkonem ve věznici s ostrahou. Skutek spočíval v tom, že odsouzený v neobývané vile strčil do poškozeného J.H., čímž způsobil jeho pád do přízemního vestibulu, při němž poškozený utrpěl zlomeninu stehenní kosti a po rozvinutí poúrazového šoku došlo k jeho úmrtí. Odsouzený z místa nejprve utekl a když se po několika dnech vrátil, polil tělo poškozeného hořlavinou a pokusil se je zničit ohněm.

V dalších případech trestných činů proti životu a zdraví byly jejich následkem těžká újmy na zdraví z nedbalosti (§ 224 odst. 1, odst. 2 tr.zák.), ublížení na zdraví se způsobením lehké újmy (§ 221 odst. 1 tr.zák.), a ve dvou případech bylo jednání posouzeno jako pokus způsobit poškozeným těžkou újmu na zdraví (§ 8 odst. 1 k § 222 odst. 1 tr.zák.).

Z dalších závažných trestných činů jsme zaznamenali 4 odsouzení pro trestný nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů podle § 187 tr.zák., který je zařazen v hlavě IV. zvláštní části trestního zákona. Nejzávažnějším případem bylo odsouzení F.P., u kterého byl tento trestný čin právně posouzen podle § 187 odst. 1, odst. 2 písm. a, b) tr.zák., tedy že jej spáchal jako člen organizované skupiny, ve větším rozsahu a vůči osobě mladší osmnácti let. Byl mu uložen trest odnětí svobody v trvání 6 let, pro jehož výkon byl podle § 39a odst. 3 tr.zák. zařazen do věznice s ostrahou a trest propadnutí věcí, kterých bylo užito ke spáchání trestného činu. U dalšího odsouzeného M.T. byl tento pokračující trestný čin kvalifikován podle § 187 odst. 1, odst. 2 písm. b), odst. 3 písm. b) tr.zák., když nabízel a opatřoval psychotropní látky osobám mladším 15 i 18 let. Byl mu uložen trest odnětí svobody v trvání 8 let, s výkonem ve věznici s ostrahou (§ 39a odst. 3 tr.zák.).

Tabulka 31

Následek trestného činu:

Výchovný trest ukončen	Celkový počet	Podíl v %
nelze označit	23	18,3
usmrcení	6	4,7
těžká újmy na zdraví	2	1,6
ublížení na zdraví	11	8,7
morální a jiná újma	4	3,2
způsobení materiální škody	80	63,5
Celkem	126	100,0

Jak již bylo shora uvedeno, **nejzávažnějšími následky trestné činnosti způsobenými fyzickým osobám bylo usmrcení 6 osob a způsobení těžké újmy na zdraví 2 osobám.** Vzhledem k charakteru trestné činnosti odsouzených, když téměř polovinu jimi spáchané trestné činnosti tvoří majetková kriminalita, je pochopitelně **převažujícím následkem způsobení materiální škody fyzickým i právnickým osobám.** Část škody jde na vrub

násilnému způsobu odcizování věcí, zejména při násilném vniknutí do objektů. Další materiální škody vznikly spácháním početného trestného činu loupeže. Pokud poškození uplatnili řádně a včas nárok na náhradu způsobené škody, bylo odsouzeným v rozsudích uloženo, aby škodu celou nebo v její prokázané výši nahradili (adhezní řízení).

Přímý vliv alkoholu na spáchání trestné činnosti byl zjištěn u 21 (16,7 %) odsouzených a u jednoho odsouzeného byly v odůvodnění rozsudku konstatovány potíže s alkoholem. Požití alkoholu bylo příčinou zejména u násilné a výtržnické trestné činnosti, ale ovlivnilo i páchaní majetkové kriminality. Přímý vliv drog byl zjištěn u 5 odsouzených (4,0 %) a u 4 odsouzených byla uváděna jejich závislost na drogách.

Následky trestného činu se promítají jak do obecné, tak i zvláštní části trestního zákona. Ve zvláštní části trestního zákona jde o druh trestů a rozsah trestních sazeb, diferencovaných podle závažnosti trestné činnosti a osoby pachatele. **Nepodmíněný trest odnětí svobody** je univerzálním druhem trestu, který lze uložit za každý trestný čin a kterémukoli pachateli.

Novelou trestního zákona, provedenou s účinností od 1.1.2002 zák.č. 265/2001 Sb., došlo ke zpřísnění podmínek pro ukládání krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody, když horní hranice trestní sazby odnětí svobody byla zvýšena z jednoho na tři roky (§ 39 odst.2 tr.zák.). Tím se rozšířil okruh trestných činů, za něž lze nepodmíněný trest odnětí svobody uložit po splnění zákonných podmínek.

Všichni pachatelé ve zkoumaných trestních věcech vykonávali nepodmíněný trest odnětí svobody. V případech nejzávažnějších trestných činů uložení jiného druhu trestu, vzhledem k zákonným trestním sazbám, ani nebylo možné, a recidiva odsouzených ovlivnila pouze výměru trestu. Uložení krátkodobých trestů odnětí svobody soudy volily po vyhodnocení osoby odsouzených z hlediska dosažení účelu trestu, zejména pro jejich recidivu, když selhalo výchovné působení předchozích trestů..

Tabulka 32

Výše vykonávaného trestu odnětí svobody z posledního odsouzení:

Výše trestu OS NEPO	Celkový počet	Podíl v %
do 1 roku	47	37,3
od 1 do 2 roků	26	20,6
od 2 do 3 roků	18	14,3
od 3 do 5 roků	16	12,7
od 5 do 10 roků	16	12,7
přes 10 let	3	2,4
Celkem	126	100,0

V tabulce jsou uvedeny i tresty původně pravomocně uložené jako tresty výchovné, které nebyly spojeny s omezením osobní svobody, a následně došlo k nařízení jejich výkonu nebo k přeměně v tresty odnětí svobody. Jednalo se o 4 tresty odnětí svobody podmíněně odložené a jeden trest obecně prospěšné práce.

Z pohledu zákonných trestních sazeb byly 71 (56,3 %) odsouzeným uloženy tresty odnětí svobody za trestné činy u kterých horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšovala tři roky, a na něž se vztahuje omezení § 39 odst. 2 tr.zák., které vyjadřuje subsidiární povahu trestu odnětí svobody. Podle odůvodnění rozsudků byla to právě recidiva odsouzených, když selhalo výchovné působení předchozích trestů, která při hodnocení osoby odsouzených vedla soudy k závěru, že žádný z mírnějších druhů trestu nepostačuje ke splnění účelu trestu.

Tabulka 33

Druh trestné činnosti a výše vykonávaného trestu odnětí svobody:

Hlava tr.zák.	Uložený trest OS NEPO					
	do 1 roku	1 - 2 roky	2 - 3 roky	3 - 5 roků	5 - 10 let	nad 10let
hlava III.	3	-	-	-	-	-
hlava IV.	1	-	-	-	2	-
hlava V.	6	1	-	-	-	-
hlava VI.	3	-	-	-	-	-
hlava VII.	1	1	1	-	3	2
hlava VIII.	5	8	9	12	7	1
hlava IX.	28	16	5	4	2	-
ostatní tr.činy	-	-	-	-	2	-

Krátkodobé tresty odnětí svobody na jejichž ukládání se vztahuje ustanovení § 39 odst. 2 tr.zák. byly nejčastěji uloženy pachatelům trestných činů proti majetku (hlava IX.). U pachatelů trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti (hlava VIII.) byly uložené tresty rovnoměrně rozloženy do všech sledovaných rozpětí. Je to dáno i povahou trestných činů zařazených do této hlavy trestního zákona, kde trestní sazby v základních a kvalifikovaných skutkových podstatách umožňují ukládat tresty odnětí svobody v širokém rozpětí, např. s horní hranicí 6 měsíců (§ 237, § 239 odst. 1 tr.zák.) ale i s horní hranicí sazby 15 let (234 odst. 3 tr.zák.). Tresty odnětí svobody nad 10 let byly uloženy za trestné činy vraždy a loupeže se smrtelnými následky u dvou osob (zde nejprísnejší trest odnětí svobody v trvání 14 roků). Nejkratší trest odnětí svobody v trvání 3 měsíce byl uložen odsouzenému za trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí podle § 171 odst. 1 písm. f) tr.zák., kterého se dopustil tím, že ve věznici přechovával mobilní telefon, a dalšímu odsouzenému za trestný čin krádeže podle § 247 odst. 1 písm. e) tr.zák. Dvěma odsouzeným za trestný čin výtržnictví byly uloženy tresty odnětí svobody v trvání 4 a 5 měsíců a trest 5 měsíců byl uložen i za další trestný čin krádeže.

Za jeden spáchaný trestný čin bylo uloženo a vykonáváno 40 (31,7 %) nepodmíněných trestů odnětí svobody. Úhrnný a souhrnný trest odnětí svobody byl ukládán odsouzeným při postihu jednočinného nebo vícečinného souběhu trestných činů. **Úhrnný trest byl uložen 32 (25,4 %) odsouzeným,** kteří spáchali dva a více trestných činů, o nichž bylo rozhodnuto v témže trestním řízení (§ 35 odst. 1 tr.zák.). **Souhrnný trest byl uložen 51 (40,5 %) odsouzeným,** o jejichž trestných činech bylo rozhodnuto postupně ve dvou samostatných trestních řízeních (§ 35 odst. 2 tr.zák.). Společný trest za pokračování

v trestném činu byl uložen 3 (2,4 %) odsouzeným (§ 37a tr.zák.). Ve zkoumaných případech převažovaly tresty ukládané za více trestných činů, když **83 (65,9 %) recidivistů bylo odsouzeno za dva nebo více trestných činů.**

Trest odnětí svobody lze uložit jako trest samostatný nebo ve spojení s jiným druhem trestu uvedeným v ustanovení § 27 tr.zák., kromě trestu obecně prospěšných prací (§ 45 odst. 2 věta třetí tr.zák.). Smyslem ukládání více druhů trestů vedle sebe je dosažení účelu zákona, je odrazem společenské nebezpečnosti spáchané trestné činnosti, a má v budoucnu zabránit pachateli v páchání další trestné činnosti (zejména trest zákazu činnosti). Trest odnětí svobody ve spojení s dalšími druhy trestů byl soudy uložen odsouzeným i ve zkoumaných případech.

Tabulka 34

Další tresty uložené vedle trestu odnětí svobody:

Další druh trestu	Celkový počet	Podíl v %
neuложен	94	74,6
zákaz činnosti	20	15,9
propadnutí věci	8	6,3
zákaz pobytu	4	3,2
Celkem	126	100,0

Trest zákazu činnosti má přímo zabránit pachateli v páchání trestné činnosti. Ve sledovaných případech byl nejčastěji ukládaným druhem trestu vedle trestu odnětí svobody, a vždy byl uložen jako trest zákazu řízení všech motorových vozidel. Byl ukládán v případech závažného porušení pravidel silničního provozu. Doba jeho trvání je zákonem limitována od 1 do 10 let; ve zkoumaných případech byl 20 odsouzeným uložen v rozmezí od 1 do 6 let nejčastěji na dobu 3 let (7 odsouzeným).

Trest propadnutí věci byl uložen 8 odsouzeným, vždy při splnění zákonných podmínek uvedených v ustanovení § 55 odst. 1, 2 tr.zák. Vedle splnění těchto obecných podmínek platí zásada, že hodnota věci propadlé státu nemá být ve zřejmém nepoměru k povaze, závažnosti a následkům trestného činu. Tak např.:

Vedle souhrnného nepodmíněného trestu odnětí svobody v trvání 1 roku, s výkonem ve věznici s ostrahou, a trestu zákazu činnosti spočívajícím v zákazu řízení motorových vozidel na dobu 5 let, byl odsouzenému D.T. podle § 55 odst. 1 písm.a) tr.zák. uložen trest propadnutí věci, a to osobního automobilu zn. Škoda 120, červené barvy.... Trestná činnost mj. spočívala v maření výkonu úředního rozhodnutí podle § 171 odst. 1 písm. c) tr.zák., když ve dvou případech řídil uvedený automobil přesto, že mu byl trestním příkazem a poté i rozsudkem opakovaně uložen trest zákazu řízení všech motorových vozidel. Podle odůvodnění rozsudku byl odsouzený řešen nejméně 15 x, a to převážně pro řízení bez řidičského oprávnění a v trestním rejstříku má od roku 2005 8 záznamů, pro řízení bez řidičského oprávnění a maření výkonu úředního rozhodnutí.

Za těchto okolností je uložený trest propadnutí staršího osobního automobilu přiměřený a soud jeho uložení považoval za nezbytné z hlediska ochrany společnosti a v zájmu zabránění pachateli v dalším páčání stejné trestné činnosti. Odsouzený v tomto případě ani nevyužil práva podat odvolání.

V dalších případech spočíval tento trest v propadnutí zařízení na výrobu drog (F.P. byl odsouzen za § 187 odst.1, 2 písm. a), b) tr.zák.), a v propadnutí mobilního telefonu zn. Nokia 3410 s pouzdrům a dvěma kartami SIM operátora T-Mobil, který odsouzený M.U. neoprávněně přechovával ve výkonu trestu odnětí svobody (odsouzen za § 171 odst. 1 písm.f) tr.zák.). Dalším odsouzeným propadly věci, kterých použili ke spáchání trestné činnosti (§ 55 odst. 1 písm. a) tr.zák.) - zavírací a kuchyňský nůž, šroubovák, aj. Dvěma odsouzeným byl, trest odnětí svobody a trest propadnutí věci kumulován s i trestem zákazu činnosti, spočívajícím v zákazu řízení všech motorových vozidel. Čtyřem odsouzeným byl dále uložen **trest zákazu pobytu** (§ 57a tr.zák.), s přesným vymezením na obvod některého z větších měst ČR, s cílem zabránit jim pobyt na území, kde došlo ke spáchání trestné činnosti a které by jim mohlo v budoucnu usnadnit recidivu.

Dalším prostředkem k dosažení účelu zákona jsou **ochranná opatření** (§ 71 a násl. tr.zák.), která jsou samostatnou kategorií trestněprávních sankcí. Potřeba jejich uložení a jejich intenzita je určována zejména potřebou léčení, výchovy a izolace pachatele. Ochrannými opatřeními jsou ochranné léčení, ochranná výchova u mladistvých a zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty (nově zabezpečovací detence). Ve zkoumaných případech soudy využily možnosti uložit ochranná opatření vedle trestu odnětí svobody (§ 72 odst. 3 tr.zák.) u 5 odsouzených, z toho 4 bylo uloženo ochranné léčení a 1 zabránění věci. Odborným podkladem pro uložení ochranného léčení byly vždy výsledky znaleckého zkoumání a doporučení znalců na způsob jeho výkonu. Dvěma odsouzeným bylo uloženo ochranné

protialkoholní léčení ambulantní formou a dalším dvěma odsouzeným bylo uloženo ochranné léčení protitoxikomanické, rovněž ambulantní formou (§ 72 odst. 2 písm. b), odst. 4 tr.zák.). Zabráni věci (§ 73 odst. 1 písm. c) tr.zák.) - balíčků heroinu, bylo uloženo pachateli, který v osobním vozidle převážel z České republiky do Spolkové republiky Německo čtyři balíčky heroinu, což bylo kvalifikováno jako trestný čin nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů podle § 187 odst. 1, 2 písm. a) tr.zák.

O uplatněných nárocích na náhradu škody způsobené trestnou činností rozhodovaly soudy v rámci **adhezního řízení**, které je součástí trestního řízení. Toto řízení umožňuje poškozenému, aby již v trestním řízení byl řádně objasněn i jeho nárok na náhradu škody způsobené trestným činem, a aby dosáhl její plné náhrady. V hlavním líčení nebo v odvolacím řízení bylo soudy rozhodnuto 74 výroky o uplatněných nárocích na náhradu škody. Výrokem podle § 228 odst. 1 tr.ř. zavázaly soudy 32 odsouzených k povinnosti nahradit způsobenou škodu. U 6 odsouzených soudy meritorně rozhodly jen o části uplatněného nároku podle § 228 odst. 1 tr.ř., a se zbytkem nároku podle § 229 odst. 2 tr.ř. odkázaly poškozené na řízení ve věcech občanskoprávních. Tento postup byl zvolen v případech, kdy výsledky provedeného dokazování nepotvrdily požadovanou výši škody v celém rozsahu. Výrokem podle § 229 odst. 1 tr.ř., že se poškozený odkazuje s celým uplatněným nárokem na náhradu škody na řízení ve věcech občanskoprávních, bylo rozhodnuto v 6 případech. Ve zbývajících 52 případech rozhodování o náhradě škody nepřicházelo v úvahu, protože materiální újma vyjádřitelná v penězích buď vůbec nevznikla, byla poškozeným uhrazena, nebo nárok nebyl oprávněnou osobou vůbec nebo řádně uplatněn.

Řádně a včas podané **odvolání**, které je jediným řádným opravným prostředkem proti rozsudku soudu prvního stupně, vede k přezkoumání správnosti a zákonnosti vydaného rozhodnutí a jeho využívání, odsouzenými i dalšími oprávněnými osobami, bylo důležitým garantem správnosti rozhodnutí i postupu řízení, které jeho vydání předcházelo. Významné změny, které v odvolacím řízení přinesla novela trestního řádu provedená zák.č. 265/2001 Sb., která nabyla účinnosti od 1.1.2002, se promítly do rozhodování odvolacích soudů ve většině zkoumaných případů.

Tabulka 35

Využití odvolání ve zkoumaných trestních věcech:

Odvolání podal	Celkový počet	Podíl v %
sám obžalovaný	53	42,1
sám státní zástupce	3	2,4
obžalovaný i státní zástupce	8	6,3
odvolání nebylo podáno	62	49,2
Celkem	126	100,0

V odvolacím řízení byla přezkoumána polovina trestních věcí, z toho na základě odvolání obžalovaných 53, na základě odvolání státních zástupců 3 a na základě odvolání podaného současně obžalovanými i státními zástupci 8 věcí. Obžalovaní proti výroku o vině i o trestu podali 30 odvolání, pouze do výroku o vině podali 10 odvolání, a pouze do výroku o trestu podali 21 odvolání. Státní zástupci podali 9 samostatných odvolání do výroku o uloženém trestu a po jednom odvolání podali do obou výroků a do výroku o vině.

Odvolací soudy o podaných odvoláních obžalovaných rozhodly tak, že 46 odvolání podle § 256 tr.ř. zamítly pro jejich nedůvodnost a 14 odvoláním vyhověly, a po zrušení rozsudku nebo jeho napadené části podle § 259 odst. 3 tr.ř., samy ve věci rozsudkem rozhodly. Jedno odvolání obžalovaného bylo podle § 253 odst. 3 tr.ř. odmítnuto, když nesplňovalo požadavky uvedené v ustanovení § 249 odst. 1 tr.ř. a jeho vady nebyly ve stanovených lhůtách odstraněny nejen obžalovaným, ale ani jeho obhájkyní. O odvoláních podaných státními zástupci odvolací soudy rozhodly tak, že 7 odvoláním bylo vyhověno a 4 odvolání byla zamítnuta.

Po zrušení rozsudků napadených odvoláním postupovaly odvolací soudy v souladu s ustanovením § 259 odst. 3 tr.ř., upravujícího rozsah uplatnění apelačního principu, který podle nové zákonné úpravy převládá v odvolacím řízení (u odvolání projednaných po datu 1.1.2002). Podle tohoto ustanovení odvolací soudy rozhodly rozsudkem tak, že v 6 případech změnily výrok o vině, především v použité právní kvalifikaci. Větší rozhodovací aktivitu uplatnily odvolací soudy u výroků o trestech, když 5 odsouzeným uložený trest zmírnily, 4 odsouzeným jej zpřísnily a u 5 odsouzených samy aplikovaly ustanovení § 39a odst. 3 tr.zák. tak, že je zařadily pro výkon trestu odnětí svobody do věznice s mírnějším režimem.

Na rozhodování odvolacích soudů mělo vliv i nepodání odvolání státními zástupci v neprospěch obžalovaných. Odvolací soudy v odůvodnění svých rozhodnutí uvedly, že nápravě zjištěných pochybení v těchto případech bránila zásada zákazu reformace in peius. Tak např. v trestní věci odsouzeného T.K. odvolací soud v odůvodnění usnesení jímž podle § 256 tr.ř. zamítl jeho odvolání uvedl:

„Jediným pochybením ze strany soudu prvního stupně je nesprávnost výroku o způsobu výkonu uloženého trestu odnětí svobody. Obžalovaný byl zařazen do věznice s ostrahou podle § 39a odst. 2 písm. c) tr.zák. s odůvodněním, že je odsuzován pro úmyslný trestný čin ve výměře přesahující dva roky, ovšem nedosahující osmi roků. Toto konstatování je sice pravdivé, avšak nic nemění na tom, že ze zákona měl být obžalovaný, neboť mu byl uložen trest jako zvlášť nebezpečnému recidivistovi, zařazen podle § 39a odst. 2 písm. d) tr.zák. do věznice se zvýšenou ostrahou. Pokud však přesto soud prvního stupně shledal, což však z odůvodnění napadeného rozsudku nevyplývá, důvody pro zařazení obžalovaného do věznice s ostrahou, tedy do jiného typu věznice, než do které měl být podle odst. 2 zařazen, měl tak učinit podle § 39a odst. 3 tr.zák., což se však nestalo....Odvolání podal toliko obžalovaný, nikoli v jeho neprospěch též státní zástupce, a proto nemohl odvolací soud, s ohledem na ustanovení § 259 odst. 4 tr.ř., takové pochybení napravit, neboť by šlo o rozhodnutí v neprospěch obžalovaného“.

Ve věci odsouzeného M.K. odvolací soud v rozsudku uvedl:

„I když všichni obžalovaní byli zařazeni pro výkon uložených trestů do věznice s ostrahou (za použití § 39a odst. 3 tr.zák.), přičemž u některých z nich lze tento postup považovat za ne zcela odůvodněný, nemohl vzhledem k absenci odvolání státního zástupce odvolací soud na tomto výroku ničeno změnit“.

Trestní řád nutnost **rychlosti řízení** zdůrazňuje již ve svých základních zásadách, když ustanovení § 2 odst. 4 tr.ř. spojuje zásadu oficiality s požadavkem co nejrychlejšího projednání trestních věci a požadavek rychlého rozhodnutí je zdůrazňován i v mezinárodních dokumentech. Proto jsme se pokusili ze soudních rozhodnutí zjistit délku řízení, a vzhledem k tomu, že jsme neměli k dispozici příslušné trestní spisy, zjišťovali jsme alespoň dobu, která uplynula od spáchání prvního trestného činu, do právní moci odsuzujícího rozsudku. U opakujících se trestných činů byl počátek doby stanoven datem spáchání posledního skutku, u pokračujících trestných činů datem posledního dílčího útoku.

Tabulka 36

Délka řízení od spáchání trestného činu do právní moci rozhodnutí:

Délka řízení	Celkový počet	Podíl v %
do 6 měsíců	20	15,9
6 - 12 měsíců	39	31,0
12 - 18 měsíců	23	18,2
18 - 24 měsíců	16	12,7
2 - 3 roky	16	12,7
3 roky a více	12	9,5
Celkem	126	100,0

Podle uvedené tabulky **téměř polovina (46,9 %) trestních věcí vedených proti odsouzeným recidivistům bylo pravomocně ukončeno ve lhůtě do jednoho roku od spáchání trestné činnosti.** Toto zjištění je příznivé i vzhledem k tomu, že v této době není zahrnuto pouze trvání trestního stíhání (§ 12 odst. 10 tr.ř.), ale i doba, která uplynula od spáchání trestné činnosti do zahájení úkonů trestního stíhání. Tento časový úsek objasňování a prověřování skutečností nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin je závislý i na včasnosti podání trestního oznámení nebo jiných podnětů, na jejichž podkladě lze učinit závěr o podezření ze spáchání trestného činu, a učinit potřebná šetření (§ 158 tr.ř.). Zejména v případech podání trestního oznámení, ale i jiných podnětů, jde o dobu, která je ze strany orgánů činných v trestním řízení neovlivnitelná.

Nejkratší sledovaný časový úsek v trvání do 6 měsíců byl zaznamenán u 20 (15,9 %) řízení vedených proti odsouzeným recidivistům. Podle použité právní kvalifikace bylo v této době ukončeno řízení v 8 případech u trestného činu krádeže (§ 247 odst. 1 i 2 tr.zák.), ale také u 7 trestných činů loupeže (§ 234 odst. 1 i 2 tr.zák.) a u jednoho znásilnění (§ 241 odst. 1, 2 tr.zák.). Z uvedeného je zřejmé, že rychlé řízení ve sledovaných případech nebylo doménou pouze u méně závažných trestných činů. Rychlé ukončení trestní věci je závislé na řadě okolností a je významné pro její objasnění, i pro správné a spravedlivé rozhodnutí.

Nejdelsí sledovaná doba řízení přes 3 roky byla zaznamenána u 12 (9,5 %) řízení. Ve všech případech byla využita pro řízení vedená o velmi závažných trestných činech. Z majetkové trestné činnosti šlo o 4 trestné činy podvodu (§ 250 odst. 3 nebo odst. 4 tr.zák.), 5 trestných činů loupeže (§ 234 odst. 1 tr.zák.) a trestný čin nedovolené výroby a držení

omamných a psychotropních látek a jedů (§ 187 odst. 1, 2 písm. a), b) tr.zák.). Zejména v těchto věcech se stále nedaří uplatňovat požadavek na co nejrychlejší projednání trestních věcí zdůrazněný v ustanovení § 2 odst. 4 základních zásad trestního řízení.

Závěry z analýzy údajů o recidivě respondentů ze soudních rozhodnutí

- Recidiva trestné činnosti je závažným celospolečenským problémem, jehož potlačování není jen záležitostí trestního práva. Základní funkcí trestního práva je však ochrana společnosti před kriminalitou a proto jeho instituty mají zásadní význam i v boji s recidivou trestné činnosti.
- Od vzniku ČR právní úprava recidivy trestné činnosti prošla určitým vývojem, vždy však obsahovala ustanovení o zvláštním přístupu k recidivistům, zejména o jejich přísnějším postihu. **Recidiva byla vždy při ukládání trestu považována za přitěžující okolnost.** Trestní zákon z roku 1961 vytvořil novou kategorii zvlášť nebezpečných recidivistů, s níž spojoval další důsledky pro pachatele, která byla zrušena až platným trestním zákonem z roku 2009. **Nový trestní zákon zachoval možnost přísnějšího postihu závažných případů recidivy v ustanovení o mimořádném zvýšení trestu odnětí svobody.**
- Podle statistických výkazů Ministerstva spravedlnosti ČR došlo v letech 2006-2008 ke zvýšení počtu osob odsouzených za trestnou činnost. Na tomto růstu se stále méně podíleli odsouzení, kteří byli soudem označeni za recidivisty. Tento fakt byl ovlivněn mj. některými legislativními změnami (např. kriminalizací nových druhů asociálního jednání v roce 2007, což mělo za následek nárůst podílu prvopachatelů mezi trestně stíhanými pachateli. Také se nemohlo ve statistikách tak rychle odrazit opakování nově kriminalizovaného jednání. V úvahu je třeba brát i novou právní úpravu, která zdůraznila fakultativnost posuzování recidivy jako přitěžující okolnosti.
- Ve sledovaném období se podíl uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody stabilizoval, i v důsledku většího využívání trestu obecně prospěšných prací, který je významnou alternativou k trestu odnětí svobody. **U osob označených za recidivisty se v posledních letech snižoval počet i podíl uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody.**
- Při výzkumu recidivy jsme využili poznatky ze soudních rozhodnutí soudů prvního a druhého stupně a z opisů rejstříku trestů. Celkem byly analyzovány údaje o 126 mužích odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, který v roce 2008 vykonávali ve

vybraných českých věznicích. U všech odsouzených nešlo o jejich první odsouzení, ale o recidivu minimálně v kriminologickém pojetí.

- **Všichni respondenti byli odsouzeni za účinnosti trestního zákona č. 140/1961 Sb.** Podle této zákonné úpravy bylo v soudních rozhodnutích u odsouzených nejprve sledováno posuzování recidivy jako obecné přitěžující okolnosti, jako zákonného znaku skutkových podstat trestných činů, jako zvlášť nebezpečné recidivy a jako okolnosti významné pro zařazení odsouzených pro výkon trestu odnětí svobody.
- Řádné vyhodnocení předchozích odsouzení z hlediska přitěžující okolnosti recidivy bylo provedeno v odůvodnění rozsudků u 26,2 % odsouzených, u 41,3 % odsouzených bylo hodnocení stručné a málo konkrétní, a 8,7 % odůvodnění žádná hodnocení neobsahovala, přestože odsouzení měli v trestním rejstříku vyznačenu řadu odsouzení, která takové vyhodnocení vyžadovala. **Nesprávná hodnocení byla výjimečná. Nejčastěji bylo jako přitěžující okolnost soudy vyhodnoceno jedno nebo dvě z předchozích odsouzení.**
- **Speciální recidiva, jako zákonný znak základní skutkové podstaty trestného činu, byla vyjádřena v právní kvalifikaci u 29,4 % odsouzených. Ve všech případech šlo o trestný čin krádeže** při splnění podmínky předchozího „potrestání“ nebo „odsouzení“ v posledních třech letech (§ 247 odst. 1 písm. e) tr.zák.). U dvou odsouzených byla jejich recidiva okolností podmiňující použití vyšší trestní sazby u trestného činu ohrožení pod vlivem návykové látky (§ 201 odst.1, odst. 2 písm. b) tr.zák.).
- **Pouze čtyři odsouzení (3,2 %) byli soudy prohlášeni za zvlášť nebezpečné recidivisty.** Této právní kvalifikace bylo použito u odsouzených za trestné činy vraždy, znásilnění, loupeže a těžkého ublížení na zdraví. U dvou odsouzených šlo o recidivu speciální, a u dvou odsouzených o recidivu druhovou. Tresty byly zvlášť nebezpečným recidivistům uloženy při dolní nebo na samé dolní hranici zvýšené trestní sazby. Pouze jeden odsouzený byl pro výkon trestu zařazen do věznice se zvýšenou ostrahou, zbývajících za použití § 39a odst. 3 tr.zák. byli zařazení do věznice s ostrahou.
- **Kriminální minulost (penologická recidiva) odsouzených rozhodovala i při výběru typu věznice pro výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody.** Ve zkoumaných případech bylo 59,5 % odsouzených zařazeno do věznice s ostrahou a 38,9 % do věznice s dozorem. Po jednom odsouzeném bylo zařazeno do věznice s dohledem a do věznice se zvýšenou ostrahou.
- Soudy využívaly moderačního práva podle § 39a odst. 3 tr.zák. i u recidivujících odsouzených, když téměř ve třetině případů rozhodly o jejich zařazení pro výkon trestu

odnětí svobody do jiného typu věznice, než do které měli být podle hledisek uvedených v § 39a odst. 2 tr.zák. zařazeni. **Ve všech případech šlo o zařazení do mírnějšího typu věznice. V průběhu výkonu trestu došlo k přeřazení 11 odsouzených, z toho 10 do mírnějšího režimu.**

- Vedle právního posouzení recidivy a jejích důsledků jsme sledovali recidivu z hledisek kriminologických a penologických, která, na rozdíl od právního posouzení, jsou daná počtem předchozích odsouzení a pobytů odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody. Nejsou závislá na hodnocení soudu, zda k předchozím odsouzením bude přihlédnuto.
- **Podle záznamů v rejstříku trestů byla převážná většina odsouzených z pohledu kriminologického výraznými recidivisty, když 62,7 % mělo v rejstříku trestů vyznačeno 6 a více záznamů o předchozích odsouzeních, a více než 10 záznamů mělo vyznačeno 19 odsouzených.** Záznam pouze o jednom předcházejícím odsouzení byl vyznačen u 4,8 % odsouzených. U 67,5 % se v případě posledního odsouzení jednalo o recidivu speciální, u 23,0 % o recidivu obecnou a u 9,5 % o recidivu druhovou. Vysoký rozdíl byl zjištěn mezi recidivou speciální a recidivou obecnou.
- Z opisů rejstříků trestů jsme zjišťovali i recidivu z penologického hlediska (druhý a další alespoň částečný výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody). **Pouze u 7,1 % odsouzených byl nepodmíněný trest odnětí svobody prvním vykonávaným trestem odnětí svobody. Naproti tomu více než polovina odsouzených (56,4 %) již dříve vykonala více než 3 nepodmíněné tresty odnětí svobody, a čtyři odsouzení vykonali těchto trestů dokonce 11.**
- **U poloviny odsouzených rozhodly soudy o podmíněném propuštění z některého z předchozích nepodmíněných trestů odnětí svobody, často i opakovaně.** Poměr osob osvědčených (19) a neosvědčených (30) ve zkušební době svědčí o tom, že **podmíněné propuštění dostatečně nevyužili možnosti nevrátit se do výkonu zbytku trestu odnětí svobody.** Soudy při svém rozhodování o podmíněném propuštění přecenily očekávání, že odsouzení recidivisté po propuštění povedou řádný život.
- V rozsahu, který umožňovalo písemné vyhotovení soudních rozhodnutí, jsme zkoumali osobní poměry odsouzených vykonávajících trest odnětí svobody. **Mezi recidivujícími převažovali mladší odsouzení, a s přibývajícím věkem prudce klesal jejich počet. Průměrný věk odsouzených v době spáchání nejzávažnějšího trestného činu byl 27,1 let. Bez zaměstnání bylo 67,5 % odsouzených, převážně recidivistů majetkové trestné činnosti.** Třetina odsouzených trestnou činnost spáchala ve spolupachatelství a rovněž u

třetiny odsouzených byla v době rozhodování soudů jejich osobní svoboda omezena umístěním do vazby.

- **Při sledování kriminální minulosti odsouzených bylo zjištěno, že nejčastěji recidivovaly osoby, jejichž první odsouzení spadá mezi 15. až 18. rok jejich věku (více než polovina ve zkoumaném vzorku).** Tito odsouzení měli také v rejstříku trestů vyznačeno nejvíce odsouzení. Recidivoval pouze jeden odsouzený, který byl prvně odsouzen po 30. roku jeho věku. Při prvním odsouzení, ve všech věkových kategoriích, převažují trestné činy proti majetku (58,7 % a u mladistvých 62,9 %).
- **Odsouzeným prvopachatelům byly ukládány převážně tresty výchovné, nespojené s odnětím svobody (78,6 %), zejména podmíněně odložený trest odnětí svobody. U 38,8 % první uložený výchovný trest nesplnil svůj výchovný účel a došlo k nařízení jeho výkonu nebo k přeměně na nepodmíněný trest odnětí svobody. K druhému odsouzení došlo nejčastěji ve lhůtě do 3 roků.**
- Ze soudních rozhodnutí bylo zjištěno, že odsouzení recidivisté vykonávali trest odnětí svobody, který jim byl nejčastěji uložen za trestné činy majetkové povahy (43,7 %), nejvíce za trestný čin krádeže. **U 16 odsouzených nedosáhla hranice škody „nikoli nepatrné“ a důvodem pro trestní stíhání byla speciální recidiva nebo způsob provedení krádeže vloupáním.** Druhou nejpočetnější skupinou byly trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti (33,3 %), především trestný čin loupeže. Nejzávažnějšími následky trestné činnosti bylo usmrcení 6 osob a způsobení těžké újmy na zdraví 2 osobám.
- Všichni odsouzení vykonávali nepodmíněný trest odnětí svobody, který je specifickým trestem pro recidivisty, nikoliv však trestem zcela nezbytným. U 4 odsouzených byl nařízen výkon původně podmíněně odloženého trestu odnětí svobody a u jednoho byl přeměněn trest obecně prospěšných prací. **Tresty odnětí svobody ve výměře do 1 roku vykonávalo 37,3 % odsouzených a přes 10 let 2,4 % odsouzených.** Za trestné činy, na něž se vztahuje omezení podle § 39 odst. 2 tr.zák., byly uloženy tresty odnětí svobody 56,3 % odsouzeným, podle odůvodnění rozsudků právě **s ohledem na jejich recidivu.**
- Nepodmíněný trest odnětí svobody byl uložen i ve spojení s jinými druhy trestů, nejčastěji ve spojení s trestem zákazu činnosti, který vždy spočíval v zákazu řízení motorových vozidel (20 odsouzeným), a dále s trestem propadnutí věci (8) a trestem zákazu pobytu (4).

- Ve zkoumaných případech soudy využily možnosti uložit odsouzeným ochranné opatření, které spočívalo u 4 odsouzených v uložení ochranného léčení ambulantní formou a u 1 v zabrání věci.
- **V odvolacím řízení byla přezkoumána polovina trestních věcí**, z toho na základě odvolání obžalovaných 53 věcí, na základě odvolání státních zástupců 3, a na základě odvolání podaného oběma současně 8 věcí. Převažovala odvolání podaná do výroků o vině i trestu. Podle § 256 tr.ř. bylo zamítnuto 46 odvolání jako nedůvodných a 14 odvoláním bylo odvolacími soudy vyhověno.
- Z hlediska rychlosti trestního řízení nám soudní rozhodnutí umožňovala zkoumat pouze dobu, která uplynula od spáchání prvního trestného činu do právní moci odsuzujícího rozsudku. Příznivým ukazatelem je, že **téměř polovina trestních věcí (46,9 %) recidivistů byla pravomocně ukončena ve lhůtě do 1 roku od spáchání trestné činnosti.**

5. Výsledky výzkumu - část II.

Výzkum recidivistů majetkové a násilné trestné činnosti

V rámci empirického šetření byly, jak již bylo uvedeno v úvodu studie, **z celkového počtu 126 recidivistů vyčleněny dva podsoubory:**

- 1) recidivisté, kteří měli v anamnéze majetkovou trestnou činnost a nebyla u nich zjištěna násilná trestná činnost a**
- 2) recidivisté, kteří měli v anamnéze zejména násilnou trestnou činnost.**

U uvedených dvou skupin recidivistů bylo našim cílem zjistit 1. vybrané údaje z jejich osobní anamnézy, 2. údaje o některých jejich psychologických charakteristikách, 3. údaje o průběhu kriminální dráhy těchto pachatelů.

Informace o dosavadní trestné činnosti zkoumaných pachatelů-recidivistů, některá data z jejich osobní anamnézy byly získány ze spisových materiálů, někdy i z posudku psychologa. K získání bližších poznatků o pachatelích z oblasti psychologie byla provedena kvalitativní analýza psychologických vyšetření těchto osob. Vybrané údaje o některých psychologických charakteristikách a některé anamnestické údaje u skupiny pachatelů s majetkovou a u skupiny s násilnou trestnou činností byly vedle třídění prvního a druhého stupně rovněž zpracovány za pomoci statistické metody chí-kvadrát⁶⁰.

5.1. Recidivisté – pachatelé majetkové trestné činnosti

V souladu s projektem výzkumu, do vzorku recidivistů s majetkovou trestnou činností byli vybráni muži ve věku 18-40⁶¹ let, kteří byli v době výzkumu uvězněni, měli v anamnéze majetkovou trestnou činnost a v anamnéze se **u nich nebyla zjištěna evidovaná násilná trestná činnost. Případný výskyt mravnostních deliktů v minulosti byl přípustný.**

⁶⁰ Na statistickém zpracování dat se podílel dr. O. Štěch. Zjištěné údaje o některých vybraných charakteristikách obou skupin recidivistů jsou uvedeny v přehledových tabulkách v příloze.

⁶¹ Dodržet hranici 35 stanovenou v projektu výzkumu se nezdařilo. Ta byla stanovena 15 let respondentů v roce 1990 + 20 let případné kriminální kariéry.

Důvodem tohoto výběru byl předpoklad, že je technicky možné (na rozdíl od vzorku násilníků) takového pachatele s víceméně stejnorodou, homotropní⁶² recidivou nalézt.

Do vzorku pachatelů majetkové trestné činnosti bylo vybráno na základě výše uvedených kritérií **31 osob**. K jejich trestné činnosti, sociálním a demografickým údajům a psychologickým charakteristikám jsme měli k dispozici informace z několika zdrojů:

- rozsudky, rejstříky trestů
- psychologické vyšetření včetně vypracovaného psychologického posouzení
- zprávy z VTOS vypracované sociálními pracovníky a speciálními pedagogy
- psychiatrický posudek byl vypracován pouze na jednoho pachatele.

Z uvedených zdrojů byly získávány informace o jejich trestné činnosti a relevantní údaje s jejich trestnou činností související, tzn. poznatky o jejich rodině a rodinném zázemí, vzdělání, kvalifikaci, zaměstnání apod.

Těžiště výzkumu spočívalo v psychologickém vyšetření, které bylo provedeno vězeňským psychologem M. Tamchynou.

Výsledky výzkumu

• Věk a trestná činnost

Věkové rozložení zkoumaných pachatelů majetkové trestné činnosti bylo v době výzkumu následující:

Tabulka⁶³ 37

Věk pachatelů v době vyšetření

Věk	Počet osob.	%
Do 25 let	5	16,1
26-29 let	12	38,7
30-34 let	8	25,8
35-40 let	6	19,4
celkem	31	100

⁶² páchající trestné činy z jedné skupiny trestných činů - v tomto případě majetkovou trestnou činností

⁶³ V tomto textu uvádíme pouze vybrané tabulky s tím, že souhrnné tabulky týkající se obou souborů budou pro možnost celkového pohledu prezentovány v příloze.

Nejčastěji se v našem vzorku vyskytovali pachatelé ve věku 26-29 let. Jak ukazují následující tabulky, tito recidivní pachatelé již měli za sebou poměrně pestrou kriminální kariéru a většinou minimálně jednu zkušenost s pobytem ve výkonu trestu.

Zajímavé jsou údaje, které se vztahují k věku ve vztahu k trestné činnosti v minulosti i současnosti:

Tabulka 38

Věk v době spáchání prvního registrovaného trestného činu

Věk	Majetkoví recidivisté		Všichni zkoumaní recidivisté	
	Počet osob	%	Počet osob	%
15-18	8	25,8	70	55,6
19-21	16	51,6	39	31,0
22-29	6	19,4	16	12,7
30-39	1	3,2	1	0,8
Celkem	31	100,0	126	100

První registrovaná trestná činnost zkoumaných majetkových recidivistů byla spáchána nejčastěji mezi 19.až 21. rokem věku, a to u poloviny z nich, druhý nejčastější výskyt byl u čtvrtiny z nich mezi 15.-18. rokem věku, dále pak mezi 22. a 29. rokem věku (v 19,4 %) a 1 recidivista spáchal svůj první registrovaný delikt mezi 30. až 39. rokem.

Největší počet zkoumaných osob se tak překvapivě zařadil do intervalu 19-21 let. Přitom je známo, že věk prvního deliktu bývá umístěn do věku kolem 12. až 13. roku věku. (Údaje o této věkové kategorii však nemáme k dispozici, neboť před 15. rokem nejsou delikty nezletilých registrovány v rejstříku trestů.) Očekávali bychom tudíž – i proto, že získané údaje pocházejí z opisů, nikoliv výpisů, z trestních rejstříků – nejvyšší podíl prvopachatelů ve věku mezi 15.-18. rokem, což se nepotvrdilo.

Podíváme-li však výsledky v kontextu celého souboru recidivistů, zjistíme, že se jedná pravděpodobně o odchylku v rámci tohoto vzorku; vzhledem k jeho velikosti nelze tvrdit, že výsledky jsou platné pro všechny pachatele majetkové trestné činnosti. Roli hraje spíše nereprezentativita tohoto vzorku pachatelů majetkové trestné činnosti. Pro srovnání uvádíme

celkovou tabulku, kde jsou výsledky všech zkoumaných recidivistů. V pravých sloupcích tabulky č. 38 tak můžeme pozorovat očekávané rozložení dat: tedy nadpoloviční polovina pachatelů spáchala svůj první registrovaný trestný čin mezi 15.-18. rokem. (Rovněž u vzorku pachatelů násilné trestné činnosti se většina prvopachatelů umístila do věkového intervalu mezi 15.-18. rokem života.).

Tabulka 39

Věk v době spáchání nejzávažnějšího trestného činu⁶⁴

Věk	Majetkoví recidivisté		Všichni zkoumaní recidivisté	
	Počet osob	%	Počet osob	%
19-21	6	19,4	19	15,1
22-29	14	45,2	66	52,4
30-39	11	35,5	37	29,4
40-49	0	0	3	2,4
50-59	0	0	1	0,8
Celkem	31	100,0	126	100

V době spáchání nejzávažnějšího trestného činu bylo majetkovým recidivistům nejčastěji mezi 22-29 roky (ve 45 % případů), méně často mezi 30-39 roky (v 36 % případů), resp. mezi 19-21 roky (v 19 % případů). U majetkových recidivistů, podobně jako u ostatních recidivistů v našem výzkumném souboru, jak je patrné z výše uvedené srovnávací tabulky, je věk spáchání nejzávažnější trestné činnosti umístěn mezi 22.-29. rok života, tam kulminuje a dále klesá, zprvu pozvolna a posléze prudce.

Celkový počet předchozích odsouzení ukazuje následující tabulka, ze které je mj. patrné, že zkoumaní recidivisté mají většinou opravdu bohaté zkušenosti se soudy. Charakter jejich recidivy byl definován ve většině případů – v 84 % - jako speciální recidiva, v tomto případě § 247 tr.z. – krádež. Vyskytly se i případy recidivy obecné (12,9 %) a druhové, stejnorodé (3,2 %), v tomto případě majetkové.

⁶⁴ Nejzávažnějším trestným činem je míněn čin nejpřísněji kvalifikovaný v trestním zákoně, zároveň to bývá trestný čin s nejvyšší trestní sazbou.

Tabulka 40

Celkový počet předchozích odsouzení

Počet odsouzení	Počet osob	%
1x trestán	3	9,7
3x trestán	3	9,7
4x trestán	4	12,9
5x trestán	6	19,4
Vícekrát trestán	15	48,4
celkem	31	100

Do výzkumného souboru byli vybráni recidivisté, tedy ti pachatelé, kteří byli již minimálně jednou souzeni a odsouzeni soudem. Jak je patrné z tabulky, většina z nich měla navíc v době výzkumu i více než jednu zkušenost s uvězněním. (Patrně nedopatřením byli do souboru zařazeni i čtyři pachatelé, kteří byli v době výzkumu uvězněni poprvé.)

Tabulka 41

Počet pobytů ve vězení před nynějším uvězněním

Počet NEPOtrestů	Počet osob.	%
Dosud nebyl ve VT	4	12,9
Byl 1x	9	29,0
Byl 2x	4	12,9
Byl 3-5x	11	35,5
Byl více než 5x ve VT	3	9,7
celkem	31	100

Následující popis kriminální kariéry 33letého muž poskytuje poměrně typický příklad vývoje pachatele – majetkového recidivisty z hlediska věku, zkušeností se soudy a pobyty ve vězení.

Poprvé se dopustil trestné činnosti v 19 letech, jednalo se o majetkovou trestnou činnost (v herních automatech prohrál výplatu a jak uvedl, šel si ji později „vybrat“). Byl trestán rovněž pro maření výkonu soudního rozhodnutí (porušil zákaz řízení motorového vozidla). Aktuálně byl odsouzen pro řízení bez řidičského oprávnění a současně pro zjištěný alkohol v krvi při řízení vozidla v množství 1,22 g/kg.

Má 11 zápisů v rejstříku trestů, je popáté ve VTOS. Naposledy byl před 7 lety, od té doby, co se oženil, ve VTOS nebyl, mrzí ho, že po tak dlouhé době selhal. Ve věznici pracuje.

Naprostá většina pachatelů byla odsouzena jen za trestné činy proti majetku (Hlava IX tr.z.), což bylo jedním z kritérií výběru, ojediněle byli respondenti odsouzeni i pro další trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných (Hlava III tr.z.), pro delikty hrubě narušující občanské soužití, proti svobodě a lidské důstojnosti (Hlava VIII tr.z.).

Tabulka 42

Trestná činnost, za kterou je recidivista aktuálně ve VTOS

Podle Sb.	Pachatelé majetkové trestné činnosti	
	Počet osob	%
Hlava III	1	3,2
Hlava IV	0	0
Hlava V	3	9,7
Hlava VIII	2	6,5
Hlava IX	24	77,4
Ostatní hlavy	1	3,2
Celkem	31	100

Pachatelé majetkové trestné činnosti byli většinou stíháni nevazebně (77,4 %), menší část byla stíhána vazebně (22,6 %).

Pro výkon trestu byli zařazeni nejčastěji do věznice s dozorem (v 71 %), méně často s ostrahou (29 %).

Většině z nich (v 58 %) byl za sledovanou poslední trestnou činnost uložen krátkodobý nepodmíněný trest do jednoho roku, následovali ti, jimž byl uložen trest 1-2 roky (19 %), mezi 2-3 lety 10 %, ostatní mají tresty nad 3 roky, maximálně do 10 let.

Tabulka 43

Výše vykonávaného trestu OS z posledního odsouzení

Věk	Počet osob	%
Do 1 roku	18	58,1
1-2 roky	6	19,4
2-3 roky	3	9,7
3-5 roků	2	6,5
5-10 roků	2	6,5
Celkem	31	100

Většina zkoumaných recidivistů spáchala trestný čin jednotlivě (65 %), a celkem 35 % spáchalo delikt ve spolupachatelství, a to ve skupině maximálně čtyř pachatelů.

Tabulka 44

Počet spolupachatelů

Spolupachatelství	Počet osob	%
Spáchal sám	20	64,5
Jeden spolupachatel	7	22,6
Dva spolupachatelé	2	6,5
Tři spolupachatelé	2	6,5
Celkem	31	100

Velmi významnou charakteristikou dokreslující míru narušenosti pachatele jsou intervaly mezi jednotlivými trestnými činy, resp. odsouzeními. Jedním z důležitých ukazatelů je interval mezi 1. a 2. odsouzením. Je známo, že čím je tento interval kratší, tím horší je prognóza výskytu další trestné činnosti, přičemž za nejrizikovější bývá považován interval do 6 měsíců spáchání od předchozí trestné činnosti. Viz tabulka.

Tabulka 45

Interval mezi 1. a 2. odsouzením

Interval	Počet osob	%
Do 6 měsíců	12	38,7
Do 1 roku	5	16,1
1-3 roky	13	41,9
3-5 let	1	3,2
Celkově	31	100

Dalším ze sledovaných údajů je interval mezi prvním a posledním (aktuálně zkoumaným) odsouzením, tedy údaj, který ukazuje délku kriminální kariéry. Na tomto místě je třeba si uvědomit, že významnou roli hraje věk pachatele – viz tabulka. U mladších pachatelů proto tato informace nemá přílišnou vypovídací hodnotu.

Tabulka 46

Interval mezi prvním a posledním registrovaným odsouzením

Interval	Počet osob	%
Do 1 roku	1	3,2
1-3 roky	7	22,6
3-5 let	5	16,1
5-7 let	2	6,5
7-10 let	3	9,7
Nad 10 let	13	41,9
Celkem	31	100

Dále jsme se zaměřili na subjektivní vnímání uloženého trestu samotným pachatelem, tak jak sami vypověděli v rámci psychologického vyšetření. Bylo zjištěno, že více než polovina – 61 % - trest hodnotila jako přiměřený a přibližně pětina (23 %) jako příliš přísný. U zbývajících pachatelů nebyl tento údaj zjištěn.

Uváděné příčiny trestné činnosti

Zkoumaní recidivisté byli dotazováni i na subjektivní důvody spáchané trestné činnosti. Jedná se o majetkové recidivisty, proto byla dle předpokladu nejčastěji uváděným důvodem potřeba finančních prostředků (68 %), např. na zabezpečení rodiny.

30letý muž: Jako důvod své trestné činnosti uvádí špatnou finanční situaci a snahu zabezpečit finančně rodinu.

Často uváděnou, nebo zjištěnou příčinou trestné činnosti bylo získávání peněz na pořízení návykových látek:

27letý muž uvedl, že kradl z nouze potraviny a především potřeboval finanční prostředky na nákup drog.

28letý muž si „vydělával“ i krádežemi cca 50-60 000 Kč měsíčně, což, jak uvedl, mu stačilo na obstarání drog, zábavu a pěkné oblečení.

Mezi zkoumanými majetkovými recidivisty se objevují nezřídka i takoví, kteří mají značné dluhy. To je závažný problém; je pochopitelné, že tomuto typu recidivistů se dluh páčáním trestné činnosti nezmenší, proto většinou ihned po propuštění z VTOS pokračují v páčání majetkové trestné činnosti. Tzv. **finanční gramotnost je u nich velmi nízká, zadlužení majetkoví recidivisté by se proto měli stát jedním z předmětů zájmu postpenitenciárního působení.** Je určitá šance, že některým by pomohla podpora při procesu oddlužení.

Muž, 39 let je potřetí ve výkonu trestu, v minulosti byl 7x soudně trestán převážně za neplacení výživného (§ 213 tr.z.). Má dluh 70 000 Kč.

Muž, 31 let: Je podruhé ve výkonu trestu, opakovaně za majetkovou trestnou činnost a podvody. Soudně byl projednáván již šestkrát, poprvé ve 20 letech za drobné krádeže. Své odsouzení akceptuje, s délkou trestu je smířen. Trestnou činností si „chtěl trochu přilepšit“. Má vysoké dluhy v řádu statisíců Kč. Je již částečně identifikován s kriminální subkulturou.

Určitá část zkoumaných osob se cítila být svedena okolím, nebo „nevěděli do čeho jdou“ apod., což považovali za příčinu své trestné činnosti. To je celkem typické (nejen) pro recidivní pachatele: hledání viny za svá selhání ve svém okolí, obviňování všech a všeho kolem sebe s výjimkou své osoby.

29letý muž byl soudně projednáván již 10x, třikrát byl ve výkonu trestu. Poprvé v 19 letech za nedovolenou výrobu omamných a psychotropních látek, další tresty byly většinou za krádeže. Uvádí, že i trestnou činnost páchal z nedostatku peněz. Svoji vinu si nepřipouští, vše svaluje na „státní zřízení“, které mu mj. „nezajistilo dostatečnou životní realizaci“, proto si to „teda odsedí“. Působí velmi nevěrohodně, dojem člověka, kterému je všechno jedno a sám nic řešit nechce. Neustále někoho falešně obviňuje a hledá nějaké „berličky“.

Někteří zkoumaní jedinci uváděli různé emocionální důvody, např. opuštění partnerkou, kterou považovali za ztrátu motivace k řádnému životu.

Např. 28letý muž, který je podruhé ve výkonu trestu. Jeho trestná činnost je převážně majetkového rázu, s tím souvisí také neplacení výživného, ale byl obviněn i ze šíření toxikomanie. Po propuštění z prvního výkonu trestu nastoupil do zaměstnání, našel si přítelkyni, abstinovat. Vše vypadalo nadějně až do doby, kdy byla nově odhalena jeho dřívější trestná činnost. Byl opět nepodmíněně odsouzen. V té době ztratil motivaci, po návratu z VTOS přestal chodit do zaměstnání, začal znovu brát drogy, řekl si, že nemá cenu vést řádný život.

Pokud se týká pocitů viny vůči spáchanému deliktu, větší část zkoumaných osob vinu přiznává (58 %), nicméně 13 % ji popírá částečně a 10 % zcela, u ostatních nebyla tato skutečnost z výzkumných dokumentů zřejmá.

Rodina a rodinné zázemí

Rodina a rodinné zázemí bývá ve většině kriminologických výzkumů tohoto typu obligatorně sledovanou položkou. Důvody jsou zřejmé: první roky života, které jedinec většinou prožije v rodinném prostředí, má na jeho vývoj, osobnost a chování zásadní, nikoliv však determinující vliv. Bylo rovněž mnohokrát empiricky potvrzeno, že v rodinném prostředí pachatelů trestné činnosti se vyskytuje řada nejrozumnějších disharmonických vlivů od nejednotného výchovného působení po násilí a trestnou činnost členů rodiny.

Dle předpokladu jsme zjistili, že původní rodinné prostředí majetkových recidivistů není příliš solidní, i když 68 % z nich uvedlo, že pocházejí z úplné rodiny. Jedná se však dle dalších zjištění o rodinnou konstelaci, která byla aktuální v době jejich narození a raného dětství. Usuzujeme tak z jejich anamnéz z pozdější doby, kde často nacházíme rozvod (v 36 %), smrt jednoho z rodičů v dětství nebo v mladém věku (adolescenci)- v 19 % a určitá (delší

nebo kratší) období, kdy tito jedinci vyrůstali mimo rodinu v ústavní péči (v 16 %). Tyto údaje svědčí o závažných problémech, které provázely jejich dětství a dospívání.

Dále bylo v této souvislosti zjištěno, že pouze 16 % ze zkoumaných osob považovalo rodinné zázemí (tento údaj se však týká nejen nukleární rodiny, nýbrž i příp. partnerského vztahu) za velmi dobré, dalších 52 % za celkem dobré s výhradami, s tím, že se však mají po výkonu trestu kam vrátit. 26 % z nich označilo své rodinné zázemí za nestabilní a u 7 % (2 jedinci) těchto pachatelů rodinné zázemí chybí úplně. (viz tabulka 97).

Situaci v rodinách zkoumaných jedinců může dokreslit kasuistika týkající se 21letého muže: Do 11 let byl vychováván v úplné rodině, vyrůstal se dvěma sourozenci, bratr je v současnosti ve výkonu trestu za krádeže. Jejich vlastní otec zemřel v osmi letech věku respondenta, po jeho úmrtí ho vychovávala zprvu matka. Později si matka přivedla do domácnosti druhá, který se snažil matce pomáhat s výchovou. Brzy se však s nevlastním synem nepohodl a ten odešel z domova na ulici. Po svém odchodu z domova se do značné míry identifikoval s kriminální subkulturou. Po propuštění na svobodu se tudíž nemá kam vrátit, žádnou pomoc od matky neočekává, partnerku žádnou nemá, uvádí, že možná půjde bydlet ke kamarádovi, možná na ubytovnu...

Podobně jako výše uvedený muž byla většina zkoumaných osob svobodných (v 71 %), pouze 13 % z nich mělo uzavřený sňatek a 16 % bylo rozvedených. Mnozí jedinci však udávali partnerský vztah bez sňatku. Na značnou četnost tohoto způsobu soužití můžeme usuzovat i z dalšího zjištění: 42 % zkoumaných osob v době před výkonem trestu bydlelo s partnerkou, 7 % bydlelo s manželkou a 23 % s rodiči. Pokud jde o počet dětí, rozdělil se soubor na dvě části. Přibližně polovina (48 %) děti měla, ostatní byli v době výzkumu bezdětní. (viz tabulky v příloze kapitoly).

V jedné třetině rodin zkoumaných recidivistů – podobně jako ve výše uvedeném případě - se vyskytla kriminální infekce, čímž máme na mysli ve výzkumných podkladech uvedenou (tedy zkoumaným jedincem přiznanou) trestnou činnost rodičů, sourozenců, nebo partnera(ů).

Muž, 30 let, byl do deseti let byl vychováván vlastními rodiči, poté pouze matkou až do své plnoletosti. Má čtyři nevlastní sourozence, mají společnou matku. Nejstarší bratr byl rovněž trestán, psychiatrickou zátěž v rodině ale neuvádí. Jmenovaný je svobodný, žije pět let s družkou, se kterou společně vychovávali dceru. Má se tedy po výkonu trestu kam vrátit.

Pokusili jsme se zjistit i psychiatrickou zátěž v původní rodině, ovšem pouze v jednom případě byl zkoumanými pachateli přiznán výskyt psychických poruch u rodičů. Čtyři uvěznění (13 %) přiznali léčbu na psychiatrii ve svém vlastním případě. Dvě osoby (6,5 %) měly v anamnéze pokus o suicidium.

Subjektivní výpovědi respondentů v poloprojektivním dotazníku doplňování vět týkající se jejich současného v retrospektivě nazíraného sebehodnocení období dětství a dospívání (každého období zvlášť - zvlášť období dětství, zvlášť období dospívání) jsou pestré, ambivalentní, překvapivě přesné a vystihující nejen tehdejší vlastní vnitřní stav prožívání či vnější behaviorální aktivity, ale v dodatečné sebereflexi výmluvně předznamenávající utváření a směřování jejich dalšího vývoje. Právě proto jsou subjektivní výpovědi z diferenciatně diagnostického hlediska anamnesticky i prognosticky cenné. Typické výpovědi probandů vztahující se k **období dětství** dobře korespondují s pozdějším **obdobím dospívání**; např.: Jako dítě jsem: byl nervák. V době dospívání jsem: začal fetovat; jako dítě jsem byl hodně živý a neposlušné dítě, v době dospívání jsem si život pěkně užíval; jako dítě jsem měl často strach a byl sám, v době dospívání jsem bavil a zlobil okolí; v dětství jsem často zlobil, v dospívání se chytil špatné party; v souhrnu napomáhají k rozlišení neurotické a psychopatické symptomatiky. **V detailech subjektivních výpovědí se projevují neklamné známky změn a vznikání odchylného psychosociálního vývoje a počínajících či již pokračujících a dále progredujících poruch.** Příkladem uvedené výroky jsou vzhledem k četnému výskytu často se překrývající neurotické i psychopatické symptomatiky u jednotlivých vyšetřených osob pro daný soubor signifikantní. Jejich pochopení a výklad významně přispívají ke kvalitativní interpretaci všech nashromážděných objektivních dat.

Významnou součástí popisu osobnosti jsou **zájmy**. **Oblast sociálně přijatelných zájmů v zásadě převažuje**, nevyhraněné zájmy má 26 % respondentů a jen cca 10 % lze označit za zcela neakceptovatelné. Zájmová činnost se pohybuje na škále zahrnující nepřilíš bohatou skladbu různých druhů aktivit přes konzumní zájmy a záliby až po zřejmou pasivitu a přežívání až po úplnou nečinnost; nejvíce je zastoupen sport obecně u 41,9 %, fotbal, posilování, kola, lyže, plavání; četba 32 % (nebylo odlišeno čtení knih od čtení časopisů); konzumní zábava a požitky 26 %; rodina 23 %; tu a tam jsou zmiňovány např. příroda, rybaření, práce, počítač, šachy, cizí jazyky, hudba, akvaristika, teraristika, kynologie, auta. V poslední době se častěji objevuje i zájem o cizí jazyky, většinou AJ. Vedle veskrze

pozitivních zájmů se ovšem souběžně vyskytuje také abúzus drog či alkoholu, což podivně kontrastuje s prezentovanými sportovními výkony (i závodně), jak bývá nezřídka zdůrazňováno. Proto **je třeba brát sdělované informace s určitou rezervou vzhledem k možnému zkreslování ve smyslu sociální desirability, v podmínkách vězeňského prostředí pochopitelnou.**

Z hlediska kvalitativní analýzy obsahů získaných poloprojektivním doplňováním vět jsou velmi zajímavé subjektivně vyjadřované vnější **hodnotící soudy** připisované druhým lidem ve vztahu k respondentovi. Hypotetické výroky druhých o respondentovi konstruované samotným respondentem zobrazují jeho vlastní očekávání reakcí sociálního okolí vůči sobě samému. V předpokládaných odpovědích se tak vyskytují následující charakteristiky sebe sama jakoby očima druhých lidí a připisovaných druhým lidem, odpovídajícím na poloprojektivní nedokončenou větu typu: Většina lidí mě pokládá za: zlého darebáka, podivína, zločince, blázna, idiota, psychopata, primitiva, lumpa, hajzla, ňoumu, který nic neumí, dobrého kluka, veselého člověka, normálního, pohodového, upřímného a férového.

Proti vnějším soudům druhých lidí vztahujících se především k minulosti respondenta, kontrastují s vnějšími soudy, ať skutečnými či domnělými, aktuálně vyjadřovaná a ze současné situace vyvěrající vlastní vnitřní niterná **sebehodnocení**, reprezentující pohled na sebe sama tady a teď, v aktuální přítomnosti situaci, neboli své vlastní sebepojetí. Vidění sebe sama z vlastního subjektivního a často sebeobhajujícího pohledu a nikoli již jen z vysuzovaného a většinou málo příznivého pohledu druhých je umožněno projekcí tohoto typu nedokončené věty: Málokdo o mě ví, že: se strašně trápím, jsem srdcař, jsem hodně citlivý člověk, jsem darebák, jsem romantický, jsem pracovitý, že nejsem takový lump.

Vnější hodnocení a vnitřní sebehodnocení jsou navýsost subjektivně prožívanou konfrontací vnějšího a vnitřního světa a neoddělitelně od sebe vzájemně ukazují mimo jiné např. na stupeň depravace, zachování živého sebecitu, uchovaného mravního cítění, čili svědomí, rozpoznávací schopnosti vlastního stavu, čili schopnosti sebepoznání, sociálního cítění k druhému člověku, čili schopnosti soucitu a lidství nebo již jeho různě odstupňovaného oslabení v té které oblasti, projevující se krajně až ve vyhasnutí, a v následné (ne)schopnosti odstupu, sebenáhledu, sebekorekce, volní seberegulace i behaviorální aktivity. A celkově tedy i víceméně objektivního pohledu na sebe.

Oba uvedené aspekty sebehodnocení postižené doplňovanými větami bezděčně a mimovolně srovnávané a neustále konfrontované v mysli a prožívání jsou klíčově důležité pro určení pravděpodobné úrovně sebepoznání, zachování sebeúcty či alespoň snahy o její zachování. Naznačují rovněž převažující nebo alespoň prezentovaný typ uplatňovaných obranných mechanismů, ale též míru vnitřní rozpolcenosti a síly konfliktu, jakož i hloubky deprivace a celkové osobnostní integrity nebo její poruchy a její hlavní směr či zaměřenost. Z hlediska diagnostického posouzení osobnosti jsou ve vzájemné souvislosti v každém případě vždy nezbytným údajem pro objektivní stanovení typu a stupně deprivace osobnosti.

Vzdělání a zaměstnání

Rovněž vzdělání našich klientů není dle předpokladů na příliš dobré úrovni. 45 % z nich má pouze základní školu (z toho 6 % zvláštní školu a 39 % školu základní), 45 % osob je vyučeno a 10 % (3 osoby) mají středoškolské vzdělání s maturitou. Subjektivní výpovědi respondentů, vyjadřující jejich **postoje ke školnímu prostředí**, znázorňuje 32,2 % pozitivně laděných postojů, naproti tomu negativní postoje vykazuje 51,6 %, ostatní jsou indiferentní. S tím souviselo mj. i jejich další uplatnění na trhu práce. V té oblasti vypadá situace ještě závažněji:

Na plný úvazek byla před uvězněním zaměstnána pouze čtvrtina osob, občas pracovalo 42 % z nich a třetina nepracovala vůbec, ale většinou až na výjimky jsou přihlášení a evidováni na úřadech práce. Této faktické situaci odpovídá i zpráva z VTOS o jejich pracovních návycích: pouze o třetině z uvězněných majetkových recidivistů, tj. 32 %, mohli sociální pracovníci říci, že mají alespoň částečně vypěstovány pracovní návyky, u ostatních, tedy u velké většiny z nich tomu tak nebylo.

Tabulka 47

Zaměstnání

Zaměstnání před VTOS	Pachatelé majetkové trestné činnosti	
	Počet osob	%
Na plný úvazek	7	22,6
Brigádně nebo občas	13	41,9
Většinou nepracoval, přihlášen na úřad práce	10	32,3
Nepřihlášen na ÚP- nepracoval	1	3,2
Celkem	31	100

Situaci v této oblasti dobře ilustrují následující charakteristické případy:

28 letý muž: Navštěvoval původně základní školu, posléze byl přeřazen do zvláštní školy. Nedoučil se v oboru pokrývač. Nikdy nepracoval, občas měl krátkodobé brigády. Brzy zjistil, že trestná činnost je mnohem lukrativnější.

23 letý muž: Po absolvování základní školy, kterou kvůli nedostatečnému prospěchu dokončil 7. třídou) se učil se v oboru zedník. Obor nedokončil, byl vyloučen kvůli fyzickému napadení mistra. Pracoval občas brigádně, častěji „načerno“, většinou je však evidován na úřadu práce.

24 letý muž: Na základní škole měl špatný prospěch, opakoval ročníky a známky z chování měl snižené až o dva stupně. Poté šel do učení zahradníkem, po 4 měsících byl vyloučen pro opakované agresivní projevy (většinou rvačky) a záškoláctví. Pokusil se údajně pracovat, ale nemá vytvořeny pracovní návyky, proto byl většinu času v evidenci úřadu práce a pobíral sociální dávky.

Závislosti na psychotropních látkách

Různé typy závislostí hrají v souboru zkoumaných majetkových recidivistů významnou negativní roli. Občas jsme v případě některých našich respondentů zjišťovali, že jsou klíčovým momentem ovlivňujícím páchaní majetkové trestné činnosti. Např. v následujícím životním příběhu byla orientační rodina i vztahy v ní hodnoceny dobře, kriminální infekce ani psychiatrická zátěž zjištěna nebyla:

35 letý muž je počtvrté ve výkonu trestu. Soudně byl trestán již 8x, z toho 3x nepodmíněně, většinou za krádeže v obchodech a vykrádání aut. Trestnou činnost přiznává. Dodává, že začal krást a krade kvůli drogám, na které se mu nedostává finančních prostředků. Byl vychováván v úplné rodině rodiči, má dva bratry. Vztahy v rodině hodnotí

jako dobré, nenarušené. Nikdo další z rodiny nebyl trestán. Je svobodný, bezdětný, žije s družkou, k níž se chce vrátit.

Po dokončení povinné školní docházky vystudoval střední průmyslovou zemědělskou školu s maturitou a pracoval nějaký čas v oboru, práci má zajištěnu i po propuštění.

Jeho životní styl a celá kriminální kariéra je ovlivněna především návykovými látkami. Od 20 let si nitrožilně aplikuje heroin, 4x prodělal dobrovolné protitoxi léčení, před posledním výkonem trestu docházel na léčení ambulantně. Problémy s alkoholem neměl.

Výsledky konstatované v našem šetření nebyly příliš povzbudivé ani ve vztahu k tabakismu a abúzu alkoholu: 84 % zkoumaných osob pravidelně kouří, většina pije alkohol, přičemž 19 % bylo označeno jako alkoholici, 61 % jako pijáci, zbylí 4 jedinci abstinují, většinou v souvislosti s absolvováním protialkoholní léčby.

31letý muž se po dokončení povinné školní docházky učil v oboru truhlář, nedoučil se. Pracoval pouze občas, již 5 let je evidován na úřadu práce. Pracovní návyky má pouze částečné.

Je mírný kuřák, nadměrně pije alkohol, nevidí to ale jako problém. Zkušenosti s psychotropními látkami zásadně neguje, přiznává, že částečně podlehl gamblingu.

Celkově je hodnocen jako výrazně nevyvážená emočně labilní osobnost s rysy agresivity a hostility, sociální a emocionální nezralosti, nezdrženlivosti, s nedostatečně vytvořenými mechanismy zábran a autoregulace, ovlivněná abúzem alkoholu a hráčskou závislostí, aktuálně kompenzovaná. Zjištěny neurotické potíže, zvýrazněna je anxieta, fobie, depresivní rozlady. Přítomny sklony k fyzické agresi, resentimentu a podezřavosti, tedy hostilitě. Trpí silnějšími pocity viny.

Ještě závažnější dopady mají v souvislosti s majetkovou trestnou činností drogy nealkoholové. Důvod je prostý, jsou finančně nákladnější.

29 letý muž: V minulosti byl 9x soudně trestán, ve VTOS je potřetí, vždy v důsledku majetkové trestné činnosti. Jako příčinu uvedl nedostatek finančních prostředků, které potřeboval na drogy. Své viny si je vědom, neomlouvá si ji a s trestem je smířen.

Rodiče měli neshody od jeho raného dětství, pamatuje si na to. V jeho 13 letech se rozvedli, pak pobýval střídavě u matky a otce, což nesl velmi těžce. Má 2 sestry a bratra. Žije s družkou, doufá, že se k ní bude moci vrátit. Na vztahu je velmi emocionálně závislý a je pro něj motivací ke změně životního způsobu. Mají jedno dítě.

Základní školu ukončil s průměrným prospěchem, problémy s chováním neměl. Vyučil se zedníkem, v oboru posléze pracoval 3 roky, poté i jako truhlář a v dalších profesích. Nepracoval pouze když se léčil z drogové závislosti.

V 15 letech začal brát opiáty a heroin, byl třikrát ambulantně a dvakrát ústavně léčen subutexem. Po jedné léčbě vydržel abstinovat 2 roky. Opakovaně se pokoušel o sebevraždu předávkováním. Je kuřák, alkohol pije občas.

Bylo dále zjištěno, že více než polovina (55 %) zkoumaných osob užívá marihuanu, z nich 10 % bylo označeno jako závislí, ostatní konzumaci marihuany popřeli. Jiné

psychotropní látky (nejčastěji to byl pervitin, poté heroin, výjimečně jiné „tvrdé“ drogy) konzumovalo celkem 65 % uvězněných, z tohoto počtu byla u 26 % konstatována závislost.

Tabulka 48

Zjištěné závislosti

Druh závislosti	konzumace		závislost		Abstinent,neuvedeno		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Tabák	26	83,9	0	0	5	16,1	31	100
Alkohol	19	61,3	6	19,4	6	19,4	31	100
marihuana	14	45,9	3	9,7	14	45,2	31	100
Jiné (pervitin,heroin)	12	38,7	8	25,8	11	35,5	31	100
Gambling	4	12,9	0	0	27	87,1	31	100

Velmi zřídka byly informace o gamblingu, pouze u 13 % bylo zjištěno, že hrají na výherních automatech, z údajů však – až na jednu výše zmíněnou výjimku - nebylo zřejmé, zda se jedná o závislost. Čtvrtina ze všech 31 pachatelů majtkové trestné činnosti přiznala skutečnost, že se léčili z nějaké závislosti, z nich šest formou hospitalizace, 2 osoby ambulantně.

Psychologické charakteristiky

Intelekt

Na základě provedeného nonverbálního testu T.I.P. bylo na vzorku 31 majtkových recidivistů poněkud překvapivě zjištěno, že větší část z těchto osob (celkem 65 %) má intelekt průměrný, nebo dokonce nadprůměrný⁶⁵. Nepotvrdil se tudíž osobnostní faktor „nízká inteligence“, na jehož přítomnost upozorňuje zmiňovaný výzkum z r. 1986⁶⁶. Autoři tehdy vyčlenili 8 typů pachatelů, vzorek byl četnější než náš současný (210 prvopachatelů + 210 recidivistů a dospěli k závěru, že mezi recidivními pachateli převažovali tzv. konformní

⁶⁵ Nebylo to však vzhledem ke zjištěnému vzdělání a výběru zájmové činnosti zas až tak překvapivé.

⁶⁶ Netík, Neumann, Urbanová: Osobnost recidivního pachatele. Praha: VÚK 1986.

moroni (lehce mentálně retardovaní), tzn. těžkopádní až tupí (a podřídívní, submisivní) jedinci. (V našem výzkumu submisivita vs. dominance měřena nebyla.)

Roli může hrát i skutečnost, že inteligence byla - na rozdíl od staršího výzkumu - měřena pouze nonverbálním testem. Navíc ve srovnání se starším výzkumem byl ve výzkumném vzorku nízký počet respondentů.

Tabulka 49

Intelektová kapacita (neverbální složka)

	Počet osob	%
podprůměr	5	16,1
Slabší průměr	6	19,3
průměr	12	38,7
Lehce nad	7	22,6
Velmi nad	1	3,2
celkem	31	100

Extroverze

Tato psychologická dimenze byla měřena osobnostním dotazníkem DOPEN, který byl zkonstruován a standardizován na základě Eysenckových dotazníků autory Ruisselem a Müllnerem⁶⁷

Tabulka 50

Extroverze a introverze

Výskyt	Počet osob	%
Extroverze	21	67,8
Introverze	10	32,3
Celkem	31	100,1

⁶⁷ Více viz Svoboda, M.: Psychologické diagnostiky dospělých. Praha 1992, s. 207.

Tabulka 51

Intenzita extroverze

Intenzita	Počet osob	%
Ne	10	32,3
Ano v náznaku	5	16,1
Ano tendence	4	12,9
Ano výrazně	12	38,7
celkem	31	100

Tabulka 52

Intenzita introverze

Intenzita	Počet osob	%
Ne	21	67,7
Ano v náznaku	0	0
Ano tendence	5	16,1
Ano výrazně	5	16,1
celkem	31	100

Ve sledovaném souboru majetkových recidivistů převažovali jedinci s extravertními osobnostními rysy různé intenzity, přičemž jako velmi výrazná byla tato charakteristika konstatována u 39 % (12) jedinců. Extroverze, tedy společenská, činorodost, sebeprosazování, záliba ve změnách a vzrušujících situacích, tj. směřování své mysli směrem k podnětům zvnějšku, je vlastnost ve vyšší míře zjišťovaná právě u delikventů. Na tuto skutečnost upozornil již psycholog Eysenck v 60. letech minulého století, který byl zároveň přesvědčen, že „faktory introverze a neurotičnosti (lability) umožňují popsat osobnost lépe než jiné faktory“.⁶⁸

V celém souboru byla dále diagnostikována třetina introvertů; z tohoto počtu bylo 5 (16 %) velmi silně introvertních a stejný počet mělo k introverzi spíše sklony.

⁶⁸ Svoboda, M.: Psychologické diagnostiky dospělých. Praha 1992.

Typy osobnosti

Eysenck dával do souvislosti rovněž faktory introverze (extroverze) a lability (stability) s klasickými Hippokratovými typy osobností. Zkoumaní jedinci byli proto popsáni patrně nejznámějším rozčleněním na čtyři typy osobností :- flegmatik (stabilita, introverze)

- melancholik (labilita, introverze)

- sangvinik (stabilita, extroverze)

- cholerik. (labilita, extroverze).

Z tabulky 53 je zřejmé, že nejpočetnější část jedinců z tohoto souboru patřila k typu cholerik. Atributem tohoto typu osobnosti jsou vlastnosti jako je snadná vznětlivost, dráždivost (iritabilita, která byla současně shledána u 35 % osob), výbušnost, nestálost, netrpělivost, aktivita, rozrušitelnost, rychlá měnlivost nálad, tedy určitá emoční labilita. Jsou to vlastnosti, které samozřejmě nevedou automaticky k delikvenci, nicméně mohou být faktorem, který může být spouštěčem jednání v určité kriminogenní situaci. S těmito vlastnostmi bylo ve vzorku diagnostikováno 55 % jedinců. Výskyt dalších typů osobnosti byl v souboru poměrně vyrovnaný (sangvinik 16 %, melancholik 19 %, flegmatik 10 %).

Tabulka 53

Osobnostní typy

Typy	Osoby	%
sanquinik	5	16,1
cholerik	17	54,8
melancholik	6	19,4
flegmatik	3	9,7
celkem	31	100,0

I když Eysenckova teorie delikventní osobnosti byla mnohokrát podrobena kritice, v našem šetření se jeho model znovu prokázal jako aplikovatelný.

Uvedená zjištění je možno ilustrovat prostřednictvím následující kasuistiky:

33letý muž je potřetí ve výkonu trestu. V minulosti byl 5x soudně trestán. Aktuálně trestán mj. za opakovanou jízdu autem bez řidičského průkazu. Na svobodě se pohyboval mezi osobami, které mají konflikty se zákonem. K příčinám své trestné činnosti uvedl pouze to, že nepředpokládal, že bude přistižen. Vinu akceptuje, s trestem se smířil.

Po dokončení základní školy se učil v oboru lesní výroba, nedoučil se. Opakovaně se evidoval na úřadě práce, byl ovšem z evidence vyřazen. Pracoval pouze občas, brigádnicky.

Přibližně dva roky si aplikuje pervitin, ze závislosti se nikdy neléčil, konzumuje alkohol, je kuřák.

Dle psychologického vyšetření se intelektová kapacita ve složce nonverbální nalézá v pásmu slabšího průměru. Osobnostně je výrazně extrovertně zaměřen, typologicky má cholerické rysy, je aktivní, rychlý, impulsivní, citlivý na sebe, je proměnlivých nálad a emočně labilní.

Byly dále diagnostikovány neurotické potíže, výrazně dominují hysteroidní rysy, zvýšený výskyt fobií a somatizace, naznačeny anxieta, obsese. Výraznější iritabilita, negativismus, podezřavost, silnější pocity viny.

Celkově se jedná o výrazně nevyváženou hysteroidně laděnou osobnost s rysy podezřavosti, negativismu, sociální a emocionální nezralosti. Je spíše pasivně agresivního typu s nedostatečně vytvořenými mechanismy zábran a autoregulace. Je výrazně ovlivněn abúzem drog.

Psychopatologická symptomatika

Mezi sledovanými recidivními pachateli majetkové trestné činnosti byl dle předpokladů zjištěn poměrně masivní výskyt různých psychopatologických symptomů⁶⁹. Značné množství těch, kteří trpěli zejména různými fobiemi a depresivními rozladami a emoční labilitou, je vzhledem k jejich situaci, tedy pobytu ve vězení, celkem pochopitelné. Nemusí to být trvalý osobnostní rys, nýbrž reakce na náročnou životní situaci. Totéž platí i o sklonech k anxietě, somatizaci a dalších symptomech.

Následující popis symptomů vychází z psychologického osobnostního dotazníku MHQ, který je primárně určen k odhalení struktury neurotických příznaků. Sledovány jsou především ty rysy osobnosti, které jsou rozhodující z hlediska psychické stability/ lability osobnosti. Dotazník se osvědčil jako vhodná diagnostická metoda v penitenciární klinicko - psychologické praxi. Ukázalo se, že průměrný globální skóre je zejména u recidivistů vyšší než u neuropsychicky zdravých osob.⁷⁰

⁶⁹ Co se pod označením jednotlivých symptomů skrývá je označeno dále v textu. Je vždy žádoucí uvádět spolu se zjištěnými nálezy jednotlivých symptomů i to, jakou metodou byl zjištěn, protože v obsahu zjišťovaných symptomů, případně v uváděných hodnotách, zjištěné intenzitě bývají mezi metodami někdy i značné rozdíly.

⁷⁰ Více viz MHQ (Middlesex Hospital Questionnaire), ve kterém je mj. uveden odkaz na Brit.J.Psychiatr., 1966, 112; 917-923, kde byl poprvé publikován. MHQ byl masivně používán již ve Výzkumném ústavu

Tabulka 54

Výskyt psychopatologických symptomů

Psychopatologický nález	Počet osob	%
Anxieta	15	48,4
Depresivní ladění	24	77,4
Somatizace	18	58,1
Fobie	27	87,1
Obsese	16	51,6
Hysteroidní rysy	20	64,5
Emoční labilita	23	74,2

Zmíněné symptomy byly u jednotlivců zastoupeny v různé míře – od náznaků a tendencí až po masivní výskyt. Předchozí tabulka podala přehled o výskytu symptomů bez přihlédnutí k jejich intenzitě. V následující tabulce je uveden přehled intenzity výskytu zjištěných psychopatologických symptomů.

*Doplňující (obecné) informace⁷¹ k tabulce 54 a následujícím dalším výsledkům z oblasti psychopatologie: **Fobie** – vtíravé strachy. Popsaných fobií je více než 100 druhů a projevují se jako neodůvodněný, chorobný strach z určité věci, situace a či osoby (osob). **Depresivní ladění** – v popředí je neodůvodněný smutek, snížená reaktivita a snížené sebevědomí. **Emoční labilita** – citová nestabilita, proměnlivé emoce, vyvolané i slabými podněty. **Hysteroidní rysy** (označení hysterie se dnes téměř neužívá) se projevují prudkými citovými reakcemi, popudlivostí, předrážděností. **Somatizace** (též konverze) – změna duševního napětí, konfliktu v tělesný příznak. **Obsese** – obsedantní myšlenky jsou vtíravé, nutkavé, nedají se vůlí potlačit. **Úzkostná nálada (anxieta)** se zpravidla projevuje jako nemotivované napětí, strach, nejistota a neklid.(AM)*

penologickém MS ČR a distribuován i vězeňským psychologům do jednotlivých věznic jako metoda vhodná pro vyšetřování vězňů.

⁷¹ Zpracováno s využitím publikace Svoboda, M. (ed.), Češková, E., Kučerová, H.: Psychopatologie a psychiatrie. Praha: Portál 2006.

Tabulka 55

Intenzita psychopatologických symptomů

Psychopatologický nález	Náznak výskytu- osoby ..%		Tendence k symptomu osoby ..%		Silný výskyt osoby ..%		Nevyskytlo se osoby ..%		Celkem osoby ..%	
Anxieta	4	12,9	1	3,2	10	32,3	16	51,6	63	100
Depresivní ladění	8	25,8	0	0	14	45,2	7	22,6	63	100
Somatizace	5	16,1	1	3,2	12	38,7	13	41,9	63	100
Fobie	5	16,1	4	12,9	18	58,1	4	12,9	63	100
Obsese	9	29,0	2	6,4	12	38,7	8	25,8	63	100
Hysteroidní rysy	9	29,0	0	0	11	35,5	11	35,5	63	100
Emoční labilita	8	25,8	10	32,3	5	16,1	8	25,8	63	100

Z tabulky vyplývá, že u většiny z uvězněných pachatelů jsou uvedené symptomy nejen přítomny ve vysoké míře, nýbrž, že navíc jejich intenzita je silně manifestována. Zejména přítomnost **fobií** byla výrazná – u 87 % byl v různé míře konstatován jejich výskyt. Jedná se o nepřiměřený strach z něčeho, čeho se lidé normálně nebojí, nebo čeho se bojí mnohem méně než postižený jedinec. Jde o strach zcela nebo téměř neodůvodněný, nerealistický, např. strach z davu lidí, z hmyzu, z uzavřeného prostoru, z volného prostranství apod....). Tento strach není možno změnit racionálním přesvědčováním, ani vlastním náhledem. Je to relativně trvalá součást osobnosti, vzniklá většinou v raném dětství.

Výskyt **anxiety** nebyl zdaleka tak vysoký. Tuto skutečnost není jednoduché interpretovat, zejména v souvislosti s výše uvedeným vysokým výskytem fobií. Anxieta bývá definována jako neurčitá úzkost, která nemá konkrétní předmět jako je tomu u fobií. Její situační složka je mnohem silnější, než je tomu u fobií. Předpokládali bychom proto, že v prostředí věznice se mnohem častěji setkáme s anxiétou, než s fobiemi.

Vysoký výskyt depresivních symptomů již tak neočekávaný není, může úzce souviset s aktuální situací uvězněných zkoumaných jedinců.

Neurotické symptomy⁷², neuroticismus byl v našem vzorku 31 osob konstatován u 77 % osob. Tento údaj v podstatě plyne z předchozích zjištění dotazníku MHQ, neboť jsou-li všechny hodnoty u zkoumaných jedinců vysoké, je interpretace jednoznačná: extrémní neurotická tenze.⁷³

Emoční labilita. Většina zkoumaných recidivistů (75 %) vykazovala dle výsledků testu emoční labilitu, což znamená mj. náhlé a časté změny nálad a emoční reakce nadměrné intenzity (dle Hartla 1993). Z toho může plynout, že psychická labilita může být rovněž jedním z faktorů trestné činnosti. Tzn. že může jak vytvářet kriminogenní situace, tak podnítit neuvážené jednání v takových situacích.

V jednotlivých kasuistikách nacházíme většinou profily osobností majetkových recidivistů s uvedenými osobnostními rysy:

U 29letého muže byly konstatovány silnější neurotické potíže, výrazně v popředí stojí obsedantně kompulsivní symptomy a hysteroidní rysy, rovněž fobie a somatizace, naznačeny anxiózně depresivní rozlady. Projevuje se silnější negativismus, resentment (přetrvávající pocit křivdy a ponížení), podezíravost, hostilita, verbální agrese. Jsou u něj přítomny silnější pocity viny.

Celkově se jedná se o akcentovanou disharmonickou osobnost se sklony k emoční labilitě, nestálosti, se silně obsedantními a hysteroidními rysy, emočně a sociálně dosud nevyzrálou. Má nedostatečně vytvořený mechanismus zábran a autoregulace, což může být ovlivněno i abúzem drog jako možné formy úniku a kompenzace.

U 24letého muže byly diagnostikovány výrazné sklony k emoční labilitě. Projevují se výrazné psychopatologické rysy neurotického rázu, vysoká anxieta, somatizace a depresivita, též fobie a obsese. Zvýrazněny jsou hysteroidní rysy, patrna extrémní neurotická tenze. Zjištěny též výraznější sklony k nepřímé agresi, iritabilita, negativismus, podezíravost a silnější pocity viny.

Celkově se jedná o nevyváženou disharmonickou osobnost s výraznými sklony k emoční labilitě, sociálně ještě nevyzrálou, neukotvenou, s nedostatečně vytvořenými mechanismy volných zábran a autoregulace, aktuálně s nastupující neurotickou dekompenzací stavu.

⁷² Neuroticismus – jinde nepoužívaný pojem. Také pojem neuróza je v současné psychopatologii a psychiatrii užíván minimálně. Dříve tímto pojmem v medicíně označovali psychickou poruchu projevující se nepřiměřeným zpracováním některých situací, nepřizpůsobení se prostředí. Dnes neurotické poruchy spolu s poruchami vyvolanými stresem a somatoformními poruchami (F40-49 – MKN 10) jsou řazeny mezi poruchy související převážně s psychickými příčinami jejich vzniku. Do této skupiny jsou řazeny úzkostné poruchy, disociativní poruchy včetně fobických úzkostných poruch, obsedantně-kompulzivních poruch a poruch přizpůsobení.(AM).

⁷³ Tamtéž jako v pozn. 4 :materiál MHQ (Middlesex Hospital Questionnaire).

Uvedená psychologická zjištění poukazují na silnou vazbu mezi delikvencí a výskytem psychopatologických symptomů. A to i v případě přihlédneme-li k vlivu prizonizace na psychiku uvězněného.

Vyšetření **neurotické symptomatiky** v porovnání s normální populací zdravých lidí ukázalo, že zkoumaný soubor se celkově v některých symptomech normálu výrazně vymyká, zatímco ve srovnání s normami kriminální populace intenzita obtíží nedosahuje té patognomické úrovně, aby mohlo být konstatováno její výrazné překročení, a obdobně je tomu i ve srovnání s psychiatricky léčenými pacienty neurotiky, kde však je to v souladu s očekáváním. Při podrobnějším zkoumání struktury neurotických příznaků a rysů osobnosti se především ukázalo, že ve **všech šesti sledovaných základních symptomech a rysech**, rozčleněných na jednotlivé symptomy, **jsou hodnoty přinejmenším lehce zvýšeny, čímž se soubor jednoznačně od normální populace zdravých lidí liší.**

V porovnání se standardními skóry **kriminální populace** jsou však u tohoto současného zkoumaného souboru pouze lehce, nikoli výrazně zvýšeny hodnoty u jen u 2 druhů symptomů: fobií a hysteroidních rysů; respondenti současného zkoumaného souboru jsou tedy neurotičtí méně než ukazují normy standardní kriminální populace.

Byly sledovány i další osobnostní charakteristiky pachatelů majetkové trestné činnosti. Výskyt následujících symptomů byl sestaven na základě kvantifikace celkového hodnocení psychologa uvedeného v závěru psychologického vyšetření:

Tabulka 56

Psychopatologické symptomy

Symptomy	Počet osob	%
Neurotická tenze	7	22,6
Snížené celkové emoční ladění	31	100
Depravace	9	29,0
Sociální nezralost	14	45,2
Emoční nezralost	9	29,0
Nezdrženlivost	9	29,0
Nedostatečné zábrany	28	90,3
Nekompenzovaná osobnost	19	61,3

Uvádíme některé typické příklady těchto hodnocení, ze kterých jsme se pokusili vybrat nejcharakterističtější vlastnosti zkoumaných recidivistů.

22letý muž: Celkově se jedná o dosud nevyzrálou, výrazněji dopravovanou nevyváženou osobnost s rysy agresivity, negativismu, nezdrženlivosti, s nedostatečně vytvořeným systémem zábran a autoregulace, ovlivněnou abúzem návykových látek, aktuálně kompenzovanou.

29letý muž: Emočně labilní introvertovaná disharmonická osobnost s anxiózně depresivními a astenickými rysy, pasivně závislého typu. Je silně dopravován abúzem drog, které jsou únikovým mechanismem z původního neuspokojivého rodinného prostředí. Nemá vytvořen systém zábran a autoregulace. Aktuálně nastupuje neurotická dekompenzace stavu.

Muž, 29 let je hodnocen jako nevyvážená emočně labilní dissociální osobnost s rysy nezdrženlivosti, hedonismu, nezodpovědnosti, nekritičnosti, nedostatečně zvažující důsledky, s nedostatečně vypracovaným systémem zábran a autoregulace. Je silněji dopravován abúzem drog, s aktuálně nastupující neurotickou dekompenzací stavu.

V závěrech psychologických posudků se nápadně často objevovalo slovní spojení „**nedostatečně vypracovaný systém zábran a autoregulace**“. Dle našeho názoru se jedná o jakýsi konglomerát vlastností, mezi nimiž dominuje nezodpovědnost za vlastní činy, určitá lehkomyšlnost (nechytnou mě a když, tak ono to nějak dopadne), svádění svého činu na všechno možné (špatné dětství, nepříznivé okolnosti, smůla, třeba i alkohol...). A především neochota a určitě i neschopnost vzít svůj život do vlastních rukou a hlavně začít se chovat dospěle, což znamená mj. nést zodpovědnost za své činy.

Tuto sníženou sebekontrolu nacházíme nejen mezi recidivisty, spíše jde o vlastnost spojující určité typy sociálně dezintegrovaných osobností na okraji společnosti. Tato vlastnost byla často nalézána rovněž u bezdomovců.⁷⁴

Agresivní projevy

Další z osobnostních rysů, které byly předmětem zkoumání byla **patologická agrese**, chápána jakožto komplexní fenomén, který lze dále členit do jednotlivých skupin a podskupin a jako takový se projevuje jednak v hostilně-agresivním chování ve dvou základních podobách - buď jako čistá agresivita nebo jako hostilita, měřené obě inventářem rozdělujícím jednotlivé druhy agrese. Jedná se o 8 jednotlivých podskupin: 1) fyzickou agresi, 2) nepřímou agresi, 3) iritabilitu, 4) negativismus, 5) resentment, 6) podezíravost, 7) verbální agresi a 8) pocity viny (kritičnost a agrese vůči sobě).

U pachatelů majetkové trestné činnosti byl zjištěn relativně vysoký podíl agresivních sklonů různého charakteru. Dle psychologického testu B-D-I (Inventář agrese Busse a Durkeeové) bylo sledováno 5 kategorií agresivních projevů a 2 kategorie hostility (resentiment a podezíravost). Dodatečně bylo do inventáře B-D-I přiřazeno i sledování pocitů viny související s agresivitou velmi volně.

⁷⁴ Štěchová, M., Luptáková, M., Kopoldová, B.: Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie. Praha: IKSP 2008.

Tabulka 57

Zjištěné kategorie agresivního chování

Druh agrese⁷⁵:	Počet osob	%
Fyzická agrese	11	35,5
Verbální agrese	10	32,3
Nepřímá agrese	9	29,0
Negativismus	19	61,3
Popudlivost (iritabilita)	11	35,5
Resentiment	11	35,5
Podezíravost	20	64,5
Pocity viny	18	58,1

Z tabulky vyplývá, že některá z forem agresivity byla nalezena přibližně u třetiny recidivních majetkových pachatelů.

Tabulka 58

Intenzita agresivních projevů

Druh projevu	Výrazně		Tendence		Náznak		Nevyskytl se		celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob.	%	Počet osob	%
Fyzická agrese	8	25,8	0	0	3	9,7	20	64,5	31	100
Verbální agrese	5	16,1	1	3,2	4	12,9	21	67,7	31	100
Nepřímá agrese	5	16,1	1	3,2	3	9,7	22	71,0	31	100
Negativismus	7	22,6	8	25,8	4	12,9	12	38,7	31	100
Iritabilita	6	19,4	3	9,7	2	6,5	20	64,5	31	100
Resentiment	5	16,1	4	12,9	2	6,4	20	64,5	31	100
Podezíravost	11	35,5	5	16,1	4	12,9	11	35,5	31	100
Pocity viny	16	51,6	1	3,2	1	3,2	13	41,9	31	100

⁷⁵ Fyzickou (přímou) agresi je míněno násilí vůči osobám, nikoliv vůči předmětům. Verbální agresi se rozumí negativní afekt buď ve stylu řeči (hádky, křik), nebo v obsahu řeči (vyhrožování, přehnaná kritika). Nepřímou agresi je míněn výbuch negativního afektu nesměřující proti konkrétní osobě. Negativismus je opoziční chování zaměřené většinou proti autoritám. Resentiment je chápán jako zanevření na druhé, žárlivost, pocit zlosti na svět pro skutečné nebo domnělé špatné zacházení. Podezíravost je chápána jako projekce hostility na druhé lidi od nedůvěry a ostražitosti až k přesvědčení, že druhí chtějí ublížit. Popudlivost je pohotovostí silně reagovat na malé provokace. Pocity viny souvisejí s pocitem, že člověk někomu ukřivdil a trpí výčitkami svědomí. Převzato a více viz Svoboda, M.: Psychologické diagnostiky dospělých. Praha 1992.

Diagnostikované projevy fyzické, verbální i nepřímé agrese byly nejčastěji výrazné povahy, podobně jako další projevy agrese – viz tabulka – tam dominovala u třetiny pachatelů silná podezřavost. Přibližně polovina recidivistů – dle testu B-D-I - trpěla výraznými pocity viny.

Z dalšího třídění dat je patrné, že **u přibližně poloviny osob**, u kterých **nebyla** konstatována **fyzická agresivita**, **nebyly** zjištěny ani **jiné typy agrese** s výjimkou negativismu, kde bylo rozložení dat celkem rovnoměrné (náhodné). Další zajímavou a pochopitelnou výjimkou rovněž je, že ti, u kterých fyzická agrese konstatována nebyla, častěji trpí pocity viny.

Vedle vlastní agresivity byla zkoumána rovněž **hostilita**, která byla u tohoto souboru prokázána; **byla zjištěna patognomicky zvýšená hladina hostility**. Hostilita⁷⁶ je podle autorů tohoto pojetí jiný druh agresivity, který stojí vedle agresivity jako takové, a je to vlastně složená vlastnost zahrnující v sobě patognomicky **zvýšené úrovně resentimentu** (pocitů křivdy) a **podezřavosti**, jimiž je sycena (u mužů; u žen ještě pocity viny), přičemž bývá typická hlavně pro recidivisty, ale nejenom pro ně, jakožto obecnější rys nepřátelství a zášti k lidem. **V souboru majetkových recidivistů je možné vzhledem k současně zvýšeným výše uvedeným skórum již konstatovat hostilitu, projevující se kromě zjištěných výsledků v testovém vyšetření, v běžně pozorovatelném chování navenek, ale též i v negativním sebehodnocení.** Přitom příliš nezáleží na tom o který zdroj či typ sebehodnocení se jedná, zda o nepřímé sebehodnocení kontinuálně zprostředkované jakoby očima druhých, či přímé sebehodnocení v bezprostředně prožívané přítomné situaci tady a teď. Nepříznivé sociálně podbarvené sebehodnocení vyvěrající zpravidla z hlouběji zakořeněných pocitů méněcennosti zdánlivě vysoce sebejistých a nezřídka intelektově i fyzicky zdatných jedinců, ve skutečnosti však jedinců slabých, vnitřně nejistých (slabé vůle a sebeúcty), může vést až k pocitu někdy neuvědomované či nejasně uvědomované, jindy však zřetelně prožívané, třebaže nepřiznané sebenenávisti a příležitostným autoagresivním činům formou automutilačních či přímo suicidálních tendencí a pokusů. Vedle toho též k pocitům hněvivé sebelítosti nad sebou samým.

⁷⁶ Srov. výklad dále v textu.

Smíšené negativní pocity představují trvalý zdroj napětí a neklidu, vnitřního psychického dyskomfortu. Zároveň jsou i součástí projevujícícího se hlavního rysu kriminální osobnosti, kterým je všudypřítomný výrazný **egocentrismus**, jenž v nerozlučné dvojici se základním pocitem křivdy (**ressentimentem**) tvoří **bazální základ kriminálního životního postoje**. V pozadí zdrojů tohoto postoje stojí obecnější negativní lidské vlastnosti, jako jsou bezohlednost, ziskovost a závist, což nutně vede k paranoidní zaměřenosti na ostatní lidi, sledování, pozorování, žárlivé sebesrovnávání, vyhledávání společnosti druhých, bez adekvátních emocionálních vazeb, ale jako objektu zájmů, potenciálních obětí, což se charakteristicky projevuje převažující **extraverzí** pozorovanou u zločinců, jak si ji u nich prvně povšiml a prokázal Eysenck a zachycenou ostatně i v tomto výzkumu. Tento trvalý hostilně-paranoidní a konfrontačně-predátorský postoj zobecněný v základním osobnostním rysu **egocentrismu** se ve vztahu k druhým lidem projevuje v neustálé a neukojitelné potřebě dokazování vlastní síly a převahy, tím i současně kýžené redukci pocitu vlastní nedostačivosti. Pokud se u kriminálních jedinců občas vyskytují pocity viny, jak ukazují kupříkladu výsledky u tohoto zkoumaného souboru, pak nutno poznamenat, že **téměř nikdy se nejedná o pocity viny vůči oběti deliktu**. Pachatelé své oběti nelitují.

Pocity viny v nejlepším případě směřují k lítosti nad sebou, újmou, která respondentovi či blízkým osobám vlastním přičiněním nastala. Mají tak spíše charakter autoagrese směřující dovnitř, nejčastěji transformovaná v podobě fobií, včetně strachu ze sebe. Fobie jsou u tohoto souboru nejnápadněji se projevující neurotický příznak, jak co do četnosti výskytu, tak i síly prožitku. Dále lze tyto „**nepravé pocity viny**“ zaznamenat také v podobě naléhavých autoakusací, které jsou stejně nepravé jako účelové, výsledkem i nepřímým cílem je klam a sebeklam. Sebeobviňování se ve skutečnosti dotýká hlavně pocitů zahanbení, ponížení, hněvu na sebe, z vlastní neobratnosti a chyb při spáchání deliktu, které způsobily odhalení a trest. **Skutečná lítost je všeobecně u pachatelů trestné činnosti pocíťována především ve smyslu neúspěchu, nezdaru, utrpěné ztráty, ušlého zisku, zmařené akce, vlastní následné újmy.** V nejlepším případě se tedy projevuje místo pocitu viny pouhá „sebelítost“, jakožto jediný **pravý pocit viny – viny naruby**. Jako takový je vyjadřovaný pocit viny většinou pouhý klam pro druhé či sebeklam pro sebe, jemuž v skrytu duše nevěří ani samotný pachatel, je-li k sobě dost upřímný a je součástí typicky hostilního i paranoidního nastavení osobnosti pachatele majetkové trestné činnosti.

Shrnutí

Recidivista – pachatel majetkové trestné činnosti – má na základě našich zjištění ze vzorku 31 osob následující (nejčastěji zaznamenané) **charakteristiky**:

- je ve věku 26-29 let, svobodný
- pokud má děti (jak je tomu přibližně v polovině případů), příliš se o ně nezajímá a „zapomíná“ přispívat na jejich výživu
- první registrovanou trestnou činnost spáchal ve věku 19-21 let
- byl více než 5x soudně trestán
- byl 3-5x ve VTOS
- stíhán byl nevazebně
- za poslední (zkoumanou) trestnou činnost mu byl uložen krátkodobý trest do jednoho roku
- tento trest subjektivně považuje za přiměřený
- přiznává vinu za poslední trestnou činnost
- poslední registrovanou trestnou činnost spáchal většinou sám
- jeho kriminální kariéra je dlouhodobého charakteru, interval mezi prvním a posledním registrovaným odsouzením je více než 10 let
- jeho motivace k trestné činnosti je nepřilíš komplikovaná: potřebuje finanční prostředky, na pokrytí dluhů, zabezpečení rodiny, častěji však na drogy a zábavu
- tyto peníze si nechce nebo není schopen opatřit prací
- pracuje občas, brigádně
- má nízké vzdělání a kvalifikaci
- narodil se do úplné rodiny, v průběhu dětství však často byl v rodině zjištěn rozvod, případně smrt jednoho z rodičů
- jeho rodina většinou není zasažena kriminální infekcí, nebo psychiatrickou zátěží
- je silný kuřák a konzument alkoholických nápojů
- má zkušenosti i s dalšími psychotropními látkami (marihuana, pervitin, heroin)
- má průměrný intelekt (nonverbální inteligence)
- je extrovert (společenský, prosazující se, mající zálibu ve vzrušujících situacích)
- osobnostním typem je cholerik (výbušný, nestálý, emočně labilní)
- jeho osobnost je silně ovlivněna výskytem celé škály psychopatologických symptomů, charakterizovaných jako extrémní neurotická tenze (dle Eysencka)
- má nedostatečně vypracovaný systém zábran a autoregulace
- je negativistický, podezíravý a trpí pocity viny.

Závěrem:

Výsledky analýzy údajů týkající se 31 recidivistů – pachatelů majetkové trestné činnosti víceméně potvrdily známý fakt, že vzrůst majetkové kriminality, který postihuje většinu zemí s vysokou životní úrovní a též v České republice zaznamenal po roce 1990 velký vzrůst, není přímo spojen se špatnou sociální situací pachatelů. Jinak řečeno, **majetková kriminalita již – na rozdíl od starších názorů - neplyne pouze (ani většinou) z neutěšených majetkových poměrů pachatelů. Pokud se však u těchto osob setkáváme s opravdovou nouzí, což se v našem výzkumu též vyskytlo, nejčastěji je vyvolána způsobem jejich života (nechtí pracovat, konzumací alkoholu a jiných návykových látek atd.).** Je možno vyslovit hypotézu, že **k rozhodnutí krást není člověk „donucen“, nýbrž spíše je jeho svobodným rozhodnutím.** Rozhodnutím, které nicméně souvisí a je nepochybně determinováno nejrůznějšími sociálními a psychickými danostmi takového jedince.

Pokud se člověk svobodně rozhoduje, že bude páchat trestnou činnost, jedná tak často na základě ekonomických úvah o možných ziscích a výhodách z této činnosti a chce tyto zisky zvyšovat při minimální investici vlastní námahy. Chce jít cestou nejmenšího odporu, odmítá vše, co vyžaduje úsilí a nepřináší okamžitý efekt. Takový člověk mívá nízké vzdělání, neboť chodit do školy a vykazovat výsledky stojí námahu. Většinou nepracuje, i to je příliš namáhavé a výsledky nejsou tak okamžité ani tak vysoké jako v případě trestné činnosti. Jak se i v našem výzkumu potvrdilo, zjištěné nízké vzdělání a s ním související nedostatečná kvalifikace nikterak nesouvisela s nízkou inteligencí zkoumaných recidivistů.

Je pravděpodobné, že společným prvkem, vlastností, která se objevuje u mnoha jedinců, kteří z pohledu společnosti v životě selhali a opakovaně selhávají, je **neschopnost a neochota následně nést důsledky svých vlastních činů, tedy nezodpovědnost a s ní související lehkomyšlnost.** Ostatně ve většině anamnestických šetření provedených Tamchynou pro náš výzkum, se v závěrech objevovalo sdělení „respondent má nedostatečně vypracovaný systém volních zábran a autoregulace“. Je možno doplnit, že nedostatečně vypracovaný mají tyto osoby i systém morálních zábran.

Mezi zkoumanými recidivisty dále bylo pozorováno mnoho jedinců, které je možno zařadit mezi tzv. „**antisociální delikventy**“. Jsou to ti, jejichž „chování ... je pokusem uspořádat svou osobnost podle norem a hodnot, jež mají antisociální obsah. Tyto osoby neuznávají strukturu hodnot společnosti jako celku.“⁷⁷ Mezi takovými osobami se najde mnoho recidivistů a je možno konstatovat, že mezi 31 zkoumanými recidivisty majetkové trestné činnosti jsme jich skutečně nemálo našli.

Na druhé straně, pokud jde o psychologické charakteristiky, z výsledků psychologického vyšetření provedeného v rámci tohoto výzkumu plyne jakási **předurčenost k životnímu selhání**. U zkoumaných pachatelů byl konstatován cholerický temperament, tzn. výbušnost, psychická labilita, netrpělivost, neurotičnost atd. Je třeba na druhé straně podotknout, že podobné vlastnosti mají i mnozí lidé, kteří se nestávají recidivisty a takové charakterové vlastnosti není možno považovat za zdůvodnění nebo omluvu pro opakovanou trestnou činnost.

Zbývá tedy dále zkoumat ty vzorce chování, které jsou pro myšlení a vývoj kriminální kariéry recidivistů příznačné: americký psycholog Samenow⁷⁸ např. uvádí, že budoucí recidivisté se od svých vrstevníků odlišují již od raného mládí: nejsou motivováni úspěchy např. ve sportu, ve škole, ale touží po vzrušení, dobrodružství a riziku. Jejich chování k druhým je ryze instrumentální, a jsou tudíž prakticky neschopni hlubších emocionálních vazeb, jejich vztahy bývají tudíž povrchní. Charakterizuje je dále lhavost, neboť ta poskytuje pocit převahy nad obelhanými a poskytuje i další výhody v životě.

Samenow dále uvádí, že recidivní pachatel je „racionální, kalkuluje a zvažuje své činy. Velmi dobře odlišuje správné a špatné“.

Životní osudy námi zkoumaných recidivistů – tak jak je možno je vnímat na základě materiálů získaných od psychologů, sociálních pracovníků a pedagogů – většinou výše zmíněné teorie nevyvracejí.

⁷⁷ Tamchyna, M.: Psychologická problematika vnitřní diferenciací odsouzených. Rigorózní práce. Praha: FF UK 2006.

⁷⁸ Více viz Kuchta, J. Váľková, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. Praha: C.H.Beck 2005, s. 340 ad.

5.2. Recidivisté - pachatelé

Soubor recidivistů – pachatelů násilné trestné činnosti tvořilo 32 mužů. Ti byli vybráni za účelem výše popsané podrobnější analýzy též z celku 126 recidivistů v této práci.

Věkové složení zkoumaného souboru 32 pachatelů násilné trestné činnosti lze sledovat v tabulce 59. Nejmladší v souboru osob byl jeden 22letý recidivista, nejstarší byl jeden recidivista 39letý. Mezi sledovanými pachateli byly mimo dvou osob slovenské národnosti jen osoby národnosti české (z 94 % 30 osob).

Tabulka 59

Věk zkoumaných pachatelů násilné trestné činnosti v době výzkumu

Věk v letech:	Pachatelé násilné tr.č.	
	Počet osob	%
22-25	6	18,8
26-29	8	25,0
30-33	9	28,1
34-37	8	25,0
39	1	3,1
Celkem osob	32	100,0

Poznátky o kriminální dráze pachatelů násilné trestné činnosti

Poslední trestná činnost

Pokud jde o trestnou činnost, za kterou byli ve výkonu trestu nepodmíněného odnětí svobody v době výzkumu námi zkoumaní recidivisté - pachatelé násilné trestné činnosti, pak nejčastěji, a to v 60 %, pobývali ve vězení za trestnou činnost, při níž hlavní roli hrály **trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti (59 %, 19 osob)** – viz tabulka č. 60. Mnohem méně pachatelů, asi po desetině, pak bylo ve výkonu nepodmíněného odnětí svobody hlavně pro trestnou činnost proti majetku (12,5 %, 4 osoby), dále proti životu a zdraví (9 %, 3 osoby) a pro trestnou činnost obecně nebezpečnou (9 %, 3 osoby). **Všechny trestné činy, které pachatelé násilné trestné činnosti spáchali naposledy, byly úmyslné.**

Tabulka 60

Hlavní trestná činnost⁷⁹, za kterou byli zkoumaní pachatelé násilné trestné činnosti v době výzkumu ve výkonu trestu ve vězení a hlavní trestná činnost, za kterou byli tito pachatelé úplně poprvé odsouzeni jako prvopachatelé

Odsouzení podle hlavy tr. zák.:	Pachatelé násilné trestné činnosti			
	Při první tr.činnosti		Při posledním odsouzení	
	Počet osob	%	Počet osob	%
Hlava 3 - tr.č. proti pořádku ve věcech veřejných	1	3,1	0	0
Hlava 4 - tr. č. obecně nebezpečné	1	3,1	3	9,4
Hlava 5 - tr. č. hrubě narušující občanské soužití	0	0	2	6,3
Hlava 6 - tr. č. proti rodině a mládeži	0	0	1	3,1
Hlava 7- tr. č. proti životu a zdraví	3	9,4	3	9,4
Hlava 8 - tr. č. proti svobodě a lidské důstojnosti	4	12,5	19	59,3
Hlava 9 - tr. č. proti majetku	22	68,8	4	12,5
Již zrušené tr. č.	1	3,1	0	0
Celkem	32	100,0	32	100,0

Údaje v tabulce 61 ukazují, že mezi **hlavní následky** poslední trestné činnosti pak u 32 sledovaných recidivistů patřila, a to u zhruba desetiny z nich, **smrt obětí (9 %, 3 pachatelé), u asi pětiny lehká újma na zdraví (19 %, 6 pachatelů)**. Jeden násilník způsobil těžkou újmu na zdraví (3 %). Především materiální škodu pak udělalo při posledním incidentu zhruba 45 % pachatelů násilné trestné činnosti (44 %, 14 osob). Dva pachatelé zavinili hlavně morální a jinou újmu (6 %). U asi pětiny pachatelů nebylo možné úplně nejváženější následek jejich posledního sociálně nežádoucího jednání přesněji z dostupných podkladových materiálů specifikovat (19 %, 6 osob).

*Bylo dále zřejmé, že **poslední trestné činnosti se dopustilo téměř 70 % pachatelů samo** (69 %, 22 osob), zbývající menší část, tj. asi 30 %, společně se spolupachatelem (31 %, 10 osob – 6 osob s dalším jedním spolupachatelem, 4 osoby s dalšími dvěma).*

⁷⁹ Hlavní, tj. nejzávažnější trestná činnost mimo případně další spáchané trestné činnosti.

Tabulka 61

Hlavní následek poslední trestné činnosti, kterou spáchali pachatelé násilné trestné činnosti

Hlavní následek poslední trestné činnosti:	Pachatelé násilné tr.činnosti	
	Počet osob	%
Smrt	3	9,4
Těžká újma na zdraví	1	3,1
Lehká újma na zdraví	6	18,8
Morální a jiná újma	2	6,2
Materiální škoda	14	43,7
Nelze označit	6	18,8
Celkem osob	32	100,0

Při posledním odsouzení soud uložil zkoumaným 32 pachatelům násilné trestné činnosti nejčastěji, a to v 56 % případů, trest nepodmíněného odnětí svobody v trvání do 3 let (18 osob). Dvě osoby dostaly trest vyšší než 10 let (6 %). Dále pak více jak třetinu pachatelů násilné trestné činnosti poslal soud do vězení na dobu v rozpětí od 3 do 10 let (37,5 %, 12 osob - z nich zhruba polovina měla trest v rozpětí 3-5 let a druhá polovina 5-10 let) (podrobněji viz tabulka 62).

Mezi další tresty, které výše diskutovaní pachatelé obdrželi při svém posledním odsouzení patřil nejčastěji, a to asi u pětiny osob zákaz činnosti (obvykle zákaz řízení motorových vozidel) (19 %, 6 osob). Jedna osoba byla odsouzena k propadnutí věci (3 %). U 60 % pachatelů bylo rozhodnuto o tom, že musí nahradit škody, které způsobili (59 %, 19 osob). Zhruba desetina provinilců dostala rovněž soudem uloženo podrobit se ochrannému léčení (9 %, 3 osoby). V době posledního rozhodnutí soudu o vině pachatelů byla zhruba třetina z nich ve vazbě (34 %, 11 osob).

Tabulka 62

Délka trestu nepodmíněného odnětí svobody (NEPO) pachatelů násilné trestné činnosti při posledním odsouzení

Trest NEPO:	Pachatelé násilné tr.č.	
	Počet osob	%
Do 1 roku	7	21,9
1-2 roky	4	12,5
2-3 roky	7	21,9
3-5 let	5	15,6
5-10 let	7	21,9
Více jak 10 let	2	6,2
Celkem osob	32	100,0

K trestné činnosti, za kterou byli pachatelé v době výzkumu ve vězení, se přiznala asi polovina z nich (53 %, 17 osob). Dvě osoby trestnou činnost popřely (6 %). Ve 40 % případů nebylo zjištěno jak se pachatelé stavějí k násilné činnosti, které se dopustili (41 %, 13 osob). **Téměř 30 % pachatelů pak výši svého trestu subjektivně hodnotilo za průměrnou (28 %, 9 osob),** jedna osoba za celkem mírnou (3 %) a dvě osoby považovaly svůj trest za příliš přísný (6 %). Od asi 60 % pachatelů jsme informaci o subjektivním vnímání výše uděleného trestu nezískali (63 %, 20 osob).

U minimálně čtvrtiny pachatelů násilné trestné činnosti byly hlavní příčinou poslední násilné trestné činnosti peníze (25 %, 8 osob). V jednom případě šlo o emocionální záležitost (3 %). U zbývajících jedinců v této skupině pachatelů byly důvody trestné činnosti obvykle komplexnější a nebylo možné je všechny z podkladových materiálů identifikovat (37,5 %, 12 osob) nebo se nám je nepodařilo zjistit (34 %, 11 osob). Nicméně to, co bylo zcela evidentní byla skutečnost, že **při poslední trestné činnosti sledovaných recidivistů sehrál roli u nejméně 31 % z nich alkohol (10 osob) a u minimálně 6,2 % drogy (2 osoby).**

Poslední pobyt pachatelů ve věznici

Jak plyne z údajů v tabulce 63, pachatele násilné trestné činnosti soud svým posledním rozhodnutím poslal nejčastěji, a to ve více jak čtyřech pětinach případů, do věznice s ostrahou (84 %, 27 osob). Asi v desetině případů byli odsouzení jedinci umístěni do věznice s dozorem (12,5 %, 4 osoby) a v jednom případě odsouzený vykonával trest ve věznici se zvýšenou

ostrahou (3 %). **V naprosté většině byli tedy námi zkoumaní pachatelé násilné trestné činnosti umístěni do věznic s přísnějším režimem.** Jeden pachatel násilné trestné činnosti byl kvůli povaze jím spáchané trestné činnosti umístěn do skupiny vězňů – možných obětí násilí, pro pravděpodobnost jeho zneužívání spoluvězni.

Tabulka 63

Typy věznic, ve kterých sledovaní pachatelé násilné trestné činnosti vykonávali trest odnětí svobody po svém posledním odsouzení.

Typ věznice:	Pachatelé násilné tr. č.	
	Počet osob	%
S dohledem	0	0
S dozorem	4	12,5
S ostrahou	27	84,4
Se zvýšenou ostrahou	1	3,1
Celkem osob	32	100,0

Pracovníci věznic zhruba třetinu sledovaných pachatelů násilné trestné činnosti hodnotili jako jedince, kteří mají uchované pracovní návyky (34 %, 11 osob) a zhruba pětinu označili za osoby, které pracovní návyky nemají (19 %, 6 osob). O téměř polovině pachatelů násilné trestné činnosti jsme informaci v daném směru nezískali (47 %, 15 osob). Nicméně všichni sledovaní provinilci byli ve věznici pracovníčně zařazeni, což tedy znamená, že ve věznici, alespoň podle oficiálních záznamů, pracovali.

Dále bylo zřejmé, že přes **90 % pachatelů násilné trestné činnosti bylo ve věznici posuzováno jako osoby, které autoritu vězeňských pracovníků přijímají** (94 %, 30 osob). Dvě osoby byly naopak hodnoceny jako osoby autoritu pracovníků věznice nerespektující (6 %). Navíc u asi pětiny zkoumaných pachatelů byl vysloven při jejich nástupu do věznice předpoklad, že při výkonu trestu zde lze od nich očekávat, že budou působit obtíže ve vězeňském kolektivu (6 osob, 19 %).

Začátek kriminální dráhy, první evidovaná trestná činnost

Ke spáchání první /evidované/ trestné činnosti došlo nejčastěji u sledovaných 32 pachatelů násilné trestné činnosti ve věku mladistvém /15-18 let/, a to u více jak 60 % z nich (62,5 %, 20 osob) - viz údaje v tab. 64. Čtvrtina z dnes násilných provinilců se pak

dopustila své první evidované trestné činnosti v ranné dospělosti /19-21 let/ (8 osob). Jen zhruba desetina pachatelů spáchala svoji první trestnou činnost v ještě pozdějším věku než je 21 let (12,5 %, 4 osoby). Všichni pachatelé násilné trestné činnosti byli při svém prvním odsouzení odsouzeni za úmyslný trestný čin.

Tabulka 64

Věk pachatelů násilné trestné činnosti v době spáchání své první /evidované/ trestné činnosti a v době spáchání své nejzávažnější trestné činnosti

Věk:	Pachatelé násilné tr. č.			
	Při první evidov. tr. č.		Při nejzávažnější tr. č.	
	Počet osob	%	Počet osob	%
15-18	20	62,5	0	0
19-21	8	25,0	4	12,5
22-29	4	12,5	18	56,2
30-39	0	0	10	31,3
Celkem osob	32	100,0	32	100,0

Jak plyne z údajů v dříve uvedené tabulce 60, nejčastěji, a to více jak ze dvou třetin, byli vůbec poprvé pachatelé násilné trestné činnosti coby prvopachatelé odsouzeni hlavně za trestnou činnost proti majetku (22 osob, 68,8 %), mnohem méně často za trestnou činnost proti svobodě a lidské důstojnosti (12 %, 4 osoby) a trestnou činnost proti životu a zdraví (9 %, 3 osoby). Jiné trestné činnosti se poprvé trestaní jedinci dopustili minimálně. Z údajů v tabulce č. 2 je pak také zřejmé, že velká část pachatelů násilné trestné činnosti, zhruba čtyři pětiny (78 %, 25 osob), začínala svoji kriminální dráhu převážně nikoli trestnou činností násilného charakteru.

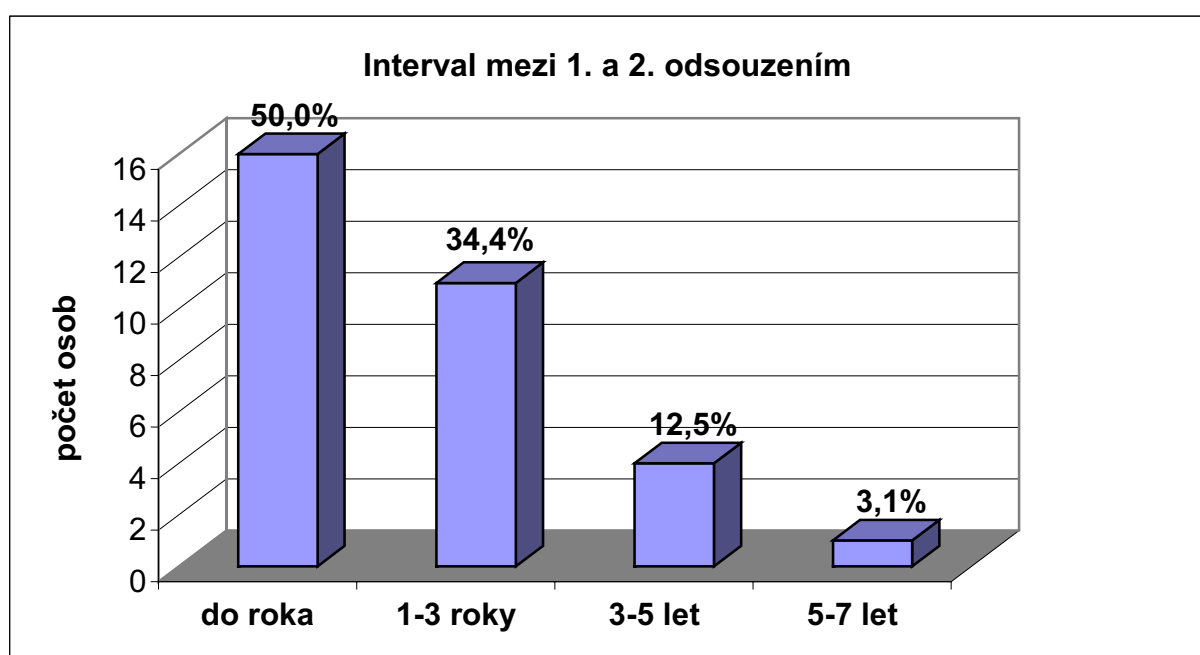
Soudy poslaly při prvním odsouzení do nepodmíněného výkonu trestu odnětí svobody jen zhruba pětinu prvopachatelů, současných pachatelů násilné trestné činnosti (18,8 %, 6 osob). **Další prvopachatelé (81 %, 26 osob), kteří dostali při prvním odsouzení výchovný trest** (podmíněný trest, obecně prospěšné práce či ještě jiný druh trestu) **se následně zhruba ve 40 % při jeho vykonávání neosvědčili a byl jim později nařízen výkon trestu ve věznici (38,5 %, 10 osob).**

Pokud jde o dobu mezi prvním a druhým odsouzením (či propuštěním z výkonu trestu) u sledovaných pachatelů násilné trestné činnosti - tedy pokud jde o jakousi „dobu rozjezdu“ prvopachatelů do další kriminální činnosti od spáchání té první /evidované/ - **pak**

u poloviny zkoumaných recidivistů to bylo období do jednoho roku (16 osob - s tím, že asi 40 % z nich bylo souzeno pro další trestnou činnost po svém úplně prvním odsouzení dokonce v období kratším než je půl roku /7 osob, 44 %/). Asi třetina prvopachatelů se ocitla podruhé před soudem v časovém intervalu 1-3 roky po svém prvním odsouzení (34 %, 11 osob), zhruba desetina po 3-5 letech (12,5 %, 4 osoby) a jeden pachatel až v období 5-7 let (3 %) - viz též graf 3.

Graf 3

Interval mezi 1. a 2. odsouzením (či propuštěním z výkonu trestu) sledovaných pachatelů násilné trestné činnosti („doba rozjezdu kriminální dráhy recidivisty“)

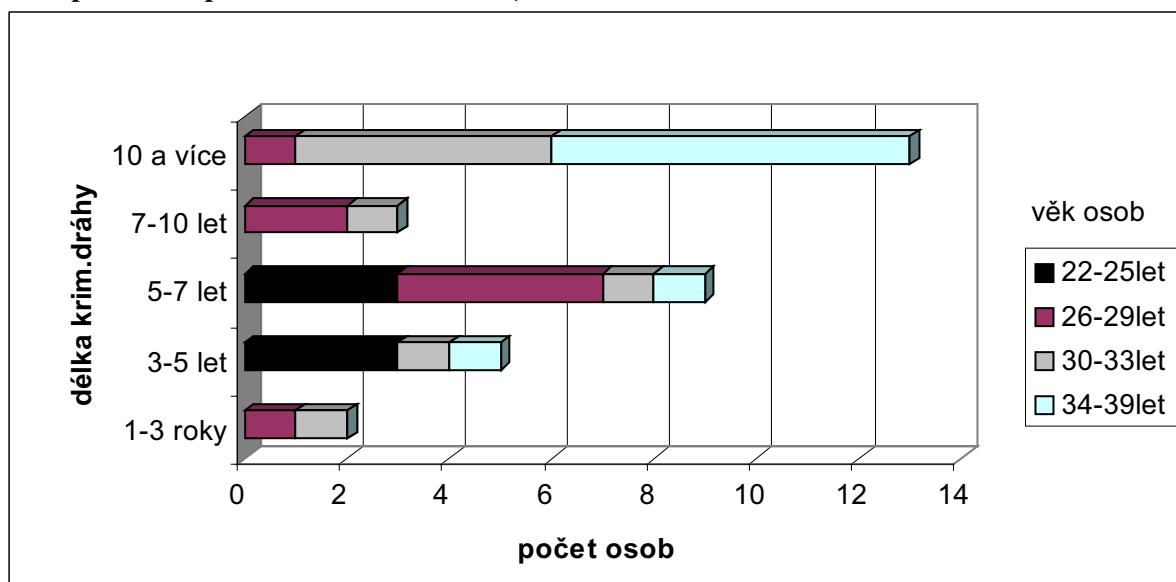
Další průběh dosavadní kriminální dráhy

Pokud jde o **interval mezi prvním odsouzením a posledním odsouzením**, tedy v podstatě o dobu, kterou bychom z určitého zorného úhlu mohli považovat alespoň rámcově za délku kriminální dráhy zkoumaných osob, tak **u plných 40 % zkoumaných násilníků (41 %, 13 osob) toto období bylo delší než deset let.** U asi desetiny pachatelů násilné trestné činnosti to bylo období 7-10 let (12,5 %, 4 osoby), u asi pětiny 5 až 7 let (22 %, 7 osob), u čtvrtiny do pěti let (25 %, 8 osob; z nich u poloviny v délce 3-5 let, u druhé poloviny 1-3 roky). Viz též graf 4. Z dat v grafu 4 je také zřejmé, že obvykle čím starší byl pachatel-recidivista, tím byla délka jeho kriminální dráhy delší, i když to neplatilo absolutně. Lze z toho ale vyvodit předpoklad, že s přibývajícím věkem se i u mladších námi sledovaných

pachatelů, v současnosti již často „zasloužilých“ recidivistů, bude jejich kriminální dráha pravděpodobně také prodlužovat a budou tudíž asi i častějšími klienty věznic podobně jako tomu je u jejich starších kolegů.

Graf 4

Délka kriminální kariéry 32 sledovaných pachatelů násilné trestné činnosti (interval mezi prvním a posledním odsouzením)

Pokud jde o frekvenci dosavadních odsouzení, tak **během své kriminální dráhy více jak 60 % zkoumaných pachatelů násilné trestné činnosti stálo (ještě před svým posledním odsouzením) před soudem již vícekrát jak 5krát** (62,5 %, 20 osob). Zhruba pětina z pachatelů byla před posledním odsouzením již odsouzena 3 - 5krát (19 %, 6 osob) a dalších asi pětina byla odsouzena 2 a méněkrát (19 %, 6 osob) – viz tabulka č. 65. Bylo zřejmé, že větší frekvence odsouzení byla u pachatelů s delší kriminální dráhou, nicméně i někteří recidivisté s relativně krátkou dobou kriminální působnosti stihli být odsouzeni za svoji opakovanou trestnou činnost také poměrně často.

Zjistili jsme dále také, že nejvíce námi zkoumaných recidivujících pachatelů, a to **41 %, bylo před posledním výkonem trestu nepodmíněného odnětí svobody ve vězení již 3-5krát** (13 osob). Kromě toho pak asi jedna pětina sledovaných recidivistů byla ve výkonu trestu ve věznici dokonce více jak 5krát (19 %, 6 osob). Podrobnější údaje o frekvenci pobytu dalších pachatelů ve vězení - viz tabulka 65.

Tabulka 65

Počty dřívějších pobytů ve vězení a počty dřívějších odsouzení (před současným pobytem ve vězení a současným odsouzením) u pachatelů násilné trestné činnosti

<i>Počet:</i>	Pachatelé násilné tr. č.			
	Pobyt ve vězení (NEPO)		Odsouzení	
	Počet osob	%	Počet osob	%
Více jak 5x	6	18,8	20	62,5
3-5krát	13	40,6	6	18,8
2krát	4	12,5	5	15,6
1krát	7	21,9	1	3,1
0	2	6,2	0	0
Celkem osob	32	100,0	32	100,0

Z jiné tabulky, a to tabulky 64, pak plyne, že **spáchání nejzávažnější trestné činnosti se pachatelé násilné trestné činnosti dopustili nejčastěji ve věku 22-29 let, tedy obvykle nikoli coby prvopachatelé** (18 osob, 56 %).

Při posuzování druhu recidivy zkoumaných pachatelů násilné trestné činnosti bylo zřejmé, že **u poloviny** z nich bylo možné současnou recidivu ve vztahu k jejich poslednímu odsouzení charakterizovat **jako speciální** (50 %, 16 osob), tj. zaměřenou na opakované páčání trestné činnosti stejného charakteru (viz tab.66). Současně **v obdobném množství**

Tabulka 66

Charakter recidivy (ve vztahu k poslednímu odsouzení) u sledovaných pachatelů násilné trestné činnosti

<i>Recidiva:</i>	Pachatelé násilné tr.č.	
	Počet osob	%
Speciální	16	50,0
Druhová (stejnorodá)	2	6,2
Obecná	14	43,8
Celkem osob	32	100,0

případů (44 %, 14 osob) **bylo možné recidivu pachatelů násilné trestné činnosti posuzovat jako recidivu obecnou** (opakované páčání tr. č. nejružnějšího charakteru). Jen u 2 osob z této skupiny provinilců se jednalo v daných souvislostech o recidivu druhovou (6 %).

Anamnestické údaje o pachatelích násilné trestné činnosti

Vedle údajů o kriminální dráze sledované skupiny pachatelů násilné trestné činnosti-recidivistů jsme zjišťovali i údaje z jejich osobní anamnézy a některé psychologické charakteristiky jejich osobnosti.

Rodinné zázemí, práce, vzdělání, volný čas

Zkoumaní pachatelé násilné trestné činnosti pocházeli ze 41 % z rodin úplných (13 osob). (O „kvalitě“ těchto rodin se nám však nepodařilo zjistit žádné bližší informace.) Zbývajících asi 60 % pachatelů pocházelo z rodin již na první pohled ne zcela standardních (59 %, 19 osob).

Nejčastěji pak 10 pachatelů (tj. 31,3 % ze 32 sledovaných jedinců), kteří vyrůstali v těchto 19 „nestandardních“ rodinách žilo část svého, obvykle raného dětství s vlastními rodiči a když se tito rozvedli, jejich matky se většinou znovu vdaly, takže pachatelé pak žili v rodině se svými otčimy. O problematičnosti některých takto nově vzniklých rodin, kde vyrůstali budoucí pachatelé tr. činnosti, vypovídá např. zjištění, že jeden pachatel byl otčimem v dětství fyzicky týrán, v jiné rodině otčim týral matku pachatele a byl za to odsouzen, jindy otec pachatele sexuálně zneužíval jeho nevlastní sestru. Minimálně tři pachatelé vyrůstající v takovýchto rodinách se posléze stali klienty výchovných zařízení. V dalších zmíněných na první pohled ne zcela standardních rodinách; dva pachatelé vyrůstali část raného dětství v úplné rodině, ale k jejich výchově pak časem musela přispět také výchovná zařízení. V sedmi případech zde diskutovaných rodin převzali v dětství či dospívání výchovu současných pachatelů, po nedostatečné či nezvládnuté péči rodičů/rodiče /většinou matky/ prarodiče, a tři z těchto chlapců se pak ocitli také ve výchovných zařízeních.

S výjimkou dvou jedinců (6 %), všichni pachatelé násilné trestné činnosti měli alespoň jednoho sourozence s nímž vyrůstali (94 %, 30 osob). K rodinám, kde byly tři a více děti patřilo asi 70 % sledovaných pachatelů (69 %, 22 osob).

Zhruba 40 % pachatelů násilné trestné činnosti mělo více jak 3 sourozence /tj. byli nejméně ze 4 dětí/ (40,6 %, 15 osob - 9 osob mělo sourozence tři, tři osoby měly sourozence 4, jedna pět, dvě dokonce šest sourozenců). Často mezi nimi byli sourozenci nevlastní (přesná čísla se v daném směru nepodařilo zjistit).

Z výše zjištěného je pak zřejmé, že část současných pachatelů násilné trestné činnosti se musela během dětství a dospívání mimo jiné vyrovnávat nejen s rozvodem rodičů a jeho důsledky, ale i s obvykle složitými vztahy v nově vzniklých rodinách, ve kterých pak žili. Navíc lze usuzovat, že mnohdy v rodinách, kde vyrůstal velký počet dětí, ani při případné

snaze, nebyl asi na přiměřeně důslednou výchovu pravděpodobně již v dětství problémového dítěte dostatek času a energie.

Minimálně čtvrtina ze zkoumaných 32 pachatelů násilné trestné činnosti pobývala během svého života určitý čas v nějakém výchovném zařízení (25 %, 8 osob).

Pokud jde o způsob rodinného života již dospělých pachatelů násilné trestné činnosti před jejich nástupem do výkonu trestu ve věznici, asi desetina pachatelů byla rozvedených (9 %, 3 osoby), **6 % pachatelů bylo ženatých** (2 osoby, z nich jedna osoba podruhé a jedna žila formálně s cizinkou). **Svobodní jedinci byli mezi nimi z více jak ze čtyř pětin** (84 %, 27 osob), což ale často znamenalo, že měli přítelkyni či družku, se kterou v současnosti žili, ale nebyli s ní oddáni. Údaje tak naznačili, že zakotvení sledovaných osob v nějakých trvalejších rodinných vztazích, které by si sami vytvořili a které by tvořily dobré zázemí pro jejich děti, bylo řídké. **Polovina ze sledovaných pachatelů totiž již měla alespoň jednoho potomka** (16 osob).

Asi 30 % z 32 pachatelů mělo jedno dítě (28 %, 9 osob). Zhruba pětina pachatelů měla dvě a více dětí (22 %, 7 osob); z nich pět mělo dvě děti, jeden tři a jeden čtyři děti (z nich dvě vychovávala babička).

Pokud jde o způsob bydlení, **nejvíce pachatelů násilné trestné činnosti před výkonem trestu odnětí svobody bydlelo u přítelkyně či družky** (41 %, 13 osob). Čtvrtina pachatelů bydlela u rodičů (25,0 %, 8 osob), asi desetina žila jen s matkou (12,5 %, 4 osoby), další desetina s prarodičem (9,4 %, 3 osoby – 2 s babičkou, 1 s dědou). Dva násilníci bydleli sami (6 %). Jen jednoho z pachatelů násilné trestné činnosti bylo možné označit za bez domova (3 %) a jen jeden žil ve společné domácnosti s manželkou (3 %).

Z údajů, které jsme získali bylo patrné, že **polovina pachatelů násilné trestné činnosti měla dokončeno vyučení či zaučení** (50 %, 16 osob). Z druhé poloviny násilníků (16 osob) se 4 jedinci učit řemeslo vůbec nezačali, 11 jedinců se učit řemeslo začalo, ale učiliště nakonec opustilo, takže byli absolventy jen základní školy. Jeden pachatel začal studovat střední školu, ale tu nedokončil.

Pachatelé, kteří se vyučili v řemesle, byli vyučeni v následujících oborech: zedník (4x), řezník, kuchař-číšník (2x), elektromechanik (2x), provozní chemik, cestář, obráběč kovů,

pletař-seřizovač, obráběč kovů, sklář. Zaučení měli 2 pachatelé, a to v oboru řezník a obráběč kovů. (Vyučení nedokončili mezi pachateli nejčastěji zedníci /5 osob/, zámečníci /2 osoby/, po jednom kuchař, obráběč kovů, automechanik, pracovník ve stavební výrobě.)

Z výše uvedeného výčtu oborů, ve kterých byla polovina pachatelů vyučena či zaučena je zřejmé, že při současném nedostatku pracovníků v některých uvedených odvětvích na našem pracovním trhu, část vyučených recidivistů, kdyby měla zájem, by práci s velkou pravděpodobností mohla najít.

Z údajů v podkladových materiálech pak také vyplynulo, že **alespoň po nějakou dobu na plný úvazek před tím než nastoupila do výkonu trestu ve vězení pracovala téměř třetina z pachatelů**, kteří se dopustili násilné trestné činnosti (31 %, 10 osob). Brigádně nebo občas pracovala asi pětina z nich (22 %, 7 osob). Další asi pětina většinou nepracovala, ale byla nahlášená na úřadu práce (22 %, 7 osob). **Čtvrtina z pachatelů nepracovala a nebyla vůbec na úřadu práce nahlášena** (25 %, 8 osob), tedy se alespoň o nějaký možný oficiální zdroj svých příjmů na živobytí nezajímala.

Pokud jde o volnočasové aktivity, zhruba čtyři pětiny sledovaných recidivistů uváděly záliby, které bychom mohli označit za celkem sociálně akceptovatelné (81 %, 26 osob). Od asi pětiny pachatelů jsme bližší informaci v daném směru nezískali (6 osob, 19 %). Téměř dvě třetiny pachatelů uváděly jako svoji oblíbenou a častou volnočasovou zálibu především sportování (62,5 %, 20 osob) (fotbal, nohejbal, posilování atd.). Většina činností ovšem nemá soustavný charakter, spíše se jedná o nahodilé, náhodné či krátkodobé aktivity, leckdy navíc spíše jen v rovině přání a představ, než-li ve skutečném životě.

Výskyt některých sociálně patologických jevů

Minimálně 31 % z 32 sledovaných pachatelů násilné trestné činnosti bylo možné označit za abusory alkoholu /alkoholiky/ (10 osob). Nejméně pětina pachatelů byla také závislá na psychotropních látkách (mimo marihuany) (19 %, 6 osob). Občasných uživatelů jiných psychotropních látek pak bylo zjištěno mezi pachateli násilné trestné činnosti nejméně 41 % (13 osob) - viz tabulka 67. Minimálně 30 % pachatelů násilné trestné činnosti bylo uživateli marihuany (10 osob).

Tabulka 67

Užívání jiných psychotropních látek 32 pachatelů násilné trestné činnosti (není zahrnuta marihuana) a alkoholu

Užívání:	Alkohol		Jiné psychotropní látky (ne marihuana)	
	Počet osob	%	Počet osob	%
Občas	17	53,1	13	40,6
Závislost	10	31,3	6	18,8
Ne, neuvedeno	5	15,6	13	40,6
Celkem	32	100,0	32	100,0

Dále bylo zřejmé, že zhruba čtyři pětiny násilníků byly pravidelnými, obvykle silnými kuřáky tabáku (81 %, 26 osob). Minimálně dva z pachatelů násilných skutků byli patologickými hráči-gamblery (6 %). Jeden z pachatelů byl po léčbě gamblerství (3 %). Minimálně desetina pachatelů násilné trestné činnosti byla léčena z některých svých závislostí. Nejméně desetina pachatelů násilné trestné činnosti se během svého života pokusila o sebevraždu (9 %, 3 osoby). V jednom případě se jednalo o pokus opakovaný dvakrát, další u nejméně desetin pachatelů násilných incidentů (12,5 %, 4 osoby) byla zjištěna psychiatrická zátěž v rodině.

Kriminální infekce v rodině (tj. skutečnost, že někdo v rodině spáchal trestnou činnost a byl za ni odsouzen) **byla zjištěna u 41 % pachatelů násilné trestné činnosti** (13 osob).

Z uvedených 13 provinilců jich téměř 40 % mělo v rodině více soudně trestaných osob (38,5 %, 5 osob.) Obvykle se jednalo o otce (ať už vlastního nebo nevlastního) a o bratry (a to vlastní i nevlastní). Ve zbývajících asi 60 % případů se jednalo o jednu osobu v rodině již trestanou, obvykle o bratra pachatele (61,5 %, 8 osob).

Poznátky o osobnosti pachatelů násilné trestné činnosti⁸⁰

S cílem utvořit si celkový obraz o souboru 32 pachatelů násilné trestné činnosti, kteří se trestné činnosti dopouštějí opakovaně, zaměřili jsme se i na některé psychologické charakteristiky jejich osobnosti. Jak již bylo uvedeno výše, za tím účelem byla provedena kvalitativní analýza obsahu psychologických vyšetření daných osob. Psychologické vyšetření,

⁸⁰ Údaje pro tuto kapitolu byly čerpány z psychologických posudků pachatelů provedených dr. M. Tamchynou.

kteřé bylo vymezeno i podmínkami ve věznicí, bylo zaměřeno na celkové posouzení kvalit osobnosti pachatele a současně na identifikaci některých charakteristik osobnosti, o kterých se předpokládá, že mohou podle dosavadních poznatků přispívat k jednání, kterým jedinec porušuje běžné sociální normy a zákony.

V následujícím textu uvedeme poznatky o osobnostních charakteristikách pachatelů násilné trestné činnosti, tak jak se nám je podařilo z podkladových materiálů identifikovat. Nejdříve se zaměříme na údaje o výši intelektu zkoumaných osob.

Bylo zřejmé, že čtvrtina ze sledovaných pachatelů byla ve výši intelektu pod průměrem běžné populace (8 osob). Více jak třetina pak patřila mezi intelektově průměrné (37,5 %, 12 osob - z nich dvě třetiny se pohybovaly, jak je patrné z tabulky 68, v průměru slabším). Stejně množství, tedy další více jak třetinu pachatelů (37,5 %, 12 osob), bylo možné zařadit mezi osoby s intelektovým výkonem nadprůměrným (zhruba čtyři pětiny z nich však byly nadprůměrné jen lehce (83 %, 10 osob), dva recidivisté byli v kapacitě intelektu nadprůměrní vysoce).

Tabulka 68

Intelektová kapacita 32 pachatelů násilné trestné činnosti (nonverbální složka, metoda TIP)

Intelektová kapacita:	Pachatelé násilné tr.činnosti	
	Počet osob	%
Podprůměrná	8	25,0
Slabší průměr	8	25,0
Průměrná	4	12,5
Lehce nadprůměrná	10	31,3
Velmi nadprůměrná	2	6,2
Celkem osob	32	100,0

Je pak evidentní, že výši intelektového výkonu na tom většina námi sledovaných pachatelů násilné trestné činnosti nebyla až tak špatně. Plyne z toho, že v našem souboru pachatelů nešlo většinou ani zdaleka o jedince nějak mentálně retardované, kteří by jen pro svůj nízký intelekt nebyli schopni pochopit jaké antisociální aktivity provádějí. Nedostatky v jejich osobnostním vybavení, které se mohou podílet na jejich sociálně nežádoucím jednání, je třeba hledat u většiny z nich spíše ještě v jiných strukturách osobnosti (či v sociálních vlivech) než ve výši inteligenčního kvocientu.

Protože jsme se zajímali v našem případě o pachatele násilné trestné činnosti, uvedeme dále nejprve nashromážděné poznatky o ukazatelích agresivity sledovaných recidivistů.

Agresivní chování bylo zkoumáno dotazníkem BDI, který vychází z předpokladu, že hostilně-agresivní jednání jednotlivce je jednotný komplexní fenomén, který lze dělit do podtříd. Je rozlišováno pět druhů agresivity (fyzická, nepřímá, slovní, pasivní /negativismus/, iritabilita /popudlivost/) a dva druhy hostility (resentiment⁸¹ a podezíravost). Agrese je pojímána jako reakce, která je zdrojem škodlivých podnětů pro jiný organismus.

Tabulka 69 uvádí přehled míry výskytu jednotlivých výše vyjmenovaných podtříd agresivity a hostility u sledovaných pachatelů dotazníkem BDI. Z přehledu vyplývá, že zhruba **polovina zkoumaných pachatelů se vyznačovala do určité míry fyzickou agresivitou**. Asi po třetině se pachatelé vyznačovali nějakou mírou agrese nepřímé a agrese verbální. Popudlivost byla zjištěna u zhruba pětiny provinilců a negativismus (agresivita pasivní) byla vlastní asi 60 % sledovaných pachatelů násilné trestné činnosti.

Tabulka 69

Výskyt sledovaných podtříd agrese a hostility /nepřátelství/ u 32 pachatelů násilné trestné činnosti

<i>Podtřídy hostilně-agresivního jednání</i>	Pachatelé násilné trestné činnosti					
	ano		ano, sklon		celkově: ano	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Agrese fyzická	7	21,9	10	31,3	17	53,2
Agrese nepřímá	3	9,4	7	21,9	10	31,3
Agrese verbální	4	12,5	7	21,9	11	34,4
Popudlivost	6	18,8	0	0	6	18,8
Negativismus	14	43,8	5	15,6	19	59,4
Resentiment	11	34,4	0	0	11	34,4
Podezíravost	19	59,4	0	0	19	59,4
Pocit viny	11	34,4	1	3,1	12	37,5

⁸¹ Resentiment – pocity křivdy, zanevření na druhé. Fyzická agrese – přímá agrese. Nepřímá agrese - nenáviděná osoba není napadána přímo, ale zákeřně; nebo např. afektivní výbuch bouchnutí dveřmi, který nesměřuje vůči nikomu konkrétnímu. Verbální agrese – negativní afekt vyjádřený ve stylu a obsahu řeči. Popudlivost (iritabilita) – pohotovost silně reagovat na malé provokace. Negativismus – opoziční chování. Podezíravost – projekce hostility /nepřátelství/ do druhých lidí (od pouhé nedůvěry až po přesvědčení, že mají v úmyslu ublížit).

Pokud jde o dvě výše zmíněné podtřídy, které jsou komponentami hostility (nepřátelství), tak podezíravost byla zřejmá u asi 60 % jedinců a resentment (pocity křivdy) u zhruba třetiny pachatelů.

Když budeme při našem rozboru vycházet z toho, že za agresivnější lze považovat jedince, kteří se jeví jako agresivní ve větší míře ve více sledovaných podtřídách agresí současně, bylo zřejmé, že mezi pachateli násilného chování bylo 44 % jedinců (14 osob), kteří se vyznačovali třemi a více sledovanými podtřídami agresivity (ze sledovaných pěti).

Z uvedených 14 pachatelů se jich 11 osob vyznačovalo třemi podtřídami agresivity. Přitom u zhruba poloviny z nich (6 osob, 54,5 %) se často jednalo o sklony či tendence k tomuto chování. U zbývajících 5 osob z uvedených 11 se tyto tři podtřídy agresivity vyskytly vždy ve vyšší míře. Dále z výše zmíněných 14 pachatelů se 3 osoby vyznačovaly čtyřmi podtřídami agresivního chování (u dvou z těchto 3 osob většinou ve vysoké míře). Současně je třeba zdůraznit, že všech 14 výše zmíněných osob, s výjimkou jednoho případu, se vyznačovalo v určité míře fyzickou agresivitou.

Z výše uvedeného pak tedy vyplynulo, že u čtvrtiny ze 32 sledovaných pachatelů (8 osob) se projevilo agresivní chování ve třech a více podtřídách agresivity výrazně a vždy byla přítomna fyzická agrese. Dá se pak usuzovat, že v případě těchto 8 osob může jít o jedince značně útočné.

Pokud se zaměříme zvláště na další složku agresivně-hostilního chování, a to na hostilitu (tedy nepřátelskost), která se skládá podle metody BDI ze složky resentmentu (pocity křivdy) a podezíravosti (projekce nepřátelskosti do druhých), pak obě tyto složky hostility se vyskytly společně u téměř třetiny sledovaných pachatelů násilné trestné činnosti (31 %, 10 osob). Těchto 10 osob bylo tedy možné považovat za opravdu značně hostilní (nepřátelské) vůči ostatním lidem a okolí.

Přitom 8 výše zmíněných pachatelů z již v předcházejícím textu podrobněji diskutovaných 14 osob, u nichž se projevila značná míra agrese ve třech a více sledovaných podtřídách agresivního chování, bylo rovněž podezíravých.

Z řečeného také vyplývá, že velmi podezíraví byli všichni tři pachatelé z uvedených 8, u kterých byla zjištěna značná míra agrese ve čtyřech podtřídách agresivity (jeden z nich se ještě navíc vyznačoval vysokými hodnotami resentmentu). Dá se pak usuzovat, že právě tito tři pachatelé byli ve zkoumaném souboru jedinců z hlediska celku hostilně-agresivních kvalit osobnosti asi nejproblematičtější, tedy nejvíce zatížení právě nepřátelstvím a útočností vůči druhým.

Po rozboru údajů popsaném výše lze souhrnně konstatovat, že zhruba čtvrtinu z 32 zkoumaných pachatelů násilné trestné činnosti (8 osob) bylo možné označit v oblasti hostilně-agresivní za do dosti velké míry problematické - agrese se u nich projevila silně ve třech a více podtřídách agresivity (ze sledovaných pěti podtříd) a bodovali vysoce nejméně v jedné z podtříd hostility (ze sledovaných dvou). Na druhou stranu další čtvrtina sledovaných pachatelů se jevila jako hostilně-agresivní minimálně, ba téměř vůbec (8 osob – z nich 3 jedinci v žádné podtřídě hostilně-agresivního jednání neskórovali a zbývajících 5 osob ze skupiny těchto 8 jedinců se projevilo jen v jedné podtřídě sledovaného chování, a to buď v podezíravosti nebo negativismu). Zbýající pachatelé, což byla **polovina zkoumaného souboru (16 osob), pak byli v hostilně-agresivním chování do různé míry pozitivní**, tedy byli v různé míře útoční a nepřátelští vůči ostatním lidem a okolnímu světu, ale ne až tak silně jako již výše zmíněná agresivní čtvrtina pachatelů.

Dále byly při kvalitativní analýze psychologických posudků pachatelů násilné trestné činnosti sledovány rysy osobnosti, které přispívají k psychické stabilitě/labilitě⁸² jedince a ovlivňují to, jak intenzivně a adekvátně jedinec reaguje na podněty z okolí a týkají se emotivity. Zjištěné hodnoty těchto charakteristik metodou MHQ u pachatelů násilné trestné činnosti jsou uvedeny v tabulce 70. Z údajů je zřejmé, že anxieta (pocitem zneklidnění bez zjevné příčiny, úzkostí) se vyznačovala asi polovina zkoumaných pachatelů, **fobiemi**

⁸² „Emoční labilita (neuroticismus) znamená lehce vyvolatelné a silně probíhající emoce, které však neodpovídají síle podnětů a jsou nevyvážené, ...Emoční stabilita se projevuje přiměřenými emočními reakcemi (na slabé podněty slabé, na silné podněty silné reakce) a jejich vyrovnaností (klidní, vyrovnaní a spolehliví jedinci)“ Nakonečný, M.: Lexikon psychologie. Praha: Vodnář 1995, str. 172.

Tabulka 70

Výskyt některých osobnostních charakteristik vztahujících se k emoční labilitě/stabilitě u 32 pachatelů násilné trestné činnosti

Osobnostní charakteristiky:	Pachatelé násilné trestné činnosti					
	ano		ano, sklon		celkově: ano	
	Počty osob	%	Počty osob	%	Počty osob	%
Anxieta	5	15,6	10	31,3	15	46,9
Fobie	25	78,1	5	15,6	30	93,7
Obsesivně kompulzivní rysy	8	25,0	10	31,3	18	56,3
Somatizace	17	53,1	4	12,5	21	65,6
Depresivní rozlady	18	56,3	9	28,1	27	84,4
Hysteroidní rysy	10	31,3	3	9,4	13	40,7

(strachem z něčeho, který je zcela nebo skoro neodůvodnitelný) **trpěly s výjimkou dvou jedinců téměř všechny zkoumané osoby, somatizací** (somatické, většinou vegetativní potíže doprovázející obvykle strach a úzkost) **trpěly dvě třetiny sledovaných jedinců, sklony k depresivním rozladám měly více jak čtyři pětiny pachatelů** (tj. ti trpěli poklesem nálady, smutkem, zpomalením myšlení a celkové aktivity). Nijak nízký nebyl také výskyt obsesivně- kompulzivních příznaků (kompulze je jednání obvykle opakované - rituální chování, vykonávané proto, aby se jedinec zbavil obsesivních myšlenek - tj. chorobně utkvělých myšlenek, pudících k jednání, což bývá doprovázeno emoční tenzí) - vyskytly se u více jak poloviny pachatelů. Hysteroidní rysy (výrazná a nestabilní emotivita) byly patrné u dvou pětín pachatelů.

Pokud jde o celkové zhodnocení údajů o emoční labilitě/stabilitě sledovaných pachatelů násilné trestné činnosti z jiného úhlu pohledu, a to souhrnně, bylo zřejmé (viz tabulka 71), že téměř 70 % ze všech 32 sledovaných pachatelů bylo možné označit za takové, kteří se v nějaké míře vyznačují emoční labilitou (69 %, 22 osob).

Tabulka 71

Celkové vyhodnocení ukazatelů emoční lability/stability 32 sledovaných pachatelů násilné trestné činnosti

<i>Emoční labilita:</i>	Pachatelé násilné tr.č.	
	Počet osob	%
Ano, sklon	7	21,9
Ano	11	34,3
Ano velmi	4	12,5
Ne, je stabilní	10	31,3
Celkem	32	100,0

Přitom 4 osoby (12,5 %) byly emočně velmi labilní (vyznačovaly se téměř všemi sledovanými znaky lability, navíc vždy ve velmi vysoké míře). U asi třetiny pachatelů (34 %, 11 osob) byla zřejmá emoční labilita značné výše (vyznačovali se obvykle pěti a šesti znaky lability ze sledovaných 6 znaků, ale nikoli vždy v míře velmi vysoké, tak jak tomu bylo u výše zmíněné skupiny 4 pachatelů). Asi pětinu pachatelů pak bylo možné označit za emočně labilní v míře nikoli příliš vysoké, protože ti se vyznačovali méně znaky lability současně a obvykle ne v až tak vysokých mírách (22 %, 7 osob). Bylo možné o nich hovořit jako o těch, kteří mají k emoční labilitě sklon. Zhruba 30 % násilníků pak bylo emočně celkem stabilních (31 %, 10 osob). Ti se buď zkoumanými ukazateli lability vůbec nevyznačovali nebo případně se někteří z nich jimi vyznačovali spíše jen ojediněle a ve velmi nízké míře anebo u nich byly zjištěny jen naprosto izolovaně poněkud vyšší jednotlivé ukazatele emoční lability.

Vedle výše zmíněné emoční lability/stability osobnosti bylo také zjišťováno aktuální emoční ladění pachatelů ve věznici. Zhruba 85 % recidivistů - násilníků (27 osob) mělo v době výzkumu ve věznici do určité míry snížené aktuální emoční ladění. Jen asi 15 % z provinilců bylo ladění celkem optimistického (5 osob), což ale vzhledem k působení vězeňského prostředí není asi příliš překvapivé zjištění.

V rámci psychologického vyšetření byly dále rovněž zkoumány dvě základní klasické dimenze osobnosti, a to orientace jedince podle přístupu ke světu, a to introverze (orientace na vnitřní život, spíše nevšímavost k okolí) a extroverze (orientace na vnější okolí a prostředí). Při psychologickém vyšetření tak u pachatelů násilné trestné činnosti byly identifikovány zhruba **dvě třetiny extrovertně orientovaných jedinců** (66 %, 21 osob – z nich třetina byla

výrazně extrovertních /33 %, 7 osob/). Asi třetinu pachatelů násilné trestné činnosti bylo možné označit za introvertně orientovanou (34 %, 11 osob - z nich zhruba polovina byli jedinci výrazně introvertní /54,5 %, 6 osob/). Viz též tabulka 72. Potvrzuje se tak předpoklad, že mezi pachateli trestné činnosti se vyskytují častěji extroverti, tedy spíše než jedinci orientovaní hlavně do svého nitra, jedinci družní, společenší, kteří potřebují sociální styk, jsou neradi sami, jsou aktivní atd.

Tabulka 72

Výskyt introvertní a extrovertní orientace osobnosti u 32 pachatelů násilné trestné činnosti

<i>Orientace osobnosti:</i>	Pachatelé násilné tr.č.	
	Počet osob	%
Introvert	8	25,0
Spíše introvert	3	9,4
Extrovert	12	37,5
Spíše extrovert	9	28,1
Celkem osob	32	100,0

Při psychologickém vyšetření byla také sledována osobnost pachatelů pokud jde o její celkový temperament (který určuje podle některých pojetí dynamiku celého prožívání a chování osobnosti⁸³). V psychologickém posudku pak, jak je zřejmé z tabulky 73, byla **více jak polovina pachatelů násilné trestné činnosti (53 %, 17 osob) označena za choleriky** (tj. jednalo se o jedince, kteří jsou nositeli takových charakteristik jako je impulsivnost, netrpělivost, neklidnost, měnlivost pocitů, prožitků a nálad, nedůtklivost, rozrušitelnost, zkratkovitost v jednání, výbušnost, dominantnost, horší adaptabilita, vzdorovitost, rychlost, zbrkllost, aktivnost). Zhruba třetina pachatelů byla označena za melancholiky (31 %, 10 osob) (tj. osoby snadno rozrušitelné, vnitřně nejisté, citlivé na sebe, sebestředné, nedůtklivé, nadměrně se zabírající vlastními prožitky, náladami, hůře adaptabilní, neklidné, nejisté, uzavřenější, rigidní, rezervované, otažité, nevyrovnané). Zhruba desetinu pachatelů pak tvořili podle psychologického posouzení pokud jde o temperament sangvinici (12,5 %, 4 osoby) (tj. jedinci svým založením aktivní, dominantní, lehkomyšní, bezstarostní, družní, nenucení, nestálí, povrchní, ovlivnitelní). Jen jeden recidivista byl označen za flegmatika (3,1 %) (tj. osobu náladově vyrovnanou, klidnou, pasivní, vážnou, hůře ovlivnitelnou a hůře

⁸³ „Temperament můžeme chápat jako dispozici k emocionálním reakcím...Obecným znakem temperamentu je vzrušivost, která se projevuje jednak vnitřně v intenzitě prožívání citů a snah, tak i navenek jako ráznost akce a bezprostřednost projevu.“ (Praško, J. a kol.: Poruchy osobnosti. Praha: Portál 2003, str. 22). Základní klasické typy temperamentu: sangvinický, cholerický, melancholický, flegmatický.

sociabilní). Z výčtu výše uvedených vlastností přisuzovaných jednotlivým typům osobnostních temperamentů je zřejmé, že temperamentové založení pak jistě mohlo sehrát roli u mnoha recidivistů přinejmenším v pohotovosti k jejich sociálně závadové činnosti, obzvlášť za situace, kdy polovina osob zde zkoumaných byla označena za choleriky, tj. osoby především prudké a výbušné, v afektu jistě příliš neuvažující.

Tabulka 73

Typologie osobnosti podle temperamentu u 32 pachatelů násilné trestné činnosti

<i>Temperament</i>	Pachatelé násilné tr. č.	
	Počet osob	%
Sangvinik	4	12,5
Cholerik	17	53,1
Melancholik	10	31,3
Flegmatik	1	3,1
Celkem osob	32	100,0

U zhruba dvou třetin pachatelů násilné trestné činnosti (66 %, 21 osob) byl při celkovém hodnocení osobnosti při psychologickém vyšetření konstatován nález výraznějšího odklonu od normy (psychopatologie) ve směru ke zvýšené emocionální labilitě (neuroticismu). U více jak desetiny pachatelů (16 %, 5 osob) byl v psychologickém posudku konstatován výraznější odklon od normy (psychopatologie) jak ve směru k zvýšené emocionální labilitě (neuroticismu), tak ve směru ke zvýšené agresivitě.

V celkovém posouzení osobnosti psychologický posudek mimo jiné také vyzvedl u 44 % pachatelů násilné trestné činnosti skutečnost, že v jejich případě se jednalo o sociálně nezralé jedince (14 osob). Zhruba u třetiny z nich poukázal na jejich emoční nezralost (34 %, 11 osob), u téměř pětiny pak konstatoval hédonismus - požitkářství (16 %, 5 osob).

Psycholog při svém vyšetření označil osobnost zkoumaných recidivistů, pachatelů násilné trestné činnosti, zhruba ve třetině případů, za disociální⁸⁴ (psychopatickou) (34 %, 12 osob).

⁸⁴ „Osobnost s disociální poruchou má zpravidla dobrou inteligenci a zvláštní kouzlo osobnosti, „povrchní šarm“, kterým dokáže vzbudit dobrý první dojem, netrpí úzkostí ani nervozitou, je nespolehlivý, ustavičně lže, nemá výčitky svědomí, vydírá demonstrativními pokusy o sebevraždu, je egocentrický a neschopen citových vazeb, jeho sexuální život je chudý a neosobní, má klon k afektivním reakcím, není schopen dodržet žádný životní plán a není schopen se učit ze zkušeností...“ H. Cleckley in Blatníková, Š., Netík, K.: Predikce vývoje pachatele. Praha: IKSP 2008, str. 203. Další podrobnosti k disociální poruše osobnosti v přehledu viz např. též tam.

11 osob) a ve více jak desetině případů (16 %, 5 osob) za deprivovanou⁸⁵ (z toho ve 3 případech za velmi deprivovanou). Bylo tedy zřejmé, že polovina recidivistů – pachatelů násilné trestné činnosti byla pokud jde o jejich osobnost psychologem hodnocena jako v určitém, výše naznačeném směru, výrazně specifická.

U všech pachatelů pak bylo v psychologickém vyšetření v závěrečném hodnocení osobnosti také konstatováno, že se jedná o jedince, kteří nemají dostatečně vypracován systém volných zábran a autoregulace (sebeovládání), a kteří jsou tudíž nezdrženliví.

Vyšetření struktury **neurotické symptomatiky** ukázalo následující výsledky. Předně je u tohoto výzkumného souboru zjevné, že intenzita neurotických obtíží **nedosahuje hranice patognomity norem uváděných pro dřívější kriminální populaci**, obdobně v souladu s očekáváním nedosahuje ani intenzity obtíží u populace neurotických pacientů. Respondenti tohoto výzkumného souboru násilných recidivistů jsou tudíž méně neurotičtí než předchozí krimi-populace, neboť nedosáhli patognomity v normách pro kriminální populaci.

Celkově se soubor násilných recidivistů vyznačuje jak vysokou mírou neuroticismu (lability), tak psychoticismu, což je spolu s převažující extravertí signifikantní pro výrazně nevyrovnanou čili psychopaticky strukturovanou osobnost.

Samotný rys psychoticismu je sycen řadou vlastností, z nichž podstatné jsou především výrazný egocentrismus a příznačná lhostejnost přecházející v necitelnost, anetičnost, výsměšnost, až hostilitu či přímo agresivitu k ostatním lidem. V kombinaci s emoční labilitou a zvýšenou agresivitou, zvláště fyzickou tudíž typicky naplňují 4 základní rysy osobnosti delinkventa podle Pinatela (egocentrismus, labilita, agresivita, citová lhostejnost k oběti), ale i Eysenckovy 3 základní rysy delinkventní osobnosti vyjádřené současnou přítomností psychoticismu, extraverze a neuroticismu.

Násilní recidivisté v tomto výzkumném souboru jsou především výrazně negativističtí, podezíraví, ale nepříliš úzkostní a také bez větších pocitů viny. Z konkrétně vyjádřených psychiatricky chápaných neurotických symptomů je sužují hlavně fobie, jež na rozdíl od úzkosti, která je nediferencovaná, difuzní, neurčitá, mají svůj předmět a vztahují se k něčemu konkrétnímu. Rovněž se u násilných recidivistů výrazně projevují četné somatické neurotické příznaky, projevující se nejrůznějšími nepříjemnými tělesnými pocity a vesměs

⁸⁵ Deprivace – je postižení sociálních vztahů, etické, mravní zhrubnutí osobnosti nevhodným působením sociálního okolí, vlivem choroby, alkoholu, demence apod. (<http://lide.uhk.cz/>)

neurovegetativními obtížemi. Somatické obtíže ovšem kromě pravděpodobného neuropsychického či psychogenního základu mohou mít i další velmi reálné, zcela konkrétní příčiny, vzhledem k prokázanému sklonu k závislostem na drogách nebo alkoholu.

Respondenti se dále vyznačují také výraznými depresivními symptomy, emočními rozladami, trvale sníženou náladou, spojenou s častými pocity vyčerpanosti, prázdnoty, nesmyslnosti, obtížnosti života, jakož i celkovou nevykonností a citovou nezúčastněností. Veškerá neurotická symptomatika současně může být zvýšena rovněž v důsledku sekundárně působících vlivů jejich aktuální situace a prostředí v němž se právě nalézají, což je třeba brát při popisu jejich osobnosti rovněž v úvahu. Jsou-li přes tyto pro ně subjektivně i objektivně nepříznivé aktuálně působící vnější vlivy u nich zjištěné a popisované symptomy v některých případech spíše diskrétně vyjádřeny a hraniční, lze pak usuzovat i na možnou za běžných podmínek tudíž i nižší psychopatologii, než jak se aktuálně u nich právě projevuje. Nicméně i tak jsou všichni tito jedinci z hlediska osobnosti v mnoha aspektech značně oslabeni, svou objektivní slabost a nevyrovnanost, a vnitřně prožívané tenze z pocitů vlastní slabosti a nedostačivosti, jakož i zátěží, kterým jsou jako každý člověk vystaveni se snaží kompenzovat, tak jak dovedou, což se u nich projevuje mimo jiné také vyšší agresivitou.

Souhrn

Zkoumali jsme podrobněji 32 pachatelů, kteří se opakovaně dopustili trestné činnosti a kteří byli v době výzkumu ve výkonu trestu nepodmíněného odnětí svobody za trestnou činnost násilného charakteru (kteří se ale současně během své kriminální dráhy mohli dopustit také ještě jiné než násilné trestné činnosti a byli za ni odsouzeni). Jednalo se o muže ve věku 22-39 let.

U těchto 32 pachatelů násilní trestné činnosti byla jejich první trestná činnost oficiálně evidována nejčastěji, a to ve více jak 60 % případů, již ve věku 15-18 let. U čtvrtiny z nich byla první trestná činnost zaznamenána během ranné dospělosti (19- 21 let), u zbývajících ve věku ještě pozdějším.

Při svém vůbec prvním odsouzení byli tito jedinci odsouzeni nejčastěji, a to z více jak ze dvou třetin, hlavně za trestné činy proti majetku, tedy nikoli především za násilnou trestnou činnost.

Zatím nejzávažnější trestné činnosti se sledovaní pachatelé násilné trestné činnosti dopustili nejčastěji ve věku 22-29 let (56 %), tedy převážně ne jako prvopachatelé.

Doba mezi 1. a 2. odsouzením byla u asi pětiny sledovaných pachatelů kratší než půl roku, u asi 30 % to bylo období do jednoho roku. Zhruba třetina pachatelů násilné trestné činnosti se ocitla podruhé před soudem v časovém intervalu 1-3 roky po svém prvním odsouzení, zbývající malá část jedinců, zhruba desetina, v časovém odstupu delším než 3 roky. Polovina pachatelů tak byla odsouzena podruhé do jednoho roku po svém prvním odsouzení.

Délka kriminální dráhy, tj. doba mezi prvním a posledním odsouzením (která ale spíše závisela na věku recidivisty), pak u 41 % sledovaných pachatelů byla delší než 10 let.

Zhruba 60 % pachatelů násilné trestné činnosti (před svým posledním odsouzením) bylo během své kriminální dráhy odsouzeno více jak pětkrát, asi pětina 3-5krát, zbývající zhruba pětina méně jak 2krát.

Ve výkonu trestu nepodmíněného odnětí svobody byla před pobytem ve věznici v době konání výzkumu zhruba pětina zkoumaných 32 pachatelů již více jak pětkrát, dvě pětiny 3-5krát, asi třetina méně než 2krát. Dvě osoby před tím trest ve vězení ještě nevykonaly.

Polovina pachatelů násilné trestné činnosti se vyznačovala, pokud jde o charakter recidivy (vymezení viz blíže výše text), recidivou speciální, zhruba dvě pětiny recidivou obecnou a jen minimálně se mezi nimi vyskytly osoby s recidivou druhovou (6 %).

Zkoumaní pachatelé asi z 60 % pocházeli z rodin na první pohled ne zcela standardních (rozvody rodičů, další sňatky jejich matek, prarodiče, kteří převzali výchovu vnuka apod.), zhruba 40 % pachatelů pocházelo z rodin tzv. úplných, ale podrobnější údaje o „kvalitě“ těchto rodin se nám nepodařilo zjistit.

Minimálně čtvrtina ze zkoumaných 32 pachatelů násilné trestné činnosti pobývala během svého života v nějakém výchovném zařízení.

Kriminální infekce v rodině (tj. někdo v rodině spáchal trestnou činnost a byl za ni odsouzen) se vyskytla minimálně u dvou pětín pachatelů.

Polovina pachatelů byla vyučených v nějakém řemesle. Druhá zhruba polovina pachatelů byla jen absolventy základní školy (asi dvě třetiny z této druhé poloviny osob nedokončily vyučení v řemesle, asi třetina se vůbec řemeslu učit nezačala). Mezi pachateli byl jeden středoškolák, který vzdělávání na střední škole nedokončil.

Téměř polovina pachatelů násilné trestné činnosti před nástupem do posledního výkonu trestu nepodmíněného odnětí svobody nepracovala. Alespoň po nějakou dobu na plný úvazek před posledním nástupem do věznice pracovalo 31,2 % pachatelů.

Alkoholiky bylo minimálně 31 % pachatelů, nejméně pětina jich byla závislých na psychotropních látkách (mimo marihuany), občasnými uživateli psychotropních látek bylo minimálně 41 % pachatelů (mimo marihuany). Uživatelé marihuany bylo nejméně 31 % z nich.

Jen čtvrtina pachatelů násilné trestné činnosti byla ve výši intelektu pod průměrem běžné populace. Více jak třetina pachatelů se v intelektovém výkonu pohybovala v průměru, další více jak třetina byla ve výši své inteligence nadprůměrná, z nich ale většina jen lehce.

Čtvrtina z pachatelů násilné trestné činnosti byla v oblasti hostilně-agresivních kvalit osobnosti výrazněji problematická. Na druhou stranu další čtvrtina pachatelů se jevila podle použité dotazníkové metody jako hostilně-agresivní minimálně. Zbývajících pachatelů, což byla polovina zkoumaného souboru (16 osob), pak byli v hostilně-agresivním chování do různé míry pozitivní, tedy byli v různé míře útoční a nepřátelští v jednání vůči ostatním lidem a okolnímu světu, ale ne až tak výrazně jako výše zmíněná čtvrtina pachatelů.

Asi desetina pachatelů z 32 sledovaných byla emočně labilních ve vysoké míře. Zhruba třetina pachatelů násilné trestné činnosti byla naopak emočně celkem stabilní. Zbývajících zhruba 60 % jedinců bylo do nějaké míry emočně labilních, nikoli však v tak vysoké míře jako výše uvedená asi desetina pachatelů.

Pachatelé násilné trestné činnosti byli ze dvou třetin extroverti, tedy osoby orientované spíše na okolní svět. Introvertů, tedy osob zaměřených spíše do svého vlastního nitra, byla mezi pachateli asi třetina.

Temperamentově se jeví zkoumaní pachatelé zhruba z poloviny jako cholerici, asi ze třetiny jako melancholici, zhruba z desetiny jako sangvinici a jen jeden byl flegmatik.

Všichni zkoumaní pachatelé trestné činnosti byli označeni za jedince, kteří nemají dostatečně vypracován systém volných zábran a sebeovládání, tj. vyznačují se ve svém chování výraznou nezdrženlivostí.

Psychologickým vyšetřením byla osobnost zhruba třetiny pachatelů násilné trestné činnosti označena za disociální (11 osob) a u více jak desetiny pachatelů byla jejich osobnost označena za deprivovanou (5 osob), z toho ve 3 případech za velmi deprivovanou.

5.3. Celkový pohled na zkoumané skupiny recidivistů

Trestněprávní a sociodemografické údaje

Ze získaných dat o dvou námi sledovaných skupinách recidivistů - pachatelích majetkové trestné činnosti a pachatelích násilné trestné činnosti (bližší vymezení těchto dvou skupin osob viz výše) jsme učinili následující závěry:

(Viz též tabulky 80 – 130 v příloze této kapitoly.)

Pachatelé majetkové trestné činnosti byli ve výkonu trestu ve vězení nejčastěji hlavně za trestnou činnost proti majetku (77 % z nich) a pachatelé násilné trestné činnosti nejčastěji za hlavní trestnou činnost proti svobodě a lidské důstojnosti (59 % z nich), takže jsme vyhověli kritériím pro výběr obou podsouborů, tak jak stanovil projekt výzkumu. **U pachatelů násilné kriminality bylo ale možné zaznamenat celkově poněkud rozmanitější skladbu jimi spáchané hlavní trestné činnosti než u pachatelů z druhé sledované skupiny, jejichž trestná činnost byla stejnorodější. Tomu však do jisté míry odpovídal i nález týkající se charakteru recidivy (ve vztahu k předchozímu odsouzení) osob tvořících**

sledované dvě skupiny recidivistů. **Mezi pachateli násilné trestné činnosti se vyskytli zhruba ve stejném množství**, a to asi napůl, **jedinci s recidivou speciální a recidivou obecnou** (která se vyznačuje opětovným pácháním kriminality různého charakteru). **U pachatelů s majetkovou trestnou činností zcela zřetelně převládali jedinci s recidivou speciální** (kdy se jedinec specializuje na jednu skutkovou podstatu - např. stále krade), a to ve více jak čtyřech pětinach případů.

Pachatelé násilné trestné činnosti oproti druhé sledované skupině respondentů, asi i vzhledem k charakteru a závažnosti spáchaných skutků, byli při posledním trestním řízení soudy odsouzeni k vyšším trestům nepodmíněného odnětí svobody (např. v délce nad 3 roky to bylo 44 % násilníků, ve srovnání s „jen“ 13 % osob ze skupiny s kriminalitou majetkovou). Pachatelé násilných deliktů byli také odsouzeni častěji k výkonu trestu do věznic s přísnějším režimem (např. ve věznici se zvýšenou ostrahou bylo 84 % pachatelů násilné trestné činnosti a „jen“ 39 % pachatelů s majetkovou trestnou činností). Ve vazbě byla v době rozhodnutí soudu při poslední trestné činnosti asi třetina recidivistů s násilnou trestnou činností a „jen“ zhruba pětina provinilců v oblasti majetkové kriminality.

Ačkoli za nejčastější **hlavní následek poslední trestné činnosti obou skupin pachatelů lze považovat materiální škody**, byla materiální škoda coby hlavní produkt kriminality logicky mnohem častější u pachatelů majetkové kriminality (a to ve více jak čtyřech pětinach případů) a méně pak u pachatelů násilné kriminality (u asi dvou pětín z nich). Hlavní následky kriminality spáchané skupinou násilných provinilců byly pak různorodější a současně také častěji již na první pohled z hlediska dopadů závažnější, než u většiny provinilců patřících do skupiny s majetkovou trestnou činností (např. asi desetina násilníků způsobila smrt oběti /9,4 %/, pětina lehkou újmu na zdraví /18,7 %/). Recidivisté z obou skupin se shodně, zhruba ze dvou třetin, poslední trestné činnosti dopouštěli sami bez spolupachatelů.

Zhruba 70 % provinilců z každé sledované skupiny recidivistů bylo před posledním odsouzením odsouzeno již 5x a vícekrát, takže podle této indicie **se v obou skupinách jednalo většinou o jednotlivce v kriminalitě již pevně zakotvené** (pachatelé násilné kriminality 72 %, majetkové 68 %).

V počtech pobytů ve vězení během své dosavadní kriminální dráhy se obě skupiny recidivistů výrazněji nelišily, i když přece jen poněkud větší množství osob s dřívějším výkonem trestu ve věznici s frekvencí více jak 3 pobyty bylo mezi pachateli násilné kriminality (59 %) než mezi provinilci s majetkovou kriminalitou (45 %).

Dále bylo zřejmé, že obě sledované skupiny osob začaly s dráhou kriminální recidivy v podstatě téměř stejně rychle. **Většina z pachatelů v obou skupinách byla odsouzena podruhé do tří let po svém prvním odsouzení** (97 % pachatelů majetkové kriminality, 84 % pachatelů násilné trestné činnosti).

Téměř stejná byla situace v obou skupinách i v případě trestné činnosti, za kterou byli sledovaní recidivisté vůbec poprvé odsouzeni jako prvopachatelé. Bylo evidentní, že v obou skupinách se jednalo v případě hlavní trestné činnosti (tedy nejzávažnější trestné činnosti z té poprvé spáchané) o **trestnou činnost proti majetku**. V každé skupině se jí dopustily zhruba dvě třetiny pachatelů. Znamená to tedy, že velká část (69 %) dnešních pachatelů násilné trestné činnosti zahajovala svou kriminální dráhu, obdobně jako dnešní pachatelé majetkové trestné činnosti, majetkovou kriminalitou.

Avšak na rozdíl od sledovaných pachatelů majetkové trestné činnosti se **pachatelé násilných skutků dopustili první evidované trestné činnosti nejčastěji**, a to v 62,5 %, **ve věku adolescentním** (15-18 let), méně pak v rané dospělosti (19-21 let) (25 %) či ještě později (12,5 %). Zkoumaní **pachatelé majetkové trestné činnosti spáchali první evidovanou trestnou činnost nejčastěji v rané dospělosti** (52 %) a dále pak, ale mnohem méně často, buď ve věku 15-18 let (26 %) nebo po 21 roce věku (23 %). Pachatelé násilné trestné činnosti oproti druhé sledované skupině recidivistů tak přece jen častěji začali svoji kriminální dráhu dříve, a to především ve věku adolescentním. Jinak ale nejzávažnější trestný čin v dosavadní kriminální dráze spáchali shodně pachatelé v obou skupinách recidivistů nejčastěji, zhruba v polovině případů, ve věku 22-29 let.

Mezi pachateli v obou sledovaných skupinách, snad i vzhledem k věkovému složení skupin, převažovali jedinci svobodní. Pachatelé z obou skupin bydleli před nástupem do výkonu trestu do vězení nejčastěji u přítelkyně či družky (po dvou pětinach v každé skupině) a dále pak dosti často u rodiče/rodičů (asi pětina pachatelů majetkové kriminality, asi dvě

pětiny pachatelů kriminality násilné). Vzhledem k tomu, že **před nástupem do věznice velká část recidivistů řádně nepracovala** (zhruba třetina pachatelů majetkové kriminality a téměř polovina pachatelů násilné trestné činnosti), dá se usuzovat, že mnozí ze sledovaných jedinců se na svých bližních, se kterými bydleli a žili, pravděpodobně výrazněji přižívovali, protože často neměli, vedle případných zisků z páchané kriminality, oficiální zdroj obživy.

Zhruba polovina osob v každé sledované skupině recidivistů byla vyučena v nějakém řemesle a mezi pachateli majetkové kriminality byla dokonce desetina jedinců se středoškolským vzděláním. Pracovní návyky měla zachovány při nástupu do výkonu trestu ve vězení v obou skupinách zhruba třetina pachatelů. Nicméně téměř všichni odsouzení byli ve věznici posléze pracovně zařazeni.

Nejméně pětinu pachatelů majetkové trestné činnosti bylo možné označit za alkoholiky a rovněž tak nejméně 31 % pachatelů násilné trestné činnosti. Závislost na psychotropních látkách (mimo marihuany) byla zjištěna u asi čtvrtiny pachatelů majetkové kriminality a u pětiny kriminality násilné. Přímý vliv alkoholu a případně i drog u některých recidivistů z obou skupin se projevil v jejich chování i při jejich poslední trestné činnosti, výrazněji pak byl zjištěn za těchto okolností vliv alkoholu u pachatelů trestné činnosti násilné (nejméně u třetiny z nich).

Kriminální infekce v rodině byla přece jen častěji v rodinách násilných pachatelů (41 %) než v rodinách pachatelů s majetkovými delikty (29%). Možná i proto byla trestná činnost osob páhajících násilnou kriminalitu také celkově rozmanitější, protože mohli mít v rodině více návodových modelů k sociálně nežádoucímu jednání.

Psychologická zjištění

Položili jsme si otázku, zda se v nějakém směru odlišují recidivisté – pachatelé násilné trestné činnosti od recidivistů - pachatelů majetkové trestné činnosti z hlediska osobnostních charakteristik evidovaných v daném empirickém šetření.

Statisticky významné rozdíly zjištěny nebyly, pachatelé násilných i majetkových trestných činů tvoří tedy z tohoto pohledu homogenní skupinu. Ale i toto zjištění skýtá některé zajímavé podněty k zamyšlení.

Nelze patrně uvažovat o jakési obecné typologii osobnosti pachatele v tom smyslu, že delikventi mají podobné osobnostní rysy, jimiž se odlišují od běžné nedelikventní populace. Od těchto teorií se odstoupilo již před delší dobou. Nicméně je známo a v literatuře lze nalézt výzkumy, které na určité společné rysy delikventních jedinců upozorňují (v těchto výzkumech se však nejedná specificky o recidivisty). **Náš výzkum potvrdil, že sledované dvě skupiny pachatelů - recidivistů vykazují spíše rysy shodné než rozdílné.**

Určitým překvapením při našem zkoumání byly výsledky nonverbálního testu inteligence (T.I.P.), který ukázal u majetkových recidivistů rozložení podobné jako je v běžné populaci a násilní recidivisté vykazovali dokonce vyšší podíl nadprůměrných než hodnot podprůměrných (tab. 107). Dříve se předpokládal kauzální vztah v tom smyslu, že nižší inteligence souvisí s delikventním chováním, což bylo opakovaně zjišťováno i empiricky⁸⁶, a to nejen v zahraničí, ale i v České republice. Koudelková⁸⁷ na druhé straně toto paušální tvrzení zpochybnila. Určité rozdíly však v různých dimenzích inteligence sice dříve zjištěny byly, nevztahovaly se ale k (v našem zkoumání testované) nonverbální inteligenci. Bylo např. zjištěno, že delikventi mají nižší úroveň komunikačních schopností a omezená kognitivní schémata, v důsledku čehož nejsou téměř schopni empatie. To je považováno mj. za příčinu jejich sociální insuficience.⁸⁸

Oba soubory recidivistů vykazaly velmi podobné výsledky v některých dimenzích osobnosti, zejména ve smyslu Eysenckova modelu delikventní osobnosti. **Majetkoví i násilní recidivisté shodně vykazovali vyšší úroveň extroverze (tab.108), neuroticismu (tab. 126) i vysokého výskytu psychopatologických symptomů** (disociální porucha osobnosti - dříve psychopatie, psychoticismus; tab.125).

Vyššímu výskytu extroverze v obou souborech recidivistů odpovídá i jejich typologie podle temperamentu (tab.129): **nejčastěji se v obou našich výzkumných vzorcích vyskytoval osobnostní typ cholerik, tedy labilní extrovert.** Je možno předpokládat, že jedinec s vrozenou dispozicí cholerika je s vyšší pravděpodobností disponován ke kriminální

⁸⁶ Např. Kol. autorů: Osobnost pachatele. Praha: VÚK při GP ČSSR 1985; Hanuš, H.: Některé poznatky z psychiatrické ambulance. Sborník referátů z III. Soudně psych. Konference, 1971.

⁸⁷ Koudelková, A.: Psychologické otázky delikvence. Praha: Victoria Publishing 1995.

⁸⁸ Více tamtéž

kariéře než např. flegmatik, zejména přidruží-li se k tomu nevhodná nebo nedostatečná socializace, příp. kriminální infekce.

Obě skupiny shodně vykazovaly vysoký podíl psychopatologických symptomů hlavně na neurotickém podkladě (tab. 126). Je možno usuzovat, že toto zjištění odpovídá Eysenckovu faktoru neuroticismu.

Na druhé straně bylo nalezeno u obou souborů podstatně méně psychopatologických symptomů agresivního rázu (tab.127). Prostřednictvím testu B-D-I bylo téma agrese prozkoumáno hlouběji. Dle výsledku tohoto testu, který sleduje 8 dimenzí agresivních projevů, u nadpolovičního počtu sledovaných recidivistů obou souborů nebyly shledány agresivní rysy. Výsledky prvních tří dimenzí (verbální agrese (tab. 117), fyzická agrese (tab.118) a nepřímá agrese (tab.119) byly u obou souborů podobné s jedinou výjimkou: mezi pachatelí násilné trestné činnosti bylo o téměř pětinu více fyzické agrese, ale ani zde se nejednalo o statisticky významný rozdíl. Velmi obdobné výsledky byly shledány i u dalších dimenzí agrese (dle testu B-D-I): iritability (tab. 120), negativismu (tab.121), resentimentu (tab. 123), podezíravosti (tab.124). Mírná, nikoliv ale signifikantní difference byla nalezena u kategorie pocity viny⁸⁹, kdy o 20 % násilných recidivistů vykazuje častěji pocity viny.

Vysoký byl výskyt různých psychopatologických symptomů, což bylo možno očekávat. **Shodně u obou souborů recidivistů byl nalezen vysoký podíl anxiety, depresivních rozlad, sklonů k somatizaci, fobií, obsedantně-kompulsivních a hysteroidních rysů a emoční labilitu** (tab. 113-117 a tab. 128).

Závěr:

Na výše uvedené výsledky týkající se zejména psychologických zjištění, mohlo mít vliv více skutečností. Z věcného hlediska:

- téměř všichni pachatelé, odsouzení za násilnou trestnou činnost, mají v anamnéze rovněž majetkovou trestnou činnost

⁸⁹ kategorie „pocity viny“ byla do testu B-D-I zařazena dodatečně (více viz Svoboda,M.: Metody psychologické diagnostiky dospělých. Praha 1992, s. 179.)

- mnozí násilní recidivisté byli odsouzeni za loupež, která má jak rysy násilné, tak i majetkové trestné činnosti
- určitou roli může hrát i latence: některé trestné činy násilné povahy nemusely být u majetkových recidivistů odhaleny.

Z hlediska statistického zpracování: soubory byly pro účely statistického testování málo četné a v některých případech nemohly proto statistické testy poskytnout korektní výsledky.

I přes tyto výhrady jsou shody v psychologických charakteristikách násilných i majetkových recidivistů nápadné a můžeme tak předložit závěr, že tyto dva soubory tvořily, zejména z hlediska psychologických charakteristik, homogenní skupinu.

Trestně právní data zkoumaných skupin recidivistů

Tabulka 74

Hlavní trestná činnost, za kterou je ve VTOS

	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Hlava 3	1	3,2	0	0	1	1,6
Hlava 4	0	0	3	9,4	3	4,8
Hlava 5	3	9,7	2	6,3	5	7,9
Hlava 6	0	0	1	3,1	1	1,6
Hlava 7	0	0	3	9,4	3	4,8
Hlava 8	2	6,5	19	59,4	21	33,3
Hlava 9	24	77,4	4	12,5	28	44,4
Ostatní hlavy	1	3,2	0	0	1	1,6
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 75

Výše trestu nepodmíněného odnětí svobody při posledním odsouzení

Trest NEPO:	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Do 1 roku	18	58,0	7	21,9	25	39,6
1-2 roky	6	19,3	4	12,5	10	15,9
2-3 roky	3	9,7	7	21,9	10	15,9
3-5 let	2	6,5	5	15,6	7	11,1
5-10 let	2	6,5	7	21,9	9	14,3
Více jak 10 let	0	0	2	6,2	2	3,2
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 76

Pro výkon trestu zařazen do věznice s:

	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Dozorem	22	71,0	4	12,5	26	41,3
Ostrahou	9	39,0	27	84,4	36	57,1
Zvýšenou ostrahou	0	0	1	3,1	1	1,6
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 77

Vazba v době rozhodnutí soudu (při poslední trestné činnosti)

Vazba:	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ano	7	22,6	11	34,4	18	28,6
Ne	24	77,4	21	65,6	45	71,4
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 78

Hlavní následek poslední trestné činnosti

Hlavní následek tr.č.:	Pachatelé majetk. tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Smrt	0	0	3	9,4	3	4,8
Těžká újma na zdraví	1	3,2	1	3,1	2	3,2
Lehká újma na zdraví	0	0	6	18,7	6	9,5
Morální a jiná újma	0	0	2	6,3	2	3,2
Materiální škoda	26	83,9	14	43,8	40	63,5
Nelze označit	4	12,9	6	18,7	10	15,8
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 79

Věk v době spáchání nejzávažnějšího trestného činu

	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
19-21	6	19,4	4	12,5	10	15,9
22-29	14	45,2	18	56,3	32	50,8
30-39	11	35,5	10	31,3	21	33,3
Celkem	31	100,1	32	100,1	63	100,0

Tabulka 80

Recidivista jako pachatel (při poslední trestné činnosti)

Poslední tr. č.spáchal:	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Sám	20	64,5	22	68,8	42	66,7
Se spolupachatelem/li	11	35,5	10	31,2	21	33,3
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 81

Celkový počet předchozích odsouzení

Trestán	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
1krát	3	9,7	1	3,1	4	6,3
2krát	0	0	5	15,6	5	7,9
3krát	3	9,7	2	6,3	5	7,9
4krát	4	12,9	1	3,1	5	7,9
5krát	6	19,4	3	9,4	9	14,3
vícekrát	15	48,4	20	62,5	35	55,6
Celkem	31	100,1	32	100,0	63	99,9

Tabulka 82

Počet dřívějších pobytů ve VTOS

	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Dosud nebyl	4	12,9	2	6,3	6	9,5
1x	9	29,0	7	21,9	16	25,4
2x	4	12,9	4	12,5	8	12,7
3-5x	11	35,5	13	40,6	24	38,1
Vícekrát	3	9,7	6	18,8	9	14,3
Celkem	31	100,0	32	100,1	63	100,0

Tabulka 83

Charakter kriminální recidivy ve vztahu k poslednímu odsouzení

Recidiva:	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Speciální	26	83,9	16	50,0	42	66,7
Druhá (stejnorodá)	1	3,2	2	6,3	3	4,8
Obecná	4	12,9	14	43,7	18	28,5
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 84

Věk při první /evidované/ trestné činnosti

Věk v letech:	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
15-18	8	25,8	20	62,5	28	44,5
19-21	16	51,6	8	25,0	24	38,1
22-29	6	19,4	4	12,5	10	15,8
30-39	1	3,2	0	0	1	1,6
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 85

Interval mezi prvním a posledním zkoumaným odsouzením

	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Do 1 roku	1	3,2	0	0	1	1,6
1-3 roky	7	22,6	4	12,5	11	17,5
3-5 let	5	16,1	4	12,5	9	14,3
5-7 let	2	6,5	7	21,9	9	14,3
7-10 let	3	9,7	4	12,5	7	11,1
Nad 10 let	13	41,9	13	40,6	26	41,3
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,1

Tabulka 86

Interval mezi prvním a druhým odsouzením

	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Do 6 měs.	12	38,7	7	21,9	19	30,2
Do 1 roku	5	16,1	9	28,1	14	22,2
1-3 roky	13	41,9	11	34,4	24	38,1
3-5 let	1	3,2	4	7,9	5	7,9
5-7 let	0	0	1	1,6	1	1,6
Celkem	31	99,9	32	99,9	63	100,0

Tabulka 87

Hlavní trestná činnost při vůbec prvním odsouzení

Hlava tr. zák.:	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Hlava 3	4	12,9	1	3,1	5	7,9
Hlava 4	2	6,5	1	3,1	3	4,8
Hlava 5	1	3,2	0	0	1	1,6
Hlava 7	2	6,5	3	9,4	5	7,9
Hlava 8	1	3,2	4	12,5	5	7,9
Hlava 9	20	64,5	22	68,8	42	66,7
Ostatní	1	3,2	1	3,1	2	3,2
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Sociodemografické údajeTabulka 88 **Rodinný stav**

	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Svobodný	22	71,0	27	84,4	49	77,8
Ženatý	4	12,9	2	6,3	6	9,5
Rozvedený	5	16,1	3	9,4	8	12,7
Celkem	31	100,0	32	100,1	63	100,0

Tabulka 89 **Způsob bydlení pachatelů před nástupem do výkonu trestu**

Bydlel s:	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Manželkou	2	6,5	1	3,1	3	4,8
Přítelkyní, družkou	13	41,9	13	40,6	26	41,3
Rodiči/rodičem	7	22,5	12	37,5	19	30,2
Sám	1	3,2	2	6,3	3	4,8
Jinak	3	9,7	3	9,4	6	9,5
Byl bez domova	3	9,7	1	3,1	4	6,3
Nezjištěno	2	6,5	0	0	2	3,1
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 90 **Posouzení stávajícího rodinného zázemí**

	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Velmi dobré	5	16,1	1	3,1	6	9,5
Celkem dobré	16	51,6	26	81,3	42	66,7
Spíše nestabilní	8	25,8	5	15,6	13	20,6
Zázemí chybí	2	6,5	0	0	2	3,2
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 91 **Dokončené vzdělání**

Dokončené vzdělání:	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Zvláštní škola	2	6,5	0	0	2	3,2
Základní škola	12	38,7	16	50,0	28	44,4
Vyučen	14	45,1	16	50,0	30	47,6
S maturitou	3	9,7	0	0	3	4,8
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 92 **Zaměstnání**

Zaměstnání před VTOS	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Na plný úvazek	7	22,6	10	31,3	17	27,0
Brigádně nebo občas	13	41,9	7	21,9	20	31,7
Většinou nepracoval, přihlášen na úřad práce	10	32,3	7	21,9	17	27,0
Nepřihlášen na ÚP, nepracoval	1	3,2	8	25,0	9	14,3
Celkem	31	100,0	32	100,1	63	100,0

Tabulka 93 **Pracovní návyky – posouzení z výkonu trestu**

	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Má	11	35,5	11	34,4	22	34,9
Nemá	11	35,5	6	18,8	17	27,0
nezjištěno	9	29,0	15	46,8	24	38,1
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 94 **Užívání alkoholu**

	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Alkoholik	6	19,4	10	31,3	16	25,4
Piják	19	61,2	17	53,1	36	57,1
Ne, nezjištěno	6	19,4	5	15,6	11	17,5
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 95 **Užívání marihuany**

	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Uživatel	14	45,2	9	28,1	23	36,5
Závislost	3	9,6	1	3,1	4	6,3
Ne, nezjištěno	14	45,2	22	68,8	36	57,2
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 96 **Abúzus: jiné psychotropní látky**

	Pachatelé majetkové tr.č		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Závislý	8	25,8	6	18,8	14	22,2
Experimenty	12	38,7	13	40,6	25	39,7
Abstinence po léčbě	1	3,2	0	0	1	1,6
Neuvedeno	10	32,3	13	40,6	23	36,5
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 97 **Léčba závislostí**

	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ano, ambulantně	2	6,5	3	9,4	5	7,9
Ano, hospitalizace	6	19,4	1	3,1	7	11,1
Neuvedeno	23	74,2	28	87,5	51	81,0
Celkem	31	100,1	32	100,0	63	100,0

Tabulka 98 **Kriminální infekce v rodině (rodič/e, sourozenec/ci, partner)**

Kriminální Infekce	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ano	9	29,0	13	40,6	22	34,9
Ne	22	71,0	19	59,4	41	65,1
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 99 **Vztah pachatele ke své trestné činnosti**

	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Popírá tr.č.	3	9,7	2	6,3	5	7,9
Částečně popírá	4	12,9	0	0	4	6,3
Přiznává	19	61,3	17	53,1	36	57,1
Nezjištěno	5	16,1	13	40,6	18	28,6
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	99,9

Tabulka 100 **Pokus o sebevraždu**

	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ano	2	6,5	3	9,4	5	7,9
Ne	29	93,5	29	90,6	58	92,1
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Psychologické charakteristiky (kvalitativní analýza)

Tabulka 101 **Intelektová kapacita (nonverbální složka)**

	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Nadprůměr	8	25,8	14	43,8	22	34,9
Průměr	15	48,4	11	34,4	26	41,3
Podprůměr	8	25,8	7	21,9	15	23,8
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 102 **Extroverze**

	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ne	10	32,3	11	34,4	21	33,3
Ano	21	67,7	21	65,6	42	66,7
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 103 **Introverze**

	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ne	21	67,7	21	65,6	42	66,7
Ano	10	32,3	11	34,4	21	33,3
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 104 **Anxieta**

	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ne	16	51,6	17	53,1	33	52,4
Ano	15	48,4	15	46,9	30	47,6
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 105 **Depresivní ladění**

	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ne	7	22,6	5	15,6	12	19,0
Ano	24	77,4	27	84,4	51	81,0
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 106 **Somatizace**

	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ne	13	41,9	11	34,4	24	38,1
Ano	18	58,1	21	65,6	39	61,9
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 107 **Fobie**

	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ne	4	12,9	2	6,3	6	9,5
Ano	27	87,1	30	93,8	57	90,5
Celkem	31	100,0	32	100,1	63	100,0

Tabulka 108 **Obsedantně-kompulzivní rysy**

	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ne	8	25,8	14	43,8	22	34,9
Ano	23	74,2	18	56,2	41	65,1
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 109 **Hysteroidní rysy**

	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ne	11	35,5	19	59,4	30	47,6
Ano	20	64,5	13	40,6	33	52,4
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 110 **Emoční ladění**

	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Spíše snižené	24	77,4	27	84,4	51	80,9
Snižené	7	22,6	5	15,6	12	19,1
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 111 **Verbální agrese**

	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ne	21	67,7	21	65,6	42	66,7
Ano	10	32,3	11	34,4	21	33,3
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 112 **Fyzická agrese**

	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ne	20	64,5	15	46,9	35	55,6
Ano	11	35,5	17	53,1	28	44,4
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 113 **Nepřímá agrese**

	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ne	22	71,0	22	68,7	44	69,8
Ano	9	29,0	10	31,3	19	30,2
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 114 **Iritabilita**

	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ne	20	64,5	26	81,3	46	73,0
Ano	11	35,5	6	18,8	17	27,0
Celkem	31	100,0	32	100,1	63	100,0

Tabulka 115 **Negativismus**

	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ne	12	38,7	13	40,6	25	39,7
Ano	19	61,3	19	59,4	38	60,3
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 116 **Pocity viny**

	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ne	13	41,9	20	62,5	33	52,4
Ano	18	58,1	12	37,5	30	47,6
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 117 **Resentiment**

	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ne	20	64,5	21	65,6	41	65,1
Ano	11	35,5	11	34,4	22	34,9
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 118 **Podezíravost**

	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ne	11	35,5	13	40,6	24	38,1
Ano	20	64,5	19	59,4	39	61,9
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 119 **Psychopatologická symptomatika**

	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Nezjištěna	2	6,5	4	12,5	6	9,5
Zjištěna	29	93,5	28	87,5	57	90,5
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 120 **Psychopatologická symptomatika hlavně na neurotickém podkladě**

	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ne	3	9,7	5	15,6	8	12,7
Ano	28	90,3	27	84,4	55	87,3
Celkem	31	100,0	32	100,0	63	100,0

Tabulka 121 **Psychopatologická symptomatika hlavně agresivního rázu**

	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ne	28	90,3	26	81,3	54	85,7
Ano	3	9,7	6	18,8	9	14,3
Celkem	31	100,0	32	100,1	63	100,0

Tabulka 122 **Emoční labilita**

	Pachatelé majetkové tr.č .		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Ne	8	25,8	10	31,3	18	28,6
Ano	23	74,2	22	68,8	45	71,4
Celkem	31	100,0	32	100,1	63	100,0

Tabulka 123 **Typologie osobnosti podle temperamentu**

Typ:	Pachatelé majetkové tr.č.		Pachatelé násilné tr.č.		Celkem	
	Počet osob	%	Počet osob	%	Počet osob	%
Sanquinik	5	16,1	4	12,5	9	14,3
Cholerik	17	54,8	17	53,1	34	54,0
Melancholik	6	19,4	10	31,3	16	25,4
Flegmatik	3	9,7	1	3,1	4	6,3
Celkem	31	100,0	32	100	63	100,0

6. Další poznatky z psychologického vyšetření vybraných recidivistů rozšířené o srovnání s výsledky starších výzkumů a dílčích šetření. Výsledky šetření recidivistů propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody

Výsledky provedeného psychologického vyšetření přinesly určitá nová fakta a proto je jim věnována celá tato kapitola. Obsahuje i vysvětlení méně známých pojmů námi však hojně užívaných v komentářích k výsledkům psychologického vyšetření. Současně jsou zde uvedena i četná srovnání našich poznatků s poznatky z různých dostupných výzkumů a šetření z let minulých (provedených námi, ale i jinými výzkumníky). Jen předmět zkoumání - kriminální recidivisté - tato srovnání sjednocuje do určitého celku. Provedeným srovnáním lze mnohé vytknout (jsme si toho velmi dobře vědomi) - metodologicky určitě nesplňují mnohé základní požadavky na srovnání výsledků výzkumů. My jsme si však určili jako úkol: soustředit dostupné informace o recidivistech z výzkumů a šetření provedených v ČR. Splnění tohoto cíle, a my věříme, že jsme ho splnili, snad omluví metodologické nedostatky provedených srovnání. Tato část studie je obsáhlejší než bývá zvykem, ale vzhledem k ojedinělosti prezentovaných poznatků, širší použitých argumentů, které z ní činí důležitou část studie, není obsáhlost neúčelná.

6.1. Některé širší sociálně psychologické aspekty výzkumu současných „novorecidivistů“. Vysvětlení některých v psychologickém vyšetření užívaných pojmů

Naše níže rozdiskutovávané výsledky představují v souhrnu nově dorostlou kriminální populaci - **generaci novorecidivistů**, rekrutujících se během 90. let 20. stol. a první dekády 21.stol. a vyprofilovanou ve své kriminální kariéře v průběhu uplynulých dvaceti let v diametrálně změněných společenských podmínkách.

Předně nutno ze sociálně psychologického pohledu uvést, že se jedná o generační soubor jedinců narozených koncem 70. a poč. 80. let 20.stol. vyrůstajících a vychovaných ještě v nesvobodných podmínkách tzv. reálného socialismu, kteří ale dospívali a zletilosti i právní odpovědnosti nabývali (dosažením 15 let věku) po roce 1989. V tu dobu nabývali i zkušenosti, včetně kriminálních. Tedy ve zcela nově vzniklém společenském systému proklamujícím přesně opačné hodnoty, než-li systém předchozí; místo kolektivismu individualismus, místo povinné zaměstnanosti podnikání, ale i nezaměstnanost, místo diktatury liberalismus. **Svým životem tak tito jedinci stojí v minulosti a současnosti zároveň, jejich individuální životní historie je vyděluje jak od předchozí generace stojící plně v minulém systému, tak od již dorostlé nové generace, která stojí plně v systému novém.** Každá z těchto třech generačních skupin je silně determinována odlišnými dějinnými okolnostmi, životními a sociálními podmínkami, vzhledem k nimž se každá z těchto skupin (jako celek i každý jednatel zvlášť) nutně musely vztahovat, vyrovnávat se s nimi a postupně se na ně adaptovat.

V nastalém rozvolněném a nedefinovaném společenském prostředí první dekády 90. let označeném J.Kellerem z pohledu sociologie (kriminologie) jako období stavu anomie, dávno v minulosti popsáno E. Durkheimem, byla jedním z jeho nejzjevnějších i nejzávažnějších průvodních symptomů a sociálněpatologických projevů, resp. důsledků mnohonásobně vzrostlá, nekontrolovatelná, masově rozšířená kriminalita provázená ztrátou pocitu bezpečí většiny občanů. Ze sociálněpsychologického a forenzněpsychologického pohledu nacházel daný stav svůj odpovídající korelát v individuální psychologii osobnosti jak u nekriminální, tak u kriminální populace, umocňované podnikatelskou, dobrodružně bezstarostnou a euforicky laděnou dobovou atmosférou.

Pro tyto sociálně historické, a v neopakovatelných dobových kontextech a souvislostech řazené momenty, je generace novorecidivistů, z hlediska forenzně psychologického výzkumu kriminogeneze společnosti a etiopatogeneze osobnosti, sociologicky, kriminologicky, penologicky a především psychologicky zajímavá.

Výzkumný soubor našich respondentů je pozoruhodný zejména pak právě tím, že vzhledem k svému věku představuje specifický sociálně patologický **mezigenerační předěl**, soubor osob, jejichž osobnost byla nevyhnutelně spoluutvářena, formována a poznamenána

neduhy obou systémů, dožívajícího i vznikajícího. Z věku respondentů v době realizace výzkumu na přelomu let 2008/2009 (kdy u majetkových recidivistů byl průměrný věk 29 let a nejčastější 27 let a u násilných recidivistů byl průměrný věk 30 let a nejčastější 33 let) lze spočítat, že je společenský zvrat v roce 1989 zastihl ve věku mezi 10-14 lety, což odpovídá vývojové periodě období pozdního dětství a dospívání, puberty a rané adolescence. Tedy v období, které je optimálním z hlediska utváření postojů, zájmů, hodnot, v období zahajování životních profesně vzdělávacích a kariérních drah.

Všechny tyto širší sociologické a sociálně psychologické souvislosti, vnějšně působící vlivy, nelze pominout při interpretacích a vysvětlování zjištěných výsledků výzkumu ve vztahu k osobnosti chápané jako bio-psycho-sociální celek, kde vlivy výchovné a vlivy širšího sociálního okolí jsou velmi významné. Z těchto pohledů je zřejmé, že kriminální recidivisté s kriminální kariérou věkově spadající do předešlého systému - **starorecidivisté**, byli vskutku v lecčems jiní, než-li dnešní - **novorecidivisté** zkoumaného současného souboru, spadající svou kriminální kariérou do systému nového; otázkou je v čem.

Pro úplnost nutno zmínit ještě třetí, zatím poslední a věkově nejmladší generační skupinu recidivistů, přestože tato se současným výzkumem recidivy přímo nesouvisí. Je to však skupina zcela odlišná od dospělých starorecidivistů i novorecidivistů, a to skupina **generace mladistvých novorecidivistů**, pachatelů ocitajících se, po řadě předchozích podmíněných odsouzení, v nepodmíněném výkonu trestu odnětí svobody - ve věznici pro mladistvé. Je to generace delinkventů složená z jedinců narozených a vychovaných již plně v podmínkách kapitalismu a liberalismu. Některé nové rysy depravace⁹⁰ osobnosti a agresivita, které jsou charakteristické právě pro tuto skupinu vězněných mladistvých, z nich činí osoby, jichž se obávají i kriminálně zkušení dospělí recidivisté. Pro budoucnost se pak jeví jako nový zdroj recidivy a závažné kriminality.

Se všemi uvedenými skupinami recidivistů se ve své dlouholeté praxi vězeňského psychologa setkal a setkává jeden z autorů studie – psycholog, který je autorem psychologického instrumentária a realizátorem psychologického vyšetření novorecidivistů pro účely našeho výzkumu – kolega Tamchyna. Níže popsané obsahy pojmů **depravace, egocentrismu a hostility** jsou jeho dílem.

⁹⁰ Pojem depravace je dále v textu podrobně vysvětlen.

Zvolené testové instrumentárium umožnilo postihovat i aktuálně se projevující stav **depravace osobnosti** u konkrétního jedince. Pojem depravace byl Tamchynou zvolen poprvé jako kritérium při vytvoření a následné praktické realizaci psychologického modelu vnitřní diferenciací odsouzených (Tamchyna, M. 1994), který byl v jedné z věznic oficiálně zaveden do penitenciární praxe a dlouhodobě úspěšně realizován, kdy po jeho zavedení se zřetelně snížila agresivita a výrazně ubyl počet nátlakových akcí ze strany odsouzených vězňů.

Koncepčně a metodologicky se při konstrukci metodiky k posuzování depravace osobnosti se opíral o syntézu dvou na sobě jinak nezávislých teorií osobnosti a kriminality podle autorů psychologa H.J. Eysencka a kriminologa J. Pinatela, jako jednoty obecnějšího a zvláštního, kdy první akcentuje celkovou populaci včetně kriminální, zatímco druhý vychází z empirických a teoretických poznatků ze studia výhradně kriminální populace. Při vyšetřování a popisu depravace osobnosti je především z forenzněpsychologického, penologického a kriminologického hlediska nejčastěji využíváno určité odborné terminologie sestávající z několika klíčových pojmů považovaných v rámci tohoto konceptu za podstatné. Mimo samotný pojem **depravace**, se jedná o pojem **egocentrismus** a též pojem **hostilita**, které je třeba rámcově objasnit, jelikož jsou dále častěji zmiňovány.

Společně lze při jejich výkladu předeslat, že uváděné pojmy jsou v zásadě multidisciplinární povahy, protože pocházejí z různých aplikačních zdrojů, např. filozofie (a v jejím rámci etiky), sociologie, psychiatrie, adiktologie, psychopatologie, psychologie, resocializační pedagogiky, kriminologie, penologie. Přitom je nutné poznamenat, že jejich používání je vzhledem k rozdílnosti oborů jejich aplikace víceméně nejednotně chápáno a dochází k jejich významovému překrývání. Oživení a znovuzavedení pojmu depravace osobnosti do forenzně psychologické oblasti v rámci kriminologie a penologie z původní úzce vymezené psychiatricko-klinické oblasti, jakož i určité inovace jeho obsahu z hlediska psychologie osobnosti se ukazuje být vzhledem k současným potřebám psychodiagnostiky v rámci výzkumu i mimo něj nejen užitečné, ale i nezbytné.

Depravace osobnosti

Z lat. depravatio=znetvoření, zvrácenost; depravatus=zvrácenost, zvráceně; depravo, depravare=zkřivit, znetvořit, zhyzdít (Kábrt,J., 1957); depravace je podstatné zhoršení, zkáza (hmotná i mravní); depravantní znamená zhoubný; depravativní značí zhrubělý (např. chcípnout místo umřít); depravovat znamená kazit, zhoršovat (Reiman, L. 1966).

Pokud jde o používání pojmu depravace v odborné literatuře, lze z řady dalších uvést tyto následující příklady. V psychopatologii Pogády a Guensberger (1987) hovoří o tzv. **emocionální depravaci**. Zařazují ji mezi poruchy vyšších citů v důsledku **odpadnutí**

morálních zábran a stupňování pudového jednání při celkovém úpadku osobnosti. Jde o všeobecné **otupení vyšších citů**. Postižení se stávají bezohlední, netaktní, dbají jen o svůj prospěch. Je zanedbáván zevnějšek (poruchy sociálních a estetických citů). Časté u narkomanů, alkoholiků, ap. Jde o **nejvyšší úpadek osobnosti**, včetně intelektu, viditelný i tehdy, kdy ještě demence není tak hluboká. U narkomanů je tento stav měřítkem pokročilosti postižení. V této souvislosti se zmiňuje Jakovlev (1973) o tzv. podmíněné emocionální reakci, vytvářené během socializace jako zábrana před protiprávním jednáním. To znamená, že snížení emocionality může podmiňovat vznik deliktu. Podle Kučery (in: Sovák 1984) v defektologii znamená deprivace hlavně **mravní úpadek** (sešlost), u jedince původně normálního. Je tomu vlivem nemoci nebo působení nevhodných vnějších vlivů. Týká se práce, sexu (promiskuita, perverze), agresivního chování, sklonu k deliktům. Jako stav dodatečně vzniklý je třeba jej odlišit od psychopatií jako stavů relativně fixních, manifestujících se již před pubertou. Svou zevní formou se deprivace často podobá psychopatiím a někdy se s nimi i překrývá. Cloward, Ohlin (In: Czapow, Jedlewski 1981) hovoří o tzv. **sociální deprivaci** s dvěma formami, a to zločinnou nebo morální. V psychiatrii Janík (1983) se zmiňuje o deprivaci jako o změnách osobnosti v důsledku vleklého zneužívání alkoholu, čímž se vytvářejí předpoklady k příživnickému způsobu života, opatrování si prostředků trestnou činností, a k porušování dokonce i všeobecně uznávaných norem, mimo jiné zákazu pohlavního styku mezi příbuznými. Janík, Dušek (1987) deprivaci charakterizují jako poruchu osobnosti ve smyslu snížení úrovně, zvláště v oblasti sociálních vztahů. Její etiologie bývá převážně psychogenní; je častá u alkoholiků, toxikomanů, psychogenních poruch, u neuróz, zvláště tzv. strukturálních, charakteropatií, a psychopatií.

V rámci aktuálně teoreticky rozpracovávaného „**forenzně psychologického pojetí deprivace**“, po dlouhodobě soustředěných empirických praktických poznatcích a aplikacích na základě psychologických vyšetření značného množství respondentů prokazatelně delinkventních i prokazatelně nedelinkventních, tudíž lze do značné míry praxeologicky verifikovaný koncept deprivace osobnosti, nově rámcově a poněkud schematicky, vymezit takto:

„**Deprivace osobnosti**“ - představuje **deficientní psychické změny osobnosti jedince**, doposud víceméně intaktní, chápané jednak jako **proces**, jednak jako **stav** a charakterizované zejména v kategoriích jako jsou typ, druh, stupeň a hloubka deprivace

osobnosti zjišťované speciálním psychoadiagnostickým instrumentáři doplněným analýzou anamnézy a psychologickým vyšetřením jednotlivých složek osobnosti, vycházejícím ze syntézy vzájemně si blízkých koncepcí osobnosti podle H. J. Eysencka a J. Pinatela, jimi definovaných složek osobnosti a analogicky s těmito složkami osobnosti též jednotlivých složek deprivace, přičemž však **psychické změny nedosahující stupně defektu nebo choroby**.

Forenzně psychologická koncepce deprivace osobnosti tak z definice pokrývá široké sociálněpsychologické spektrum života rozmanitých sociálněpatologických projevů lidí duševně zdravých a dosud se nevymykajících tzv. normálu a vyplňuje tak určitý prázdný prostor pro odhalování sociální patologie a popis osobnosti pohybující se mezi normou a psychopatií podléhající již psychiatrizujícím etiketám.

Egocentrismus

Egocentrismus je podle P.Hartla **krajní forma individualismu a egoismu**, upoutávání pozornosti k vlastní osobě; hystérie; podle Piagetovy hypotézy, že dítě v raném věku je samo o sobě středem (Hartl, P., Hartlová, H. 2004).

Samotný termín pochází z lat. ego=já; centrum=střed) a znamená podle Z. Matějčka **postoj nebo životní zaměření**, při kterém člověk pokládá sám sebe za střed světa a všeho dění v něm. Vztahuje se především na hodnocení věcí a dějů v okolí, které jsou přijímány nebo odmítány jen podle toho, jaký mají význam pro jeho „já“, přičemž pro děti v předškolním věku je tento postoj zcela normální. Naproti tomu u starších dětí a u dospělých může být známkou opožděného vývoje nebo příznakem neurotického onemocnění. Z egocentrismu vyplývá **snaha prosazovat vlastní vůli** a vnucovat své zájmy a přání druhým lidem, jak je to běžné u malých dětí. Neplyne však z toho nutně snaha zneužívat druhých pro své cíle a k vlastnímu prospěchu, takže **egocentrismus nelze zaměňovat s egoismem**. **Egocentrismus mívá většinou neškodnou formu** upoutávání pozornosti k vlastní osobě. Ve výraznějším stupni se projevuje především přepjatým sebevědomím a vymáháním úcty, uctíváním nebo až zbožňováním své osoby. Vyskytuje se zejména u hysterických osob.

Egoismus z lat. ego=já je **sobectví**, může podle Matějčka být zdravý nebo nezdravý, čili přepjatý, který se projevuje přehnanou **láskou k sobě na úkor druhých**, je opakem altruismu. Znamená přebujení vlastního „já“, takže vše co se děje kolem, egoista vztahuje k vlastní osobě a ve všem hledá **osobní prospěch** nebo výhodu. Využívá druhých lidí, má na ně podstatně vyšší nároky než na sebe a snaží se podřídít jejich přání, snahy a zájmy vlastním zájmům. Egoismus můžeme chápat mnohdy jako **poruchu nebo opoždění ve zrání osobnosti** a ulpění na nižší vývojové úrovni. Autonomie vlastního já nepostoupila tak daleko, aby dítěti, popřípadě dospělému, umožnila přijmout druhé lidi jako rovnocenné partnery a ztotožnit se s nimi v celospolečenských ideálech povinností, práva, spravedlnosti (Matějček, Z.; in: Sovák, M. 1984)).

Podle L. Čírtkové je egocentričnost ve forenzní psychologii **znakem kriminálního jednání** charakterizovaným jako **sklon k subjektivizaci a relativizaci morálních a právních norem** (tj.egocentričnost). Podle Guensbergera, Pogádyho v psychopatologii a psychiatrii se poruchy sociálních citů obvykle vyskytují při chorobně vystupňovaném egocentrismu, např. při celkově psychopaticky nevyvážené osobnosti. Nastane-li nevyvinutí či nerozvinutí sociálních citů spolu s nevyvinutím či nerozvinutím etických citů, hovoříme o **asociálních citech**. Projevují se v rámci asociální povahy jako vývojová porucha citového života, jestliže nastalo jejich zakrnění vyšších a především sociálních citů. **Příznačná je bezcitnost či bezohlednost k druhým lidem a ke společnosti**. Existuje mnoho psychopatií (tzv.anetické), při kterých jsou sociální city narušené. Při jiných dochází i k antisociálním citům, které se vyznačují nejen lhostejností v rovině sociálních vztahů, ale i poškozením druhých osob až k projevům mimořádné bezcitnosti a bezohlednosti. V krajním případě jde o zločinné chování. Kromě psychopatií se vyskytují i při milieupatiích (odchylky podmíněné prostředím), vlivem rozličných zážitků, jako je např. zklamání. Často se vyvíjejí i v souvislosti s narkomanií a při jiných pseudopsychopatiích, tj. mozkových změnách, jako následku mozkových poruch (Pogády, J., Guesberger, E. 1987).

Hostilita

Pojem je odvozen z lat. hostilis= nepřátelský (Kábrt, J.a kol. 1957). Hartlovi (2004) jej definují jako nepřátelský postoj vůči sobě nebo jiným osobám; projevuje **nepřátelstvím**

a agresivitou; často je vyvolána žárlivostí, závistí, případně chorobnými duševními pochody (paranoia, manie). Podle K. Horneyové patří hostilita k jedné ze tří základních neurotických strategií uspokojování potřeb (vedle tíhnutí k lidem, tíhnutí k sobě) k směřování proti lidem, tzv. „**hostilní typ osobnosti**“, pro který je příznačná **tendence dominovat, ovládat a vykořisťovat druhé**. Řídí se ideou: Když mám moc, nikdo mi nemůže ublížit. Hostilní typ člověka předpokládá, že i ostatní jsou agresivní **a život je bojem všech proti všem**. Každou situaci či vztah posuzuje z hlediska, co z toho může mít. Je s to jednat zdvořile (kultivovaně) přátelsky, ale chování je vždy prostředkem k dosažení konečné **kontroly a moci nad druhými**, směřuje ke zvýšení osobní prestiže, sociální pozice, či k uplatnění osobních ambicí. Zdraví lidé mohou dle povahy věci organicky přecházet od jedné strategie k jiné; neurotická osoba je méně flexibilní (a tudíž i účinná, úspěšná) v řešení problémů užívá jen jednu ze tří strategií, nechť je tato situačně vhodná, či nikoli (Mikšík, O. s. 64, 2003). **Hostilita je nejhorším projevem přesvědčení, že vlastní zájmy jsou přednější než zájmy společenské.**

Hostilita a agresivita jsou spojené nádoby, hostilita kdykoli může přejít v brachiální agresi. Podle autorů koncepce agresivity a hostility Busse, Durkeyové je vedle agresivity hostilita dalším druhem agrese. Hostilita je podle této koncepce agresivity vlastnost složená ze dvou komponentů a sice „**resentimentu**“ a „**podezíravosti**“, tak je tomu u mužů, zatímco u žen je ještě navíc hostilita sycena i „**pocity viny**“, jakožto **sebetrestáním**. **Resentiment je trvalý pocit křivdy, ukřivděnosti, ublíženosti, nedoceněnosti, odstrčenosti jedince, žárlivosti, zanevření na druhé, potlačené zlosti na druhé.**

6.2. Srovnání provedeným výzkumem získaných výsledků s výsledky starších výzkumů a dílčích šetření

Výsledky, získané především psychologickým vyšetřením respondentů, tj. recidivistů vykonávajících v době výzkumu trest odnětí svobody ve Věznici Stráž pod Ralskem, byly, **za účelem postižení shod a odlišností mezi jednotlivými soubory vězeňské populace současné doby**, srovnány dodatečně s analyticko-komparativní analýzou výsledků testových vyšetření provedenou jedním z autorů studie M. Tamchynou **u netříděné populace dospělých odsouzených mužů** ve výkonu trestu v dozoru a z malé části v dohledu

a mladistvých ve výkonu trestního opatření. Vyšetření, ze kterých byla následně provedena analýza a syntéza získaných poznatků, proběhla v období **let 2002-2009 ve všehrdské věznici, a to metodami DOPEN, MHQ, BDI.**

Jako další zdroj informací o kriminálních recidivistech a současně jako zdroj pro srovnání našich závěrů z výzkumu se závěry obdobných starších výzkumů, byl využit, již v textu zmiňovaný, výzkum citovaný v publikaci “Příčiny a prevence recidivy” (Suchý, 1983). Výzkum byl proveden v roce 1971 na vzorku **100 redicidivistů - mužů, propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody**, byl zaměřen na zjišťování sociálních faktorů. V téže publikaci je hojně citován další výzkum recidivistů, jehož celkové výsledky byly publikovány Výzkumným ústavem kriminologickým v roce 1986 pod názvem “Osobnost pachatele”. Také výsledky toto výzkumu se staly součástí našeho srovnání.

Výzkum osobnosti pachatele byl uskutečněn pracovníky Výzkumného ústavu penologického Sboru nápravné výchovy ČSR a Výzkumného ústavu kriminologického při Generální prokuratuře ČSSR v roce 1982. Byly v něm srovnávány výsledky psychologického vyšetření dvou skupin pachatelů – 210 pachatelů – recidivistů a 210 pachatelů – nerecidivistů. Oba soubory byly vybrány z mužů, odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a vykonávajících tento trest v době výzkumu v českých věznicích. Zahrnovaly vězněné těchto kvalit: 1) recidivisty (multirecidivisty) opakovaně vězněné (minimálně potřetí) a 2) prvovězněné pachatele, kteří se dopustili závažnějšího trestného činu. Vyloučení byli pachatelé méně závažných trestných činů. Ve vzorku nerecidivistů mohli být, pochopitelně, i budoucí recidivisté. Všichni byli vyšetřeni instrumentáři skládajícím se z metod a testů užívaných k popisu osobnosti. Tj. dotazníky Eysencka, Cattella. Výsledky byly podrobeny faktorové analýze.

V průběhu výzkumu bylo analyzováno 29 původních faktorů, posbíraných z použitých psychologických metod a testů (emotivita podmiňující sociální adaptaci, extraverze, mentální a sociální patologie, nedostatek kriminální inhibice, kognitivní poruchovost, rigidní sociální maladaptace, agresivní paranoidita, pohotovost k agresí, agresivita, sociální ostražitost, tendence k riziku, soběstačnost, frustrační tolerance, kvalita realizace potřeb, sociální autoregulace, absence životní perspektivy, osobní zátěž, abúsus alkoholu, agresivní dekompenzace, egocentričnost, postoj k alkoholu, frustrace, regulace jednání, reaktivita ke skupině, praktikismus, rafinovanost, regulace, zaměření zájmového pole, nealkoholová toxikomanie, syndrom rané recidivy) srov. Suchý, 1983, str. 51 – 63. Z těchto faktorů tzv. Druhého řádu bylo, pomocí redukované faktorové matice, vtypováno 7 souhrnných faktorů obsahujících základní rysy, typické pro pachatele trestných činů. Autoři je označili jako faktory alfa až dzéta.

*Jako faktor alfa byl pojmenován faktor **Egocentrická osobnost s abúzem alkoholu**. Faktor beta byl označením pro **Nekontrolovanou, neregulovanou afektivitu**. Faktor gama pro **Extraverzi (introverzi)**. Faktor delta pro **Sociální deprivaci**. Faktor epsilon pro **Aktivitu***

*subjektu v kriminální situaci. Faktor dzéta pro **Rodinnou dezintegrovanost**. Jako samostatný faktor byl uváděn faktor nazvaný **Oslabení kriminoinhibitivních činitelů toxikomanii**.*

Z těchto faktorů byla následně zpracována relativně známá typologie pachatelů trestných činů (jediná v české kriminologii a penologii).

Avšak pro složitost zjišťování položek sytících jak jednotlivé faktory druhého řádu, tak i syntetické faktory, problematičnost některých označení a pojmů, a v neposlední řadě s ohledem na nedostatek spolehlivých metod k měření vlastností osobnosti v psychologickém, ale i psychiatrickém výzkumu, nebylo na tento výzkum již nijak navázáno a poznatky nebyly již nikdy ověřovány a konfrontovány s dalšími výzkumy. Přesto, z našeho hlediska, jsou tímto výzkumem získané poznatky velice cenné, a proto je využíváme pro naše srovnání.

Další **srovnání** jsme provedli s výsledky průzkumu kriminálních recidivistů publikovaného v edici Výzkumného ústavu kriminologického při Generální prokuratuře ČSSR v roce 1980 doc. MUDr. Miroslavem Dufkem, CSc. pod názvem “**Některé poznatky ke kriminální recidivě (se zaměřením na psychopatologické fenomény a sociální prostředí)**”.

Jednalo se o **první celostátní** (tehdy v rámci celého Československa) **průzkum**⁹¹ **kriminálních recidivistů** rozdělený do dvou částí. První část obsahovala výsledky **psychiatrického a psychologického (v širším slova smyslu) vyšetření 769 recidivistů**, které bylo realizováno v průběhu roku **1964**. (A to 221 osob bylo ze vzorku vyloučeno pro neúplnost získaných materiálů – takže celkový počet vyšetřených osob byl 990 recidivistů!) Druhá část obsahovala výsledky **katamnestického sledování** nejmladší věkové skupiny z výzkumu z roku 1964 (představovaly ji ročníky recidivistů s datem narození 1939 – 1941) a jejich některé psychopatologické fenomény. Respondenti katamnestického šetření byli opakovaně sledováni v časovém rozpětí: **3, 5, 10 let**. Sledování bylo zaměřeno především na novou recidivu respondentů. Celkem se jednalo o **163 osob** (původní vzorek 244 osob se zmenšil během desetiletí o 81 osob na 163 osob, jejichž kompletní materiály bylo možno na konci šetření analyzovat).

Výzkum z roku 1964 byl zaměřen na muže, české a slovenské národnosti, kteří recidivovali v trestné činnosti. Do výzkumu byli zarnuti jen recidivisté, u kterých převládala

⁹¹ Takový rozsah průzkumu byl a zůstane nedostižným a stále více i nerealizovatelným vzorem jak co do počtu vyšetřených recidivistů, tak i co do spolupráce tolika institucí a jejich pracovníků. O katamnestickém šetření (longitudinálním výzkumu) se dnes, v době rigidně vysvětlovaného obsahu pojmu „ochrana osobních údajů“, může kriminologům jen zdát.

*majetková trestná činnost. Obdobně vymezená skupina všech recidivistů majetkové trestné činnosti v letech 1963, 1964 tvořila zhruba 80 % z celkového počtu recidivistů (celkem bylo evidováno v tu dobu cca 7.000 recidivistů). Ženy, stejně jako u nás, byly z výzkumu vyloučeny, protože zkoumání jejich psychiky a zevních vlivů by vedlo k rozšíření zkoumané problematiky. Vzorek se skládal ze 3 věkových skupin z důvodu, aby období dospívání recidivistů spadala do odlišných historických období (shoda s našim výzkumem zcela náhodná, protože v době zpracování projektu jsme o existenci této studie neměli ani potuchy!). **První věková skupina zahrnovala recidivisty narozené v letech 1919-1921 – tj. kteří dospívali v poměrech I. republiky – celkem 267 osob. Druhá – narozené v letech 1929-1931 – tj. dospívali v období válečném – 258 osob. Třetí pak zahrnovala recidivisty narozené v letech 1939-1941 – tj. dospívali v poválečném období – 244 osob.** Část této skupiny byla následně katamnesticky sledována. Pro každý kraj bylo směrné číslo 90 osob, evidovaných jako kriminální recidivisté. Úplné písemné materiály byly získány u již zmiňovaného počtu 769 osob. V publikaci jsou uvedeny ve formě přehledných tabulek, a to jak v textu, tak i v příloze.*

Psychiatrické vyšetření prováděli lékaři-psychiatři (jak civilní z Ústavu národního zdraví, tak i vězeňští). Psychologické vyšetření prováděli psychologové, též jak civilní tak i vězeňští, a to metodami: Wechsler – Bellevue, D-dotazníkem, projekční metodou “doplňování vět”. U 111 osob bylo realizováno vyšetření EEG. D-dotazník byl souhrnem jiných metod včetně 15 vět z Minnesotského dotazníku a byl speciálně sestaven k vyhledání patologických symptomů (projevů) v chování delikventů. Plánované vyšetření kontrolní skupiny nebylo realizováno.

Katamnestická studie zahrnuje období deseti let: 1964 – 1974. V jejím závěru se autor pokouší o charakteristiku podskupiny stále recidivujících recidivistů a podskupiny nerecidivujících recidivistů (či přesněji znovu odsouzených a neodsouzených recidivistů) z původního vzorku 3 věkové skupiny narozených v letech 1939-1941, tj. 244 osob.

Ve studii Dufka, mimo výsledky výzkumů, je uvedena i úvaha o prognózách ve vztahu k recidivní trestné činnosti. Publikace obsahuje i 5 stručných případových studií (kazuistik), vybraných jako ilustrace získaných poznatků.

Výsledky z tohoto výzkumu i z dalších předchozích výzkumů (1971, 1982) uvádíme níže kurzivou vždy tam, kde byly sledovány stejné znaky a faktory jako v našem výzkumu.

1) Rodinná situace

Zjistili jsme, že výchozí **rodinná situace** současných majetkových i násilných novorecidivistů není v porovnání mezi sebou navzájem i v porovnání s nekriminální populací nijak zvlášť odlišná ani fatálně nepříznivá, neboť **naprostá většina pochází z úplných rodin.** Toto zjištění není v příkrém rozporu s výsledky minulých penitenciárně psychologických komparativních studií opakovaně realizovaných u mladistvých odsouzených delinkventů ve výkonu trestu a zahrnujících časové období let 1979 – 2005. V roce 1979 celých 74 % mladistvých bylo z úplných rodin (Křenek 1980), v roce 1989 to bylo 55 % (Tamchyna

1990), v roce 1994 - 60 % (Tamchyna 1994), a v roce 2005 též 60 % (Tamchyna 2006). Přitom lze uvést, že výzkumný soubor tehdejších mladistvých z roku 1979 odpovídá nyní zkoumaným „násilným novorecidivistům“, neboli tehdejším vrstevníkům dnešních novorecidivistů, kde byla zjištěna úplná rodina u plných 74 %, což téměř přesně odpovídá současným zjištěným výsledkům. Další výzkum tehdejších mladistvých z roku 1989 zase odpovídá věkově o něco mladším současným zkoumaným „majetkovým novorecidivistům“, čili jejich tehdejším vrstevníkům, u nichž ale byla rodina zachovaná jen v 55 %, což je méně, než bylo zjištěno u jejich věkových vrstevníků, čili nyní zkoumaných majetkových recidivistů.

Z výzkumu z roku 1964 vyplývá, že 47 % z vyšetřených recidivistů vychovávala sama matka. Oběma rodiči bylo vychovááno ve sledovaných skupinách cca 20 – 32 %. Nečastěji v nejstarší skupině respondentů (tj. nar. 1919-1921). Nadpoloviční většina hodnotila manželství rodičů jako harmonické. (Každý si však pravděpodobně pod tímto pojmem představoval jiný obsah.) Více než 80 % respondentů mělo kladný vztah k matce. Cca 60 % k otci, 17 % otce neznalo. U rodičů převažovalo úplné základní vzdělání, 64,5 % otců pracovalo jako pomocný dělník. Cca polovina respondentů vyrůstala v převážně v dobrých finančních podmínkách (podrobnosti ve výzkumu nebyly uvedeny), avšak v nevyhovující bytové situaci. Cca 20 % respondentů mělo 1 sourozence, cca 20 % - dva, tři – cca 15 %, 4 a více pak plných 36 %. Nejpříjemnější prostředí v dětství bylo, dle výpovědí respondentů, prostředí běžných kamarádů – u 64 % respondentů nejstarší skupiny, z nejmladší skupiny u 52 %. Ze závěrů výzkumu vyplývá, že kvalita výchovných podmínek v rodině měla významný vliv na trestnou činnost osob mladších 15 let. V rozporu s jakoby dobrou rodinnou situací je totiž zjištěná trestnost rodičů respondentů – ze vzorku 769 měli recidivisté 44 % trestaných otců a 14 % matek.

Výzkum z roku 1971 potvrdil, že 57 % recidivistů vyrůstalo v nepříznivých rodinných podmínkách, v rodinách s neuspořádanými vztahy. (Suchý, 1983, str. 8)

Z výzkumu z roku 1982 vyplynulo, že recidivisté jsou převážně charakterizováni strukturálně i funkčně narušenou rodinou. Proto také bylo odůvodněno umístění v dětském domově nebo domově výchovy mládeže (Suchý, 1983, s. 66) a faktor Rodinná dezintegrace.

2) Ústavní výchova

Významný kriminogenní znak již mnoho let představuje **ústavní výchova**. Z hlediska vlivu prostředí a vnějšně sociálně podmíněných socio-demografických dat se u celého zkoumaného souboru novorecidivistů ukázalo, že např. ústavní výchova u nich dosahuje necelých 20 %. Pokud jde o srovnání s předchozími kriminálními soubory z řad mladistvých odsouzených z let 1979 a 1989, čili souvěkovců dnešních násilných novorecidivistů

a dnešních majetkových novorecidivistů, pak v roce 1979 ústavní výchovou procházelo 28 % mladistvých, což je více, než u současných jejich bývalých vrstevníků, a v roce 1989 20 %, což ve stejné výši odpovídá současným zjištěním. Situace však u pozdějších věkových ročníků gradovala, když v roce 1994 vzrostl počet procházejících ústavní výchovou na 26 % a v roce 2005 na 52 % mladistvých delinkventů přicházejících do výkonu trestního opatření. Ústavní výchova tak u mladistvých přicházejících do výkonu trestu, resp. trestního opatření vykazuje toho času stále vzestupný trend, takže lze téměř považovat dětské výchovné ústavy a výchovné ústavy mládeže za běžný předstupeň předcházející umístění ve věznici pro mladistvé. Tak jsou ostatně mladistvími také chápány a často jsou důvodem nepodmíněného trestního postihu pro maření výkonu úředního rozhodnutí a trestnou činnost páchanou na útěku. **Celkově je možné konstatovat, že ústavní výchova je významným kriminogenním znakem současné kriminální populace.**

Ve výzkumu z roku 1964, doplněném o pozdější katamnestické šetření vyplývá, že ze skupiny opakovaných recidivistů cca 80 % prošlo pobytem v Dětském domově a z těch, co v průběhu dalších 10 let, - tj. do roku 1974, již nerekidivovali jen 20 %. (Dufek, 1980, s. 137)

3) Výchova a vzdělání

Pokud by se z hlediska některých vnějších sociodemografických dat u zkoumaných novorecidivistů v porovnání s normální populací mohlo zdát, že se nevyskytují zásadnější difference, tak rozdíly přece existují. Z existenčního hlediska je všeobecně pro další životní dráhu významná **výchovně vzdělávací oblast**. Právě v této pro život důležité oblasti se však projevují oproti normální populaci určité rozdíly, které spočívají mimo jiné v nižší vzdělanosti, kdy okolo 84 % současných zkoumaných recidivistů prošlo středními odbornými učilišti přičemž pouze 45 % majetkových a sotva 41 % násilných recidivistů se vyučilo nějakému oboru, při relativně dobrých intelektových schopnostech, odpovídajících např. u majetkových recidivistů Gaussovu normálnímu rozložení. Přes relativně postačující schopnosti se zkoumaní jedinci téměř nehlásí na střední školy a tím méně na vysoké, **kladou si nízké cíle nebo žádné, což může poukazovat na bytostně zakomponovanou nízkou aspirační úroveň**, vnějšně nastavenou třeba právě v již zmíněném permisivním rodinném prostředí (láska-egoismus; milování, leč zanedbání) a tomu odpovídajícímu stylu výchovy, ale též na materiální a konzumní hodnotovou orientaci a skladbu zájmů, koníčků a zálib.

Jedním ze zjištění výzkumu z roku 1964 je skutečnost, že vícekrát opakovalo snížení známky z chování ve škole 27 % osob z nejstarší věkové skupiny (z celkového vzorku 769 osob) recidivistů a u nejmladší věkové skupiny dokonce 47 % recidivistů. Ve škole byli téměř všichni hodnoceni jako neukáznění. Špatný prospěch ve škole byl způsoben u 23 % z nejmladší věkové skupiny nižší chápavostí. U nejstarší skupiny jen u 13 % zkoumaných recidivistů

Ukončené školní vzdělání mělo celkem 55 % osob z celkového vzorku. V prvním učebním oboru se vyučilo 32 % a nevyučilo 28 % zkoumaných recidivistů. Původní povolání mělo 50 % jako nekvalifikovaný dělník a 24,5 % bylo kvalifikovanými průmyslovými dělníky. (Dufek 1980, s. 28 – 31).

4) Rodinný stav

Zjistili jsme, že většina recidivistů je svobodných. Neochota vstupovat do manželství může být z dlouhodobějšího hlediska interpretována i tak, že může souviset s „již dříve v minulosti nastoupeným obecně se projevujícím trendem demokratizace rodinných rolí (Kotásková 1979, Kolečková 1979 in: Alan, J. s.145), která se projevuje hlavně tím, že vzrůstá pozitivní ocenění atributů matky, naopak slábne u chlapců tzv. maskulinní identifikace. Podle Možného (1983, s.62) se „muži vnímají méně mužně, než je vnímají jejich ženy, kdežto ženy se vnímají mužněji, než je vnímají jejich partneři“. Rodinný stav zkoumaných recidivistů a jejich neochota vstupovat do závazných svazků může docela (ne)patologicky korespondovat s obecnými generačními trendy i v tomto směru, a pravděpodobně **není tento znak něčím, co by je zásadně odlišovalo od normální populace.**

Ve výzkumu z roku 1964 nebyl rodinný stav respondentů zjišťován.

Z výzkumu z roku 1971 bylo jisté, že nejpočetnější skupinu mezi recidivisty (41 %) tvořili svobodní. V manželském svazku bylo 15 %, s družkou 11 % a rozvedených 26 % ze všech respondentů. Nejvíce bylo bezdětných – 62 a s jedním dítětem – 26 %.

5) Psychopatologie

Velmi důležité jsou ukazatele týkající se zjištěné **psychopatologie osobnosti** související s duševními poruchami. Jedním ze sledovaných psychopatologických znaků je **psychiatrická léčba**. Ze subjektivních výpovědí současných zkoumaných probandů se ukazuje, že psychiatrickým léčením prošla čtvrtina násilných recidivistů, zatímco

majetkových bylo léčeno pouze 13 %. Zajímavá srovnání s jejich kriminálními věkovými vrstevníky poskytuje údaj o psychiatrické léčbě, kdy byla zjištěna u 21 % mladistvých odsouzených z roku 1979 (Křenek 1980), a u 24 % v roce 1989 (Tamchyna 1990). **Násilní recidivisté jsou tedy v porovnání s majetkovými recidivisty častěji psychiatricky intervenováni**, zcela v souladu s aktuálními vzestupnými trendy dorůstající kriminální populace procházející výkonem trestu/trestního opatření ve věznici pro mladistvé, která se také shodně vyznačuje z hlediska způsobu provedení a charakteru spáchané trestné činnosti již převážně násilnou a vesměs majetkově motivovanou kriminalitou. U následné generace mladistvých odsouzených k výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody bylo v minulosti zjištěno, že psychiatricky bylo léčeno 33 % v roce 1994 (Tamchyna 1994) a plných 40 % v roce 2005 (Tamchyna 2006). Z uvedeného plyne poznatek, že standardním způsobem opakovaně vyšetřené soubory mladistvých odsouzených nalézající se k určitému datu ve výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody, resp. trestního opatření (n=92 1979, n=102 1989, n=104 1994, n=62 2005) celkově vykazují **vzestupný trend výskytu psychopatologických jevů projevujících se u nově nastupující kriminální populace**. Dalším z psychopatologických znaků je suicidalita, zahrnující v to automutilace bez bližšího zkoumání, zda šlo či nešlo o vážně míněný sebevražedný pokus. **Suicidalita** byla v současném výzkumu u dospělých násilných recidivistů jen nepatrně vyšší, než-li u majetkových recidivistů. Tento fakt se výrazněji nerozchází se suicidalitou zjišťovanou u jejich věkových vrstevníků ve výkonu trestu v roce 1979, kdy byla 13 % (Křenek 1980) a v roce 1989 11 % (Tamchyna 1990). Diametrálně odlišná je však situace v porovnání se současnými mladistvými přicházejícími do výkonu trestu v pozdějších letech, kdy např. v roce 1994 byla suicidalita zjištěna již u 38 % jedinců a relativně nedávnými zjištěními u výzkumného souboru mladistvých z roku 2005 u 29 %. (Tamchyna 1994; Tamchyna 2006).

Ze všech (769 osob) psychiatricky vyšetřených recidivistův roce 1964 mělo opožděný vývoj 9 % z nich. Nejvíce hospitalizovaných v psychiatrických zařízeních bylo v nejmladší skupině recidivistů, a to 3,7 %. V nejstarší to bylo 2,2 %. Avšak pouhých 12 % ze všech vyšetřovaných recidivistů bylo bez příznaků duševní choroby (sine morbo psychico) – tj. 92 osob. Psychická odchylka byla klinickým vyšetřením zjištěna u 677 kriminálních recidivistů. Psychopatie se vyskytovala v kombinacích u 302 osob (40 %). Byly zjištěny především psychopatie s projevy antisociálními, nezdrženlivostí, impulsivitou, poruchami socializace, instabilitou, zvýšenou lhavostí a anetičností. V podstatě převažovala neschopnost udržet adekvátní interpersonální vztahy a poruchy mravního schématu s velmi častou neschopností snášet nesnáze a potlačovat nelibost. (Dufek, 1980, s. 25,45,48,72).

6) Závislosti

Mezi ostatními kriminogenními znaky má nesporně důležitý význam výskyt všech druhů závislostí, zejména však **závislost na psychotropních látkách**. V této souvislosti jsou zajímavé nejen vzájemné rozdíly mezi zkoumanými soubory současných majetkových a násilných dospělých recidivistů, ale i komparace s jejich recidivujícími předchůdci a následovníky. Rovněž tak není bez zajímavosti vývoj preferencí závislostí u recidivní kriminální populace a také je zajímavý vztah mezi relacemi psychotropních látek, kterými jsou tzv. tvrdé a měkké drogy (jakkoli toto rozdělení lze uvést s výhradami z důvodu srovnání) a alkoholovou toxikomanií a nikotinismem. Tyto mezisouborové rozdíly se projeví tak, že u majetkových recidivistů byl zjištěn poněkud častější abúzus drog, oproti násilným recidivistům, přičemž shodně byl v první řadě **preferován pervitin (více šňupáním než intravenosně), což je empiricky dlouhodoběji potvrzováno ze vstupních vyšetření vězňů v rámci běžné penitenciární praxe**.

Vývojové trendy u závislostí průběžně zjišťované komparací uvedených souborů dřívějších mladistvých ve výkonu trestu (vrstevníků dnešních recidivistů) a následných kohort mladistvých odsouzených až do nedávné minulosti ukazují u abúzu alkoholu, na rozdíl od abúzu ostatních drog opačný, snižující trend – v roce 1979 58 %, 1989 38 %, 1994 34 %, 2005 13 %, zatímco abúzus drog s určitými peripetemi a zvraty trend zvyšující - v roce 1979 byl u 26 %, 1989 11 %, 1994 22 % a v roce 2005 53 % mladistvých. Alkoholová závislost v určitém období tak ustoupila ve prospěch drogové závislosti, kterou byla víceméně nahrazena. Celkově je možné konstatovat velmi výrazný nárůst ve směru k abúzu drog, který se u věkově mladších skupin uskutečnil v časovém období let 1994-2005, kdy byl zaznamenán více než 100 % nárůst, tento trend je od té doby i nadále na vzestupu a z penitenciární praxe je běžně zjišťována zkušenost s psychotropními látkami nealkoholového typu u všech kategorií osob nastupujících do výkonu trestu u dospělých odsouzených v dozoru i dohledu. (Avšak v posledních cca 3 letech dochází k opětovnému nárůstu alkoholové závislosti.) **Zdá se, že majetkoví recidivisté spíše tíhnou k drogám, snad jako relativně snadně dostupnému a dostatečně rychlému únikovému mechanismu do pasivity a nečinnosti, zatímco „akčnější“ násilníci se více přidržují klasického schématu alkoholu a cigaret**. Na rozdíl od současné populace mladistvých delinkventů - novorecidivistů (15-18 let), nalézajících se po řadě předchozích podmíněných odsouzení ve výkonu trestního opatření, u nichž vedle nikotinismu kouření marihuany je samozřejmostí stejně „normální jako normální kouření“, se

u současných dospělých novorecidivistů (29-33 let) tento model do takové míry nevžil. Všeobecně se však u všech generačních skupin projevuje příklon k pervitinu, nezřídka je anamnesticky zjištěn dříve než marihuana nebo i samostatně.

V roce 1964 byl u 243 recidivistů (32 %) zjištěn alkoholismus. Alkoholismus jako diagnóza byl stanoven tam, kde konzumace alkoholických nápojů byla vyšší a častější a zdrojem konfliktů s okolím, příp. byl spojen s trestnou činností. Samostatně byl zjištěn pouze v 29 případech. (Dufek, 1980, s. 49)

V roce 1982 recidivisté skórovali v několika tam zkoumaných faktorech, zaměřených na alkoholismus. Jako obsah faktoru "oslabení kriminoinhibitivních činitelů toxikomanii" byly stanoveny především: potíže s alkoholem, alkoholismus, nealkoholová toxikomanie, agrese v alkoholu. Z faktorů druhého řádu pak faktor "abusus alkoholu" byl syčen proměnnými: časté používání alkoholických nápojů, potíže v souvislosti s abúzem alkoholu, agresivní nálada po požití alkoholu a kriminální infekce v bezprostředním okolí. Tyto faktory pak byly pro následnou typologii pachatelů sjednoceny ve faktor alfa: Egocentrická osobnost s abúzem alkoholu. (Suchý, 1983, s.58, 68).

7) Depravace

Při popisu sociálněpatologických osobnostních změn a interindividuálních i meziskupinových rozdílů je v tomto pojetí chápáný pro jejich porozumění jako klíčový již výše vysvětlený pojem **depravace osobnosti**, pojem již poněkud pozapomenutý, ale v nově rozpracovaných souvislostech mimořádně vhodný a metodologicky přínosný, který zároveň poskytuje vhodný teoretický i praxeologický rámec a model pro popis a výklad těchto rozdílů. Z tohoto pohledu pak hlavní rozdíly nejspíše spočívají v hlouběji zakomponovaných vnitřních psychických příčinách a postupných dodatečně vznikajících negativních změnách osobnosti, projevujících se v různé míře depravace osobnosti. Depravace osobnosti je, ale nemusí tomu tak být vždy, podmíněna nepříznivou skladbou osobnostních vlastností, jež však ještě sama o sobě také nemusí nutně znamenat rozvoj osobnosti ve směru k delinkvenci. Nepříznivá individuální „konstelace vlastností“ jedince souběžně může být zesilována a upevňována v důsledku, někdy dlouhodobě protrahované negativně působící, stresující situace, jindy však ojedinělé, jedinečné, náhodné, vyjimečné souhry okolností v životě jedince. Depravace osobnosti je prohlubována v důsledku celkových poměrů jedince a bezprostředně působících sociálních vlivů a konečně i jakoukoli jinou subjektivně významnou, nikoli vždy nutně traumatickou, či nepříznivou „událostí“, zážitkem, vztahem (např. výhra, intenzivní vztah, noví lidé, parta ap.) z jedincova nejbližšího okolí i širšího sociálního prostředí, včetně materiálního, existenčního rázu.

Vnějšně se depravace osobnosti projevuje hlavně v chování a jednání v sociální oblasti, ale v zásadě se promítá ve všech aspektech osobnosti.

Podrobnou srovnávací analýzou celého výzkumného materiálu lze pozorovat určité difference v rámci celého výzkumného souboru respondentů na úrovni obou podsouborů majetkových a násilných recidivistů, kde jsou již objektivně pozorovatelné kvantitativní interindividuální rozdíly v jednotlivých sledovaných proměnných patrné. A právě individuální osobnost konkrétního jedince zobrazená dostatečně podrobnou standardizovanou výslednou kazuistikou, cíleně zaměřenou z hledisek zkoumání depravace osobnosti, je vedle nezbytných anamnestických sociodemografických dat ze sociálního prostředí a sociálněpsychologických kontextů v širším i užším smyslu hlavním klíčem pro vysvětlení individuální psychopatologie osobnosti. Zároveň je kazuistika každého jedince též východiskem pro další podrobnější analýzu delinkventních skupin a rozdílů mezi nimi.

Z výzkumu Dufka (1964) lze pod depravaci zahrnout následující zjištění: “Myšlení kriminálních recidivistů nese v převážné části rysy katatymního myšlení. Chování recidivistů vyplývá ze značně oslabené volní stránky, která je slabá a velmi snadno podléhá vlivu svého okolí. Ke svému kolektivu se chovají značně nevyváženě a oscilují mezi hrubým egoismem a patickým altruismem, který se mnohdy projevuje tím, že rozdávají vše, co mají, ale současně dovedou bez jakýchkoli etických zábran poškodit jiné osoby. Pro jejich chování bývá výrazná vzrušivost a inadekvátní intenzivní reakce na malicherné podněty, tak jak je typické pro chování řízené netlumenou afektivitou. Jejich schopnost k trvalému a stejnému emočnímu napětí je značně snížena, takže plnění povinností je velmi liknavé a schopnost jít po vytyčené cestě je natolik snížena, že velmi snadno a lehce podléhají zevním vlivům nepatrného významu.” (Dufek, 1980, s. 72)

Ve výzkumu z roku 1982 pojem depravace bylo možno ztotožnit s faktorem nazvaným “emotivita podmiňující sociální adaptaci”, který sytily komponenty (tzv. proměnné) kriminální sklon, neuroticismus, emoční labilita, pocity viny, vysoká ergická tenze, nízká sebekontrola a frustrace smyslu života. Recidivisté v tomto faktoru vysoko skórovali. (Suchý, 1983, s. 52).

8) Egocentričnost

Egocentričnosti je třeba považovat za klíčový aspekt osobnosti delinkventa, a je prioritně zaměřena na okamžité uspokojování potřeb, zábav a rozptýlení. Bývá provázena nízkou úrovní motivace, iniciativy, aktivity, sklony k pohodlnosti, požívačností, přežívání, celkové pasivitě. Projevená egocentričnost ve svých důsledcích směřuje k nepoužitelnosti takového jedince v širším sociální prostředí a jeho faktické neschopnosti

dobře obstát ve světě práce, což zpětně posiluje tendenci k životu orientovanému na bezprostřední přítomnost, spojenému s životním stylem „tady a teď“. V **zbujelém egocentrismu jedince**, manifestovaném postojem „já chci“ spočívá „circulus vitiosus“ jeho života a stupňované chtění přerůstá v chtivost a očekávání okamžitého plnění jeho požadavků, snadných, bez námahy nabytých profitů a zisků od druhých lidí, ale bez ohledů na ně. Někde tady se začíná odehrávat proces sociální depravace, která postupně přerůstá v kriminální depravaci.

V konečných důsledcích dochází u těchto jedinců k nízké anticipaci, cílesměrnosti či zvažování důsledků (ne)konání a všestranně nedostatečnému vhledu do reálné situace své i druhých, což nasvědčuje spíše než na intelektové deficiency, jež ostatně u zkoumaných recidivistů nebyly v podstatné míře zjištěny, především na závažné **volní deficiency**, které jsou podstatou většiny charakterových vad. Jednou z podstatných příčin obtíží v sociální oblasti u takto osobnostně strukturovaných jedinců, kromě dalších základních rysů, z nichž podstatným je i snížená frustrační tolerance v důsledku zvýšené vzrušivosti, neuropsychické lability související s vrozenou temperamentovou bází, jsou zejména postupně vznikající a nenápadně se vyvíjející a ustalující **povahové změny**, které se v jedné nebo několika anebo komplexně v osobnosti individua trvale fixují jako různě odstupňované vady, **deficity** projevující se hlavně v **oblasti charakteru**. Všeobecně kriminální jedinci velmi často postrádají větší zájem na vlastním seberozvoji, chybí jim potřebná motivace, a většinou bezdůvodně nevyužívají možnosti sdílené zpravidla v obdobném rozsahu a zhruba srovnatelných výchozích podmínkách s ostatní většinou nekriminální populací. Právě v této okolnosti mohou mimo jiné spočívat některé odlišnosti delinkventů od normální (nekriminální) průměrně nadané a tudíž srovnatelné populace, ale i jednotlivých skupin delinkventů mezi sebou navzájem.

Ve výzkumu z roku 1982 kriminální recidivisté skórovali ve faktoru "egocentričnost", který byl sycen proměnnou "dominantně agresivní prvky v interpersonálním jednání". Jedná se o faktor "typický právě pro recidivisty. Jedinci jsou orientováni na vlastní osobu, odmítají druhé, nadřazují se nad ně, vyžadují poslušnost a obdiv. Recidivisté s touto charakteristikou jsou disponováni zaujímat ve skupině vůdčí postavení na základě své agresivity. Agrese ve spojení s dominancí jim umožňuje ovládat své okolí z pozice síly, vyvolávat strach a slepou poslušnost. Takoví jedinci mají výrazně rušivý vliv nejen na vlastní resocializaci, ale – a to především – brzdí resocializační snahy u druhých odsouzených. Prognosticky jeví se tento typ pachatele recidivisty jako velmi nepříznivý." (Suchý, 1983, s. 59)

9) Agresivita a hostilita

Problematika zjišťování a měření agresivního jednání a chování byla řešena v pojetí koncepce agresivity a hostility podle autorů Buss-Durkeyové. Byla měřena u souboru respondentů Inventářem agresivity a hostility známého pod zkratkou B-D-I.

Patologická agresivita a hostilita je poslední ze zbývajících patologických fenoménů, které byly předmětem zkoumání. Celkově se u zkoumaných recidivistů projevily patognomické rysy alespoň v jedné ze sledovaných proměnných u 97 % majetkových a 95 % násilných novorecidivistů. Hostilita byla zjištěna pouze u majetkových, jakožto vlastnost složená, syčená podezíravostí a resentimentem, násilníci nedosáhli patognomických hodnot. Analýzou struktury agresivity v jednotlivých znacích (fyzická agrese, nepřímá agrese, iritabilita, negativismus, podezíravost, resentiment, verbální agrese, pocity viny) byla zjištěna významně zvýšená agresivita ve 4 znacích, a to negativismu, podezíravosti, pocitu viny, resentimentu u majetkových deliktů, zatímco u násilných ve 3 znacích, a to negativismu, podezíravosti, fyzické agrese.

Ve srovnání s předchozími soubory majetkových a násilných strážských recidivistů zařazených v ostraze a dozoru se všehrdští vězni, zařazení v dozoru a dohledu, jeví jako méně agresivní. Zjištěnou hostilitou stojí blíže ke strážským majetkovým recidivistům.

V porovnání s předchozími soubory je soubor mladistvých vězňů podle mediánu shodný se souborem strážských majetkových recidivistů v patognomicky zvýšeném skóru resentimentu a podezíravosti, neboli hostilitě. V jiných položkách celkově jako soubor nedosáhli patognomických hodnot. Vzhledem k charakteru trestné činnosti mladistvých, která je majetková v kombinaci s násilnou, přičemž násilí bývá pravidelným průvodním jevem spáchaných činů, není podobnost ve zjištěné hostilitě s dospělými recidivisty překvapující, tím spíše, že sami mladiství ve výkonu trestu, resp. trestního opatření jsou z kriminologického hlediska již v mladistvém věku chronickými recidivisty.

Celkově u všech metodou B-D-I vyšetřených vězňů (Stráž pod Ralskem, Všehrda, včetně mladistvých) byl zjištěn **patognomický skór pouze u agresivního rysu podezíravost, podezíravost a resentiment, čili hostilita, a kromě toho pocity viny**. Jedná se tedy spíše jen o měkké příznaky patologické agrese, které činí **současnou kriminální populaci bližší**

normální populaci a vzdálenější kriminální populaci předlistopadové doby při nejméně stejné, spíše však početnější a brutálnější kriminalitě zjišťované analýzami trestné činnosti např. u mladistvých pachatelů ve výkonu trestu, resp. trestního opatření na základě vlastních komparativních výzkumných souborů (Tamchyna, 1990, 1994, 2006), jakož i celkovými zjištěními, statistikami a výzkumy IKSP Praha publikovanými v nejnovějším materiálu “Analýza kriminality v roce 2009 a v předchozím dvacetiletém období” (Marešová, A., Cejp, M., Martinková, M., Tomášek, J., IKSP 2010). Přestože celkově u vězeňské populace vyšetřené Inventářem agresivity a hostility, nebyly kromě výrazné podezřivosti a tendencím k hostilitě, která je příznačná pro většinu vězňů zjištěny tak výrazné agresivní rysy, které by ji jednoznačně odlišovaly od nekriminální populace, neznamena to, že rozdíly mezi jednotlivými soubory vůbec neexistují. Z uvedeného rozboru je naopak evidentní, že existují určité rozdíly mezi jednotlivými skupinami a ještě výraznější interindividuální difference v různě naznačených rysech agresivity a hostility. Potvrzuje se kupříkladu, že nejsou sice výrazné rozdíly mezi souborem majetkových recidivistů a souborem násilných recidivistů, ale liší se od souboru vězňů v podmínkách dozoru a dohledu nebo u mladistvých pachatelů ve věznici pro mladistvé. Zajímavé jsou i shody u těchto souborů, např. stran hostility u mladistvých, která je přibližuje k dospělým recidivistům.

Ve výzkumu z roku 1982 bylo několik faktorů spojeno s agresivitou a hostilitou recidivistů. Jednalo se faktory: agresivní paranoidita, pohotovost k agresi a agresivita. Byly to faktory projevující se dominantně agresivními postoji v interpersonálním jednání, které je důsledkem neadekvátní percepce chování jiných, podezřivosti a vztahovačnosti. U faktoru “pohotovost k agresi” se jednalo o vysoký stupeň dráždivosti ve spojení se zvýšenou agresivitou a nízkým prahem agresivní reakce. Chování popisované těmito faktory je časté u recidivistů s psychopatickou osobností (dnes pojem psychopatie nahradil pojem dissociální porucha osobnosti)). U takových recidivistů situace vyžadující spolupráci s jinými vyvolávají pocit úzlosti a reakcí může být hostilita. (Suchý, 1983, s. 54,55).

Faktor “emoční ladění” pak přímo pojem hostilita – měřeno BDI uvádí. Jako hostilní je uváděn recidivista, který má záštiplný vztah k okolí, je emočně labilní, se sklonem k dysforii a vlastní agresivitu projikuje do svého okolí. Nedůvěřivost, nepřátelství, dráždivost a snížená schopnost stabilizace emocí zakládá sklon k explozivním reakcím. (Kolektiv autorů. Osobnost pachatele. II. Díl., 1985, s. 279). V typologii, rozpracované citovaným kolektivem autorů, pak jako jeden typ osobnosti byl vytvořen “nesocializovaný agresor” (nebo též agresivní psychopat), kterého charakterizují jako osobu s defektním svědomím, nebrzděnou agresi a egocentričností. Jako druhý typ byl označen typ “hostilní”, který je charakteristický zvýšenou hostilitou, a poměrně dobře zformovaným systémem vnitřních regulativů chování. Tento typ má bližší k neurotičnosti než k psychopatii a tím se liší od hostilního psychopata, u něž není systém vnitřních regulativů zformován. (Kolektiv autorů. Osobnost pachatele. II. Díl., 1985, s. 285, 294-295).

10) Intelligence

Intelligence zjišťovaná provedeným testovým vyšetřením neverbálních schopností (měřených Říčanovým nonverbálním testem intelektového potenciálu /T.I.P./ určeným pro průměrnou a lehce podprůměrnou populaci) byla u výzkumného souboru celkově zjištěna v pásmu průměru, a nevymykající se tudíž zásadněji od normálního rozložení. U majetkových recidivistů dokonce zcela odráží normální Gaussovo rozložení, přičemž průměr i medián ukazuje IQ=96 a modus=92. U násilných recidivistů je průměrné IQ=96 a medián je o něco nižší IQ=94 přičemž modus poukazuje na vyšší IQ= 110. Zjištěné výsledky nejsou v rozporu s empirickou zkušeností z penitenciární praxe podporující tyto výsledky, neboť „magické číslo“ je IQ=92; 96. Intelektové schopnosti se zpravidla pohybují v pásmu průměru eventuálně slabšího průměru a nelze tudíž vzhledem k současné populaci odsouzených recidivujících pachatelů trestné činnosti ve výkonu trestu jednoznačně usuzovat na sníženou inteligenci, jak je uváděno v některých starších penologických studiích.

Ve výzkumu v roce 1964 bylo zjištěno toto rozložení kriminálních recidivistů: v intelektovém pásmu do 90 IQ 43 % ze zkoumaných respondentů, v pásmu 90 – 100 IQ – 27 %, 100 – 110 IQ – 18 %, více než 110 IQ – 12 % recidivistů. Měřeno bylo metodou Wechsler – Bellevue. (Dufek, 1980, s. 56).

11) Temperamentové vlastnosti

Další sledovanou proměnnou byly vlastnosti temperamentu zjišťované Eysenckovým osobnostním dotazníkem DOPEN konstruovaným od počátku na podkladě výzkumů delinkventní vězeňské populace a posléze široce zobecněným na celou populaci.

Respondenti vyšetření mimo základní strážský výzkum recidivistů ve všehrdské věznici jsou většinou z trestně právního hlediska recidivisté a v menší míře též nerekidivisté; z hlediska kriminologického však lze považovat, vzhledem k četným předchozím odsouzením včetně podmíněných trestů odněti svobody, za recidivisty převážnou většinu z nich. Všichni vězni byli vyšetřeni dotazníkovou metodou DOPEN ve věznicích ve Stráži pod Ralskem, a ve Všehrdech, tedy jak současní věznění pachatelé majetkové a násilné trestné činnosti výzkumného souboru novorecidivistů ve Stráži p.Ralskem, tak i netříděná populace dřívějších i v současné době vězněných pachatelů převážně majetkové, ale též násilné trestné činnosti. Komparované údaje ukazují vzájemné rozdíly mezi jednotlivými skupinami vězňů a poskytují poměrně dosti ucelenou představu o současné vězeňské populaci v intencích této metody.

Tabulka 124

Naměřené průměrné hodnoty v DOPENu

DOPEN	Soubor		Soubor	Soubor
	Stráž p.R. N=31 a N=32		Všehrdy dospělí	Všehrdy mladiství
	Majetk.	Násilná	N=387	N=120
Psychoticismus	5,1	4,6	3,6	5,7
Extraverze	16,2	15,4	15,5	16,0
Neuroticismus	13,4	13,5	12,6	16,8
L-skór	3,8	4,6	7,0	6,6

Poznámka: U mladistvých platí jiný přepočít na vážené skóry než u dospělých, proto vysoké hrubé skóry neznamenaají extrémně zvýšené hodnoty, jak je zřejmé z popisu osobnosti mladistvých na další straně.

Rámcově lze konstatovat, že zásadní shoda mezi oběma komparovanými skupinami recidivistů spočívá ve zřetelné extravertizaci a nevyvážené, psychopaticky strukturované osobnosti, vyznačující se jak vysokým psychoticismem, tak neuroticismem, převážně cholerického typu temperamentu.

Pozoruhodná, nikoli však u vězňů neobvyklá, je velmi dobrá validita výpovědí a minimální tendence zkreslovat ve smyslu sociální desirability, popřípadě minimální snaha se přetvařovat; bývá to někdy známkou poctivosti v sebehodnocení, někdy pohodlností vůbec se namáhat vymýšlením sociálně žádoucích odpovědí a přetvářkou, popřípadě skutečnou neschopností rozlišit sociálně příznivější odpovědi, jindy zase pocitem, že stejně už není co ztratit, takže není proč lhát. Validita je velmi dobrá jak u násilných, tak u majetkových recidivistů, kde je věrohodnost ještě vyšší.

Komparace netříděné populace dospělých všehrdských vězňů se strážským souborem umožňuje konstatování, že existuje v zásadě shoda v uspořádání struktury osobnosti, rozdíl je však v nižší intenzitě osobnostních rysů, jež jsou nevýraznější a více se blíží normální nekriminální populaci. Osobnost je tak pouze nevýrazně extravertovaná, ve shodě s předešlým souborem je rovněž typicky delinkventně nevyvážená, psychopaticky utvářená, ale mnohem méně výrazně, a vyznačující se taktéž jak zvýšenou hladinou neuroticismu, tak psychoticismu, převážně cholerického nebo melancholického typu temperamentu. **Nápadnější rozdíl mezi srovnávanými soubory existuje ve výrazněji nižší a spíše jen hraniční hladině psychoticismu u všehrdského souboru; dokonce se nejčastěji se**

z hlediska modusu psychoticismus vyskytuje v pásmu normy, tudíž žádný psychoticismus. **Shoda ovšem existuje ve vysoké hladině neuroticismu**, a to i z hlediska nejčtetnějšího výskytu, kde zjištěná hodnota je velmi vysoká. Patologie osobnosti je zde sycena převážně neurotickou komponentou, na rozdíl od předešlého souboru, který se vyznačoval hlavně vysokým psychoticismem ve smyslu psychopatie, čemuž odpovídala též skladba osobnosti imponující jako typicky psychopatická. V porovnání s předchozím souborem je větší tendence ke zkreslování ve smyslu sociální desirability, přestože validita je uspokojivá. Může to napovídat o tendenci chování člověka, který ještě má co ztratit a záleží mu na příznivějším hodnocení ze strany sociálního okolí, stejně jako o úmyslné zkreslování a zastírání a z logiky věci plynoucí objektivní nepoctivosti k sobě i okolí.

Vzhledem k možnosti porovnání osobnosti dospělých recidivistů a utvářející se osobnosti mladistvých delinkventů ve výkonu trestu, resp. trestního opatření, většinou recidivistů nejméně v kriminologickém slova smyslu, kteří se narodili, byli vychováni a vyrostli v podmínkách nového současného společenského systému a vzhledem k jejich převážné recidivě představující nově se tvořící jádro kriminality a nový kriminální dorost, bylo provedeno jejich srovnání s dospělou populací recidivistů. Přes nepříznivé výsledky dlouhodobě prováděné trestněprávní analýzy, včetně vypovídající hodnoty spáchané trestné činnosti, která je převážně násilného charakteru s majetkovou motivací, nepříznivých sociodemografických dat i empiricky pozorovaného chování ve věznici pro mladistvé, se spíše jen diskrétně a do jisté míry potvrzuje předpoklad o vrozených dispozicích a na temperamentové bázi se utvářejících rysech osobnosti kriminálně se vyvíjejícího jedince, čemuž nasvědčuje zjištěný zvýšený neuroticismus, čili neuropsychická vzrušivost, resp. emocionální labilita. Vzájemnou komparací souborů se ukázalo, že mladiství delinkventi se rovněž vyznačují převažující extravertí a méně vyváženou osobnostní strukturou. Mají převážně neuroticky strukturovanou osobnost, většinou cholerického, také však melancholického typu temperamentu.

Zkoumáním skupin z hlediska temperamentových vlastností bylo zjištěno, v souladu s Eysenckovými původními závěry z výzkumů delinkventů o **dominující extravertu delinkventů**, že byl tento základní výchozí předpoklad plně potvrzen i v současném výzkumu odsouzených recidivistů, ostatně zcela v souladu s jinými kriminologickými a penologickými našimi i zahraničními výzkumy.

Extraverze-introverze, což jsou dvě základní dimenze rysů, byla u zkoumaných skupin strukturována takto. Celkem 71 % majetkových recidivistů je výrazně extravertovaných, zatímco u souboru násilných recidivistů je extraverze početně méně zastoupena v 66 %. Jak známo, extraverze jakožto složená vlastnost je sycena dvěma složkami: impulsivitou a sociabilitou. Obě složky extraverze mají prokazatelně silnou genetickou bázi (Eaves, Eysenck 1975). Převažující extraverze u vězňů byla dlouhodoběji potvrzovaná ve penitenciární praxi v letech 2002-2010 při testování nově přijatých odsouzených do výkonu trestu metodou DOPEN (výzkumný soubor n=387 vězni vykonávající trest ve Věznici Všehrdy v podmínkách dozoru, částečně též v dohledu). Z výsledků vyplývá, že naprostá většina těchto vězňů jsou **nevýrazně extravertovaní cholerici** (Tamchyna 2010). Protože temperamentové charakteristiky jsou vrozenou záležitostí, lze vyvozovat, že jejich osobnost je ovlivněna hlavně genetickými faktory s převažujícím cholerickým typem extraverze. Tento typ je příznačný vysokou vzrušivostí, nabuditelností, sklonem k agresi a nebrzděné impulsivitě a tím zakládá předpoklad maladaptivního chování.

V rámci Eysenckových základních temperamentových charakteristik je též podstatným a u zkoumané delinkventní populace velmi výrazným a charakteristickým rysem neuroticismus.

Neuroticismus (emocionální labilita) je procentuelně výraznější u násilníků (84 %), jako nejčastěji se vyskytující hodnota. Majetkoví jsou o něco méně výrazně procentuelně zastoupeni (74 %). V souladu s Říčanem (2010) i empirickým pozorováním vězeňské populace od 2. poloviny 70. let 20. stol do současnosti, je častým vnějším charakteristickým projevem neuroticismu výrazná hyperreaktivita, projevující se navenek v chování zřetelným psychomotorickým neklidem.

Psychoticismus definovaný a popsáný Eysenckem je samostatný temperamentový rys, sloužící jako významný kriminogenní znak a podstatný indikátor nasvědčující na výskyt psychopatických struktur osobnosti. Eysenck jej v rámci své koncepce osobnosti uvedl později (1976) jako dodatečný třetí rys osobnostní dimenze současně a predispozici stát se psychotickým, resp. psychopatickým a s popisem vlastností jako jsou odtažitost, chladnost, necitelnost, bezcitnost, **egocentrismus**, nepoddajnost, impulsivita, **agresivita**, antisociálnost, výsměšnost, krutost, výstřednost, obtěžujcnost, provokativnost.

V tomto směru u obou skupin nebyl zaznamenán v procentuelním zastoupení psychoticismu významný rozdíl, ale shodně zjištěný výskyt u 68 % a 69 % respondentů, společně prokazuje diferenciálně diagnostickou hodnotu tohoto kritéria při rozlišení abnormní osobnosti od normální ve směru k delinkvenci. Vysoká hladina psychoticismu sice existuje u obou souborů, avšak u násilníků je vystupňována. Z tohoto aspektu lze celkem jednoznačně usuzovat na výrazněji nevyváženou osobnost násilných delinkventů a jednoznačně psychopatickou strukturu osobnosti. Zároveň stojí za pozornost skutečnost, že respondenti téměř nemají tendenci zkreslovat ani se stavět do lepšího sociálního světla ve smyslu sociální desirability, výpovědi jsou pravdivé a věrohodné, jak ukazuje velmi dobrá validita výsledků L-skór.

Ve výzkumu z roku 1982, jako metoda zjišťující extraverci, neuroticismus, psychoticismus byl použit též dotazník Eysencka (tehdy označovaný jako PEN, tj. starší verze metody DOPEN – použité v našem výzkumu). S jeho pomocí byly zjišťovány hodnoty proměnných: neuroticismu, emoční lability, ergické tenze, frustrace smyslu života a pocitu viny pro faktor "emotivita podmiňující sociální adaptaci", a samostatný faktor "extraverze", který ve výzkumu 1982 obsahoval proměnné: surgence (bezstarostné nadšení), extraverce, dobrodružnost a afektotýmie. (Suchý, 1983, s. 51,52).

12) Neurotická symptomatika

Neurotická symptomatika ve smyslu psychiatrických klasifikačních jednotek podle MKN 10 byla měřena u nás méně známým klinickým dotazníkem neurotických symptomů podle S.Crowna a H.Cripse zkratkou nazývaným Middlesex Hospital Questionnaire /MHQ/. Test byl validizován na české normální, neurotické a vězeňské populaci jednak v Institutu hygieny a epidemiologie v Praze, jednak ve Výzkumném ústavu penologickém VÚPen SNV ČSR (J.Čepelák,1982), přičemž ve vězeňské praxi byla jeho aplikace rozšířena na personálněpsychologickou praxi a psychologové byli v metodě v roce 1973 školeni, také pro potřeby výzkumné činnosti. Dotazník má velmi dobrou validitu, výhodou je přehledné uspořádání skupin symptomů, srozumitelnost položek, a přijatelnost pro probandy, jakož i lži skór umožňují kontrolu zkreslování při vyšetření. V minulosti i současnosti se osvědčil se pro svou jednoduchost, časovou nenáročnost a diferenciálnědiagnostickou užitečnost.

Procentuální vyjádření u obou souborů znázorňuje celkový výskyt výrazných neurotických příznaků překračujících normy platné pro normální populaci zdravých lidí. Níže uvedená tabulka představuje **normy MHQ** pro normální, kriminální a neurotickou populaci. Např. anxieta, neboli difuzní, nediferencovaná úzkost bez konkrétního obsahu v naměřené hodnotě do 5,1 je v normě pro zdravou populaci, hodnota nad 5,1 je pouze **lehce zvýšená**

anxieta, a teprve hodnota nad 8,2 je **výrazná anxiety**, protože dosažená úroveň překračuje normu o směrodatnou odchylku, nad 9,1 **vysoká anxiety** vyskytující se u psychiatricky léčených neurotických pacientů. Obdobně platí normy pokud jde o kriminální populaci.

Tabulka 125

Normy MHQ pro normální, kriminální a neurotickou populaci

MHQ	Normální		Kriminální		Neurotická
	průměr	Směr. odchylka	průměr	Směr. odchylka	průměr
Anxieta	5,1	3,1	8,23	3,66	9,1
Fobie	2,3	2,2	7,1	3,02	5,4
Obsese, kompulse	5,8	3,1	7,25	2,8	8,8
Somatizace	3,2	2,4	8,58	3	8,2
Deprese	3,3	2,3	8,67	3,32	7,6
Hysterie	5,1	3,7	6,92	3,09	5,2

Tabulka 126

Soubor recidivistů Stráž pod Ralskem

MHQ	Majetková			Násilná		
	Průměr	Medián	Modus	Průměr	Medián	Modus
Anxieta	6,97	7	0	5,4	6	6
Fobie	7,17	7	4	6,46	6,5	6
Obsese, kompulse	7,93	7	7	7,12	7	5
Somatizace	6,13	5	2	6,12	6	2
Deprese	6,72	6	5	6,93	7	4
Hysterie	7,82	7	7	5,81	5	5
L-skór	1,96	2	2	2,96	3	3

Neurotická symptomatika u obou současných souborů v zásadě nedosahuje výrazných příznaků úrovně někdejší kriminální populace dle norem pro kriminální populaci, vyjma lehce naznačených fobií, a u obsesí, ale u nich jen z hlediska průměru, ale už nikoli v mediánu ani modusu, a naznačené hysterie v souboru majetkových recidivistů. Pokud majetkoví recidivisté se alespoň v některých symptomech blížili parametrům nastaveným pro kriminální populaci, pak u současných násilných recidivist nelze konstatovat ani lehce

zvýšené hodnoty z hlediska kriminální populace; tudíž **nedosahují ve srovnání s kriminální populací výrazné úrovně neurotických symptomů. Celkově jsou tak obě skupiny recidivistů neurotičtí méně.** Např. u majetkových recidivistů dokonce anxieta z modálního aspektu je nulová, tj. nejčastější byl výkyt neneurotických jedinců. Ale i u násilných recidivistů byla anxieta z hlediska počtu jedinců procentuálně na posledním místě, a nejnižší byla i naměřená hodnota ať už z hlediska průměru, mediánu nebo modusu, co do intenzity prožívání úzkosti. Mají tudíž po stránce výskytu a intenzity neurotické symptomatiky blíže spíše k normální populaci, jsou normálnější, méně nápadní měkčí psychopatologií proti minulosti, přestože se dle norem pro normální populaci zdravých, neneurotických lidí od ní dosaženou intenzitou samozřejmě v některých neurotických symptomech liší a vydělují.

Provedená komparace neurotické symptomatiky strážského souboru a netříděné vězeňské populace ve všehrdské věznici shodně ukazuje shodně alespoň lehce zvýšenou symptomatiku v některém ze sledovaných symptomů (anxieta, fobie, obsese, somatizace, deprese, hysterie), a rovněž shodně výrazně zvýšenou hladinu u neurotických symptomů - fobie, somatizace a deprese; rozdíl je ve vyšší intenzitě než tomu bylo u strážského souboru. Z hlediska nejčastějšího výskytu výrazných hodnot byl tento zaznamenán v případě fobií u násilných recidivistů a shodně s všehrdským netříděným souborem dospělých vězňů v podmínkách dozoru a dohledu; u druhých ještě v symptomu somatizace. **Celkově lze konstatovat, že všehrdští vězni jsou o něco více neurotičtější, než strážští recidivisté.**

Komparace v tomto případě ukazuje pestřejší symptomatiku, než u předchozích souborů. Opětovně shodně platí, že **neurotická symptomatika** je nejméně lehce zvýšena v některém ze sledovaných neurotických symptomů, přičemž **výrazně zvýšena je shodně se strážskými probandy u fobií, somatizace, depresí**, navíc však u mladistvých ještě přibýly obsedantně kompulsivní symptomy. Zároveň z modálního aspektu je nejčastější výskyt ve výrazných hodnotách zjištěn u všech uvedených 4 skupin symptomů. Lze tak usuzovat na vyšší úroveň neurotických příznaků u mladistvé populace vězňů, což koresponduje s jejich zvýšeným neuroticismem ve smyslu lability. Celkově se tak zdá, že **opakovaně dlouhodobě zjišťované výrazně zvýšené neurotické symptomy, to znamená fobie, somatizace, deprese sytí osobnostní rysy všech současných delinkventů.** Netřeba přitom zmiňovat otázku validity, která je ve všech souborech a ve všech statistických ukazatelech velmi uspokojivá a dovoluje učinit závěr o platnosti zjištěných dat.

Neurotická symptomatika v klinickém slova smyslu (nikoli neuroticismus podle Eysencka) a její popis po jednotlivých neurotických symptomech, kterými jsou anxieta, fobie, obsese, somatizace, deprese, hysterie, ukazuje u vyšetřených souborů následující. Předně bylo u obou souborů shodně zjištěno, že nedosahují úrovně neurotických obtíží psychiatricky nemocných neurotiků, ale ani nepřevyšují hladinu patognomity dle norem platných pro kriminální populaci, zároveň **ve všech symptomech alespoň lehce překračují normy pro normální zdravou populaci. Jsou tedy vzhledem k normám zobrazujícím dřívější kriminální populaci méně neurotičtí než dřívější kriminální populace.** Z uvedených příznaků velmi výrazně skórují pouze u fobií, výrazně u somatizace, výrazně u deprese, a to shodně u obou souborů.

Výzkum 1982 jako pátý typ osobnosti uvádí typ “neurotický”, který se rozpadá na tři subtypy: neurotický s hysterickými rysy, neurotický asertivní (prosazující se) a neurotický se odregovávající se. Spojují ho však spíše s prvovězněnými pachateli než s recidivisty. Jako osmý typ osobnosti je uveden “anxiózní manipulátor”, jehož výskyt je častý u recidivistů. K častému typu mezi recidivisty autoři typologie řadí především typ “konformní moron” – my určitě už ne jako typického....(Kolektiv autorů. Osobnost pachatele. II. Díl., 1985, s. 290,293, 299).

Souhrn výsledků výzkumu z roku 1964⁹²:

- Většina kriminálních recidivistů jsou osoby s psychickými poruchami (88 %).
- Při sledování negativních jevů v chování (špatný školní prospěch, projevy nekázně, psychiatrický nález atd.) je nápadný jejich vzestup k nejmladší věkové skupině recidivistů.
- V nejmladší věkové skupině je nejvyšší počet osob s nižší intelektovou úrovní (v nejstarší skupině – 26 %, ve druhé – 38 % a v nejmladší - 44 %).
- Kvalita výchovných podmínek v rodině má významný vliv na trestnou činnost osob mladších 15 let.
- Statisticky byl prokázán významný vliv výskytu kriminality u rodičů a neuspořádaných rodinných podmínek na trestnou činnost osob do 15 let.
- Kriminální recidivisté, u nichž nebyla zjištěna žádná psychická porucha mají statisticky významně častěji netrestaného otce.
- Statistická závislost byla zjištěna mezi předmětem kriminálního zájmu a psychiatrickou poruchou. Osoby bez nálezu mají zájem především o peníze, zatímco psychopaté mají zájem především o průmyslové výrobky, motorová vozidla atd.
- U nejmladší věkové skupiny došlo k první trestné činnosti častěji před 15. rokem. U této skupiny také je účast v antisociálních partách nejvyšší.
- Fyzický věk prvního sexuálního styku se snižuje.
- Výskyt tetováže je podstatně vyšší u osob psychopatických než u osob bez nálezu. Totéž platí i o nižším intelektu.
- Statistická závislost se projevila mezi opakovanou trestnou činností a některými negativními ukazateli jako např. střídání zaměstnání, psychické poruchy.

⁹² Dufek, M.: Některé poznatky ke kriminální recidivě. Praha: VÚK 1980, s. 70-71.

Souhrn výsledků výzkumu z roku 1982⁹³:

Srovnáním struktury osobnosti prvovězněných a recidivních pachatelů umožnilo rozlišit osobnostní rysy vyskytující se u obou, výzkumem z roku 1982, zkoumaných vzorků kriminální populace, a osobnostní rysy charakteristické pro recidivisty.

U obou – tj. prvovězněných i penologických recidivistů se objevovaly „tyto rysy (bipolární): etraverze, emotivita podmiňující sociální adaptaci, mentální a sociální patologie, pohotovost k agresí, kriminální inhibice (zábrany) a do jisté míry i kognitivní poruchovost a rigidní sociální maladaptace.“

Společné rysy se u obou skupin vyskytovaly i při hodnocení sociálního vývoje zkoumaných osob. Byly to: „časné sociální selhání, charakter a frekvence trestů, osobní zátěž, motivace k penitenciární resocializaci, percepce socializačního působení a abúzus alkoholu“.

Pro recidivisty – v tomto případě osoby opakovaně vězněné - byly pak jako charakteristické zjištěny „tyto rysy: regulace jednání, postoj k alkoholu, reaktivita ke skupině, agresivní dekompenzace, praktikismus, rafinovanost, egocentričnost a kontrola afektivity.“

Pokud jde o jejich sociální vývoj, tak speciálně pro opakovaně vězněné, byly charakteristické tyto rysy: „emoční klima výchovy, podmíněnost charakteru rodičovských rolí, selhání socializačního procesu, zaměření zájmového pole, frustrace, nealkoholová toxikomanie, sociální izolace a vztah k autoritě“.

6.3 Výsledky šetření provedeného mezi recidivisty kontaktujícími po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody sociální služby

Při zpracování projektu výzkumu jsme se nechtěli omezit jen na zkoumání recidivistů v době výzkumu vězněných, i když výzkumy kriminální recidivy a recidivistů u nás i v zahraničí jsou zpravidla na tuto kategorii zaměřeny. Děje se tak především kvůli dostupnosti přímého kontaktu se zkoumanými osobami po delší časové období (po dobu výkonu trestu odnětí svobody). Tato výhoda přímého kontaktu s vězněnými recidivisty je však současně omezením, protože neumožňuje podrobněji popsat recidivisty v době, kdy na ně nepůsobí omezení daná odnětím svobody, kdy nejsou ovlivňováni vězeňským „druhým životem“, tj. v době, kdy se potýkají s radikálně odlišnými životními problémy, než po dobu nepodmíněného výkonu trestu odnětí svobody.

⁹³ Kolektiv autorů: Osobnost pachatele. II. díl. Praha: VÚK při GP ČSSR 1985, str.308,309.

Proto jsme se, ve spolupráci s dr. Kopoldovou a J. Frankem (oba se mnoho let zabývají postpenitenciární péčí o propuštěné vězně a přípravou uvězněných osob na život po propuštění z vězení), rozhodli pomocí dotazníku oslovit propuštěné recidivisty. Jako cíl jsme si stanovili zjistit názory recidivistů na příčiny vlastní recidivy, příp. na obecné příčiny recidivy, dále zmapovat jejich problémy osobní či ve vztahu k zaměstnavatelům, úřadům a institucím, které, v době, kdy navštívili sociální pracovníky, považovali v souvislosti s návratem na svobodu za nejpálčivější. Motivovat propuštěné recidivisty ke spolupráci jsme chtěli výzvou, že pojmenováním svých problémů pomohou i jiným osobám opouštějícím vězení, případně v budoucnosti i sobě samým. Speciálně k tomuto účelu sestaveným dotazníkem jsme chtěli oslovit alespoň 60 recidivistů – klientů sociálních služeb. Respondenty měli být jen **muži ve věku do 35 let, recidivisté, a to ve významu trestně právním**, aby tak věkově odpovídali našim vězněným respondentům.

S maximálním vypětím a s pomocí především pražských sociální kurátorů a neziskových organizací jsme nakonec získali **23 vyplněných dotazníků**. Dotazníky nebyly anonymní, což byl též jeden z důvodů, proč se nakonec podařilo získat menší množství respondentů než byl původní záměr. Dalším důvodem byl věk stanovený na 35 let. Sociální pracovníky vyhledávají, dle zkušeností, spíše starší recidivisté.

U každého vyplněného dotazníku je tak připojen souhlas respondenta s provedením šetření. Obsah dotazníků byl však často soc. pracovníky - tazateli upraven a všemi podstatně zkrácen, též především z důvodu, aby respondenti souhlasili s jeho vyplněním. Byli jsme však vděční i za tyto kusé informace získané od recidivistů pobývajících na svobodě. I takto okleštěné informace poskytují zajímavý vhled do problémů propuštěných vězňů a mohou posloužit při koncipování dalšího výzkumu.

Po zpracování získaných dat jsme získali níže uvedené poznatky:

Soubor respondentů

Průměrný věk 23 respondentů sice činil 34 let, ale **dodržet kritérium 35 let u všech dotazovaných se nám nepodařilo**. Více než polovina respondentů věk 35 let přesahovala, zpravidla o 5, ale výjimečně i o 10 let.

Vzděláním odpovídali propuštění recidivisté recidivistům vězněným – převažovaly osoby se základním ukončeným či neukončeným vzděláním, 8 z nich bylo vyučeno, 1 byl středoškolák. Stejně jako u vězeňského vzorku výrazně **převažovali svobodní** – tvořili více než polovinu z 23 respondentů; 6 bylo rozvedených.

Bydliště měli – v souladu s pracovištěm sociálního kurátora apod. – převážně v Praze. Po 1 měli trvalé bydliště v Litvínově, na Kladně, na Slovensku a 5 se označilo za bezdomovce (pobývající t.č. v Praze).

Z **kriminální anamnézy** jsme zjistili, že:

- převažovali **recidivisté v majetkové kriminalitě** (15 pachatelů trestných činů podle § 247 v době výzkumu platného trestního zákona), dále v podvodech, loupežích, několik recidivovalo v drogových deliktech.

Tabulka 127

Počty uložených trestů celkem a zvláště' nepodmíněných trestů odnětí svobody (opakovaných věznění) N=23 recidivistů

<u>Trestán celkem</u>	Počet osob	<u>Opakovaně vězněn</u>	Počet osob
1x	1	1x	2
2x-4x	5	2x-4x	9
5x-9x	8	5x-9x	8
10x-20x	9	10x-20x	4

Z tabulky je zjevné, že naši respondenti byli zkušenými recidivisty, znalými života ve vězení. Zjišťovali jsme i celkovou **délku života stráveného jednotlivými dotazovanými ve vězení** (součet všech jednotlivcem vykonaných nepodmíněných trestů odnětí svobody). Průměr činil pět a půl roku strávených v českých věznicích, ale 8 respondentů si pobylo ve vězení déle než 10 let. Nejdéle jeden - 18 let, nejméně - též jeden - 6 měsíců.

Zjišťovali jsme i věk, kdy byli naši respondenti poprvé soudně trestáni. Překvapilo nás, že poprvé soudně trestáni nebyli, jak jsme očekávali ve věku mladistvém, ale značně později. Mladistvými v době svého **prvního soudního trestu** byli jen 4 recidivisté. Průměrný věk, kdy byli poprvé soudně trestáni, činil 19,5 roku. Jako starší 30 let (konkrétně ve věku 33 let) byl poprvé soudně trestán jen jeden z respondentů.

Další naše otázky směřovaly k životním podmínkám dotazovaných.

Týkaly se např. počtu dětí: **děti** mělo jen 7 z dotazovaných. Z toho 6 na ně někdy finančně přispívalo, 5 se s nimi občas stýkalo. Nestýkali se s dítětem 2 recidivisté, z toho jeden neměl zájem. Obvykle pokud přiznali, že mají dítě, tak uváděli jen jedno.

Během výkonu trestu u dotazovaných většinou **nedošlo k žádným změnám v rodinných vztazích** (u 15 dotazovaných), 2 respondenti byli odmítnuti vlastními rodiči a byl ukončen vzájemný vztah.

Pokud jde o **ubytování po propuštění** z výkonu trestu, tak 3 respondenti se vrátili do svého bytu, 3 zakotvili u partnerky, 1 u vlastní babičky, 5 si zajistilo ubytování na ubytovně a 6 v azylovém domě. 5 osob se označilo, jak již bylo uvedeno, za bezdomovce. Velký počet ubytovaných na ubytovnách a v azylových domech byl asi značně ovlivněn skutečností, že dotazník byl sbírán převážně v Praze.

Jak z podstaty našeho šetření plyne, všichni sledovaní recidivisté vyhledali sociálního kurátora nebo jinou pomoc v rámci neziskových organizací. Nejčastěji se tak stalo ihned po propuštění: v rozpětí 1 až 3 dní.

Tabulka 128

Důvod kontaktu soc. pracovníka*(N=23)	Počet osob
Dostat sociální dávku	12
Dlouhodobý opakovaný kontakt se soc.prac.	10
Na doporučení sociálního pracovníka vězeňské služby	9
Kvůli bydlení	6
Dobré dřívější zkušenosti	5
Poradenství (ubytování, sociální příspěvky, zaměstnání)	5

** Respondenti mohli uvést jeden i více důvodů návštěvy sociálního pracovníka.*

Finanční podporu **krátkodobě** využilo 6 dotazovaných, 10 respondentů v době šetření stále pobíralo sociální dávky.

Po výkonu trestu nepracovalo a ani nebylo evidováno na úřadu práce **6** dotazovaných recidivistů, nepracovalo a bylo evidováno na úřadu práce též **6** dotazovaných. Novou práci si našlo 5 osob samo a 3 osoby s pomocí sociálního pracovníka. Další si přivydělávaly brigádami a příležitostnou prací. (tj. nepracovalo 12 osob, pracovalo alespoň občas 11 osob).

Před výkonem posledního trestu pracovali na plný úvazek jen 4 z našich respondentů a 11 občas (brigády, práce „na černo“), 8 respondentů nepracovalo. Převažovali mezi nimi nekvalifikovaní pracovníci. Kvalifikovaní respondenti byli především mezi pachateli drogových deliktů. Zdrojem příjmů u 7 respondentů byly pouze sociální dávky.

Zjišťovali jsme též průměrnou **výši měsíčního příjmu** dotazovaných, v období, kdy navštívili sociálního pracovníka. Z celkového počtu dotazovaných (tj. 23 osob) všichni tvrdili, že mají nějaký příjem (z práce legální, „na černo“, sociálních dávek či „jiných“ zdrojů). Z toho 8 respondentů uvádělo příjmy do 10 tis. Kč měsíčně, 14 mezi 10 a 20 tis. Kč měsíčně a 1 cca 70 tis. měsíčně. Na otázku, **jaký příjem byl jim postačil k živobytí** uváděli: 8 respondentů uvedlo méně než 10 tis. Kč měsíčně, 13 by stačil příjem mezi 10 a 20 tis. Kč, 2 uvedli vyšší – 30 tis. Kč měsíčně. Ze srovnání odpovědí na obě otázky vyplývá, že svůj současný příjem hodnotili respondenti většinou jako dostačující.

To je pozoruhodné zjištění, protože současně většina z nich přiznávala, že jsou zadluženi, část pak, že je na ně vedena exekuce. Je však pravda, že **jen 9 z nich hodlalo své dluhy, závazky splácet**. (S výší a množstvím dluhů pak asi souvisely odpovědi na některé otázky týkající se ubytování respondentů, výše jejich příjmů skutečných i požadovaných a další odpovědi).

Tabulka 129

Charakter dluhů (N=23osob)	Počet osob**
Na zdravotním pojištění	16
Ze soudního řízení	13
Exekuce*	11
Pokuty (především dopravních podniků)	5
Úvěry	4
Výživné	3

* Výše exekucí vymáhaných pohledávek se zpravidla pohybovala kolem 50 tis. Kč - u 12 respondentů. V jednom případě činila 12 mil.Kč.

**Respondenti často měli více druhů dluhů.

Z tabulky 135 je zjevné, že **dluhy vznikaly často zanedbáním občanských povinností** respondenty a nebyly tak motivovány jejich ziskuchtivostí. Značná výše těchto dluhů je též mj. výsledkem politiky vymáhání dluhů u nás a recidivisty spíše demotivuje v hledání práce a ve vedení poctivého způsobu života.

Část otázek směřovala na **vztah k vlastní trestné činnosti**. Trestnou činnost jako úmyslnou přiznávalo dokonce 18 respondentů z 23 (několik z nich bylo – dle informací soc.pracovníků - přistiženo přímo u činu, takže spíše trestnou činnost nepopírali). Pokud jde o **hodnocení za trestnou činnost uděleného trestu**, tak ten se zdál přiměřený jen zhruba polovině z nich (12ti respondentům, zbývající jej hodnotili jako příliš přísný).

Na otázku, zda jimi **absolvovaný výkon trestu odnětí svobody je ovlivnil natolik, že jim bude bránit v opětovném spáchání trestného činu**, odpovědělo 12 respondentů záporně (že jim nezabrání) a 11 kladně – tj., že představa opětovného nepodmíněného výkonu trestu jim bude v opakování trestné činnosti bránit.

Zajímavé poznatky jsme získali i při zjišťování existence **závislosti** na omamných a psychotropních látkách, příp. jiné závislosti. K té se hlásilo 13 z našich respondentů, což je cca polovina. Psychiatrická zátěž však byla zjištěna jen u 3 respondentů.

7. Závěr

Autoři studie se pokusili soustředit do předkládané publikace jednak dostupné informace o kriminální recidivě a recidivistech z české i zahraniční literatury, údaje o rozsahu recidivy ze statistik MV ČR a MSp ČR, jednak provést vlastní výzkum českých vězněných recidivistů a získané výsledky porovnat s výsledky všech autorům známých výzkumů kriminálních recidivistů, provedených v posledních cca 50 letech na území České republiky. Také jsme se pokusili provést výzkum recidivistů, kteří již nepodmíněný trest odnětí svobody vykonali a jsou klienty sociálních pracovníků, poskytujících péči o propuštěné vězně. Byl to záměr poměrně bezbřehý a proto námi předkládaná práce se v mnoha ohledech může stát terčem kritiky. Autorský kolektiv však byl veden dobrou vírou v nezbytnost takového postupu a možné kritiky odkazujeme na skutečnost, že námi posbíraný a zveřejněný materiál je asi na dlouhou dobu v ČR posledním výzkumem kriminálních recidivistů a obsáhlým zdrojem dosti obtížně získaných informací ze zdrojů a publikací věnovaných stejnému tématu.

Při zpracování materiálů pro náš výzkum a závěrečnou zprávu jsme totiž průběžně a dosti náhodně objevovali nové materiály o starých výzkumech. Tyto jsme se vždy znovu pokusili dodatečně zakomponovat do už téměř uzavřené studie.

Závěrečná část studie je věnována především výsledkům realizovaného výzkumu. Získané poznatky z něho zde shrnuté, předkládáme k seznámení, ale i k případné diskusi. Jsme si vědomi nedokonalosti provedeného výzkumu jednak vzhledem k nepříznivým podmínkám pro jeho realizaci – srov. kapitola 3., jednak s ohledem na problematičnost některých metodologických postupů při provádění samotného výzkumu i při porovnávání získaných výsledků s výsledky obdobných starších výzkumů. Přesto považujeme získané poznatky za dostatečné k provedení zobecnění pro celou populaci současných vězněných kriminálních recidivistů.

Jedná se o následující zobecnění:

I.

V České republice od roku 1990 zcela chybí kvalitativní informace o kriminální recidivě a recidivistech, zejména o recidivistech, jejichž kriminální kariéra začala po roce 1990 – tzv. novorecidivistech.

- Naopak - v zahraničí (především v Evropě) - je této problematice věnována trvalá pozornost, což dokazuje nejen množství publikací věnovaných této problematice v posledním desetiletí, ale též velké množství v posledních letech realizovaných obsáhlých kriminologických a penologických výzkumů.
- Vzhledem k tomu, že byla schválena novela zákona, podle níž Češi odsouzení jinde v EU za trestnou činnost dostanou o tom zápis do českého rejstříku trestů a na odsouzení bude pohlíženo, jako by šlo o verdikt českého soudu, lze očekávat v blízké budoucnosti zvýšení podílu recidivistů v kriminální populaci.
- V ČR přitom již počet recidivistů mezi trestně stíhanými osobami stále roste a od roku 2003 neklesl pod 50. tis Policií ČR každoročně stíhaných a vyšetřovaných osob. Podíl recidivistů na všech stíhaných osobách se též zvyšuje, a to od 28,5 % v roce 1997 až na 47,5 % v roce 2010.

(Pokud by recidiva byla měřítkem úspěšnosti opatření proti kriminalitě a úspěšnosti sankční politiky, tak komentář netřeba.)

Před rokem 1990 se podíl recidivistů mezi pachateli ročně pohyboval do 40 %, např. v roce 1966 u úmyslné trestné činnosti to bylo 35 % ze všech trestně stíhaných pachatelů, což představovalo cca 23 tis. osob. V roce 1971 to bylo 36 % , což představovalo 27,5 tis.osob⁹⁴. Nutno upozornit i na to, že počet stíhaných pachatelů se od té doby více než zdvojnásobil.

- Nejčastěji jsou recidivisté v ČR trestně stíháni (2007-2009) za krádeže tzv. prosté, zanedbání povinné výživy, krádeže vloupáním, maření výkonu úředního rozhodnutí, ohrožení pod vlivem návykové látky a opilství, podvody, úmyslné ublížení na zdraví, loupeže a výtržnictví.
- Počet odsouzených recidivistů označených soudy byl po roce 1990 nejvyšší, co do počtu osob, v roce 2004 – bylo to 11 096 osob, od té doby klesá, až na necelých 7 tis. osob v roce 2009. Tento pokles se odráží i v poklesu podílu recidivistů mezi všemi odsouzenými osobami – v roce 2004 činil 16 % - v roce 2009 – jen 9 %.
- Nejvíce recidivistů je odsouzeno (po roce 1990) za krádež (včetně krádeže

⁹⁴ Kriminální statistika Veřejné bezpečnosti. Praha: MV-HS-VB 1966, s. 35 a 1971, s. 41.

vloupáním), zanedbání povinné výživy, ohrožení pod vlivem návykové látky, porušování domovní svobody (obvykle v souběhu s krádeží), podvod, výtržnictví, loupež a úmyslné ublížení na zdraví. Nejvyšší podíl recidivistů (cca 20 %) mezi všemi odsouzenými za stejné trestné činy je u krádeží, znásilnění loupeží, zanedbání povinné výživy.

(Pokud by podíly recidivistů u naposled vyjmenovaných trestných činů měly vypovídat o účinnosti uložených předchozích trestů, tak tuto účinnost zcela zpochybňují)

- Přesto, že v průběhu let právní úprava recidivy v ČR prošla určitým vývojem, vždy obsahovala ustanovení o zvláštním přístupu k recidivistům, zejména o jejich přísnějším postihu.
- V posledních letech se počet i podíl recidivistů uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody snižuje. Nejvíce nepodmíněných trestů odnětí svobody bylo (po roce 1990) uloženo recidivistům v roce 1997 – a to 6 421 recidivistovi. Podíl těchto trestů uložených recidivistům byl nejvyšší v roce 1995, a to 68 % z nich. V roce 2009 bylo k nepodmíněnému trestu odnětí svobody odsouzeno 2 891 recidivista a podíl těchto trestů uložených recidivistům představoval 43 %.

V letech 1975 – 1980 byly recidivistům ukládány nepodmíněné tresty odnětí svobody v průměru v 80 % případů. Např. v roce 1980 bylo celkem odsouzeno za trestné činy a přečiny u okresních soudů celkem 20 063 recidivistů označených soudem, z toho nepodmíněné tresty odnětí svobody byly uloženy 18 514 recidivistům (což dokonce představovalo 92 %). Celkem v totéž roce bylo odsouzeno za trestné činy a přečiny 60 459 osob, z toho bylo 28 219 osob již dříve odsouzených pro úmyslný trestný čin (tj. u 47 % odsouzených se jednalo o recidivisty, byť takto nebyli soudem označeni) a z toho 8 368 osob bylo dříve odsouzeno pro úmyslný trestný čin téže povahy.⁹⁵

- Nejčastěji je soudy jako přitěžující okolnost hodnoceno jedno nebo dvě předchozí odsouzení.
- Speciální recidiva, jako zákonný znak trestného činu, byla v našem vzorku 126 osob vyjádřena v právní kvalifikaci u třetiny recidivistů, ve všech případech šlo o pachatele trestného činu krádeže.
- Pouze čtyři odsouzení (3 % ze 126 osob) byli soudy prohlášeni za zvlášť nebezpečné recidivisty.

⁹⁵ Doporučujeme si povšimnout, že se tento znak v oficiálních statistikách ještě sledoval.

- Kriminální minulost byla zohledněna soudy při výběru typu věznice pro výkon uloženého trestu. Několik recidivistů (10 ze 126) bylo v průběhu trestu přeraženo do mírnějšího typu věznice.
- Téměř polovina trestních věcí recidivistů byla pravomocně ukončena ve lhůtě do jednoho roku od spáchání trestné činnosti.
- Podle záznamu v rejstříku trestů byla převážná část zkoumaných vězňů z kriminologického hlediska výraznými recidivisty - téměř 70 % mělo v rejstříku trestů 6 a více záznamů o předchozím odsouzení. Více než polovina z nich již dříve vykonala více než 3 nepodmíněné tresty odnětí svobody, přičemž u poloviny rozhodly soudy o podmíněném propuštění z některého z předchozích nepodmíněných trestů odnětí svobody, u několika osob opakovaně.
- Nejčastěji recidivovaly osoby, jejichž první odsouzení spadá mezi 15.-18. rok jejich věku, což potvrzuje oprávněnost spojování kriminální recidivy s raným věkem spáchání prvních trestných činů v životě jedince.
- V době, kdy byli zkoumaní recidivisté prvopachateli, byly jim ukládány tresty nespojené s odnětím svobody (cca 80 %). U cca 40 % z nich byl následně, pro nesplnění podmínek, přeměněn takový trest v nepodmíněný trest odnětí svobody.
- K druhému odsouzení došlo u většiny respondentů nejčastěji ve lhůtě 3 roků od prvního odsouzení.
- Trest odnětí svobody ve výměře do 1 roku vykonávalo cca 40 % zkoumaných recidivistů.

Výsledky podrobné analýzy, opírající se především o závěry psychologického vyšetření dvou skupin recidivistů (63 osob) – pachatelů majetkové a pachatelů násilné trestné činnosti (přičemž respondenti do obou skupin byli vybráni z celkového vzorku 126 osob), přinesly níže uvedené poznatky.

*Hned v úvodu je však nutno uvést základní informaci, která dle našeho mínění výrazně ovlivnila níže prezentované údaje. Jedná se o **povinnost , ukládanou v posledních letech výzkumníkům, mít písemný souhlas od odsouzených s jejich vyšetřením. Vyšetření je tak zúženo na specifickou skupinu vězňů – spíše komunikativních, s pozitivním přístupem k lidem „na druhé straně mříží“ atd. - tj. spíše takových, kteří jsou blíže běžné populaci, což se musí jednoznačně projevit ve výsledcích vyšetření, které se tak více blíží normě, než, jak předpokládáme, by se dělo u té části vězňů, účast na výzkumu odmítajících. Proto jsme náš výzkum později doplnili poznatky z obdobných šetření provedených vězeňským psychologem na netříděném, náhodném vzorku vězňů (výsledky jsou uvedeny v kapitole 6.).***

Získané poznatky z našeho výzkumu, s ohledem na skutečnost, že nebyl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi recidivisty – pachateli majetkové kriminality a recidivisty – pachateli násilné kriminality, lze prezentovat jako společné pro obě skupiny respondentů:

II.

- *Většina recidivistů pochází původně z úplných rodin, ale rodin disharmonických, později se rozpadajících a měnících se v průběhu let jak co do počtu, tak i skladby rodinu tvořících členů. Častý je výskyt kriminální infekce uvnitř širší rodiny – téměř u dvou třetin respondentů- pachatelů násilné kriminality – méně často u pachatelů majetkové kriminality.*
- *Školní vzdělání je nízké – jen zhruba polovina recidivistů má ukončené základní vzdělání. Vyučených a zaučených mezi respondenty je relativně hodně, avšak údaje o vyučení nelze odlišit od údajů o zaučení, přičemž zaučení mohlo být získáno v době předchozího výkonu trestu odnětí svobody. Více než polovina respondentů vykazuje negativní vztah ke škole a ke vzdělání obecně.*
- *Výrazně převládají svobodní recidivisté, případně žijící ve svazku s partnerkou. Obvykle u ní i bydlí, jinak převládá bydlení u rodičů. Pokud mají děti (téměř v polovině případů) nezajímají se o ně a nepřispívají na jejich výživu.*
- *Pokud respondenti před nástupem posledního výkonu trestu pracovali, tak zpravidla jen občas, brigádně a jejich práce nebyla převažujícím zdrojem jejich obživy.*
- *Majetková kriminalita však často přímo nesouvisela jen s neutěšenými majetkovými poměry pachatelů.*
- *Motivace recidivistů v majetkové kriminalitě nebyla nijak komplikovaná a souvisela s potřebou získání finančních prostředků na pokrytí dluhů, zabezpečení rodiny, ale především na uspokojení vlastních potřeb, včetně nutnosti opatřit si drogy, alkohol.*
- *Závislost na psychotropních látkách byla zjištěna u cca 40 % respondentů - není do toho počítáno užívání marihuany. Kuřáků mezi nimi je cca 90 % (převažují silní kuřáci), nadměrné užívání alkoholu přiznává více než polovina zkoumaných recidivistů.*
- *Kriminální kariéra sledovaných recidivistů je zpravidla dlouhodobého charakteru – interval mezi prvním a posledním registrovaným odsouzením je více než 10 let.*
- *Pokud jde o dobu mezi vykonáním trestu za předchozí trestnou činnost a novým odsouzením, tak u zhruba poloviny našich recidivistů to byla doba kratší jednoho roku. Dokonce 40 %, po svém úplně prvním odsouzení, recidivovalo v období kratším než je půl roku.*
- *Intelektová kapacita respondentů (dle neverbální složky) je průměrná a lehce nadprůměrná.*
- *Mezi recidivisty převažují extroverti, s cholerickým temperamentem a extrémní neurotickou tenzí.*
- *Společným znakem recidivistů je neschopnost a neochota nést důsledky svých vlastních činů, tedy nezodpovědnost a lehkomyšlnost.*
- *Většinu recidivistů lze označit jako asociální delikventy – tj. neuznávající strukturu hodnot a norem společnosti jako celku.*
- *Z výsledků výzkumu plyne až jakási předurčenost k životnímu selhání respondentů ovlivněná především převažujícím cholerickým temperamentem, psychickou labilitou, neurotičností, asociálními postoji, nezakotveností v pracovním a osobním životě.*
- *Většina námi vyšetřených recidivistů tak má špatnou prognózu svého dalšího života po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody z pohledu společenského začlenění, a lze jen očekávat, kdy budou opakovat kriminální jednání a znovu se vrátí do vězení.*

Z šetření provedeného mezi 23 propuštěnými recidivisty vyplynulo:

III.

Část recidivistů po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nemá funkční rodinné zázemí, nemá kde bydlet, nepracuje, je obtěžkána vysokými dluhy a případné opětovné uvěznění není pro ně dostatečnou hrozbou bránící jim ve spáchání nového trestného činu. Jejich trestná činnost, ale i doba uvěznění, jsou součástí jejich životního způsobu, často doplněného o závislosti na drogách a alkoholu a není předpoklad, že v budoucnosti tento životní způsob změní. (Dluhy jim to asi nedovolí - ani v případě, že by o to někteří z nich stáli.)

IV.

Z dalších srovnání provedených ve studii pak vyplývá, že kriminální recidivisté s kriminální kariérou věkově spadající do předešlého období (před rokem 1990) - tzv. starorecidivisté, byli vskutku v lecčems jiní, než-li dnešní tzv. novorecidivisté, spadající svou kriminální kariérou do doby po roce 1990.

Bohužel, jak z anamnestického šetření i psychologického vyšetření vyplývá, zjištěné poznatky o osobnosti přibližují novorecidivisty k normální populaci – staví je mezi recidivisty let minulých a současnou českou populaci, tj. běžnou populaci, na které byly standardizovány normy značné části ve výzkumu použitých metod, určených ke zjišťování osobnostních vlastností. Dříve recidivisté vykazovali nižší inteligenci (pod normou), více psychopatologických nálezů, vyšší hodnoty u agresivity, pocházeli z horších rodinných poměrů atd. Dnešní recidivisté jsou sice též v mnoha ohledech pod normami normální české populace, ale nikoliv významně. Důvody jsou rozmanité - např. i když téměř všichni recidivisté zkusili užívat drogy, totéž platí i o současné populaci - část běžné populace se dnes, častěji než dříve, dopouští sociálně patologického jednání a přibližuje se tím jednání dříve charakteristickému jen pro kriminální populaci. Také neurotická symptomatika námi vyšetřených recidivistů nedosahuje výrazných hodnot někdejší kriminální populace, a spolu s nízkým výskytem patologické agrese u nich (ve srovnání se starorecidivisty), přibližuje současnou populaci recidivistů normám běžné populace a vzdaluje je od hodnot kriminální populace před rokem 1990.

Pokud jde o srovnání chování recidivistů v průběhu nepodmíněného výkonu trestu odnětí svobody v českých věznicích, tj. současných vězňů s vězni v letech minulých, tak lze

konstatovat (především na základě poznatků ze srovnávacích šetření M.Tamchyny) následující rozdíly: Věznění recidivisté 70. a 80. let 20. stol. se v podmínkách minulého společenského systému (za socialismu) vyznačovali v naprosté většině ve svých vnějších projevech nedobrovolnou, vynucenou, mechanickou poslušností, disciplinovaností. Tuto vnější poslušnost doprovázela u nich vnitřní nezúčastněnost, chlad, hostilita, leckdy tajená nenávist. Jejich odpor vůči požadavkům vězeňského personálu byl pasivním odporem, projevujícím se navenek zdráhavostí, liknavostí, pasivitou, nezájmem, jednorázovým, doslovným vykonáním pouze výslovně uloženého úkolu, záměrným mařením ostatních činností (nad kterými nebyl pracovníky věznice vykonáván bezprostřední dohled), ničením vězeňských věcí, formálním plněním úkolů a povinností, tj. byly pro ně charakteristické projevy nepřímé agrese a negativismu, typické pro kriminální populaci obecně. V podmínkách kolektivního výkonu trestu se projevovali jako skupina osob navzájem solidárních, nebo alespoň konformních, v jednotné opozici vůči vězeňskému personálu.

Recidivisté (novorecidivisté) na přelomu 90. let 20. stol a první dekády 21. stol. páchající trestnou činnost za kapitalismu, v podmínkách současné společnosti, a vykonávající trest v liberalizovaných podmínkách současného vězeňského systému se, při zachování řady ve studii popsaných projevů chování, od předešlé kriminální populace recidivistů v mnoha ohledech zásadně liší. V podmínkách kolektivního výkonu trestu, který v modifikované podobě z různých důvodů pokračuje i v současnosti, jsou vězni značně individualističtí a vzájemně méně snášenliví i solidární, méně drží pospolu. Současní recidivisté se ve vnějších projevech chování mezi sebou navzájem i ve vztahu k autoritám příliš neomezují, jsou značně citliví na omezování svého chování, nedůtkliví, nedisciplinovaní, otevření ve svých projevech až k neomalenosti, svobodně a bez zábran dávají průchod vlastním neregulovatelným názorům, prostojeům, způsobům chování a jednání. Snad právě pro dříve nemyslitelné a netolerované možnosti expresivního sebevyjádření, které je dnes u vězňů nejen možné, ale zcela běžné, se v současných podmínkách liberalizovaného vězeňství tolik neprojevují při psychologických vyšetřeních dříve běžně diagnostikované symptomy patologické agrese. Současní recidivisté (včetně recidivistů – pachatelů násilné kriminality) se subjektivně, bez ohledu na běžně projevovanou vzájemnou agresivitu, za agresivní nepovažují, a kupodivu to potvrzuje i dlouhodobě, v psychologických vyšetřeních zjišťovaná (ve srovnání s jejich předchůdci), nízká úroveň hostility a agresivity.

Pro podrobnější zamyšlení nad získanými poznatky chybí srovnání dosažených výsledků s výsledky získanými dosud nerealizovaným kvalitním sociologickým výzkumem současné české společnosti a také chybí srovnání s novými normami u psychologických instrumentů užívaných ve vězeňství k vyšetření pachatelů trestných činů. Rovněž chybí, pro získání validních poznatků o kriminální populaci v ČR na začátku 21. století, podstatně obsáhlejší výzkum kriminálních pachatelů včetně recidivistů, výzkum bez omezujících opatření pro výběr respondentů a, v optimálním případě, široký longitudinální výzkum současných pachatelů trestných činů a katamnstická šetření. Bez poznatků z takového srovnání, bez validních argumentů podpořených výzkumem, pak nelze očekávat funkčnost opatření pro předcházení kriminální recidivě.

Literatura

- Alan, J.: Etapy života očima sociologie. Praha: Panorama 1989.
- Analýza trendů kriminality v roce 2008. Sborník statí pracovníků IKSP a časové řady vybraných ukazatelů kriminality. Praha: IKSP 2009, str. 8.
- Benavides, A. (2007).: Career Criminals. In: *Encyclopedia of Crime and Punishment*. SAGE Publications.
- Blatníková, Š., Netík, K. (2008).: *Predikce vývoje pachatele*. Praha: IKSP 2008.
- Blumstein, A., Cohen, J. (1987).: *Characterizing Criminal Careers*. Science, str. 985-991.
- Blumstein, A., Cohen, J., Farrington, D. (1988).: *Clarifications, Longitudinal and Criminal Career Research: Further Clarification*. Criminology, 26(1), str. 57–74.
- Blumstein, A., Cohen, J., Hsieh, P. (1982).: *The duration of adult criminal careers (Final report submitted to National Institute of Justice)*. Pittsburgh: Carnegie Mellon University School of Urban.
- Blumstein, A., Cohen, J., Das, S., Moitra, S. (1988).: Specialization and Seriousness During Adult Criminal careers. *Journal of Quantitative Criminology*, 4, str. 303-345.
- Blumstein, A., Cohen, J., Roth, J., Visher, C. (1986).: *Criminal Careers and „Career Criminals“* (Sv. 2). Washington: Panel on Research on Criminal careers, National Academ Press.
- Blumstein, A., Farrington, D., Moitra, S. (1985).: Delinquency Careers: Innocents, Desisters and Persisters. In: A. Blumstein, D. Farrington, S. Moitra, M. Tonry, N. Morris (Eds.): *Crime and Justice: An Annual Review of Research* (Sv. 6, str. 187-222). Chicago: University of Chicago.
- Burnett, R. (2000).: Understanding criminal careers through a series of in-depth interview. *Offender Programs Report*, 4(1), str. 1-15.
- Bushway, S., Brame, R., Paternoster, R. (2004): Connecting desistance and recidivism: measuring changes in criminality over the lifespanli. In: S. Maruna, R. Immarigeon (Eds.): *After crime and punishment : pathways to offender reintegration* (str. 85-101). Cullompton: Willan Publishing.
- Bushway, S., Piquero, A., Broidy, L. M., Cauffman, E., Mazerolle, P. (2001): *An empirical framework for studying desistance as a process*. No. 39, str. 491-515.
- Capaldi, D., Patterson, G. (1996).: Can Violent Offenders be distinguished from Frequent Offenders: Prediciton from childhood to Adolescence. *Journal of research in Crime and delinquency*, 33, str. 206-231.
- Cattell, B., Krug, S.E.: Clinical Analysis Questionnaire. Manual. Dotazník klinické analýzy CAQ.V překladu a adaptaci A. Nociara. Psychodiagnostika s.r.o Brno 1998.
- Cloward, R.A., Ohlin, L.E.: Delinquency and Opportunity. A Theory of Delinquent Gangs, Glencoe. Illinois 1961.
- Crown,S., Crips, A.H.: Middlesex Hospital Questionnaire. Brit. J.Psychiat.,1966, s. 917-923.
- Czapow, C., Jedlewski, S.: Resocializační pedagogika. Praha: SPN 1981.
- Čepelák,J.: Penitenciární psychologie. 1.díl. Praha: Správa SNV ČSR 1982.
- Čírtková, L., Červinka, F.: Forenzní psychologie. Praha: SUPPORT 1994.

- Davidson, P. (2007): *Use of Recidivism Rates by State Agencies-Audit Report #06-30035B-07*. (Division of Legislative Audit) Získáno 2010, z Alaska Division of Legislative Audit: <http://www.legaudit.state.ak.us/pages/audits/2007/30035brpt.htm>
- Dörner, K., Plog, U.: *Bláznit je lidské. Učebnice psychiatrie a psychoterapie*. Praha: Grada Publishing 1999, s.100.
- Elder, G.H. In: Blatný, M. a kol.: *Psychologie osobnosti. Hlavní témata, současné přístupy*. Praha: GRADA 2010.
- Engel, S. (1973): *Zur Metamorphose des Rechtsbrechers-Grundlagen einer Behandlungslehre*. Stuttgart: Enke.
- Farral, S. (2004): *Rethinking what works with offenders: probation, social context and desistance from crime*. Cullompton: Willan Publishing.
- Farrington, D. (1994): Human Development and Criminal Careers. In: Maguire, M., Morgan, R., Reiner, R. (Eds.): *The Oxford Handbook of Criminology* (str. 511 – 584). Oxford: Oxford Univ. Press.
- Farrington, D. (2007): Advancing Knowledge About Desistance. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), str. 125-134.
- Farrington, D. P. (1988): Studying changes within individuals: The causes of offending. In: M. Rutter (Editor), *Studies of Psychosocial Risk: The Power of Longitudinal Data* (str. 158-183). Cambridge: Cambridge University Press.
- Farrington, D., Wikström, H. (1994): Criminal careers in London and Stockholm: A crossnational comparative study. In Weitekamp, G., Kerner, H. (Eds.): *Cross-national longitudinal research on human development and criminal behavior* (str. 65-89). Dordrecht, Nether: Kluwer.
- Francis, B., Soothill, K., Piquero, A. (2007): Estimation Issues and Generational Changes in Modeling Criminal Career Length. *Crime and Delinquency*, 53(1), str. 84-105.
- Gendreau, P., Goggin, C., Little, T. (1996): A meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism: What works?, *Criminology*, 34, str. 575-607.
- Goffman, E.: *Všichni hrajeme divadlo*. Praha: Nakladatelství Studio Ypsilon 1999.
- Gottfredson, S., Moriarty, L. (2006): Statistical Risk Assessment - old problems and new applications. *Crime & Delinquency*, 52(1), str. 178-200.
- Hartl, P., Hartlová, H. (2010): *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Hendrych, D. (Ed.) (2009): *Právní slovník* (3.vydání. vyd.). Praha: Beck.
- Champion, D. (1994): *Measuring Offender Risk: A Criminal Justice Sourcebook*. Westport, Connecticut · London: GREENWOOD PRESS .
- Chrástka, M.: *Empirická pedagogická šetření a jejich statistické vyhodnocování*. PF UP Olomouc 1988.
- Chromý, J. (2009): K právnímu pojetí recidivy v novém trestním zákoníku. *Trestněprávní revue*(11).
- Jakovlev, A.M.: *Zločinnost a sociální psychologie*. Praha: Orbis 1973.
- Janík, A. a kol.: *Psychiatrie*. Praha: Avicenum 1983.
- Janík, A., Dušek, K.: *Diagnostika duševních poruch*. Praha: Avicenum 1987.
- Jewkes, Y., Bennett, J. (2007): *Dictionary of prison and Punishment*. Willan Publishing.
- Jones, P. R., Harris, P. W., Fader, J., Grubstein, L. (2001): Identifying chronic juvenile offenders. *Justice Quarterly*, 18(3), str. 479-507.
- Kábrt, J. a kol.: *Latinsko český slovník*. Praha: SPN 1957.
- Kaiser, G. (1994): *Kriminologie-úvod do základu*. (přel. H. Válková) Praha: C.H. Beck.
- Kalvodová, V. (2002): Recidiva trestné činnosti. In Kuchta, J. (Ed.): *Kriminologie*. (Sv. II. část, str. 5-15). Brno: Masarykova univerzita.

- Kazemian, L. (2007): Desistance From Crime. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), str. 5-27.
- Keller, J.: Sociologie byrokracie a organizace. Praha: Sociologické nakladatelství 2001.
- Keller, J.: Úvod do sociologie. Praha: Sociologické nakladatelství 2005.
- Koukolík, F.: Mocenská posedlost. Praha: Karolinum 2010.
- Křenek, P.: Neurotická symptomatologie vězněných mladistvých delinkventů. Diplomová práce, Praha: FF UK Praha 1980.
- Kratochvíl, V. (2002): *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Brno: Masarykova univerzita.
- Krug, S.E., Cattell, R., B.: Clinical Analysis Questionnaire. Manual. Psychodiagnostika s.r.o Brno 1998.
- Kruttschnitt, C., Uggen, C., Shelton, K. (2000): Predictors of desistance among sex offenders: The interaction of formal and informal social controls. *Justice Quarterly*, 17, str. 61-87.
- Kučera, O. In: Sovák a kol.: Defektologický slovník. Praha: SPN 1984.
- Kuchta, J., Válková, H. (Eds.) (2005): *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C.H.Beck.
- Kurz, G. A., Moore, L. E. (1994): *The 8 % Problem: Chronic Juvenile Offender Recidivism*. Santa Ana: County Probation Department.
- Laub, J., Sampson, R. (2001): Understanding Desistance from Crime. *Crime & Justice: A Review of Research*, 28, str. 1-70.
- Laub, J., Sampson, R. (2003): *Shared beginnings, divergent lives: Delinquent boys to age 70*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lauster, P.: Cesty k vnitřnímu klidu. Praha: Knížní klub 1997.
- Loeber, R., Farrington, P. (1998): *Serious and Violent juvenile Offenders: Risk Factors nad Successful Interventions*. Thousand Oaks: Sage.
- Loeber, R., Le Blanc, M. (1990): Toward a developmental criminology. In: Tonry, M., Morris, N. (Eds.): *Crime and justice* (Sv. 12, str. 375-473). Chicago: University of Chicago Press.
- Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M., Van Kammen, W., Farrington, D. (1991): Initiation, escalation, and desistance in juvenile offending and their correlates. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 82(1), str. 36-45.
- Maltz, M. (1984 (2001)): *Recidivism* (Quantitative Studies in Social Relations. vyd.). Orlando, Florida: Academic Press. Získáno 2011, z <http://www.uic.edu/depts/lib/forr/pdf/crimjust/recidivism.pdf>
- Marešová, A. (2004): Pachatel trestného činu. In: Novotný, O., Zapletal, J. (Eds.): *Kriminologie* (Sv. 2. vydání, str. 128-130). Praha: ASPI Publishing.
- Marešová, A., Blatníková, Š. (2010): Pachatelé trestných činů, kriminální recidiva a predikce. In: Scheinost, M., Karabec, Z. (Eds.): *Kriminalita očima kriminologů* (str. 83-100). Praha: IKSP.
- Marešová, A., Kotulan, P., Martinková, M.: Sonda do problematiky osob v ČR poprvé trestně stíhaných a poprvé vězněných. Praha: IKSP 2004.
- Marešová, A., Cejp, M., Martinková, M., Tomášek, J.: Analýza kriminality v roce 2009. Praha: IKSP 2010.
- Maruna, S. (2001): Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives. *American Psychological Association*.
- Maruna, S., Roy, K. (2006): Amputation or Reconstruction? Notes on the Concept of "Knifing Off" and Desistance From Crime. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 22(2), str. 1-21.

- Maruna, S., Immarigeon, R., LeBel, T. (2005): Ex-offender Reintegration: Theory and Practice. In: *After Crime and Punishment: Pathways to Offender Reintegration* (str. 3–26). Cullompton: Willan Publishing.
- Masaryk, T.G.: Světová revoluce. Praha: Orbis 1930.
- Matoušek, O. (2003): *Slovník sociální práce*. Praha: Portál.
- Meisenhelder, T. (1977): An explanatory study of exiting from criminal careers. *Criminology*, 15, str. 319-334.
- Mezinárodní klasifikace nemocí 10. revize. Duševní poruchy a poruchy chování. Popisy klinických příznaků a diagnostická vodítka. Světová mezinárodní organizace, Ženeva, Psychiatrické centrum Praha 1992.
- Mikšík, O.: Psychologické teorie osobnosti. Praha: Karolinum 2003.
- Mischkowitz, R. (1994): Desistance from a delinquent way of life? In: Weitekamp, E., K. H.-J. (Eds.): *Cross-national longitudinal research on human development and criminal behavior*. Netherlands: Kluwer Academic Dordrecht.
- Moffitt, T. (1993): Adolescence-Limited and Life-Course-Persistent Antisocial Behaviour: Developmental Taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), str. 674–701.
- Moffitt, T., Caspi, A., Harrington, H., Milne, B. (2002): Males on the life-course-persistent and adolescence-limited antisocial pathways: follow-up at age 26 years. *Development and Psychopathology*, 14(1), str. 179-207.
- Morávek, S.: Úvod do psychodiagnostiky dospělých. Olomouc: FF UP Olomouc 1991.
- Mulder, E., Van, M. H., Brand, E., Bullens, R. (2011): Risk factors for overall recidivism and severity of recidivism in serious juvenile offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55(1), str. 118-135.
- Murray, C. (2009): Typologies of Young Resisters and Desisters. *Youth Justice*, str. 115-129.
- Nagin, D. (2005): *Group-based modeling of development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Netík, K. (2005): Kriminální recidiva. In: Kuchta, J., Válková, H. (Eds.): *Základy kriminologie a trestní politiky* (str. 329-349). Praha: C.H.Beck.
- Netík, K., Neumann, J., Večerka, K., Válková, H. (1987): Mladiství pachatel násilné trestné činnosti. K problematice deviantní životní cesty. 5.
- Novotný, O., Vanduchová, M. (Eds.)(2007): *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha: ASPI.
- Novotný, O., Zapletal, J. (2004): *Kriminologie* (Sv. 2.vydání). Praha: ASPI.
- Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie*. 3. přeprac. vydání. Praha: ASPI Wolters Kluwer, s. 138-139.
- Paternoster, R., Brame, R. (1997): Multiple routes to delinquency? A Test of Developmental and General theories of crime. *Criminology*, 35(1), str. 49-84.
- Patterson, G. R., Yoerger, K. (2002): A developmental model for early- and late-onset delinquency. In: Reid, B., Patterson, G., Snyder, J. (Eds.): *Antisocial behavior in children and adolescents: A developmental analysis and model for intervention*. Washington: APA.
- Pecka, D.: Psychologie a výchovatelství. Praha: Vyšehrad 1946.
- Petráčková, V., Kraus, J. (1995): *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia.
- Pinatel, J.: Nebezpečná křivka zločinnosti. Odborný článek, In.: Lannesová, S.: L'Express, Paříž 1972.
- Piquero, A. (2004): Somewhere Between Persistence and Desistance: The Intermittency of Criminal Careers. In: Maruna, S., Immarigeon, R. (Eds.): *After Crime and Punishment*. Cullompton, Devon: Willan Publishing.

- Piquero, A. R., Farrington, D. P., Blumstein, A. (2003): The Criminal Career Paradigm. In: Tonry, M. (Ed.): *Crime and justice: A review of research* (Sv. 30, str. 359-506).
- Piquero, A., Brame, R., Lynam, D. (2004): Studying criminal career length through early adulthood among serious offenders. *Crime and Delinquency*, 50, str. 412-435.
- Piquero, A., Farrington, D., Blumstein, A. (2007): *Key Issues in Criminal Career Research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pogády, J., Guensberger, E.: *Základy psychopatologie*. Martin: Osveta 1987.
- Prochaska, J.O., Norcross, J.C.: *Psychoterapeutické systémy*. Praha: Grada Publishing 1999.
- Reykowski, J.: Motivation of prosocial behavior. In: Nakonečný, M. 1993, Kotásková, J. 1987.
- Ruissel, I., Müllner, J.: DOPEN. Osobnostní dotazník na meranie psychotizmu, extra-introverzie, neurotizmu. Příručka. Psychodiagnostické a didaktické testy. Bratislava 1990.
- Říčan, P.: *Psychologie osobnosti*. Obor v pohybu. 6.dopl.vyd. Praha: GRADA Publishing 2010.
- Sampson, R., Laub, J. (2003): Life-course desisters? trajectories of crime among delinquent boys followed to age 70. *Criminology*, 41(3), str. 555-59.
- Sampson, R., Laub, J. (2005): Life-Course View of the Development of Crime. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 602(1), str. 282-284.
- Sellin, T., Wolfgang, M. (1964): *The Measurement of delinquency*. New York, London.
- Shover, N., Thompson, C. (1992): Age, differential expectations, and crime desistance. *Criminology*, 30(1), str. 89-104.
- Schoeman, M. (2002): *A Classification System and an Interdisciplinary Action Plan for the Prevention and Management of Recidivism*. Pretoria: University of Pretoria.
- Smith, D., Douglas, A., Visher, C., Jarjoura, G. (1991): Dimensions of delinquency: exploring the correlates of participation, frequency, and persistence of delinquent behavior. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 28(1), str. 6-32.
- Suchý, O. (Ed.) (1971): *Recidiva. Komparativní studie*. Praha: VÚK.
- Suchý, O. (1984): *Příčiny a prevence recidivy* (Sv. 1). Praha: VÚK při GP.
- Suchý, O. (1986): *Osobnost pachatele*. Praha: VÚK při GP.
- Svoboda, M.: *Metody psychologické diagnostiky dospělých*. Praha: CAPA 1992.
- Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník I. Komentář § 1 – 139*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck 2009, str. 702.
- Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: *Trestní zákon. Komentář. I.díl. 6. dopl.vyd.* Praha: C.H.Beck 2004, s. 290-293, 295, 354-355, 387, 565.
- Tamchyna, M.: *Pedagogicko- sociologické aspekty resocializace delinkventních mladistvých*. Diplomová práce. Praha: FF UK Praha 1990.
- Tamchyna, M.: *Psychologické aspekty vnitřní diferenciaci odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody*. Diplomová práce. Praha: FF UK Praha 1994.
- Tamchyna, M.: *Psychologická problematika vnitřní diferenciaci odsouzených*. Rigorózní práce. Praha: FF UK Praha 2006.
- Tardy, V.: *Obecná psychologie*. Praha: SPN 1957.
- Uggen, C., Kruttschnitt, C. (1998): Crime in the breaking: Gender differences in desistance. *Law and Society Review*, 32(2), str. 339-366.
- Uggen, C., Massoglia, M. (2003): Desistance from crime and deviance as a turning point in the life course. In: M. J. T., Shanahan, M. (Eds.): *Handbook of the life course* (str. 311-332). New York: Kluwer Academic.
- Visher, C., Lattimore, P., Linster, R. L. (1991): Predicting the recidivism of serious youthful offenders using survival models. *Criminology*, 29(3), str. 329 - 366.

- Vítek, K.: Zločin a prevence. 1. část. Praha: SPN 1972.
- Voňková, J. (1982): K problematice vztahu mezi pachateli některých trestných činů a intervalem recidivy. In: *20 let VÚK při GP* (Sv. 3).
- Voňková, J. (1986): Recidivisté v kriminologickém výzkumu. *Prokuratura*, 4, str. 376-389.
- Voňková, J., Neumann, J. (1985): Osobnost recidivního pachatele. In: *Osobnost pachatele* (Sv. I.díl, str. 89-112). VÚK při GP ČSSR.
- Voňková, J., Neumann, J. (1987): *Projekt II. etapy výzkumu faktorů ovlivňujících resocializaci propuštěných z VTOS v postpenitenciární fázi*. Praha: VÚP.
- Warr, M. (1998): Life-course transitions and desistance from crime. *Criminology*, 36(2), str. 183-216.
- Wartna, B., Blom, M., Tollenaar, N. (2008): *The WODC Recidivism Monitor*. Načteno z Wetenschappelijk Onderzoek - Research and Documentation Centre: <http://english.wodc.nl/onderzoek/cijfers-en-prognoses/Recidive-monitor>
- Weiner, N., Wolfgang, M. (1989): *Violent Crime, Violent Criminals*. London: Sage Publications.
- Wolfgang, M., Tracy, P., Figlio, R. (1990 (1972)): *Delinquency Careers in Two Birth Cohorts*. New York: Plenum Press.
- Yoshimasu, S., Kogi, S. (1969). Études criminologiques et psychiatriques au Japon. *Acta Criminologica*, 2(1), str. 145-168.

Resumé

Studie kolektivu autorů: Marešové, Blatníkové, Kotulana, Martinkové, Štěchové a Tamchyny „Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice)“ se pokouší soustředit do jednoho celku značné množství nestejnorodých poznatků. Obsahuje dostupné informace o kriminální recidivě a recidivistech z české i zahraniční literatury. Dále pak obsahuje údaje o rozsahu a vývoji recidivy zpracované ze statistik o kriminalitě v ČR, a současně i výsledky vlastního výzkumu českých vězněných recidivistů, a to včetně porovnání získaných výsledků s výsledky všech autorům známých výzkumů kriminálních recidivistů, provedených v posledních cca 50 letech na území České republiky.

Konkrétně: První kapitola studie je věnována problematice recidivy v kriminologii a kriminologickém výzkumu. Je zde vysvětlen obsah pojmů kriminální recidiva a recidivisté, užívaných ve studii, a jsou zmíněny předchozí výzkumy kriminálních recidivistů provedené v České republice. Zvláštní podkapitola seznamuje čtenáře s tím, jak je přistupováno ke kriminální recidivě v zahraničí, a s výsledky výzkumů kriminální kariéry, tak jak byly popsány v zahraniční literatuře.

Druhá kapitola obsahuje informace o současné recidivě a trestně stíhaných recidivistech získané s využitím statistik Ministerstva vnitra ČR (Policie ČR) a statistik Ministerstva spravedlnosti ČR. Tato data jsou doplněna o některé údaje z období před rokem 1990.

Třetí kapitola poskytuje základní informace o realizovaném výzkumu, počtu respondentů, místu sběru základních dat o respondentech a provedení jejich psychologického vyšetření. Jsou zde uvedeny též překážky, které se v průběhu realizace výzkumu hojně vyskytovaly.

Ve čtvrté a páté kapitole jsou shrnuty získané výsledky z výzkumu. Jsou zpracovány do četných tabulek a doplněny podrobným komentářem, včetně ukázek z jednotlivých soudních rozhodnutí a kazuistik. Čtvrtá kapitola je věnována analýze údajů o recidivě 126 vězněných respondentů ze soudních rozhodnutí. Též obsahuje informace o právní úpravě

recidivy od doby vzniku samostatného československého státu až do doby platnosti nového trestního zákoníku, tj. do roku 2010. Pátá kapitola shrnuje výsledky výzkumu 31 vězněných recidivistů-pachatelů majetkové trestné činnosti a 32 recidivistů-pachatelů násilné trestné činnosti a přináší celkový pohled na obě zkoumané skupiny recidivistů.

Šestá kapitola je věnována dalším poznatkům získaným v průběhu psychologického vyšetření vybraných vzorků recidivistů. Současně obsahuje srovnání výsledků z provedeného výzkumu s výsledky získanými ze starších výzkumů a šetření recidivistů v ČR.

Závěrečná kapitola shrnuje nejdůležitější zjištění jak z realizovaného výzkumu, tak i z provedených srovnání s výsledky předchozích výzkumů. Pojednává o některých širších sociálně psychologických aspektech výzkumu současných tzv. novorecidivistů, a zejména o zjištěných rozdílech v anamnézách i osobnostech současných kriminálních recidivistů a recidivistů vyšetřených před rokem 1990. Jsou porovnávány jejich rodinné situace, rodinné stavy, výchovně vzdělávací úroveň, psychopatologie, závislosti, agresivita, neurotická symptomatika, temperamentové vlastnosti a inteligence.

Z autory realizovaného výzkumu vyplývají následující základní zjištění:

- Přesto, že v průběhu let právní úprava recidivy prošla určitým vývojem, vždy obsahovala ustanovení o zvláštním přístupu k recidivistům, zejména o jejich přísnějším postihu.
- V posledních letech se snižuje počet i podíl recidivistů uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody.
- Speciální recidiva, jako zákonný znak trestného činu, byla v našem vzorku vyjádřena v právní kvalifikaci u třetiny recidivistů, ve všech případech šlo o pachatele trestného činu krádeže.
- Pouze čtyři odsouzení z námi zkoumaných (3 % ze 126 osob) byli soudy prohlášeni za zvlášť nebezpečné recidivisty.
- Kriminální minulost byla zohledněna při výběru typu věznice pro výkon uloženého trestu. Několik (10) recidivistů ze vzorku 126 osob bylo v průběhu trestu zařazeno do mírnějšího typu věznice.
- Téměř polovina trestních věcí recidivistů byla pravomocně ukončena ve lhůtě do jednoho roku od spáchání trestné činnosti.

- Podle záznamu v rejstříku trestů byla převážná část zkoumaných vězňů z kriminologického hlediska výraznými recidivisty - téměř 70 % mělo v rejstříku trestů 6 a více záznamů o předchozím odsouzení. Více než polovina již dříve vykonala více než 3 nepodmíněné tresty odnětí svobody, přičemž u poloviny z nich rozhodly soudy o podmíněném propuštění z některého z předchozích nepodmíněných trestů odnětí svobody, u několika osob pak opakovaně.
- Nejčastěji recidivovaly osoby, jejichž první odsouzení spadalo mezi 15. - 18. rok jejich věku.
- Prvopachatelům byly ukládány tresty nespojené s odnětím svobody (cca 80 %). U cca 40 % z těch, kterým byl uložen trest nespojený s odnětím svobody, byl pro nesplnění podmínek přeměněn takový trest v nepodmíněné odnětí svobody.
- K druhému odsouzení došlo nejčastěji ve lhůtě 3 roků od prvního.
- Trest odnětí svobody ve výměře do jednoho roku vykonávalo cca 40 % zkoumaných recidivistů.

Výsledky podrobné analýzy, opírající se především o výsledky psychologického vyšetření dvou skupin recidivistů – pachatelů majetkové a násilné trestné činnosti (přičemž respondenti do obou skupin byli vybráni z celkového vzorku 126 osob), ukázaly níže uvedené poznatky.

*Hned v úvodu je však nutno uvést základní informaci, která dle našeho mínění výrazně ovlivnila zde prezentované údaje. Jedná se o **povinnost, ukládanou v posledních letech výzkumníkům, a to mít písemný souhlas od odsouzených s jejich vyšetřením. Vyšetření je tak zúženo na specifickou skupinu vězňů – spíše komunikativních, s pozitivním přístupem k lidem „na druhé straně mříží“ atd., tj. spíše takových, kteří jsou blíže běžné české populaci, což se musí jednoznačně projevit ve výsledcích vyšetření, které se tak více blíží normě, než, jak předpokládáme, by se dělo u té, výzkumníky odmítající části vězňů. Proto jsme náš výzkum později doplnili poznatky z obdobných šetření provedených vězeňským psychologem na netříděném, náhodném vzorku vězňů (uvedeno v kapitole 6.).***

Získané výsledky z našeho výzkumu, s ohledem na skutečnost, že nebyl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi recidivisty – pachateli majetkové kriminality a recidivisty – pachateli násilné kriminality - lze prezentovat jako společné pro obě skupiny respondentů:

- *Většina recidivistů pochází původně z úplných rodin, ale rodin disharmonických, později se rozpadajících a měnících se v průběhu let jak co do počtu, tak i skladby ji tvořících členů. Častý je výskyt kriminální infekce uvnitř širší rodiny – téměř u dvou třetin respondentů- pachatelů násilné kriminality – méně často u majetkové.*
- *Školní vzdělání je nízké – jen zhruba polovina recidivistů má ukončené základní vzdělání. Údaje o vyučení nelze odlišit od údajů o zaučení, přičemž zaučení mohlo být získáno v době předchozího výkonu trestu odnětí svobody. Více než polovina zkoumaných respondentů vykazuje negativní vztah ke škole a ke vzdělání obecně.*

- Výrazně převládají svobodní recidivisté (nesezdání), případně žijící ve svazku s partnerkou. Obvykle u ní i bydlí, jinak převládá bydlení u rodičů. Pokud mají děti (téměř v polovině případů) nezajímají se o ně a nepřispívají na jejich výživu.
- Pokud zkoumaní recidivisté pracují, tak občas, brigádně a jejich práce není převažujícím zdrojem jejich obživy.
- Závislost na psychotropních látkách byla zjištěna u cca 40 % respondentů - není do toho počítáno užívání marihuany. Kuřáků mezi respondenty je cca 90 % (převažují silní kuřáci), nadměrné užívání alkoholu přiznává více než polovina zkoumaných recidivistů.
- Majetková kriminalita často přímo nesouvisí jen s neutěšenými majetkovými poměry pachatelů.
- Kriminální kariéra sledovaných recidivistů je zpravidla dlouhodobého charakteru – interval mezi prvním a posledním registrovaným odsouzením je více než 10 let.
- Pokud jde o dobu mezi vykonáním trestu za předchozí trestnou činnost a novým odsouzením, tak u zhruba poloviny zkoumaných recidivistů to byla doba kratší jednoho roku. Dokonce 40 %, po svém úplně prvním odsouzení, recidivovalo v období kratším než je půl roku.
- Motivace recidivistů v majetkové kriminalitě není nijak komplikovaná a souvisí s potřebou získání finančních prostředků na pokrytí dluhů, zabezpečení rodiny, ale především na uspokojení vlastních potřeb včetně nutnosti opatřit si drogy a alkohol.
- Intelektová kapacita respondentů (dle neverbální složky) je průměrná a lehce nadprůměrná.
- Převažují extroverti, s cholerickým temperamentem a extrémní neurotickou tenzí.
- Společným znakem recidivistů je neschopnost a neochota nést důsledky svých vlastních činů, tedy nezodpovědnost a lehkomyšlnost.
- Většinu zkoumaných recidivistů lze označit jako asociální delikventy – tj. neuznávající strukturu hodnot a norem společnosti jako celku.
- Z výsledků výzkumu také plyne až jakási předurčenost zkoumaných recidivistů k životnímu selhání ovlivněná především převažujícím cholerickým temperamentem, psychickou labilitou, neurotičností, pracovní a osobní nezakotveností a asociálními postoji.

Z dalších srovnání provedených ve studii pak vyplývá, že kriminální recidivisté s kriminální kariérou věkově spadající do předešlého období (před rokem 1990) - tzv. starorecidivisté, byli vskutku v lecčems jiní, než-li dnešní tzv. novorecidivisté, spadající svou kriminální kariérou do doby po roce 1990.

Bohužel, jak z anamnestického šetření i psychologického vyšetření vyplývá, zjištěné poznatky o osobnosti přibližují naše novorecidivisty k normální populaci – staví je mezi recidivisty let minulých a současnou českou populaci. Běžnou populací, na které byly standardizovány normy značné části ve výzkumu použitých metod určených ke zjišťování osobnostních vlastností. Dříve recidivisté vykazovali nižší inteligenci (pod normou), více psychopatologických nálezů, vyšší agresivitu, pocházeli z horších rodinných poměrů atd. Dnešní recidivisté jsou sice též v mnoha ohledech pod normami normální populace ČR, ale

nikoliv významně. Důvody jsou rozmanité - např. i když téměř všichni recidivisté zkusili užívat drogy, totéž platí i o současné populaci - část běžné populace se častěji než dříve dopouští sociálně patologického jednání a přibližuje se tak jednání dříve charakteristickému jen pro kriminální populaci. Také neurotická symptomatika námi vyšetřených recidivistů nedosahuje výrazných hodnot někdejší kriminální populace, a spolu s nízkým výskytem (ve srovnání se starorecidivisty) u nich patologické agrese, přibližuje současnou populaci recidivistů normám běžné populace a vzdaluje je od hodnot kriminální populace před rokem 1990.

Pokud jde o srovnání chování recidivistů v průběhu nepodmíněného výkonu trestu odnětí svobody v českých věznicích, tj. současných vězňů s vězni v letech minulých, tak lze konstatovat následující rozdíly. Věznění recidivisté 70. a 80. let 20. stol. se v podmínkách minulého společenského systému (za socialismu) vyznačovali v naprosté většině ve svých vnějších projevech nedobrovolnou, vynucenou, mechanickou poslušností, disciplinovaností. Tuto vnější poslušnost doprovázela u nich vnitřní nezúčastněnost, chlad, hostilita, leckdy tajená nenávist. Jejich odpor vůči požadavkům vězeňského personálu byl pasivním odporem, projevujícím se navenek zdráhavostí, liknavostí, pasivitou, nezájmem, jednorázovým, doslovným vykonáním pouze výslovně uloženého úkolu, záměrným mařením ostatních činností (nad kterými nebyl pracovníky věznice vykonáván bezprostřední dohled), ničením vězeňských věcí, formálním plněním úkolů a povinností, tj. byly pro ně charakteristické projevy nepřímé agrese a negativismu, typické pro kriminální populaci obecně. V podmínkách kolektivního výkonu trestu se projevovali jako skupina osob navzájem solidárních, nebo alespoň konformních, v jednotné opozici vůči vězeňskému personálu.

Recidivisté (novorecidivisté) na přelomu 90. let 20. stol a první dekády 21. stol., páchající trestnou činnost za kapitalismu v podmínkách současné společnosti a vykonávající trest v liberalizovaných podmínkách současného vězeňského systému se, při zachování řady ve studii popsanych projevů chování, od předešlé kriminální populace recidivistů v mnoha ohledech zásadně liší. V podmínkách kolektivního výkonu trestu, který v modifikované podobě z různých důvodů pokračuje i v současnosti, jsou značně individualističtí a vzájemně méně snášliví i solidární, méně drží pospolu. Současní recidivisté se ve vnějších projevech chování mezi sebou navzájem i ve vztahu k autoritám příliš neomezují, jsou značně citliví na zacházení s vlastní osobou, nedisciplinovaní, otevření, neomalení, svobodně a bez zábran

dávají průchod vlastním neregulovatelným vzorcům chování a jednání. Snad právě pro dříve nemyslitelné a netolerované možnosti expresivního sebevyjádření, které je dnes u vězňů nejen možné, ale zcela běžné, se v současných podmínkách liberalizovaného vězeňství tolik neprojevují při psychologických vyšetřeních dříve běžně diagnostikované symptomy patologické agrese. Současní recidivisté (včetně recidivistů – pachatelů násilné kriminality) se subjektivně, bez ohledu na běžně projevovanou vzájemnou agresivitu, za agresivní nepovažují, a kupodivu to potvrzuje i dlouhodobě v psychologických vyšetřeních zjišťovaná (ve srovnání s jejich předchůdci) nízká úroveň hostility a agresivity.

Studie je doplněna 10 ukázkami kazuistik recidivistů z realizovaného výzkumu: pěti ze skupiny pachatelů majetkové a 5 ze skupiny pachatelů násilné trestné činnosti.

Summary

Marešová, Alena et al.: Criminal Recidivism and Recidivists

This study by a team of authors: Marešová, Blatníková, Kotulan, Martinková, Štěchová and Tamchyna “Criminal Recidivism and Recidivists (characteristics, displays, options for criminal justice)” attempts to concentrate a considerable amount of inhomogeneous findings into one whole. It contains information on criminal recidivism accessible both in Czech and foreign literature. Furthermore it contains data on the scope and development of recidivism compiled from statistics on criminality in the Czech Republic, alongside the results of their own research of imprisoned Czech recidivists, including comparison of the results gained with the results of all authors of known research of criminal recidivists conducted over the past approx. 50 years in the territory of the Czech Republic.

Specifically: The first capital of the study is devoted to the topic of recidivism in criminology and criminological research. Herein is an explanation of what the terms criminal recidivism and recidivists used in the study comprise and there is also reference to previous research of criminal recidivists performed in the Czech Republic. A special subchapter introduces the reader with how criminal recidivism is approached abroad and with the results of research into the criminal career as described in foreign literature.

The second chapter contains information on contemporary recidivism and criminally prosecuted recidivists gleaned from statistics of the Ministry of the Interior of the Czech Republic (Police of the Czech Republic) and statistics of the Ministry of Justice of the Czech Republic. This data is supplemented by some data from the period before the year 1990.

The third chapter provides basic information concerning this particular research, the number of respondents, place where the basic data on the respondents was collected and on psychological examination made of them. There is also reference to the profuse obstacles encountered during implementation of the research.

The fourth and fifth chapters contain a summary of the results found in the research. They are compiled in numerous charts and supplemented by detailed commentary, including excerpts from separate court rulings and case studies. The fourth chapter is devoted to an analysis of data regarding recidivism of 126 imprisoned respondents gained from court rulings. It also contains information on legal regulations regarding recidivism from the origins of the Czechoslovak state until the new Criminal Code entered into effect, i.e. until 2010. The fifth chapter summarises the results of research of 31 imprisoned criminal recidivists/perpetrators of property-related crimes and of 32 imprisoned criminal recidivists/perpetrators of violent crimes and demonstrates an overall view of both groups of recidivists researched.

The sixth chapter deals with other findings gained in the course of the psychological examination of selected samples of recidivists. It also contains a comparison of the results of the present research with those gained in older research and study of recidivists in the Czech Republic.

The final chapter summarises the most important findings both of this research and of comparisons made with the results of previous research. It addresses several of the wider socially psychological aspects of research of contemporary “neo-recidivists”, in particular of the differences found in the case histories and characters of contemporary recidivists and recidivists studied before the year 1990. Their family situations, marital status, level of education, psychopathology, addictions, aggressiveness, neurotic symptomatics, temperamental characteristics and intelligence.

The following basic findings issue from the research performed by the authors:

- Although legislation relating to recidivism has undergone certain development over the years, it has always contained provisions for a special approach to recidivists, in particular stricter punishment.
- In recent years, the number and proportion of unconditional penalties of imprisonment imposed on recidivists.
- Special recidivism as a legal attribute to a crime was expressed in the legal qualification for one third of recidivists in our sample, in all cases concerning the perpetrator of the crime of theft.

- Only four convicts of those researched by us (3 % of 126 persons) were declared by the courts to be exceptionally dangerous recidivists.
- Their criminal history was taken into account in the selection of type of prison for serving their sentence. Several (10) recidivists from the sample of 126 persons were transferred to a lower-security type of prison in the course of their sentence.
- Almost one half of the criminal cases of recidivists were completed with legal finality within one year the crime being committed.
- According to the number criminal records, the majority of inmates investigated were, from a criminological point of view, significant recidivists – almost 70% had 6 and previous convictions. More than one half of had earlier served more than three unconditional prison sentences, while for half of them the courts had decided on conditional discharge from some of their previous unconditional prison sentences, for some persons repeatedly.
- Most frequent reoffending arose in persons whose first conviction had occurred between 15 and 18 years of age.
- First-time offenders were given sentences not involving imprisonment (approx. 80 %). For approx. 40 % of those, who were sentenced to penalties not involving imprisonment, failure to comply with conditions meant this penalty was changed to unconditional imprisonment.
- The second case of conviction occurred most often within 3 years from the first.
- Approximately 40 % of recidivists investigated were sentenced to imprisonment for a period of one year.

The results of detailed analysis based mainly on the results of psychological examination of two groups of recidivist – perpetrators of property-related and violent crime (while the respondents in both groups were selected from the total sample of 126 persons) showed the findings below.

*At the very start we must supply some fundamental information which, in our opinion, significantly influenced the data presented here. This includes the **obligation imposed over the past few years on researchers to gain the convicts' written consent to being studied.** Study is then restricted to a special group of inmates – those who are communicative and who have a positive approach to people “on the other side of the bars” etc., i.e. the type of inmate who are more similar to the ordinary Czech population which must certainly have an effect on the results of the study which come closer to the norm than we would expect from those prisoners refusing the researchers. For this reason we later added findings from similar studies performed by the prison psychologist on a non-sorted, random sample of prisoners (appearing in chapter 6).*

The results gained in our research, in view of the fact that a statistically significant difference between recidivists/perpetrators of property-related crime and recidivists/perpetrators of violent crime was not found, can be presented as common for both groups of respondent:

- *Most of the recidivists come from originally complete families, but from disharmonious, later disintegrating and changing over the course of the years both in number and in composition of its members. Frequent is the occurrence of criminal infection within the wider family – in the case of almost two thirds of the respondents/perpetrators of violent crime, less in the case of property-related crime.*
- *School education is low – only roughly half of the recidivists completed primary education. Data on vocational education cannot be differentiated from data on apprenticeship, when apprenticeship could have been gained while serving their previous prison sentence. More than half of the respondents researched demonstrate a negative attitude to school and education in general.*
- *Single (unmarried) recidivists, or those living in a relationship with a partner, significantly predominate. Usually they live with her, otherwise living with parents predominates. If they have a child (almost in half of cases), they take no interest in it and do not contribute to their support.*
- *If the recidivists have a job, then it is only casual, part-time and their job is not their prevalent source of income.*
- *Addiction to psychotropic substances was found in 40 % of respondents – this does not include consumption of marihuana. Approx. 90 % of respondents are smokers (mostly heavy smokers), more than half of the researched recidivists admit to consumption of excessive amounts of alcohol.*
- *Property-related crime is often not directly dependent on the perpetrators' unenviable financial status.*
- *The criminal career of the recidivists in question is mostly of a long-term – the interval between the first and last registered crime is usually longer than 10 years.*
- *As far as the period between serving their sentence for their previous crime and new conviction is concerned, this was shorter than one year in the case of roughly half of the recidivists studied. For 40 % of them, reoffending occurred within half a year of their first conviction.*
- *Motivation of recidivists in property-related crime is not at all complicated and relates to the need to gain funds for repayment of debts, providing for their families, but also primarily for satisfying their own needs, including a need to buy drugs or alcohol.*
- *The intellectual capacity of the respondents (according to the non-verbal section) is average to slightly above-average.*
- *Extraverts predominate, with choleric temperament and extreme neurotic tension.*
- *A common characteristic of recidivists is their incapability and unwillingness to bear the consequences of their own actions, i.e. irresponsibility and thoughtlessness.*
- *Most of the recidivists studied can be identified as asocial delinquents – i.e. they do not recognise the structure of values and norms of society as a whole.*
- *The results of the research also suggest a predetermination in the studied recidivists for lifetime failing influenced mainly by a preponderance of choleric temperament, mental instability, neuroticism, professional and personal unsettled and asocial stance.*

From further comparison performed in the study it is evident that criminal recidivists with a criminal career stretching back into the preceding period (pre-1990) – the “old recidivists”, were actually different in many ways to today’s neo-recidivists whose criminal career began in the period after 1990.

Unfortunately, it is apparent both from investigation of their case-history and from the psychological examination that the findings regarding the character of our neo-recidivists are closer to the normal population – the findings place them between the recidivists from preceding years and contemporary Czech population, the same ordinary population upon whom the norms of a large part of the methods used in the study were standardised to establish personality traits. In the past, recidivists displayed lower intelligence (below the norm), more psychopathological symptoms, were more aggressive, came from worse family situations etc. Today’s recidivists are also in many respects below the norm for the normal population of the Czech Republic, but not at all significantly. The reasons for this are diverse – for instance, even though almost all recidivists have tried drugs, the same applies for the contemporary population – part of the normal population commit socially pathological acts more often than was the case in the past and so this approaches behaviour that used to be characteristic only for the criminal population. Also the neurotic symptoms of the recidivists under our scrutiny do not reach the striking values of the former criminal population and, together with a low incidence (in comparison with the old-recidivists) of pathological aggression in them, the contemporary population of recidivists is closer to the norms of the normal population and is moving away from the values of the criminal population before 1990.

As for comparison of behaviour of recidivists while serving their unconditional prison sentences in Czech prisons, i.e. of contemporary prisoners with prisoners from years past, the following differences can be observed. Involuntary, enforced, mechanical obedience and discipline was characteristic for the external conduct of the vast majority of the imprisoned recidivists of the 1970s and 80s under the conditions of the past social system (during socialism). This outer obedience was accompanied by an inner disinterest, coldness, hostility, often secret hate. Their resistance to the demands of the prison staff was passive resistance, manifesting itself on the surface as reluctance, inertia, passivity, lack of interest, single, literal performance only of an expressly imposed task, intentional ignorance of other activities

(performance of which the prison staff did not supervise), destruction of prison property, formal performance of tasks and duties, i.e. manifestations of indirect aggression and negativism, typical for the criminal population in general were characteristic for them. Under the conditions of collective imprisonment, the prisoners behaved as a group of people with mutual solidarity or at least conformity in common opposition to the prison staff.

Recidivists (neo-recidivists) committing crimes at the turn of the 1990s and the first decade of the twenty-first century during capitalism under the conditions of contemporary society and serving sentences under the liberal conditions of the contemporary prison system while maintaining a series of types of behaviour described in this study differ fundamentally from the preceding criminal population in many aspects. Under the conditions of collective imprisonment which for various reasons continues in a modified fashion in the present, prisoners are significantly more individualist and less tolerant of each other and do not demonstrate such solidarity, bound together less. Contemporary recidivists do not hold back in their outer behaviour between one another and in relation to the authorities; they are markedly sensitive to type of treatment they receive, undisciplined, outspoken, cheeky, freely ventilating their own uncontrollable patterns of behaviour and actions. It is possibly due to such formerly unthinkable and not tolerated cases of overt self-expression, which is today not only possible, but completely common, that under the current conditions of a liberalised prison system, the formerly commonly diagnosed symptoms of pathological aggression do not arise so often during psychological examination. Contemporary recidivists (including recidivists/perpetrators of violent crimes) do not consider themselves to be aggressive, regardless of commonly arising mutual aggression, and this is surprisingly confirmed over the long term in psychological examinations (in comparison with their predecessors) by a low level of hostility and aggression.

The study is supplemented by 10 examples of case studies of recidivists from the research: five from the property-related crime perpetrator group and 5 from the group of perpetrators of violent crime.

Translated by: Presto

Příloha

KASUISTIKY – majetková trestná činnost

Kasuistiky byly vybrány tak, aby v rámci možností ilustrovaly jednotlivé často se vyskytující typy mezi pachateli majetkové trestné činnosti, takové z nich, kteří byli popsáni v našem souboru 31 pachatelů. Značně byli zastoupeni ti, jimž kriminální kariéru tak či onak ovlivnily návykové látky:

N.D., muž, 29 let

Kriminální kariéra:

V minulosti 3x soudně trestán pro různorodé trestné činy (krádeže, maření výkonu úředního rozhodnutí, řízení vozidla bez řidičského oprávnění...). Ve VTOS je podruhé, nyní za majetkovou trestnou činnost a řízení bez řidičského průkazu. Jeho trestná činnost jednoznačně souvisí s abúzem drog, na jejichž nákup potřebuje značné finanční částky.

Svou vinu přiznává a trest považuje za přiměřený.

Trestná činnost⁹⁶

Rok odsouzení	Uložen trest OS	nepodmíněný	§§	Trestný čin
1999	Ne		224	Těžké ublížení na zdraví z nedbalosti
	Ne		247	krádež
2001	Ano		171	maření výkonu úředního rozhodnutí
2007	ano		247 2x	krádež
			171	maření výkonu úředního rozhodnutí
			180d	maření výkonu úředního rozhodnutí a vykazání

⁹⁶ Tabulky jsou zpracovány na základě opisů z rejstříku trestů a mají sloužit pouze jako základní orientace o počtu odsouzení a počtu nepodmíněných odsouzení pro potřeby tohoto výzkumu. Nepřihlíží proto např. u podmíněných odsouzení k druhu trestu a k některým dalším trestně právním skutečnostem.

Rodinné zázemí:

Byl vychováván matkou a nevlastním otcem, ten v r. 2000 zemřel, sourozence nemá. Nevlastní otec ho často bezdůvodně bil, často nadměrně požíval alkohol. Z rodiny nebyl nikdo trestán, ani psychiatricky léčen. Má dobrý vztah s matkou, očekává její podporu i po propuštění z vězení. Velmi dobrý vztah má s babičkou. Má dlouhodobý vztah s přítelkyní, ke které se chce vrátit. Je bezdětný.

Vzdělání, pracovní kariéra:

Má dokončené základní vzdělání, vyučen není, nedokončil výuční obor (stavebnictví). Pracoval vždy pouze brigádnicky, pracovní návyky – dle zprávy z výkonu trestu - má částečně osvojeny, nikdy však nepracoval v řádném pracovním poměru. Ve věznici je pracovně zařazen.

Životní styl, volný čas:

Zájmy zaměřeny na přírodu a svoji rodinu, jak uvádí, fakticky je pravděpodobně jeho volný čas ovlivněn drogami a sháněním prostředků na jejich pořízení. Má dobré vztahy s okolím, přátelé ho mají rádi.

Sociálně patologické jevy:

Má velké problémy s drogami, od 17 let do 28 let vyzkoušel drogy všeho druhu včetně heroinu. Je kuřák, alkohol a gambling neguje. Ve 14 letech byl krátce léčen na psychiatrii, suicidální tendence nebyly zjištěny.

Psychologické vyšetření:

Intelektová kapacita ve složce nonverbální se nalézá v pásmu slabšího průměru. Z hlediska osobnosti je výrazně extrovertně zaměřen, typologicky má cholerické rysy temperamentu. Je aktivní, impulsivní, dráždivý, citlivý na sebe, náladový.

Psychopatologická symptomatika:

Silnější neurotické potíže (ve 14 letech byl krátce léčen na psychiatrii, zřejmě to byla reakce na specifickou výchovu svého nevlastního otce, který ho v opilosti mlátil), dominují obsedantně kompulsivní symptomy a hysteroidní rysy, zvýrazněna anxieta, fobie, depresivní rozlady a somatizace.

Celkově:

Jedná se o výrazně nevyváženou emočně labilní hysteroidně laděnou osobnost s rysy negativismu a podezíravosti, sociální a emocionální nezralosti, nezdrženlivosti, s nedostatečně vytvořenými mechanismy zábran a autoregulace, ovlivněnou abúzem drog, aktuálně kompenzovanou.

D.M., muž, 30 let**Kriminální kariéra:**

Soudně byl projednáván šestkrát, ve výkonu trestu je potřetí, za krádeže a podvody s platební kartou. Souzen byl poprvé ve svých 19 letech za drobné krádeže a v podmínce, kterou dostal, se neosvědčil. Svoji vinu uznává a soudní rozhodnutí považuje za spravedlivé. Uvádí, že trestnou činnost páchal pro peníze, pod vlivem party, „z nerozumu, osobní neukázněnosti a hlouposti“, ale i pod vlivem alkoholu.

Aktuálně je ve výkonu trestu na osm měsíců za trestný čin §249b, neoprávněné držení platební karty. Ve věznicí by chtěl pracovat a tak splácet své dluhy. Pracovní návyky údajně vytvořeny nemá.

Trestná činnost

Rok odsouzení	Uložen nepodmíněný trest OS	§§	Trestný čin
1998	Ne	249	Neoprávněné užívání cizí věci
1999	Ne	238	porušování osobní svobody
2000	Ano	247	Krádež
2001	ano	247	Krádež
2008	ne	249b	neoprávněné držení platební karty

Rodinné zázemí:

Se svojí mladší sestrou byl vychováván v úplné rodině, otec zemřel před 10 roky. Svě dětství považuje za spokojené do doby kolem 15. roku, kdy se začaly projevovat neshody mezi ním a rodiči (matkou a nevlastním otcem). S matkou i sestrou se stýkají.

Je svobodný, „zkoušel žít“ s družkou, mají spolu jedno dítě. Vrátit se chce k matce, má však zakázaný pobyt v okrese, ve kterém matka bydlí. Chce požádat soud o zrušení zákazu pobytu.

Vzdělání, pracovní kariéra:

V základní škole měl průměrný prospěch a slušné chování. Začal se učit automechanikem, pro absence byl však vyloučen již během 1. ročníku. Nikdy v podstatě nepracoval, žil převážně ze sociálních dávek.

Životní styl, volný čas, sociálně patologické jevy:

Celý životní styl i čas je ovlivněn požíváním drog. Od 15 let experimentoval s marihuanou, později si intravenózně aplikoval pervitin, od 18 let bral denně heroin, též LSD. Je rovněž závislý na alkoholu a je silný kuřák – cca 40 cigaret denně. Psychiatricky byl léčen pro drogovou závislost, dva roky byl na subutexu. Suicidální tendence nebyly zjištěny.

Uvádí i další zájmy: sport, četbu a rybaření.

Psychologické vyšetření:

Intelektová kapacita ve složce nonverbální se nalézá v pásmu průměru. Osobnostně je introvertně zaměřen, typologicky melancholické rysy temperamentu, je introspektivní, sebestředný, sebepodceňující, vnitřně nejistý, nadměrně se zabírající sám sebou, snadno rozrušitelný. Je lehce ovlivnitelný druhými lidmi a požitkářský. Projevuje se emoční labilita, celkové emoční ladění je snižené.

Psychopatologická symptomatika:

Projevují se neurotické obtíže, depresivní rozlady, somatizace. Byly zjištěny silnější tendence k fyzické agresi, negativismu a silnější pocity viny.

Celkově:

Jedná se o disharmonickou emočně labilní osobnost sociálně nevyzrálou s rysy nezdrženlivosti, nestálosti a hédonismu, s nedostatečně vypracovaným systémem zábran a autoregulace, silně ovlivněnou abúzem alkoholu a drog jako kompenzace na neurotickém podkladu.

U následujícího případu je zajímavé, že první registrovaná kriminalita byla zaznamenána až v jeho 22 letech, což je ovšem pro tento soubor charakteristické. Vždy v těchto případech je třeba uvažovat o možné latenci v dřívějším věku.

M.L., muž, 28 let

Kriminální kariéra:

Kriminalitu začal páchat v Praze a okolí po odchodu od rodičů. Poprvé soudně trestán ve 22 letech, podmíněně za vykrádání aut. Podmínku nedodržel, pokračoval ve stejné trestné činnosti, byl poté potrestán přísnějším podmíněným trestem. Auta vykrádal zpočátku ve spolupachatelství, později sám, následovaly krádeže aut. Zapojil se do organizace překupníků kradených aut a dalších věcí. Měsíčně odcizil cca 15 vytipovaných aut. Nyní je podruhé ve VTOS. Ve věznici pracuje.

Ke své trestné činnosti je částečně kritický. Je očekáváno opětovné selhání pod vlivem party starých kamarádů.

Trestná činnost

Rok odsouzení	Uložen nepodmíněný trest OS	§§	Trestný čin
2004	ne	247	krádež
2005	Ano	257	poškození cizí věci
		171	maření výkonu úředního rozhodnutí
2006	Ne	171	maření výkonu úředního rozhodnutí
2007	ano	221	ublížení na zdraví
		247	krádež
		257	poškození cizí věci
		249b	neoprávněné držení platební karty
		171	maření výkonu úředního rozhodnutí

Rodinné zázemí:

Byl vychováván oběma rodiči, má staršího bratra. Je svobodný, bezdětný, kontakt udržuje s rodiči a bratrem. Nikdo z rodiny nebyl soudně trestán. Rodinné zázemí zůstalo zachováno, má se po výkonu trestu kam vrátit.

Vzdělání, pracovní kariéra:

Je vyučen truhlářem, vyučil se přes značné záškoláctví, řemeslo ho ale nikdy nezajímalo. Zpočátku pracoval jako číšník, nebo měl různé brigády, ale zjistil, že trestnou činností si vydělá daleko více.

Životní styl, volný čas:

„Vydělával“ si krádežemi cca 50-60 000 Kč měsíčně, to mu stačilo na hezké oblékání, zábavu. Žije pouze pro zábavu, chybí mu perspektivní cíle do budoucnosti.

Je zaměřen na vyhledávání zábavy, pěkné oblečení a drogy.

Sociálně patologické jevy:

20 000 Kč měsíčně potřeboval na drogy, šňupal pervitin. Alkohol téměř nepije a kouřit přestal. Gambling neguje.

Psychologické vyšetření:

K vyšetření se dostavil ležérně oblečen, je kontaktibilní, komunikativní, sdílný. Chová se klidně, zdvořile, dobře spolupracuje.

Intelektová kapacita ve složce nonverbální v pásmu podprůměru, extrovertně zaměřen, typologicky: cholerické rysy temperamentu, tedy rychlý, aktivní, impulsivní, měnlivých pocitů, prožitků a nálad, snadno rozrušitelný, citlivý na sebe, hůře adaptabilní.

Psychopatologická symptomatika:

Silnější neurotické potíže, dominují obsedantně kompulsivní poruchy, hysteroidní rysy, zvýšená anxieta, somatizace, depresivní ladění, fobie, celkově výrazná neurotická tenze. Byly zjištěny sklony k nepřímé a verbální agresi, iritabilita, negativismus, podezíravost, hostilita a silnější pocity viny.

Znalecký posudek z oboru psychiatrie:

Zjištěna „smíšená porucha osobnosti s rysy nezdrženlivosti, závislosti a rysy disociálními. Dále toxikomanie s preferencí amfetaminových preparátů a s mírnými projevy pouze psychogenní závislosti.“ Dle znalce není osobnost abúzem drog trvale poškozena konstatuje, že inteligence obžalovaného je dostatečná k tomu, aby chápal smysl jemu

uložených opatření a zákazů. Znalec nenavrhuje uložení ochranného léčení, neboť jeho trestná činnost nesouvisí s nějakou léčitelnou přítomnou duševní chorobou.

Celkově:

Výrazně nevyvážená sociálně nezralá emočně labilní osobnost s rysy nezdrženlivosti, hedonismu, hostility, nedostatečně vypracovaným systémem volných zábran a autoregulace s nasedající neurotickou tenzí a možnou nastupující dekompenzací stavu.

Život a kriminální kariéru dalšího muže ovlivnil pro změnu alkohol. Jeho první trestná činnost souvisela s gamblingem. Zároveň je rekordmanem v tomto vzorku: ve VTOS pobýval před tímto trestem již čtyřikrát, trestán byl osmkrát. Neobvyklý je i dlouhý interval mezi předposledním a tímto trestem odnětí svobody – celých sedm let.

G.J., muž, 34 let

Kriminální kariéra:

Poprvé se dopustil trestné činnosti v 19 letech, šlo o majetkovou trestnou činnost. Jak sám uvedl, v herních automatech prohrál výplatu, tak si ji šel později z automatů vybrat. Byl trestán rovněž pro maření výkonu soudního rozhodnutí (porušil zákaz řízení motorového vozidla). Aktuálně byl odsouzen pro řízení bez řidičského oprávnění.

Je pošesté ve VTOS. Naposledy byl před 7 lety - od té doby, co se oženil, ve VTOS nebyl, mrzí ho, že po tak dlouhé době selhal. Neuvážené jednání údajně způsobila hádka s manželkou a následné požití většího množství alkoholu.

Trestná činnost

Rok odsouzení	Uložen nepodmíněný trest OS	§§	Trestný čin
1994	Ano	247	krádež
1995	Ano	249	Neoprávněné užívání cizí věci
		238	porušování osobní svobody
		171	maření výkonu úředního rozhodnutí
1997	Ano	171	maření výkonu úředního rozhodnutí
		247	Krádež
1998	Ano	247	Krádež
2000	Ano	171	maření výkonu úředního rozhodnutí
2001	Ne	238	porušování osobní svobody
2003	Ne	171	maření výkonu úředního rozhodnutí
2007	Ano	180d	maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázaní
2008	ne	171	maření výkonu úředního rozhodnutí

Rodinné zázemí:

Do 4 let vyrůstal v úplné rodině, poté se rodiče rozvedli a po rozvodu žil střídavě u otce a u matky. Má pět sourozenců, kontakt s nimi neudrží. Z rodiny byl vězněn bratr, psychiatricky léčen nebyl nikdo.

Je 7 let ženatý, vlastní děti nemá, manželka má 3 dospělé dcery. Žije v rodinném domě manželky a její matky, starají se o velké hospodářství. Rodinné zázemí má uchováno, má se kam vrátit.

Vzdělání, pracovní kariéra:

Je vyučen, na svobodě většinou pracoval jako zedník; dle zprávy z VTOS má pracovní návyky vytvořeny, ve věznici pracuje.

Životní styl, volný čas:

Jeho zájmy ve volném čase jsou nevyhraněné. Uvádí, že žil především rodinným životem a prací, pomáhal s hospodářstvím rodině manželky.

Sociálně patologické jevy:

Je silný kuřák, alkohol pije ve větším množství. V 18 letech byl hospitalizován na psychiatrii po nadměrné konzumaci alkoholu. S drogami nikdy neexperimentoval. Suicidální tendence v současnosti popírá.

Psychologické vyšetření:

Intelektová kapacita ve složce nonverbální v pásmu podprůměru. Osobnostně introvertovaný, flegmatické rysy temperamentu, uzavřený, náladově vyrovnaný, svéhlavý, rigidní, méně sociabilní, hůře ovlivnitelný.

Psychopatologická symptomatika:

Byla zjištěna emoční labilita, zvýšená podezřavost, celkové emocionální ladění spíše optimistické. Výrazné psychopatologické symptomy zjištěny nebyly.

Celkově:

Výrazně kriminálně deprivovaná zracionalizovaná schizoidně laděná osobnost, aktuálně kompenzovaná, s rysy podezřavosti, nedostatečně vypracovaným systémem volních zábran a autoregulace, nedostatečně sociabilní.

V dalším životním příběhu se vyskytuje celý soubor problémů: rozvod rodičů, otec alkoholik a recidivista, vlastní experimentování a problémy s drogami. Po krátkém období bez drog a trestné činnosti ztratil motivaci pro řádný život.

F.R., muž, 28 let:**Kriminální kariéra:**

Je podruhé ve výkonu trestu. Dříve byl trestán podmíněně a neosvědčil se. Trestná činnost převážně majetková, ale také neplacení výživného, šíření toxikomanie...

Po propuštění z prvního VTOS v roce 2005 nastoupil do zaměstnání, našel si přítelkyni, snažil se abstinovat. Tehdy požádal psychiatra o ústavní léčbu, chtěl podrobit léčbě a přestat s drogami, hlavně kvůli matce.

Vše vypadalo nadějně až do dalšího soudu, kde byl nepodmíněně odsouzen pro starší trestnou činnost. Ztratil motivaci, přestal chodit do práce, začal znovu brát drogy, neboť si řekl, že to nemá cenu vést řádný život. Byl nepodmíněně odsouzen podruhé.

Trestná činnost

Rok odsouzení	Uložen nepodmíněný trest OS	§§	Trestný čin
1999	Ne	247	Krádež
2001	Ne	251	podílnictví
		284	Svémocné odloučení
		286	Porušování povinnosti dozorčí služby
		273	Neuposlechnutí rozkazu
		247 2x	krádež
2003	Ne	249	Neoprávněné užívání cizí věci
2004	Ano	251	Podílnictví
		247	krádež
		238	porušování osobní svobody
2006	Ano	187	Nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek
		213	Zanedbání povinné výživy
		247	Krádež
		257	poškození cizí věci
2007	Ano	247 3x	krádež
		238 2x	porušování osobní svobody
		251 2x	Podílnictví

Rodinné zázemí:

Narodil se v úplné rodině, rodiče se rozvedli v jeho 3 letech. Svěřen byl do výchovy matce, s otcem (alkoholismus, VTOS) se nestýkal. Matka si posléze našla přítele, vztah byl bezproblémový. Mezi 16. do 18. rokem měl přítelkyni, ze vztahu se narodilo dítě, které je v péči své matky. S bývalou přítelkyní a synem se téměř se nestýkají, občas „zapomíná“ platit výživné na dítě.

Vzdělání, pracovní kariéra:

Po základní škole se vyučil v oboru brusič, po vyučení nastoupil do zaměstnání. Ve škole míval problémy s absencemi. Nastoupil po vyučení do zaměstnání, pracoval na několika pracovištích, asi rok byl evidován na úřadu práce. Ve VTOS je pracovně zařazen.

Životní styl, volný čas:

Zájmy má nevyhraněné, uvádí hraní her a četbu.

Sociálně patologické jevy:

Zkušenosti s psychotropními látkami od 16 let: marihuana, později pervitin.

Psychologické vyšetření:

Intelektová kapacita ve složce nonverbální se pohybuje v pásmu průměru. Osobnostně je výrazně extrovertně zaměřen. Typologicky sangvinické rysy, společenský, nenucený, povrchnější, dominantní ve vztazích. Emočně je vcelku stabilní. Suicidální tendence nebyly zjištěny.

Psychopatologická symptomatika:

Neurotické potíže, výrazně hysteroidní rysy, výraznější fobie. Zjištěny silnější tendence k fyzické a verbální agresi a negativismu.

Celkově:

Relativně komponovaná intaktní osobnost odchylně socializovaná s agresivně hysteroidními rysy a projevy nezdrženlivosti, hedonismu a nedostatečným systémem zábran a autoregulace. Je silně ovlivněn abúzem drog. Sociální zázemí dosud uchováno.

Dalším případem je bezdomovec. Tvrdí, že kradl vždy v podstatě z nouze. Zdá se, že častěji spíše potřeboval finanční prostředky na drogy.

H.J., muž, 27 let

Kriminální kariéra:

V současnosti je počtvrté ve VTOS, soudně však byl projednáván již vícekrát, poprvé ve svých 20 letech, a to za krádeže. Uvedl, že kradl z nouze, potraviny a prostředky na nákup drog. V podmínce se neosvědčil, šel do vězení na čtyři roky. Nyní si odpykává šestiměsíční trest.

Svoji vinu plně uznává, soud považuje za spravedlivý. Zdá se však, že je již identifikován s kriminální subkulturou, i když poněkud formálně prohlašuje, že je již poučen a další delikty páchat nechce.

Trestná činnost

Rok odsouzení	Uložen nepodmíněný trest OS	§§	Trestný čin
2002	Ano	247 4x	Krádež
2003	Ano	249	Neoprávněné užívání cizí věci
2007	Ano	247 2x	Krádež
2008	Ano	247	krádež

Rodinné zázemí:

Vychováván byl v úplné rodině, má dva sourozence. Mezi svým 16. až 18. rokem byl v ústavní výchově pro poruchy chování a trestnou činnost. Často utíkal z domova a výchovně velmi „vzdoroval“. Dětství nehodnotí pozitivně. Jeho starší bratr, který byl v dětství i později patrně jeho vzorem, byl již 7x ve výkonu trestu. O jeho uvěznění údajně nikdo z blízkých neví. Rodiče nebyli nikdy soudně trestáni, ani se neléčili na psychiatrii. Jeho starší - již zmíněný - bratr se pravidelně léčí na psychiatrii.

Je ženatý (formálně se oženil s cizinkou), s manželkou však nežije. Žije s družkou stylem bezdomovců, jak sám uvádí. Má s ní jedno dítě, které je v péči babičky.

Uvádí, že po propuštění bude žít opět s družkou.

Vzdělání, pracovní kariéra:

Po dokončení povinné školní docházky se učil v oboru kuchař-číšník, učení nedokončil. Odešel z učení po 4 měsících, údajně kvůli konfliktům se zaměstnanci.

Životní styl, volný čas:

Celý jeho život a volný čas je pravděpodobně podřízen konzumaci drog a shánění prostředků na jejich nákup.

Sociálně patologické jevy:

Problémy s drogami má od 14 let (pervitin), aplikoval si ho nitrožilně i 6x týdně. Ve 14 letech absolvoval protitoxikomanickou léčbu v PL Bohnice, uvedl, že léčba byla neúspěšná. Dle svých slov fetoval do 23 let, nyní už nikoliv. Problémy s alkoholem neuvádí, kouří 10 cigaret denně.

Psychologické vyšetření:

Intelektová kapacita ve složce nonverbální se nalézá v pásmu průměru. Osobnostně je introvertně zaměřen, typologicky melancholik, tedy sebestředný, introspektivní, vnitřně nejistý, na sebe citlivý, hůře sociabilní.

Psychopatologická symptomatika:

Emočně značně labilní, celkové emoční ladění snižené. Rozvinuty výrazně manifestované neurotické obtíže, masivně vyjádřené fobie a somatizace, výrazně depresivní ladění, hysteroidní rysy, zvýšená anxieta, obsese, celkově extrémní neurotická tenze. Silnější tendence k nepřímé agresi, iritabilita, negativismus, výrazně ressentiment i podezíravost, tedy hostilita, rovněž silnější pocity viny.

Celkově:

Jedná se o nevyváženou disharmonickou osobnost s výraznými sklony k emoční labilitě s rysy hostility, nedostatečně vytvořeným systémem zábran a autoregulace, sociálně a kriminálně dopravovanou abúzem drog, aktuálně s nastupující neurotickou dekompenzací stavu.

Následující kasuistika popisuje případ zadluženého recidivisty, který si chtěl trestnou činností „trochu přilepšit“.

D.L., muž, 31 let

Kriminální kariéra:

V současnosti je potřetí ve výkonu trestu, opět za majetkovou trestnou činnost včetně podvodů. Soudně byl projednáván již sedmkrát, poprvé ve 20 letech za drobné krádeže. Svě odsouzení akceptuje, s délkou trestu je smířen. Uvedl, že trestnou činností si „chtěl trochu přilepšit“. Má vysoké dluhy v řádu statisíců Kč. Je již částečně identifikován s kriminální subkulturou.

Trestná činnost

Rok odsouzení	Uložen nepodmíněný trest OS	§§	Trestný čin
1996	Ne	171	maření výkonu úředního rozhodnutí
		247	krádež
1997	Ne	171	maření výkonu úředního rozhodnutí
2004	Ne	171	maření výkonu úředního rozhodnutí
		250	podvod
2005	Ne	238	porušování osobní svobody
2006	Ano	250	podvod
		257	poškození cizí věci
2007	Ano	250	podvod
		180d	maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání
		171	maření výkonu úředního rozhodnutí
		247 2x	krádež
		250	podvod
		249b	Neoprávněné držení platební karty
2008	Ano	201 2x	Ohrožení pod vlivem návykové látky
		171	maření výkonu úředního rozhodnutí
		180d	maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání
		247 2x	krádež

Rodinné zázemí:

Do deseti let byl vychováván vlastními rodiči, poté pouze matkou až do své plnoletosti. Má čtyři nevlastní sourozence, mají společnou matku. Nejstarší bratr byl rovněž trestán, psychiatrickou zátěž neuvádí. Jmenovaný je svobodný, žije pět let s družkou a společně vychovávali dceru. Má se tedy po výkonu trestu kam vrátit.

Vzdělání, pracovní kariéra:

Po dokončení povinné školní docházky se učil v oboru truhlář, nedoučil se. Pracoval pouze občas, již 5 let je evidován na ÚP. Pracovní návyky pouze částečné. Zaměstnání má údajně zajištěné ve firmě u svého bratra.

Životní styl, volný čas:

Ze svých zájmů preferuje vztah k přírodě, je rybář, občas sportuje, někdy si zahraje šachy.

Sociálně patologické jevy:

Je mírný kuřák, nadměrně pije alkohol, nevidí to jako problém. Zkušenosti s psychotropními látkami zásadně neguje, gamblingu částečně podlehl, jak uvádí.

Psychologické vyšetření:

Intelektová kapacita ve složce nonverbální se nalézá v pásmu průměru. Osobnostně je extrovert, typologicky cholerik, aktivní, rychlý, impulsivní, nestálý. Je emočně labilní.

Psychopatologická symptomatika:

Zjištěny neurotické potíže, zvýrazněna je anxiety, fobie, depresivní rozlady. Přítomny sklony k fyzické agresi, resentimentu a podezíravosti, tedy hostilitě. Trpí silnějšími pocity viny.

Celkově:

Výrazněji nevyvážená emočně labilní osobnost s rysy agresivity a hostility, sociální a emocionální nezralosti, nezdrženlivosti, s nedostatečně vytvořenými mechanismy zábrán a autoregulace, ovlivněná abúzem alkoholu a hráčskou závislostí, aktuálně kompenzovaná.

Následující jedinec je typickým příkladem mnohých sociálně vyloučených osob (nejen recidivistů), kteří hledají vinu vždy mimo svoji osobu.

B.P., muž, 31 let

Kriminální kariéra:

Soudně projednáván již 10x, 5x byl ve výkonu trestu, nyní je ve výkonu trestu pošesté. Poprvé v 19 letech za nedovolenou výrobu omamných a psychotropních látek, další tresty byly většinou za krádeže. Svoji trestnou činnost páchal z nedostatku peněz. Svoji vinu si nepřipouští, vše svaluje na „státní zřízení“, které mu mj. „nezajistilo dostatečnou životní realizaci“, proto si to „teda odsedí“. Působí velmi nevěrohodně, dojmem člověka, kterému je všechno jedno a sám nic řešit nechce. Neustále někoho falešně obviňuje a hledá nějaké „berličky“.

Trestná činnost

Rok odsouzení	Uložen nepodmíněný trest OS	§§	Trestný čin
1997	Ne	187	Nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek
1998	Ano	187	Nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek
		188a	Šíření toxikomanie
2003	Ano	247 2x	krádež
		238 2x	porušování osobní svobody
2004	Ano	247	Krádež
2005	Ano	247	Krádež
2006	Ano	247	Krádež
2008	Ano	247 2x	Krádež

Rodinné zázemí:

Do sedmi let byl jako jedináček (bratr zemřel) vychováván v nukleární rodině, pak se rodiče rozvedli a výchovu zabezpečovala matka. Ve výchově byla nedůsledná, syna nezvládala. Ve 14 letech byl umístěn do výchovného ústavu, kde byl až do své plnoletosti. Je svobodný, bezdětný, nechce s nikým udržovat kontakty.

Vzdělání, pracovní kariéra:

Ve výchovném ústavu dokončil povinnou školní docházku. Měl snížené známky z chování. Začal se učit zedníkem, ale pro neustálé absence se nedoučil. Dále absolvoval sedmiměsíční kurz v oboru kuchař, v praxi ho nevyužil. Nikdy příliš nepracoval, pouze příležitostně na černo. Od r. 1992 využíval dávek v nezaměstnanosti. (??)

Životní styl, volný čas:

Zájmy (uvádí): sport, hudba, občas četba. Žije bezdomoveckým stylem života.

Sociálně patologické jevy:

Je identifikován s kriminální subkulturou, uvádí zkušenosti s marihuanou, abúzus alkoholu, kouří 10 denně. Gambling neguje.

Psychologické vyšetření:

Intelektová kapacita ve složce nonverbální v pásmu průměru. Osobnostně je výrazně introvertně založen, vyhovuje mu menší společnost, tíhne k uzavřenosti a samotě. Typologicky flegmatické rysy, pasivní, náladově vyrovnaný, rigidní, těžko ovlivnitelný, svéhlavý.

Psychopatologická symptomatika:

Výrazný egocentrismus, infantilismus, sociální introverze, stažení, nekritické myšlení. Narušen kontakt s realitou, nelze vyloučit možnou psychotickou dekompenzaci i na podkladě abúzu návykových látek.

Celkově:

Jedná se o akcentovanou osobnost s výraznými rysy psychoinfantilismu, sebestřednosti, porušeným kontaktem s realitou, s nedostatečně vytvořeným systémem zábran a autoregulace, doprovázenou abúzem alkoholu s nastupující dekompenzací stavu.

Následuje příklad jedince, který vyrůstal v ústavní výchově. Následně strávil značnou část dalšího života ve výkonu trestu odnětí svobody.

I.P., muž, 38 let

Kriminální kariéra:

Je po šesté ve výkonu trestu. Poprvé byl soudně trestán v r. 1991, tedy ve svých 20 letech, dostal podmíněný trest. Podmínku porušil, nastoupil nepodmíněný trest. Byl 7x projednáván u soudu, většinou za krádeže a další majetkovou trestnou činnost. Trestná činnost byla spáchána často pod vlivem alkoholu.

V současné době ve věznici pracuje, má značné dluhy, které chce splácet.

Trestná činnost

Rok odsouzení	Uložen nepodmíněný trest OS	§§	Trestný čin
1991	Ne	247	krádež
1993	Ano	247	krádež
		238 3x	porušování osobní svobody
1994	Ano	247	Krádež
1995	Ano	247	krádež
1998	Ano	167	Nepřekážení trestného činu

Rodinné zázemí:

Od svých tří měsíců vyrůstal v ústavní výchově, vztah měl vytvořen k matce (byla zbavena svéprávnosti). Otce, který byl též několikrát soudně trestán, zavrhuje, o sourozencích nic neví.

Je svobodný, s družkou má 8 dětí ve věku 9-23 let, první dítě se mu narodilo v jeho 15 letech. K družce se chce po propuštění vrátit.

Vzdělání, pracovní kariéra:

Po dokončení základní školy se vyučil zedníkem, občas vykonával pomocné práce v různých stavebních firmách.

Životní styl, volný čas, sociálně patologické jevy:

Je bez zkušenosti s psychotropními látkami, alkohol abúzus, 10-15 piv denně. Je kuřák. Zájmy nemá žádné, uvádí, že má rád svoje děti a rodinu.

Psychologické vyšetření:

Intelektová kapacita ve složce nonverbální se nalézá v pásmu podprůměru. Osobnostně je extrovertně zaměřen. Typologicky cholerické rysy temperamentu, je neklidný, impulsivní, citlivý na sebe. Emočně je značně labilní.

Psychopatologická symptomatika:

Výraznější neurotické potíže, silná anxiety, aktuální neurotická tenze. Sklony k verbální agresi, výrazná iritabilita, negativismus, podezřavost, silnější pocity viny.

Celkově:

Jedná se o simplexní nevyváženou dissociální osobnost se sklony k emoční labilitě, s nedostatečně vypracovaným systémem zábran a autoregulace, silněji deprivovanou abúzem alkoholu s možnou nastupující neurotickou dekompenzací stavu.

Následující kasuistika popisuje případ poněkud atypického recidivisty. Jeho trestná činnost souvisí, alespoň v posledních letech s tím, že si v průběhu života pořídil sedm dětí, každé dítě s jinou ženou a na tyto děti často „zapomíná“ platit výživné. Atypická je i délka nepodmíněného trestu OS.

V.K., muž, 38 let

Kriminální kariéra:

Respondent je potřetí ve výkonu trestu, začínal krádežemi, v minulosti byl 7x soudně trestán převážně za neplacení výživného (§213 tr.zák.). V současnosti odpykává souhrnný sedmiletý (!) trest odnětí svobody ve věznici s ostrahou. Má dluh 70 000,- Kč.

Trestná činnost

Rok odsouzení	Uložen nepodmíněný trest OS	§§	Trestný čin
1990	Ne	247	Krádež
1991	Ano	247 2x	Krádež
		250	podvod
1995	Ano	248	zpronevěra
1996	Ano	213 2x	Zanedbání povinné výživy
2003	Ne	213	Zanedbání povinné výživy
2004	Ano	213	Zanedbání povinné výživy
2005	Ano	213	Zanedbání povinné výživy
		§143	Padělání a pozměňování peněz
		§250	podvod
		§247	Krádež

Rodinné zázemí:

Vychováván byl v úplné rodině, má čtyři sourozence. Vztahy v rodině hodnotí jako dobré. Psychiatrickou zátěž v rodině popírá.

Je rozvedený, žije s družkou, má s ní dítě. Dalších šest dětí má se šesti různými partnerkami.

Vzdělání, pracovní kariéra:

Po základní škole studoval stavební průmyslovku, poté důstojnickou školu v rámci služebního poměru vojáka z povolání. Na obou školách složil maturitní zkoušky.

Před nástupem trestu byl evidován na úřadu práce, předtím ale pracoval, pracovní návyky má upevněny.

Životní styl, volný čas:

Zájmy zaměřeny na domácí kutilství a rodinu.

Sociálně patologické jevy:

Bez zkušeností s psychotropními látkami, alkohol nepije, kouří 20 cigaret denně.

Psychologické vyšetření:

Intelektová kapacita ve složce nonverbální je v pásmu mírného nadprůměru. Osobnostně je nevýrazně extrovertně zaměřen. Typologicky cholerik, rychlý, netrpělivý, dráždivý. Emočně je vcelku stabilní, optimistický.

Psychopatologická symptomatika:

Výrazněji se projevuje fobie, obsese, příležitostné depresivní rozlady. Projevuje se ressentiment a podezíravost, čili hostilita a silnější pocity viny.

Celkově:

Jedná se o relativně komponovanou a nepřiliš deprivovanou egocentrickou osobnost s rysy hostility, nestálosti, nezodpovědnosti a lhostejnosti k druhým, sociálně a emočně nezralou, s nedostatečně vytvořenými mechanismy zábran, sebeovládání a autoregulace, aktuálně kompenzovanou.

Kasuistiky recidivistů – pachatelů násilné trestné činnosti

Kasuistika č. 1 - MJ (v době výzkumu 35 let)

Kriminální dráha

MJ je nyní ve výkonu trestu ve věznici za dva časově samostatné útoky násilného charakteru, a to pro trestný čin těžkého ublížení na zdraví s následkem smrti a pro útok na veřejného činitele. V prvním případě své příbuzné /babičky/ (se kterou dlouhodobě bydlel a která jej živila, protože nikde nepracoval) způsobil těžké ublížení na zdraví na jehož následky zemřela. Na svoji babičku během soužití s ní již dříve opakovaně útočil jak fyzicky, tak slovně, též jí vyhrožoval, že ji zabije. Dokladem toho jsou oznámení o přestupcích podaných babičkou v tomto směru a také již dřívější odsouzení MJ k nepodmíněnému trestu odnětí svobody za útok na ni (§ 197a tr. zák.). Bylo mu tehdy soudem uloženo i ochranné psychiatrické léčení. Zhruba měsíc potom, co naposledy fyzicky napadl svoji babičku, dopustil se další fyzické agrese, tentokrát proti policistovi. Před těmito dvěma trestnými činy, za které je nyní ve výkonu trestu nepodmíněného odnětí svobody, byl v minulosti opakovaně soudně trestán, a to i za násilnou trestnou činnost. V místě bydliště byl několikrát projednáván pro přestupky. První trestné činnosti se dopustil v adolescentním věku. Před posledním odsouzením stál celkem 8x před soudem a byl odsouzen (z toho 4x do dovršení svých 22 let). MJ byl dříve ve výkonu trestu nepodmíněného trestu odnětí svobody za loupež, výtržnictví, opilství, zanedbávání povinné výživy, maření úředního rozhodnutí (porušil trest zákazu činnosti, a to řízení motorových vozidel). Byl svého času též za svou trestnou činnost odsouzen k trestu obecně prospěšných prací, ten ale byl změněn na trest nepodmíněného odnětí svobody, protože ho nevykonával (měl podle svých slov na starost důležitější věci než někde okopávat záhonky).

Rodinné zázemí

Do čtyř let výchova oběma vlastními rodiči. Po rozvodu rodičů vychováván nevlastním otcem a vlastní matkou. Má jednoho sourozence-sestru. Je rozvedený, má jedno dítě. Uvádí, že jako dítě byl dost živý. V dětství byl hospitalizován v dětské psychiatrické léčebně. Zde zjištěna nesocializovaná porucha chování, která předchází vývoji osobnosti v dospělosti označovaná jako osobnost disociální (psychopatická).

Vzdělání, pracovní kariéra

Vyučen zedníkem. Před posledním nástupem do výkonu trestu ve věznici byl bez finančních prostředků a bez stálého zaměstnání. Přivydělával si příležitostnými brigádami. Žil hlavně z životních prostředků své babičky.

Životní styl, volný čas

Sledování televize, má rád pohodu a svůj klid.

Sociálně patologické jevy

Často užívá alkohol (přitom je schopen podle posudků ze zdravotnictví jeho užívání regulovat). Podle dostupných pramenů nemá zkušenosti s psychotropními látkami, nekouří, není patologickým hráčem, o sebevraždu se nikdy nepokusil.

Psychologické vyšetření

Intelektová kapacita ve složce nonverbální se nalézá v pásmu podprůměru. Osobnostně je výrazně extrovertně zaměřen. Typologicky je cholerik (tj. aktivní, netrpělivý, dráždivý, impulsivní, egocentrický, náladový). Vůči autoritám při výkonu trestu respektující, ve vězeňském kolektivu se dovede prosadit. Má sklony k emoční labilitě, celkové aktuální emocionální ladění je snižené.

Psychopatologická symptomatika

Psychopatologická symptomatika zjištěna ve směru k neurotickým obtížím. Má výrazné sklony k fyzické, verbální a nepřímé agresi, patrná je iritabilita, negativismus, podezřavost. Zvýrazněny jsou též depresivní symptomy, obsedantně kompulzivní příznaky, fobie, naznačena anxieta.

Celkově

Znalecký posudek z oboru psychiatrie JM hodnotí jako osobu se smíšenou poruchou osobnosti s výraznými rysy disociality, explozivity, nezdrženlivosti a impulzivity. Posudek z psychiatrie též uvádí, že je velmi agresivní osobou. To v podstatě potvrzuje nezávisle provedené psychologické vyšetření, které jej celkově charakterizuje jako výrazně nevyváženou citově oploštělou emočně labilní osobnost s výrazně agresivními sklony, nedostatečně vypracovaným systémem volných zábran a autoregulace.

Kriminální dráha

První zaznamenaná trestná činnost v 17 letech (krádež). Soudně trestán byl v rozmezí posledních šesti let celkem desetkrát. Podkladové spisové materiály uvádějí, že přes jeho mladý věk je osobou vyznačující se značnými sklony k páchání trestné činnosti jak násilného, tak i majetkového charakteru. Bylo na něho působeno různými výchovnými tresty, ty se ale minuly účinkem. Jednalo se např. o obecně prospěšné práce, které nevykonal a které byly posléze přeměněné na pobyt ve vězení. Naposledy se dopustil trestné činnosti i přes to, že bylo proti němu vedeno trestní stíhání (mimo jiné pro loupež provedenou za použití zbraně-nože), a spáchal opět loupež (tentokrát za použití revolveru přepadl benzinovou čerpací stanicí). Za tuto loupež, mimo dalších trestných činů, je ve výkonu trestu ve věznici nyní. Z trestné činnosti, kterou před současným odsouzením prováděl a byl za ni odsouzen, lze uvést loupeže (např. na ulici přepadal ženy a snažil se jim krást kabelky), krádeže (hlavně aut se kterými jezdil, i když nevlastnil řidičský průkaz). Dopouštěl se též krádeží věcí z aut a z ukradených peněžních karet se snažil vybírat u bankomatů peníze. Spáchal i úvěrový podvod (při nákupu mobilu). Mezi tresty, které mu byly kdy uloženy, byl i zákaz řízení motorových vozidel, náhrady způsobených škod. FH nemá žádný zdroj příjmů, je závislý na drogách a prostředky na obživu, na návykové látky a hraní her (gambling) si opatřuje trestnou činností.

Rodinné zázemí

Vychováván v rodině úplné, má jednoho sourozence. Svobodný, bezdětný, v současnosti bez partnerského vztahu. Přiznává útěk z domova ve 13 letech (s kamarády se chtěl podívat do zahraničí, ale byli zadrženi policií a vráceni domů). V šestnácti letech odešel do zahraničí, kde pracoval (hlavně na stavbách).

Vzdělání, pracovní kariéra

Studoval střední školu, ale tu nedokončil. Trvalý pracovní poměr v ČR nikdy neměl, nebyl ani v evidenci úřadu práce.

Životní styl, volný čas

Četba, hraní na automatech, kontakt s lidmi (přátelení se s lidmi).

Sociálně patologické jevy

Je patologickým hráčem, zneužívá drogy. Obojí bylo podle podkladových materiálů příčinou jeho trestné činnosti (sám mimo jiné uvádí, že příčinou jeho konfliktů se zákonem byly velké dluhy, které mu vznikly vášnivým hraním na automatech). Přiznává užívání marihuany, pervitinu, kokainu. Alkohol pije podle svých slov příležitostně, je silný kuřák tabáku.

Psychologické vyšetření

Nonverbální intelektová složka se nachází v pásmu vysokého nadprůměru. Osobnostně je extrovertně zaměřen. Typologicky má cholerické rysy temperamentu, tj. je aktivní, rychlý, netrpělivý, sebeprosazující se, impulsivní, měnlivých pocitů a prožitků a nálad. Vůči autoritám ve věznici respektující, v kolektivu spoluvězňů se dovede prosadit. Je emočně labilní. V dětství byl podle svého osobního sdělení hyperaktivní.

Psychopatologická symptomatika

Psychopatologická symptomatika zjištěna ve směru k neurotickým obtížím. Je výrazně negativistický a podezřivý. Vyznačuje se velmi výrazně obsedantně kompulzivními symptomy a somatizací, také má výrazněji depresivní ladění, patrné jsou hysteriodní rysy, rovněž fobie. Naznačena je i úzkostnost.

Celkově

Výrazně nevyvážená sociálně nezralá emočně labilní osobnost s rysy nezdrženlivosti, hédonismu (podle vlastních slov moc touží po penězích a luxusním životě). Má nedostatečně vypracovaný systém volných zábran a autoregulace. Jedná se o málo odpovědného jedince, který je sice zatím vybaven kompetencí k řešení svých problémů či potíží, chybí mu však dostatek vůle a odhodlání k jejich uskutečnění.

Kriminální dráha

Nyní je ve výkonu trestu ve vězení po třetí. Poprvé stál před soudem ve věku mladistvém a byl odsouzen k podmíněnému trestu odnětí svobody za pokus o krádež, neoprávněné užívání cizí věci a poškození cizí věci, kterých se dopustil ve svých 16 letech. Po prvním odsouzení nežil ve zkušební době podmíněného trestu řádným životem. V jejím průběhu se dopustil loupeží. Za ně byl odsouzen, tentokrát již k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Při těchto loupežích přepadával, společně s několika dalšími mladými muži, vytipované osoby. Za použití násilí je okrádal. Přitěžující pro tuto skupinu mladíků při udělování trestu u soudu bylo (za okolnosti, že JK byl zcela zřetelně ve skupině nejaktivnější), že trestné činnosti se dopouštěli zvláště zavrženíhodným způsobem. Při loupežných útocích využívali své přesily a bezradnosti poškozených, které mimo to že je bili, trápili ponižujícími úkoly (jako je plavání v řece pro předměty, které jim tam házeli, odníмали jim oblečení, včetně kalhot apod.). Krátce po propuštění z výkonu trestu se JK dopustil krádeže (vnikl do objektu restaurace a zde ukradl peníze a zboží), za což byl posléze odsouzen k dalšímu nepodmíněnému trestu ve vězení. V místě bydliště JK nepožíval dobré pověsti. V současnosti je ve výkonu trestu nepodmíněného odnětí svobody za trestnou činnost, která byla soudem kvalifikována jako loupež. Té se dopustil v baru, kde po hádce se svou družkou popíjel alkohol. Nejdříve oparil barmanku horkou kávou v obličeji a pod výhrůžkou zabití ji přinutil, aby mu vydala finanční hotovost za tržby a navíc jí ještě ukradl mobil. Po činu ji zamkl v místnosti, takže jí úmyslně, mimo jiné, také znemožnil přivolat si pomoc k ošetření zranění. Poslední trestnou činnost spáchanou JK soud ohodnotil jako společensky velmi nebezpečnou. Spáchal ji šest let po svém posledním odsouzení. Mezi tím nebyl trestně stíhán.

Rodinné zázemí

Vychováván v úplné rodině do 16 let, kdy se dopustil první trestné činnosti. Má jednoho sourozence, starší sestru. Nikdo z příbuzných nebyl ve výkonu trestu. Je svobodný, žije s družkou a s jejich společným synem. Výchovné problémy byly s obžalovaným již na základní škole. Posléze utekl z diagnostického ústavu, kde pobýval, následně utekl i z výchovného ústavu pro mládež. V obou zařízeních byl hodnocen jako problémový svěřenec. Z vazební věznice je také zpráva, že obžalovaný měl konflikty se spolubydlícím, a musel být přerážen na jinou celu.

Vzdělání, pracovní kariéra

Po absolvování základní školy nedokončil učební obor stavební výroba, který se učil během výkonu trestu nepodmíněného odnětí svobody. Před posledním nástupem do výkonu trestu do věznice pracoval tři roky jako dělník u stavební firmy. V evidenci úřadu práce byl několikrát, ale jen krátkou dobu.

Životní styl, volný čas

Zaměřen na sport, hlavně na nohejbal, fotbal, florbal a na posilování.

Sociálně patologické jevy

Alkohol pije hlavně o víkendech. Je kuřák. Má sklony k závislostem: má zkušenosti s psychotropními látkami /marihuanou a pervitinem/, hraje hry /gambling/ (podle svých slov ale prý nehraje o velké částky).

Psychologické vyšetření

Intelektová kapacita ve složce nonverbální se nalézá v pásmu lehkého nadprůměru. Osobnostně je nevýrazně extrovertně zaměřen (vyhovuje mu spíše menší skupina lidí). Typologicky má cholerické rysy, je emočně labilnější. Vůči autoritám v podmínkách výkonu trestu respektující, v kolektivu vězňů bez výrazných obtíží.

Psychopatologická symptomatika

Psychopatologická symptomatika zjištěna ve směru k neurotickým obtížím, výrazněji se projevuje somatizace, fobie, depresivní rozlady, naznačena anxieta a obsese. Zjištěny tendence k nepřímé a verbální agresi.

Celkově

Podle posudků z oboru psychiatrie a psychologie do popředí psychopatologického obrazu JK vystupuje porucha struktury osobnosti, která je disharmonicky strukturovaná s akcentací rysů nestálosti, nezdrženlivosti, sociální maladaptability, zablokovaná, výchovně špatně vedená s nedostatečnými morálními a etickými zábranami. Jde o osobnost sociálně a emočně nezralou, s rysy hédonismu a agresivity.

Kriminální dráha

Celkově byl dosud 9x soudně trestán. Nyní je ve výkonu trestu nepodmíněného odnětí svobody po páté. První trestné činnosti se dopustil v 18 letech. Jednalo se o krádež a jejím motivem byl finanční zisk. Poté se dopouštěl často majetkové trestné činnosti (především krádeží, také krádeží aut) a rovněž loupežného přepadení. Naposledy spáchal opět loupež, za kterou je nyní, mimo další trestnou činnost, ve výkonu trestu ve věznici. Příčina poslední trestné činnosti loupeže: vzal si, co mu podle jeho názoru druhý dlužil. Naposledy VK pod pohrůzkou fyzické likvidace a rozbití zařízení podniku, vymáhal na číšníkovi s časovým odstupem peníze za svůj oděv, který mu číšník polil alkoholem při tom, když na něj VK fyzicky bezdůvodně zaútočil. Poslední loupež nese podle vyjádření soudu znaky značné společenské nebezpečnosti (i vzhledem k tomu, že nešlo o jednorázový útok, ale o opakované vymáhání peněz fyzickým násilím či pohrůzkou násilím). Loupeže se obžalovaný dopustil ve zkušební době podmíněného odsouzení, kdy byl mimo jiné odsouzen také za trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí, za který byl od r. 2003 odsouzen třikrát. Jednalo se o odsouzení za porušení zákazu řízení motorových vozidel. Přitom VK nevlastní řidičský průkaz. VK rovněž v minulosti způsobil lehčí dopravní nehodu kradeným autem a z místa nehody ujel. V posledním případě (po spáchání výše podrobněji popsané loupeže) se obžalovaný dlouhou dobu vyhýbal trestnímu stíhání, takže po něm bylo vyhlášeno celostátní pátrání. Byl zatčen a posléze umístěn do vazby. Mezi tresty, které VK dostal za svoji trestnou činnost během své kriminální dráhy pak vedle trestů nepodmíněného odnětí svobody, podmíněného odnětí svobody, to byly obecně prospěšné práce (které nevykonával), peněžitě tresty a, jak je patné z výše uvedeného, také zákazy řízení motorových vozidel, které opakovaně nedodržoval. V místě bydliště byl často projednáván pro přestupky.

Rodinné zázemí

Vychováván oběma rodiči. Má tři sourozence. Je svobodný. Má jedno dítě. Žije s družkou. V rodině byl trestán za trestnou činnost nevlastní bratr (nepodmíněný trest odnětí svobody).

Vzdělání, pracovní kariéra

Vyučil se řezníkem. Před spácháním poslední trestné činnosti pracoval rok a půl na plný úvazek.

Životní styl, volný čas

Zájem zaměřen na rodinu a hlavně na své dítě. Za přátele má osoby dříve odsouzené nebo takové, které absolvovaly výkon trestu ve věznici.

Sociálně patologické jevy

Kuřák tabáku, alkohol užívá (patří to prý k jeho životnímu stylu). Podle svých slov je bez zkušeností s psychotropními látkami.

Psychologické vyšetření

Intelektová kapacita ve složce nonverbální se nalézá v pásmu podprůměru. Je extrovertně zaměřen. Typologicky má výrazně cholerické rysy tj. rychlý, aktivní, impulsivní, netrpělivý, měnlivých pocitů, prožitků a nálad, nedůtklivý, rozrušitelný, zkratkovitý v jednání, dráždivý, výbušný, dominantní, zbrklý.

Psychopatologická symptomatika

Psychopatologická symptomatika byla zjištěna ve směru k výrazně manifestovaným neurotickým obtížím. Aktuálně depresivní rozlady, projevuje se anxieta, fobie, obsedantně kompulzivní příznaky, somatizace. Má tendence k fyzické a verbální agresi, negativismu, projevují se pocity křivdy a podezíravost (tedy hostilita /nepřátelství/).

Celkově

Výrazněji deprivovaná nevyvážená osobnostní struktura na neurotickém podkladě s výrazně manifestovanou neurotickou tenzí uvolňovanou příležitostnými riskantními a agresivními excesy. Podle sociální pracovnice je schopen své problémy identifikovat, způsob jejich řešení však není společensky akceptovatelný.

Kriminální dráha

Ve výkonu trestu nepodmíněného odnětí svobody je po sedmé. Ve výkonu trestu byl již jako mladistvý (jako 15letý). Dosud byl trestán jak pro násilnou, tak majetkovou trestnou činnost. Naposledy odsouzen za pokus trestného činu porušování domovní svobody, pokus krádeže, kterých se dopustil ve lhůtě podmíněného propuštění. Pokusil se v podnapilosti vykrást za spolupráce dalších osob rodinný domek, ale byl vyrušen. Poté v autě asi 200 m od domku, který chtěl vykrást, usnul společně s dalšími spolupachateli v autě, kde je našli policisté. Je nyní ve věznici také za krádeže selat v zemědělském družstvu, které následně rozprodával. Mezi trestné činy, které má v minulosti na svědomí patří loupež, ublížení na zdraví (a to jak lehké, tak i těžké), výtržnictví, útoky na veřejného činitele, porušování domovní svobody, krádeže, pokus o krádež, zpronevěra, poškozování cizích práv, poškozování cizí věci, podílnictví, ohrožení pod vlivem návykové látky, neoprávněné užívání cizí věci (např. ukradl auto /v úmyslu přechodně je užívat/ jen proto, že se chtěl co nejrychleji dostat domů; vzápětí způsobil dopravní nehodu). Má na svědomí i úvěrový podvod, když uvedl nepravdivé údaje o svém pracovním poměru a výši měsíčního příjmu (byl bez zaměstnání, závislý na sociálních dávkách) a po poskytnutí úvěru neuhradil žádnou splátku. Úmyslné trestné činnosti se dopouštěl opakovaně a navíc v době, kdy byl podmíněně propuštěn z výkonu trestu pro podobnou činnost či poté, co byl pro různá porušování zákona trestně stíhán. V místě bydliště není kladně hodnocen (opakovaně oznamován pro přestupky, ty ale byly buď odloženy nebo řízení zastavena).

Rodinné zázemí

Byl vychovávám oběma rodiči. Má dva sourozence. Je svobodný, má tři děti. Žije s družkou. V rodině byl podmíněně odsouzen za trestnou činnost jeho bratr.

Vzdělání, pracovní kariéra

Po dokončení základní školy zaučen v rámci výkonu trestu ve věznici v oboru obráběč kovů. Před nynějším odsouzením byl bez pracovního poměru. Byl evidován na úřadu práce.

Životní styl, volný čas

Zájmy zaměřeny hlavně na sport.

Sociálně patologické jevy

Je silným kuřákem tabáku, alkohol užívá.

Psychologické vyšetření

Intelekt ve složce nonverbální je v pásmu podprůměru. Osobnost je nevýrazně extrovertně zaměřená (vyhovuje mu menší skupina lidí). Typologicky je cholerik. Vůči autoritám ve výkonu trestu respektující, v kolektivu se dovede prosadit. Z dalších podkladových materiálů plyne, že je hodnocen jako nerozvážný, nezodpovědný, lhostejný, nepřízpůsobivý, trpí absencí sebekázně.

Psychopatologická symptomatika

Byla zjištěna výrazná psychopatologická symptomatika ve směru k agresivitě. Projevují se sklony k fyzické a verbální agresi, rovněž je přítomen negativismus. Je patrná též drobnější neurotická symptomatika ve směru k fobiím. Naznačeny jsou somatické příznaky.

Celkově

Jedná se o nevyváženou výrazně deprivovanou disociální osobnost se sklony k agresi, sociálně a emočně nezralou, oploštělou, se zafixovanými racionalizacemi, avšak nevytvořenými mechanismy zábrán a autoregulace.

Kriminálnální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice)

Autoři: Alena Marešová
Šárka Blatníková
Petr Kotulan
Milada Martinková
Markéta Štěchová
Miroslav Tamchyna

Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Nám. 14. října 12, Praha 5

Určeno: Pro odbornou veřejnost

Tiskárna: Vydavatelství KUFR s.r.o.
Naskové 3, Praha 5

Dáno do tisku: prosinec 2011

Edice: Studie

Vydání: první

Náklad: 200 ks

www.kriminologie.cz

ISBN 978-80-7338-119-6